

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

**TÜRKÇENİN KIPLİK ÖZELLİKLERİNİN
BELİRLENMESİ VE BUNLARIN DİL BİLGİSİ
ÖĞRETİMİNE YANSITILMASI**

Mehmet Volkan DEMİREL

İzmir

2018

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

**TÜRKÇENİN KIPLİK ÖZELLİKLERİNİN
BELİRLENMESİ VE BUNLARIN DİL BİLGİSİ
ÖĞRETİMİNE YANSITILMASI**

Mehmet Volkan DEMİREL

**Danışman
Prof. Dr. Caner KERİMOĞLU**

İzmir

2018

**TÜRKÇENİN KİPLİK ÖZELLİKLERİNİN
BELİRLENMESİ VE BUNLARIN DİL BİLGİSİ
ÖĞRETİMİNE YANSITILMASI**

YEMİN METNİ

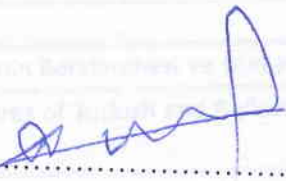
Doktora tezi olarak hazırladığım “Türkçenin Kiplik Özelliklerinin Belirlenmesi ve Bunların Dil Bilgisi Öğretimine Yansıtılması” adlı çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu belirtir, onurumla onaylarım.

08/11/2018

Mehmet Volkan Demirel

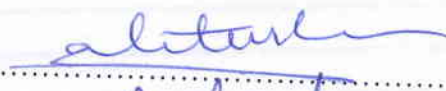
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

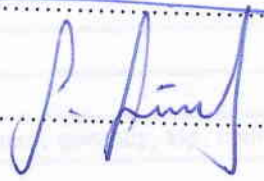
İşbu çalışma, jürimiz tarafından Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Türkçe Öğretmenliği
Doktora Programında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Caner KERİMOĞLU.....

Üye : Doç. Dr. İ. Seçkin AYDIN.....

Üye : Doç. Dr. Soner AKŞEHİRLİ.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ali TÜRKEK.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Sinan GÜZEL.....

Onay
Yukarıda imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

....../....../....

Prof. Dr. Süha YILMAZ
Enstitü Müdürü V.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10214559
Yazar Adı / Soyadı	MEHMET VOLKAN DEMİREL
T.C.Kimlik No	12922585824
Telefon	5368117145
E-Posta	volkan.demirel@deu.edu.tr
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Türkçenin Kiplik Özelliklerinin Belirlenmesi ve Bunların Dil Bilgisi Öğretimine Yansıtılması
Tezin Tercümesi	Identifying Modality Features of Turkish and Reflecting These Features to Grammar Teaching
Konu	Türk Dili ve Edebiyatı = Turkish Language and Literature
Üniversite	Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Anabilim Dalı	Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalı
Tez Türü	Doktora
Yılı	2018
Sayfa	344
Tez Danışmanları	PROF. DR. CANER KERİMOĞLU
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	Dil bilgisi öğretimi, dil bilgisel zaman, görünüş, kip, kiplik.

16.11.2018

İmza:.....

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanmasında başından sonuna kadar benden her türlü desteğini esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Caner KERİMOĞLU'na çok teşekkür ederim.

Yüksek lisans ve doktora eğitimim süresince gerek bir hoca olarak gerekse mesai arkadaşı olarak bana her zaman hoşgörü ile yaklaşan Türkçe Eğitimi Anabilim Dalının değerli öğretim üyelerine ve araştırma görevlisi arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca kendisinden dil bilimsel bakış ve akademisyenlik adına değerli bilgiler edindiğim Prof. Dr. Talat AKASLAN'ı da rahmetle anıyorum.

Çocukluktan bugüne kadar eğitim hayatım boyunca benden desteklerini esirgemeyen anne ve babama, doktora süresince her sıkıntıyı benimle birlikte yaşayan değerli eşim ve oğluma sevgilerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR METNİ.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
TABLO LİSTESİ	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	viii
ÖZET.....	ix
ABSTRACT	xi

I. BÖLÜM	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Amaç ve Önem	17
1.3. Problem Cümlesi	18
1.4. Alt Problemler	18
1.5. Sayıtlılar	18
1.6. Sınırlılık.....	19
1.7. Kısaltmalar	19
II. BÖLÜM	20
İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR.....	20
2. ZAMAN, GÖRÜNÜŞ VE KİP/KİPLİK KATEGORİLERİ.....	20
2.1. ZAMAN	22
2.1.1. Dilde Zaman	27
2.1.2. Standart Dil Bilgisel Zaman Teorisi	31
2.1.2.a. Geçmiş Zaman	31
2.1.2.b. Şimdiki Zaman.....	32
2.1.2.c. Gelecek Zaman	32
2.1.3. Dil Bilgisel Zaman için Üç Parametre Teorisi	33
2.1.4. Konu Zamanı	36
2.1.5. Türkçede Zaman	39
2.1.5.a. Geçmiş Zaman	40
2.1.5.b. Şimdiki Zaman.....	41
2.1.5.c. Gelecek Zaman	42

2.1.5.d. Geniş Zaman.....	43
2.2 GÖRÜNÜŞ.....	45
2.2.1. Görünüş ve Dil Bilgisel Zaman	45
2.2.2. Görünüş ve Görünüşsel Ayrımlar	48
2.2.3. Dil Bilgisel Görünüş (Bitmişlik – Bitmemişlik).....	53
2.2.4.Sözlüksel Görünüş	58
2.2.5.Kılımsı	64
2.2.6. Türkçede Görünüş Tartışmaları.....	65
2.3. KIPLİK	74
2.3.1. Kiplik Çalışmalarının Temeli	74
2.3.2. Kiplik Tanımı ve Kip/Kiplik İlişkisi	78
2.3.3. Kiplik İşaretleyiciler	85
2.3.3.a. Biçim Bilgisi Ögeleri	86
2.3.3.a1. Ekler	86
2.3.3.a2. Edatlar	87
2.3.3.b. Morfo-Sentaktik Ögeler.....	88
2.3.3.c. Kiplik Yardımcı Fiiller	88
2.3.3.d. Sözlük Ögeleri	89
2.3.3.e. Söz Dizimi Ögeleri	89
2.3.3.f. Tonlama.....	90
2.3.3.g. Bağlam.....	90
2.3.4. Kiplik Kategorileri ve Sınıflamaları	91
2.3.4.a. Gerçeklik ve Gerçeklik Dışı.....	91
2.3.4.b. Önerme ve Eylem Kiplikleri.....	92
2.3.4.c. Bilgi Kipliği	94
2.3.4.d. Kanıt Kipliği	98
2.3.4.e. Yükümlülük Kipliği	104
2.3.4.f. Devinim Kipliği.....	106
2.3.5. Farklı Kiplik Sınıflandırma Önerileri	107
2.3.5.a.Eyleyici Odaklı ve Konuşur Odaklı Temelli Kiplik Sınıflaması.....	107
2.3.5.b. İç Katılımcılı Kiplik ve Dış Katılımcılı Kiplik Temelli Sınıflama.....	109
2.3.5.c. Üç Parametre Temelli Kiplik Sınıflaması.....	109
2.3.5.d. Cümle Kipliği	113
2.3.5.e. Üç Alan Temelinde Kipliğin Sınıflanması	113

2.3.5.f. İki Boyut Temelli Kiplik Sınıflaması.....	114
2.3.5.g. İşlevsel – Anlamsal Kiplik Sınıflaması	117
2.3.6. Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Kiplik.....	119
2.3.7. Kiplik Alanyazını.....	123
2.3.7.a. Türkçe Dışındaki Dillere Yönelik Kiplik Çalışmaları	124
2.3.7.a1. Anlam Bilimsel Çalışmalar.....	125
2.3.7.a2. Edim Bilimsel Çalışmalar	128
2.3.7.a3. Tipolojik Çalışmalar	131
2.3.7.b. Türkçeye Yönelik Kiplik Çalışmaları.....	134
III. BÖLÜM.....	164
YÖNTEM.....	164
3.1. Araştırma Modeli.....	164
3.2. Evren ve Örneklem (İncelenen Bütünçe)	164
3.3. Veri Çözümleme Teknikleri	166
IV. BÖLÜM	167
BULGULAR	167
4.1. –(A/I)r Biçimbiriminin Kiplik Görünümü.....	167
4.1.1. Açıklayıcı Metinlerde –(A/I)r Biçimbirimi	167
4.1.2. Anlatısal Metinlerde –(A/I)r Biçimbirimi	171
4.1.3. Betimsel Metinlerde –(A/I)r Biçimbirimi	181
4.1.4. Çağrı İşlevli Metinlerde –(A/I)r Biçimbirimi	184
4.1.5. Kanıtlayıcı Metinlerde –(A/I)r Biçimbirimi	185
4.1.6. Türkçede –(A/I)r Biçimbiriminin Kiplik Görünümünün Değerlendirilmesi	189
4.2. –(X)yor Biçimbiriminin Kiplik Görünümü	190
4.2.1. Açıklayıcı Metinlerde –(X)yor Biçimbirimi	190
4.2.2. Anlatısal Metinlerde –(X)yor Biçimbirimi	194
4.2.3. Betimsel Metinlerde –(X)yor Biçimbirimi	204
4.2.4. Çağrı İşlevli Metinlerde –(X)yor Biçimbirimi	207
4.2.5. Kanıtlayıcı Metinlerde –(X)yor Biçimbirimi	209
4.2.6. Türkçede –(X)yor Biçimbiriminin Kiplik Görünümünün Değerlendirilmesi	214

4.3. –(y)AcAk Biçimbiriminin Kiplik Görünümü.....	215
4.3.1. Açıklayıcı Metinlerde –(y)AcAk Biçimbirimi	215
4.3.2. Anlatısal Metinlerde –(y)AcAk Biçimbirimi	219
4.3.3. Betimsel Metinlerde –(y)AcAk Biçimbirimi	224
4.3.4. Çağrı İşlevli Metinlerde –(y)AcAk Biçimbirimi	227
4.3.5. Kanıtlayıcı Metinlerde –(y)AcAk Biçimbirimi	228
4.3.6. Türkçede –(y)AcAk Biçimbiriminin Kiplik Görünümünün Değerlendirilmesi	232
4.4. –mXş Biçimbiriminin Kiplik Görünümü	234
4.4.1. Açıklayıcı Metinlerde –mXş Biçimbirimi	234
4.4.2. Anlatısal Metinlerde –mXş Biçimbirimi	236
4.4.3. Betimsel Metinlerde –mXş Biçimbirimi	241
4.4.4. Çağrı İşlevli Metinlerde –mXş Biçimbirimi	242
4.4.5. Kanıtlayıcı Metinlerde –mXş Biçimbirimi	243
4.4.6. Türkçede –mXş Biçimbiriminin Kiplik Görünümünün Değerlendirilmesi	247
4.5. –DI Biçimbiriminin Kiplik Görünümü.....	248
4.5.1. Açıklayıcı Metinlerde –DI Biçimbirimi	248
4.5.2. Anlatısal Metinlerde –DI Biçimbirimi	251
4.5.3. Betimsel Metinlerde –DI Biçimbirimi	256
4.5.4. Çağrı İşlevli Metinlerde –DI Biçimbirimi	257
4.5.5. Kanıtlayıcı Metinlerde –DI Biçimbirimi	258
4.5.6. Türkçede –DI Biçimbiriminin Kiplik Görünümünün Değerlendirilmesi	261
4.6. –mAlI Biçimbiriminin Kiplik Görünümü	262
4.6.1. Açıklayıcı Metinlerde –mAlI Biçimbirimi	262
4.6.2. Anlatısal Metinlerde –mAlI Biçimbirimi	264
4.6.3. Betimsel Metinlerde –mAlI Biçimbirimi	267
4.6.4. Çağrı İşlevli Metinlerde –mAlI Biçimbirimi	268
4.6.5. Kanıtlayıcı Metinlerde –mAlI Biçimbirimi	269
4.6.6. Türkçede –mAlI Biçimbiriminin Kiplik Görünümünün Değerlendirilmesi	271
4.7. –sA Biçimbiriminin Kiplik Görünümü	272
4.7.1. Açıklayıcı Metinlerde –sA Biçimbirimi	272
4.7.2. Anlatısal Metinlerde –sA Biçimbirimi	273

4.7.3. Kanıtlayıcı Metinlerde –sA Biçimbirimi	274
4.7.4. Türkçede –sA Biçimbiriminin Kiplik Görünümünün Değerlendirilmesi	274
4.8. –(y)A Biçimbiriminin Kiplik Görünümü	274
4.8.1. Türkçede –(y)A Biçimbiriminin Kiplik Görünümünün Değerlendirilmesi	275
4.9. Emir (-(y)Ayım, Ø, -sXn, -(y)Alım, -Xn, -XnIz, -sXnlAr) Biçimbirimlerinin Kiplik Görünümü.....	275
4.9.1. Açıklayıcı Metinlerde Emir (-(y)Ayım, Ø, -sXn, -(y)Alım, -Xn, -XnIz, -sXnlAr) Biçimbirimleri	275
4.9.2. Anlatısal Metinlerde Emir (-(y)Ayım, Ø, -sXn, -(y)Alım, -Xn, -XnIz, -sXnlAr) Biçimbirimleri	276
4.9.3. Betimsel Metinlerde Emir (-(y)Ayım, Ø, -sXn, -(y)Alım, -Xn, -XnIz, -sXnlAr) Biçimbirimleri	279
4.9.4. Çağrı İşlevli Metinlerde Emir (-(y)Ayım, Ø, -sXn, -(y)Alım, -Xn, -XnIz, -sXnlAr) Biçimbirimleri	280
4.9.5. Kanıtlayıcı Metinlerde Emir (-(y)Ayım, Ø, -sXn, -(y)Alım, -Xn, -XnIz, -sXnlAr) Biçimbirimleri	281
4.9.6. Türkçede Emir (-(y)Ayım, Ø, -sXn, -(y)Alım, -Xn, -XnIz, -sXnlAr) Biçimbirimlerinin Kiplik Görünümünün Değerlendirilmesi	282
V. BÖLÜM.....	283
TARTIŞMA VE SONUÇ.....	283
5.1. Türkiye Türkçesinde Bilgi Kipliği	283
5.2. Türkiye Türkçesinde Kanıt Kipliği	293
5.3. Türkiye Türkçesinde Yükümlülük Kipliği	297
5.4. Türkiye Türkçesinde Devinim Kipliği	301
5.5. Sonuç ve Öneriler	303
KAYNAKÇA	306
EKLER.....	225

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 Dil Bilgisi Kitaplarında Kip Kategorileri ve Ekleri	6
Tablo 2 Palmer (2001) Kiplik Kategorileri	16
Tablo 3 Klein’a (1994) göre Zamansal ve Görünüşsel İlişkiler	39
Tablo 4 Türkçede Zaman Bildiren Biçimler ve Kategoriler	40
Tablo 5 Görünüşsel Ayırımların Üç Farklı Sınıflandırması	53
Tablo 6 Verkuyl’ün (1993) Durum Türleri Analizi	61
Tablo 7 Durum Türlerinin Zamansal Özellikleri	62
Tablo 8 Türkçe Yapıların Görünüş Özellikleri	70
Tablo 9 Aydemir’in (2006:124) Görünüş Sınıflaması	71
Tablo 10 Dil Bilgisel Zaman – Görünüşte Kipliğin Dağılımı	84
Tablo 11 Anlam ve Kaynak Kombinasyonu	111
Tablo 12 Kipliğin Sınıflandırılması	112
Tablo 13 Kipliğin Farklı Türleri	114
Tablo 14 Kipliğin Boyutları ve Alt Kategorileri	115
Tablo 15 Söz Edim Odaklılığın Boyutları	117
Tablo 16 Kipliğin İşlevsel ve Anlamsal Sınıfları Arasındaki İlişki	119
Tablo 17 Görünüş, Kip, Zaman Ekleri	138
Tablo 18 Hirik’e (2017a:1960-1961) Göre Bilgisel Kip Alanları ve Alt Kategorileri	143
Tablo 19 Uzman Görüşleriyle Belirlenen İncelenmiş Metin Türleri	165
Tablo 20 Türkçe Fiil Çekiminde Kullanılan Biçimbirimlerin İşaretlediği Kiplik Kategoriler	305

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1 Comrie'nin (1985) Temsili Zaman Grafiği	28
Şekil 2 Zaman, Dil Bilgisel Zaman ve Görünüş ilişkisi	47
Şekil 3 Boland'ın (2008) Görünüş Kategorilerinin Gösterimi	51
Şekil 4 Comrie'nin (1976) Görünüş Karşıtlıkları Sınıflaması	58
Şekil 5 Anlam (Sense) Skalası	110
Şekil 6 İngilizce için “May, Should ve Must” Fiillerinin Gösterimi	133
Şekil 7 Olasılık Parametreleri	190
Şekil 8 -(y)AcAk Biçimbiriminin Olasılık Parametreleri Üzerindeki Dağılımı ...	233
Şekil 9 -mAll Biçimbiriminin Olasılık Parametreleri Üzerindeki Dağılımı	272
Şekil 10 Bilgi Kipliği Olasılık Parametreleri	293

TÜRKÇENİN KIPLİK ÖZELLİKLERİNİN BELİRLENMESİ VE BUNLARIN DİL BİLGİSİ ÖĞRETİMİNE YANSITILMASI

ÖZET

Bir dilin kurallarının bütünü olarak da tanımlanabilen dil bilgisi, yapılandırıcı yaklaşıma göre Türkçe Öğretiminde anlamak ve anlamı aktarmak için kullanılır. Anlam bilimsel bir kategori olarak nitelendirilen kiplik de anlama ve anlamın aktarılmasında etkili bir dil kategorisidir. Bu bakımdan gerçek ve gerçek dışı durumların dilde ifade edilebilmesini sağlayan bir kategori olarak kiplik dil bilgisi öğretiminde üzerinde durulması gereken bir konudur. Dil bilgisel zaman ve görünüş ile ilişkili bir kategori olan kipliğin betimlenmesi, öğretimi konusunda ders içeriklerinin belirlenmesi ve kategorinin ders kitaplarında yer alabilmesi açısından önemlidir. Dolayısıyla Türkiye Türkçesi fiil çekiminde yer alan kip, zaman ve görünüş eklerinin eş zamanlı bir incelemeyle kiplik alanları belirlenmelidir.

Çalışmada Türkçe fiil çekiminde yer alan eklerin ayrıntılı incelenmesi sonucunda biçimbirimlerin zaman, görünüş ve kip anlamlarının dışında hangi kiplik anlamları işaretledikleri belirlenmiştir. Biçimbirimlerin işaretledikleri kiplik anlam alanlarının belirlenmesinde Pamler'in (2001) ortaya koyduğu tipolojik kiplik sınıflaması temel alınmıştır. Doküman incelemesi yönteminin kullanıldığı bu çalışma nitel bir araştırmadır. Çalışmanın araştırma deseni de durum saptamasıdır. Çalışmada eş zamanlı yaklaşım doğrultusunda inceleme yapılacak bütüncü, 2000 yılı sonrası Türkiye Türkçesiyle yazılmış metinlerden amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilen metinlerden oluşmuştur. Metinlerin belirlenmesinde Dilidüzgün (2010) tarafından belirlenen “Yapı ve İşlevleri Bakımından Metin Türleri” temel alınmıştır. Bu türler içerisinden de uzman görüşleri neticesinde incelenecek metin türleri belirlenmiştir. Bu metin türleri kendi içerisinde de birer bütüncü oluşturacağından incelenecek metin sayısı açısından sınırlandırılmıştır. Belirlenen metinlerden toplanan veriler nitel veri analizi yöntemlerinden içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiş ve yorumlanmıştır. Çözümleme ve yorumlama sürecinde fiil çekiminde kullanılan kip, zaman ve görünüş eklerinin işaret ettikleri kiplik alanlar anlamsal-edimsel yaklaşımla tespit edilmiştir.

Sonuç olarak çalışmada Türkçe fiil çekiminde kullanılan biçimbirimlerin Palmer'e (2001) göre işaretledikleri kiplik anlam alanları belirlenmiştir. Ayrıca dil bilgisi öğretiminde biçimbirimler yerine işlevlere odaklanılarak biçimbirimlerin dilde işaretledikleri ifade biçimlerine odaklanması gerektiği vurgulanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Dil bilgisi öğretimi, dil bilgisel zaman, görünüş, kip, kiplik.

IDENTIFYING MODALITY FEATURE OF TURKISH AND REFLECTING THESE FEATURES TO GRAMMAR TEACHING

ABSTRACT

Grammar, which can be defined as the whole system and structure of a language, is used for comprehension and conveying the meaning in Turkish language instruction in accordance with the constructivist approach. A language category that is effective in comprehension and conveying the meaning is modality, which is a semantic phenomenon. In this sense, modality as a category that enables one to express factual and non-factual situations is a subject that should be emphasised in grammar instruction. Describing modality that is a category related to grammatical tense and aspect, determining the course contents to teach it and including it in textbooks is of great importance. Therefore, the modal areas of mood, tense and aspect affixes in Turkish verb inflection should be identified through a synchronous analysis.

This study aimed at determining the modal meanings that morphemes mark other than tense, aspect and mood by means of a detailed analysis of affixes in Turkish verb inflection. Palmer's (2001) typology of modality was adopted in determining the meaning areas of modality that morphemes mark. The document analysis method was used in this qualitative study, and the survey design was employed. The corpus examined in accordance with the synchronous approach consisted of texts selected through purposive sampling among those written in Turkish as of 2000. The "Text Types in Terms of Structures and Functions" proposed by Dilidüzgün (2010) was used in the selection of the texts. Among these text types, the ones to be examined were determined based on expert opinion. The text types were limited in terms of the number of texts since a sub-corpus was compiled for each text type. The data gathered from the texts were analysed and interpreted by means of the content analysis method. In the process of analysis and interpretation, the modal areas marked by the mood, tense and aspect affixes used in verb inflection were determined with a semantic-pragmatic approach.

As a result, the modal areas marked by morphemes in Turkish verb inflection were identified according to Palmer's (2001) typology. Furthermore, it was pointed out that the forms of expression marked by morphemes should be focused in grammar instruction by highlighting the functions in addition to structures.

Key Words: Grammar instruction, grammatical tense, aspect, mood, modality

I. BÖLÜM

GİRİŞ

Dil bilgisi kısaca bir dilin kuralları bütünü olarak tanımlanır. Yapılandırmacı yaklaşıma göre Türkçe öğretiminde dil bilgisi anlamak ve anlamı aktarmak için kullanılır. Türkçe öğretimi çalışmaları içerisinde dil bilgisi, ayrı bir öğrenme alanı olarak değil de okuma, dinleme, konuşma ve yazma becerilerinin içerisinde ele alındığından dolayı, temel dil becerileri ve bu becerilerin geliştirilmesine yönelik yöntem teknik çalışmaları kadar ilgi görmemiştir.

Dil öğretimi sosyal, psikolojik ve tarihi temelleri olan çok boyutlu bir alandır. Dil öğretiminin gelişmesi de tüm bu boyutların kendi içerisindeki bileşenleriyle birlikte aynı önem derecesinde incelenmesiyle mümkündür. Türkçe öğretiminde anlamak ve anlamı aktarmak amacıyla kullanılan dil bilgisi, okuma, dinleme, konuşma ve yazma becerilerini tamamlayan bir unsurdur. Temel dil becerileri ile ilgili yapılan yöntem ve teknik çalışmalarının amacı da öğrencilerin daha etkili anlama ve anlatma becerilerini geliştirmektir. Dil bilgisi alanında yapılan ve yapılacak nitelikli çalışmalar da öğrencilerin anlama ve anlatma becerilerinin gelişimine önemli katkılar sağlayacaktır. Anlam bilimsel bir kategori olarak nitelendirilen kiplik de anlama ve anlamın aktarılmasında etkili bir dil kategorisidir. Bu kategorinin anlam ve anlamı aktarma üzerindeki etkisinden yola çıkarak Türkçe fiil çekiminde kullanılan zaman, görünüş ve kip eklerinin kiplik özelliklerinin belirlenmesi ve bu özelliklerin Türkçe dil bilgisi öğretimine yansıtılması gerektiği düşünülebilir.

1.1. Problem Durumu

Fiiller kendi başlarına anlam taşımalarına rağmen cümle ve söz içerisinde yalın olarak kullanılmazlar. Kahraman (2011) fiillerin karşıladıkları eylemleri yapan kişiye, bu eylemin yapılış zamanına ya da yapılma dileğinin niteliğine göre çeşitli biçimlere

girip çekimlenerek kullanım alanına çıktıklarını ifade eder. Korkmaz'a (2007) göre fiiller diğer kelimelerle kurdukları çok yönlü ilişkileri neticesinde çekimlenirler. Ergin (1962) fiil çekim veya işletmesinin gramer kategorilerinin kip yahut şekil, zaman, şahıs, soru, vasıf ve hal olduğunu belirtir. Banguoğlu'na (2011) göre ekler fiil tabanına zaman, tarz, kişi, sayı olarak eklenirler. Fiil tabanına bu eklerin farklı biçimlerinin getirilip bitmiş fiil örneklerinin oluşturulmasına fiil çekimi denir (Banguoğlu, 2011: 441). Ediskun'a (1992) göre fiil çekiminde zaman, biçim ve kişi yer alır.

Yukarıda ifade edildiği gibi geleneksel dil bilgisi kitaplarında fiil çekiminde kip (şekil), zaman, kişi, soru, sayı vb. kategorilerin yer aldığı belirtilmektedir. Bunun dışında dil bilimsel tipolojik çalışmalarda zaman, görünüş ve kip/kiplik fiil kategorileri olarak ele alınmakta ve diller bu kategorilerin işaretleyicileri bakımından incelenmektedir. Zaman, görünüş ve kip/kiplik fiil kategorisi içerisinde yer almalarından dolayı birbiriyle ilişkilidir. Alanyazında bu kategorilerin ve aralarındaki ilişkilerin ele alınışında dil bilimsel çalışmalar ile geleneksel dil bilgisi arasında farklılıklar bulunmaktadır.

Dildeki zaman kavramı üzerinde düşünce üretilirken kullanılan iki terim 'time ve tense'dir. Bu terimlerden ilki dildeki işaretlemeyen bağımsız zaman kavramını karşılarken, ikincisi zamanın dildeki işaretlenmiş biçimi ya da dil bilgiselleşmiş zaman için kullanılır (Kerimoğlu, 2011: 72). Dil bilgisel zaman (tense) genellikle konuşma zamanını referans alan durumla ilişkilidir. Dil bilgisel zaman konuşma durumuyla bağlantılı belirlendiğinden dolayı gösterimsel olarak tanımlanabilir. Örneğin başka durumları referans aldığı halde, genellikle mevcut anı referans alan durum zamanının belirlendiği gösterimsel bir kategoridir (Comrie, 1976: 2-5).

Uzun'a (2004) göre zaman dillerde mutlak ve göreceli olarak iki boyutta yer alır. Konuşma anının referans alındığı mutlak zaman geçmiş, şimdi ve gelecek zamanları kapsarken, göreceli zaman mutlak zamanlara göre zaman eksenine yerleşir. Türkçede -(A/I)r (geniş zaman), -(X)yor (şimdiki zaman), -(y)AcAk (gelecek zaman), -DI (geçmiş zaman), -mXş (öğrenilen geçmiş zaman) ekleri, geleneksel dil bilgisi kitaplarında zaman ekleri olarak belirlenmiştir. Konuşma anını referans alarak eklerin gerçek zamanla ilişkisini aşağıdaki örnekler üzerinde inceleyebiliriz.

- (1) a. *Ali kitap okur.*
 b. *Ali kitap okuyor.*
 c. *Ali kitap okuyacak.*
 d. *Ali kitap okudu.*
 e. *Ali kitap okumuş.*

Fiilin gösterdiği oluş veya kılış, konuşma anına göre önce, konuşma ile aynı anda (eş zamanlı) ve konuşmadan sonra gerçekleşebilir. Bu durum göz önüne alındığında “(1b) konuşma anında, (1c) konuşma sonrasında ve (1d) konuşma öncesinde” gerçekleşen eylemlerdir. Ancak (1a) bir alışkanlık veya yeterlilik bildirmekte, (1e) bir aktarma (rivayet) ve (1c.) konuşma sonrasında gerçekleşmenin dışında niyet anlamını da bildirebilmektedir. Fakat geleneksel dil bilgisi kitaplarında zaman işaretleyicileri ile bu anlam alanlarının işaretleyicilerinin, yani kiplerin, ilişkisi irdelenmemekte ve aralarında net bir ayrım yapılmamaktadır.

Zaman ile yakın ilişkili diğer fiil kategorisi görünüştür. Görünüş bir fiilin bitmişlik ve bitmemişlik süreçleri içerisinde hangisine sahip olduğu ile ilgili bir kategoridir. Dil bilimsel bir terim olarak görünüş (Lat. *Aspectus*, *bakış*, *bakış açısı*, Rus. *vid*), fiil anlamlarının zamansal yapısını veya diğer içerik özelliklerini ifade eden ve birçok dilde morfolojik olarak dil bilgiselleşmiş fiil kategorisi olarak tanımlanmaktadır (Bussmann, 1980: 103; Aydemir, 2010: 21; Johanson 2016: 18). Comrie (1976) ise görünüş kavramını “*bir durumun seçilmiş iç zamanı bağlamında değişik açılardan gözlemlenmesi (s.3)*” biçiminde tanımlamaktadır.

Bussmann’a (2006) göre görünüş kategorilerinin tanımlanmasında ve işlenişinde büyük anlaşmazlıklar vardır. Bunun nedeni görünüşsel kavramların dil bilgisel ve sözlüksel çeşitlerle ifade edilmesidir. Fiillerin sözlüksel anlamları, biçimbilimsel yapıları, öne sürülen isim tamlamaları çeşitleri, belirteçler, yardımcı fiiller, zamanlar arasındaki etkileşimler bir cümlenin görünüşsel karakterine katkıda bulunabilir (Bussman, 2006: 96).

Richards ve Schmidt (2002) görünüş başlığı altında sözlüksel görünüş ve dil bilgisel görünüşten bahseder. Sözlüksel görünüş fiillerin iç anlamlarını ifade eder ve dört kategoride incelenir:

1. Durum (States), değişmeyen durumları ifade eden fiiller (*be* ‘olmak’, *have* ‘sahip olmak’, *want* ‘istemek’)
2. Etkinlikler (Activities), özünde başlama ya da bitiş noktası olmayan süreçleri ifade eden fiiller; *play* ‘ oynamak’, *walk* ‘ yürümek’, *breath* ‘ nefes almak’ ... gibi.
3. Sürekli Etkinlikler (Accomplishments), sürerlik bildiren (belli bir zaman diliminde sona eren) fakat özünde bitiş noktası olan; *read a book* ‘bir kitap okumak’, *write a novel* ‘bir roman yazmak’ ...
4. Edimler (Achievements), sürerlik bildirmeyen ve özünde bitiş noktası olanlar; *finish* ‘bitiş’, *realize* ‘fark etmek’, *arrive* ‘bir yere ulaşmak’...

Dil bilgisel görünüş ise aktiviteler, olaylar ve durumlara karşı konuşmacı tarafından alınan farklı bakış açılarını kodlamak için dil tarafından sağlanan (yardımcı fiil, son ek, ön ek gibi) kaynakları ifade eder (Richards ve Schmidt, 2002: 34).

Görünüş bazı dillerde (Slav dillerinde) özel biçimlerle işaretlenen bir kategoridir. Türkçede de buna benzer ifade durumları bulunmaktadır. Ancak geleneksel dil bilgisi kitaplarında bu ayrıma değinilmemiştir.

Zeynep Korkmaz (2007) *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi* kitabında görünüşe, konuşanın öznel değerlendirmesi olarak yaklaşmış ve bu durumu zaman kayması olarak açıklamıştır. Korkmaz’a (2007) göre görünüş, çekime girmiş ve yargı bildiren bitmiş fiiller için söz konusudur. Görünüş nesnel değil öznel. Şekilden beklenen anlamın dışında bir iç anlamdır. Yani konuşanın verdiği bir anlam ve dil psikolojisinin ürünüdür. Görünüş, “şekil yapısı ve işlev kayması dolayısıyla şekil bilgisinin, anlam kayması dolayısıyla da anlam bilimin sınırlarına girdiğinden, morfo-semantic bir nitelik taşımaktadır (Korkmaz, 2007: 576).” Korkmaz (2007) konuyu anlam, işlev ve zaman kayması olarak ele almıştır.

Uzun’a (2004) göre görünüş zamanla iç içe olan ama zamanı değil, zamana bağlı olarak eylemin anlattığı iş, oluş veya durumun zaman ile etkileşimini aktarma görevinde bulunan kategoridir. Görünüş bitmiş ile bitmemiş arasındaki ayrımdır. Bitmişlik ile kastedilen kavram, eylemin sunduğu iş, oluş veya durumun

tamamlanmasıdır (Uzun, 2004:145). Bitmemişlik alışkanlık bildiren eylemler ve iş, oluşun sürme, devam etme durumu için söz konusudur.

Yukarıda kısaca bahsedilen zaman ve görünüş kategorileri, açıklamalardan da anlaşılacağı üzere birbiriyle oldukça yakın ilişkidir. Ancak geleneksel dil bilgisi kitaplarında bu ilişkiye ya hiç değinilmemekte ya da aradaki ilişki dil bilim çalışmalarından farklı yorumlanmaktadır. Diğer bir fiil kategorisi olan kip geleneksel dil bilgisi kitaplarında zaman, biçim, şekil ile birlikte birbirinin yerine geçebilecek şekilde ele alınmıştır. Ergin (1962) kip ve zaman kategorilerinin eklerini müşterek kabul etmiştir. Kip ekleri yerine şekil ekleri adlandırmasını kullanmıştır. Ergin'e (1962) göre fiillere gelen eklerin gramer fonksiyonlarını belirlemek için bu ekler şekil ekleri ve zaman ekleri olarak ikiye ayrılabilir. Şekil ekleri yalnız şekil ifade eden, zaman ekleri ise hem şekil hem zaman ifade eden kip ekleridir (Ergin, 1962:134). Banguoğlu'na (2011) göre bir kip, zaman eki ile uzatılmış bir fiilin tekli ve çoklu kişi ekleri almasıyla meydana gelir. Banguoğlu (2011) kip yerine zaman teriminin de kullanılabileceğini belirtir. Gencan (2001) ise eylemlerin, zaman ve anlam özelliklerine göre türlü eklerle girdikleri biçimlerin her birine kip der. Ediskun'a (1992) göre kip, fiil kök ya da gövdelerinin zaman ve biçimlere göre eklerle girdikleri kalıptır.

Korkmaz (2007) fiillerin şekil, zaman ve şahsa bağlı bir yargıya dönüşebilmek için girdikleri kalıplara kip, bu kalıpları karşılayan eklerin de kip ekleri olduğunu ifade eder. Türkiye Türkçesinde başlıca iki anlatım kalıbı yani iki ana kip vardır. Bunlar: bildirme ve tasarlama kipleridir (Korkmaz, 2007: 570). Geleneksel dil bilgisi kitaplarında yer verilen kip kategorileri ve ekleri Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1

Dil Bilgisi Kitaplarında Kip Kategorileri ve Ekleri

EK	KATEGORİ
-(A/I)r	Geniş Zaman/ Kipi
-(X)yor	Şimdiki Zaman / Kipi
- (y)AcAk	Gelecek Zaman / Kipi
- DI	Geçmiş Zaman / Görülen Geçmiş / Dİ'li Geçmiş Zaman kipi
- mXş	Öğrenilen / Dolaylı / mİş'li / Duyulan Geçmiş Zaman
- sA	Şart / Dilek –Şart Kipi
- (y)A	İstek Kipi
- mAlI	Gerekliklik Kipi
- (y)AyIm, -Ø, -sXn	Emir / Buyuru Kipi
- (y)AlIm, -Xn, -(y)XnIz, -sXnlAr	

Tablo 1’de yer alan eklerden beşi (-(A/I)r, -(X)yor, - (y)AcAk, - DI, - mXş) bildirme kipleri, diğerleri de tasarlama kipleri olarak sınıflandırılmaktadır. Bildirme kipleri olarak adlandırılan ekler (-(A/I)r, -(X)yor, -(y)AcAk, -DI, -mXş) aynı zamanda zaman ekleri olarak da adlandırılmaktadır. Geleneksel olarak fiil çekim eklerinin tablodaki gibi adlandırılması ve sınıflandırılması fiil çekimi konusunu daha karmaşık bir hale getirmektedir. Demir ve Yılmaz (2014) bu eklerin çoğunun geçmiş, şimdi ve gelecek şeklindeki gerçek zamanla ilişkisi olmadığını belirtmektedir.

Geleneksel dil bilgisinin yukarıdaki ayrımını Uzun (2004) iki açıdan sorgulamaktadır. Bunlar, geleneksel ayrıma göre tasarlama (isteme) kiplerinin zaman anlamı taşıması ve bildirme kipini aktaran ögenin ne olduğudur. Uzun’a (2004) göre bu ayrım neticesinde tasarlama (isteme) kipleri doğrudan alt türlere ayrılırken bildirme kiplerinin zamansal alt türlere ayrılması zamanın sadece bildirme kiplerinde görüldüğü, tasarlama (isteme) kiplerinin zaman anlamı taşımadığı düşüncesini ortaya

çıkarmaktadır. Ayrıca geleneksel dil bilgisinin bu ayrımından konuşucunun önermeye yönelik bildirme tutumunun zaman ekleri ile aktarıldığı anlamı çıkmaktadır. Ancak bildirme kiplerinin alt biçimlerinde yer alan ekler kip ekleri değil zaman ekleri olarak ifade edilmekte, bu durum da bildirme kipini aktaran ögenin ne olduğu sorusunu ortaya çıkarmaktadır (Uzun, 2004). Fiil çekiminde bu sorunların ortaya çıkışında geleneksel dil bilgisi çalışmalarında bu ayrımlar yapılırken görünüş, zaman ve kip/kiplik kategorilerine dikkat edilmemesi etkilidir. Bu tür sorunların önüne geçilebilmesi açısından Türkçe fiil çekimlerinde görünüş, zaman ve kip/kiplik ayrımının yapılması gerekmektedir.

Bu ayrımın yapılması gerektiğine ilk kez Dilaçar (1971) dikkati çekmiştir. Geleneksel dil bilgisi kitaplarında kipin yanlış değerlendirildiğini belirten Dilaçar (1971: 107) “kiplerin ruh durumunu ifade etmesiyle zamandan ayrı düşünülmesi gerektiğini ve kiplerin belirli bir biçimbirime bağlı düşünölemeyeceğini” ifade etmiştir. Dilde iç ve dış etmenlerin karşılıklı etkileşimini en iyi gösteren ögelerden biri olarak kipi işaret eden Kocaman (1981: 85), Türkçede kip ulamının anlaşılması için dil birimlerinin edimsel değerinin, kullanıldıkları bağlamın, öznel ve nesnel bakış açılarının göz önüne alınmasını ve tüm dillerde olduğu gibi eklerin birkaç işlevi yüklenebilmesinden dolayı Türkçede de eklerle kip ulamı arasında bire bir eşleşme olmadığının kabul edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Yine Karabağ (2000: 275) da kipi bir ifadenin kabul edilen veya düşünölen şekli, kipliği ise fiil tarafından belirlenen bir olayın veya eylemin nasıl oluştuğunun veya düşünöldüğünün ifadesi olarak ele almış ve kiplikte edim bilimin önemine dikkat çekmiştir. Kip kapsamında fonksiyon genişlemesi, anlam kayması, işlev kayması gibi adlandırma ve değerlendirmelerle işaret edilen, dil ve edebiyat çalışmaları içinde yapı ve anlam sorunu olarak ele alınan çalışmaların kiplik alanına girdiği değerlendirmesini yapan Seçkin (2014: 15), kip ve kipliğin, birinin diğeriini işaretlediği iki dil durumu olduğunu düşünmektedir. Sonuç olarak kip/kiplik dil bilimsel bakış açısıyla zaman ve görünüşten ayrı ancak kendi aralarında yakın ilişkili bir dil kategorisidir.

Kip, dil bilim incelemelerinde yaygın olarak cümlenin kiplik değerini bildiren morfolojik bir fiil kategorisi olarak kabul edilir. Dil bilimsel kiplik, bilginin statüsünün

dile nasıl yansıdığıyla ilgilenir (Aslan Demir, 2008: 22). Kiplik olayın tanımlandığı önermenin durumuyla ilgilidir (Palmer, 2001: 2).

Kiplik, konuşucunun cümlesindeki oluş ya da kılışın gerçek olup olmama durumu karşısında takındığı tutumu, görüşünü, bakış açısını, değerlendirmesini gösteren bir anlam bilimi kategorisidir. Kiplik, dilde fiil çekimleri, kiplik kelimeleri, edatlar, vurgu, söylem gibi değişik şekillerde ortaya çıkabilmektedir (Yazıcı Ersoy, 2014: 44).

Kerimoğlu'na (2011) göre kip ve kiplik arasında temel bir farlılıktan çok parça bütün ilişkisine bağlı bir kapsamlılık durumu söz konusudur. Kip çoklukla dildeki emir, soru, istek gibi temel ifade tiplerini karşılamak için kullanılmaktadır. Ayrıca bildirme (indicative), ve tasarlama (subjunctive) ya da gerçeklik (realis) ve gerçek dışılık (irrealis) gibi ayrımları kapsayan bir terim gibi kullanılmaktadır. Emir, istek gibi geleneksel kiplik ifadelerin kiple ilişkili görülmesi kip ve kiplik ilişkisinin yakınlığını göstermektedir (Kerimoğlu, 2011: 70). Tıpkı görünüş kategorisinde olduğu gibi geleneksel dil bilgisi çalışmalarında kiplik kategorisine de yer verilmemiştir. Dilde biçimbirimlerle işaretlenen kiplin aksine kiplik, bağlam, söz dizimi, sözlüksel ögeler ve biçimbirimler yoluyla işaretlenebilir.

Kipliğin farklı dil ögeleriyle işaretlenebilmesiyle Türkçede kiplik anlamların belirlenmesinde dil bilimsel bakış açısıyla bağlam, sözlüksel ögeler ve biçimbirimleri temel alan çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Söylem temelli kiplik çalışmalara Oktar, Değer (1999), Yazar (2001), Şeker (2017), Torun Öğretmen (2017); sözlüksel ögeler (belirteçler) temelli çalışmalara Ruhi, Zeyrek, Osam (1996), Doğan, Kocaman (1999), Yazar (2000), Ak Başoğlu, Aksu (2015), Hirik (2015); biçimbirim odaklı çalışmalara da Sebzecioğlu (2004), Yazar (2005), Günay (2014), Yazıcı Ersoy (2015), Kerimoğlu, Aksu (2015), Demir (2015) vb. çalışmalar örnek olarak gösterilebilir.

Türkçe kiplik çalışmalarındaki, doğrudan kiplik biçimbirimler ve bu biçimbirimlerin işaretledikleri kiplik anlamlara yönelik çalışmalar (Slobin, Aksu Koç (1986), Aksu Koç (1988), Altun (2014) –mİş biçimbirimi; Gül (2009) –(I)mİş biçimbirimi; Bacanlı (2006) –mİş / -(y)mİş biçimbirimleri; Erguvanlı Taylan (1997) –DI biçimbirimi; Demir (2015) –dIydI / -mİştI biçimbirimleri; Erkman Akerson (1994)

-mİş, -DI, -Iyor, -(A/I)r, -(y)AcAk biçimbirimleri; Benzer (2008) -mİş, -DI, -Iyor, -(A/I)r, -(y)AcAk, -mAdA, -mAktA ve -Dİr biçimbirimleri; Temürcü (2007) -Xr, -Dİr, -Iyor ve -Ø biçimbirimleri; Corcu (2005), Erk Emeksiz (2009) -mAlI biçimbirimi; Yarar (2005), Çürük (2010) -Abil biçimbirimi; Hacıömeroğlu (2007) -Abil / -mAlI biçimbirimleri; Savran (2008), Baydar (2012), Kerimoğlu, Aksu (2015) -Dİr biçimbirimi; Karademir (2012), Usta (2014) Emir biçimleri incelendiğinde ya tek bir biçimbirimin ya da birkaç biçimbirimin işaretlediği kiplik anlamların ele alındığı görülmektedir. Dolayısıyla geleneksel dil bilgisi fiil çekiminde, bildirme ve tasarlama ekleri olarak sınıflandırılan ve fiillerde zaman, görünüş ve kip/kiplik işaretlemeye etkin olarak kullanılan biçimbirimlerin kiplik işlevlerinin belirlenmesine yönelik bütüncül bir bakış açısıyla gerçekleştirilmiş bir çalışmaya rastlanmamaktadır.

Dil bilimsel bakış açısının gelişmesiyle son yıllarda Türkçede kiplik konusundaki çalışmalar artarak devam etmektedir. Yine yapılan çalışmalara göz atıldığında kiplik sınıflamalarında, dünyadaki diğer kiplik çalışmalarına paralel şekilde bilgi (epistemic) ve yükümlülük (deontic) temel ayrımının yaygınlaştığı görülmektedir. Ayrıca kiplik mantığının olasılık (possibility) ve gereklilik (necessity) ayrımı da çalışmalarda yaygın olarak ele alınmıştır. Genel olarak Türkçedeki kiplik çalışmalarının bu ayrımlar temelinde belirli dil öğelerinin işaretlediği kiplik anlamlar üzerine odaklandığı söylenebilir. Bunun dışında belirli bir sınıflamanın kullanıldığı kiplik çalışmalarında (ör. Erguvanlı Taylan, Özsoy (1993), Ruhi, Zeyrek, Osam (1996), Karabağ (2000), Yarar (2001), Uzun, Erk Emeksiz (2006), Hacıömeroğlu (2007), Kerimoğlu (2011), Terziyan (2013), Sargın (2014), Yalçınkaya (2015), Mystridou (2015) vb.) yaygın olarak Palmer (1986, 2001) temelli kiplik sınıflamaları kullanılmaktadır. Bu genel eğilimin dışında Corcu (2003), çalışmada kök kiplik-bilgisel kiplik ayrımını kullanmıştır. Hirik (2015)¹ de konuşur odaklı bir yaklaşımla bilgi kipi, yükümlülük kipi ve duygu kipi temel ayrımlarından oluşan detaylı bir sınıflama önermektedir. Yine anlamsal ve işlevsel parametrelerin kullanıldığı bir

¹ Dil bilimsel kiplik çalışmalarında morfolojik bir öge olarak kabul edilen “kip”, bu çalışmada “kiplik” anlamında kullanılmaktadır. “Kiplik” de kipi morfolojik durumu olarak tanımlanmaktadır. Yani “kipliğin kipi” kapsadığı genel kabulünün aksine “kip”, “kipliği” kapsayan bir kategori olarak değerlendirilir.

kiplik sınıflaması olarak Rentzsch (2015) Türkçeye özgü bir kiplik sınıflaması önermesi bakımından önemlidir.

İncelemelerin bir sınıflama doğrultusunda yapılması kiplik alanların ve kiplik işaretleyicilerinin işlevlerinin belirginleştirilmesi açısından önemlidir. Ayrıca bu durum elde edilen sonuçların belirli bir düzen içinde sunulması dil gerçekliğinin daha kolay sunumunu sağlamakta ve böylece elde edilen sonuçlar dil öğretimine kolaylıkla yansıtılabilmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada elde edilen verilerin detaylı bir şekilde, sistematik olarak incelenebilmesi, sonuçların düzenli bir biçimde sunulabilmesi ve dil öğretimine yansıtılabilmesi amacıyla Palmer'in (2001) önermiş olduğu kiplik sınıflaması kullanılmıştır. Bu sınıflamanın tipolojik bir yaklaşımla pek çok dilin incelenmesiyle oluşturulması ve kiplik çalışmalarında yaygın olarak kullanılması, bu çalışmada tercih edilmesinde etkili olmuştur.

Palmer (2001) tipolojik bir çalışmadır. Tipolojik çalışmalar belli bir dil olgusunun diller arasında karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve bir genelleme oluşturulmasına dayanır. Örneğin sayı kategorisinin bütün dillerde var olduğundan yola çıkarak diller arası karşılaştırmalı bir inceleme neticesinde bu kategorinin diğer dillerdeki durumu incelenerek tüm diller için ortak bir genellemeye ulaşılmaya çalışılır. Tipolojik gelenek içindeki çalışmalar, dil yapılarının işlevlerini analiz ederek açıklamak üzerine vurgu yapar. Açıklamalar dil kullanımı, biliş ve sosyal faktörlerden yola çıkabilir. Kiplik üzerine tipolojik literatürün çoğu anlam bilimsel görünüşle ilgilidir. Kiplik üzerine tipolojik bir bakış açısıyla Palmer (1986, 2001) standart referans çalışmalardır (de Haan, 2006: 27 - 28).

Palmer (2001) tipolojisinde anlam bilim ve edim bilim karşıtlığında bir tartışmayı önlemek adına tanımlardaki özelliklerin “kavramsal” olduğunu belirtmiştir. Tipolojisi, diller arasındaki değişkenlik çok büyük olduğu için tamamen biçimsel işaretlemelere dayalı değildir. Biçimsel tanımlamalar tek bir dilin yapısal sistemi için “içsel” olduğundan dil bilimsel sistem için “dışsal” olan anlam bilimsel, edim bilimsel ve söylem temelli tanımlar kullanılır (Croft, 1995: Palmer 2001: 18).

Palmer (2001), dillerde dil bilgiselleşmiş olarak kip sisteminde yer alan gerçeklik (realis) ve gerçek dışılık (irrealis) ayrımının kiplik sistemine de

uygulanabileceğini belirtmiş olmakla birlikte kipliği iki temel kategoriye ayırır: önerme kipliği (propositional) ve eylem kipliği (event).

Önerme kipliği ve eylem kipliği arasındaki ayrım sırasıyla konuşurun önermeye yönelik yargısı ve eyleme yönelik tutumuyla ilgilidir. Şu örnekler üzerinde açıklanabilir:

- (2) a. *Ali evde olabilir.*
- b. *Ali evde olmalı.*
- c. *Ali içeri girebilir.*
- d. *Ali içeri girmeli.*

(2a)'da Ali'nin evde olması durumuyla ilgili olası bir yargı söz konusuysa, (2b)'de (bir muhakeme veya kanıtı dayalı olarak) Ali'nin evde olması gerekliliği söz konusudur. (2c) ve (2d)'de ise içeri girme eylemine yönelik olası ve gerekli tutumlar söz konusudur. Bu ayrımlar bilgi ve yükümlülük için genel olarak yapılmakla birlikte odaklanılması gereken konuşurun “önermeye yönelik yargısı” ve “gelecekteki potansiyel eyleme yönelik tutumu”dur. Bu nedenle Palmer (2001) “önerme kipliği” ve “eylem kipliği” arasında ayrım yaparak “bilgi ve kanıt” kipliklerini önerme kipliği içine, “yükümlülük ve devinim” kipliklerini de eylem kipliği içerisine dâhil eder. Kiplik mantığının temel ayrımı olan olasılık (possibility) ve gereklilik (necessity) kanıt ve devinim kipliğine de uygulanır.

Özetle bilgi ve kanıt kipliği (önerme kipliği) önermenin olgusal durumu veya doğruluk değerine yönelik olarak konuşurun tutumuyla ilgilidir. Zıttı olarak, yükümlülük kipliği ve devinim kipliği (eylem kipliği) gerçekleşmemiş eylemleri, meydana gelmeyen ancak yüksek potansiyeli olan eylemleri ifade eder (Palmer 2001:7).

Önerme kipliğinin iki temel türü olan bilgi ve kanıt sistemleri arasındaki temel fark; bilgi kipliği konuşurun önermenin gerçeklik durumuyla ilgili görüşünü ifade ederken, kanıt kipliği önermenin gerçeklik durumunun delili ile ilgilidir. Bilgi kipliği *olasılık (speculative)*, *çıkarım (deductive)* ve *varsayım (assumptive)* olmak üzere üç alt

kategoriye ayrılır. Kanıt kipliği de *duyum (sensory)* ve *aktarım (reported)* olmak üzere iki temel türe ayrılır.

Çıkarım kategorisi hem bilgi sisteminde hem de kanıt sisteminde ortaya çıkabilmektedir.² Bunun nedeni ulaşılan yargıların bir delile dayanması olarak görülebilir. Ancak Coates'e (1983) göre konuşur kendisinin söylediği gerçeğe olan güvenini, bilinen gerçeklerden bir kesite dayandırarak aktarır (Palmer, 2001: 9). Yani ifade edilen yargı bir gözleme dayalı olabilir. Burada alacağımız temel ölçüt yargının bir muhakeme süreci içermesidir. Palmer (2001) hem bilgi hem de kanıt kipliğinde çıkarımın söz konusu olduğunu kabul etmekle birlikte bu kategoriye her ikisinde de ele almanın yararlı olmayacağı düşüncesiyle bilgi kipliği içerisinde çıkarımı inceler.

Palmer'e (2001) göre dillerde üç tür yargı yaygın olarak bulunur. Bunlardan birisi belirsizlik ifade eder, birisi gözlemlenen kanıttan bir çıkarım belirtir ve birisi genel olarak bilinenden çıkarım bildirir (Palmer, 2001: 24). Bilgi kipliğinin alt kategorilerinden olasılık, konuşurun önermenin olgusallığına ya da doğruluğuna ilişkin yargısını bildirir. Bu yargı genellikle olgusal / olgusal olmayan ya da doğru /doğru olmayan arasındaki bir noktayı işaret eder. Çıkarım, konuşurun bir muhakeme süreci sonrasında önermenin olgusallığına veya doğruluğuna ilişkin yargısını bildirir. Varsayım ise konuşurun önermenin olgusallığına ya da doğruluğuna ilişkin ön kabulünü bildirir. Varsayım ifadeleri konuşurun geleceğe yönelik bir tasarımını yansıtır.

(3) a. *Yağmur yağabilir.*

b. *Hava kapalı, yağmur yağacak.*

c. *Diyelim ki yağmur yağacak. / (Bağlam) Yağmur yağacak.*

(3a)'da konuşur yağmur yağma ihtimaline ilişkin bir yargıda, yani olası bir çıkarımda bulunurken, (3b)'de bir muhakeme sonucu yağmur yağma ihtimaline yönelik yargıda, yani sadece olası bir çıkarımda bunuyor. (3c)'de ise konuşur, gerekli

² Bu durum II. Bölümde kanıt kategorisinin kiplik bir kategori mi yoksa ayrı bir kategori mi olduğu tartışmaları içerisinde ayrıntılı olarak ele alınacak olup burada yüzeysel olarak değinilmiştir.

doğa koşullarında yağmurun yağmaması için bir sebep olmayacağından, geleceğe yönelik kabul edilebilir bir tasarımda bulunuyor.

Bilgi kipliği altındaki bu kategorilerin çıkarım temelli iki karşıtlığa sahip olduğu düşünülebilir. İlki olasılık ile çıkarım ayrımıdır ve bu ayrım çıkarımın sağlamlığını, ne “olabileceği” ve ne “olması gerektiği” arasındaki ayrımı içerir. Yani burada kastedilen kiplik mantığın temel ayrımıdır: bilgi olarak olasılık, bilgi olarak gereklilik. İkinci karşıtlık ise eldeki kanıtlardan bir akıl yürütme sonucu elde edilen çıkarım ve genel bilgidен veya deneyimden çıkarım arasındaki ayrımdır, yani çıkarım ve varsayım karşıtlığıdır (Palmer, 2001: 25).

Kanıt kipliğinin temel türlerinden olan duyum, konuşurun duyularıyla algıladığı olayların olgusallığına ya da doğruluğuna ilişkin yargısını içerir. Yani duyular aracılığıyla algılananların değerlendirilmesiyle konuşur bir yargı bildirir. Palmer (2001: 43) duyum kategorisinin işaretlenmesi ile ilgili olarak, dillerde genellikle üç olasılıktan bahseder: (i) *bütün duyular için tek bir işaretleyici (duyum)*, (ii) *görme için bir ve diğer duyular için bir işaretleyici (görsel ve görsel olmayan) ve* (iii) *işitme ve görme için işaretleyiciler (görsel işitsel)*.

Aktarım ise konuşurun kendisi dışındaki kaynaklardan kendisinin (alıntı) veya başka kanallarla (söylenti, folklor vb.) edindiği bilgilerle olayın olgusallığına ya da doğruluğuna ilişkin yargı bildirmesidir. Palmer (2001: 40) bazı diller için aktarımın alt kategorilerinin belirlenmesi gereğinden bahsederek Willet’in (1988) üç tür aktarım kanıtını sunar:

1. İkinci el kanıt: Konuşmacı, doğrudan tanık olan birinden açıklanan durumu duyduğunu iddia eder.
2. Üçüncü el kanıt: Konuşmacı, açıklanan durumun duyulduğunu iddia eder, ancak kaynak doğrudan tanık değildir.
3. Gelenekten gelen kanıt: Konuşmacı, açıklanan durumun sözlü tarihin bir parçası olduğunu iddia eder. (Willet, 1988: 57-96; Palmer, 2001: 40).

Palmer (2001: 40-41) bu alt kategorileri adlandırmanın zorluğunu dile getirerek bunlar için “folklor (folklere)”, “söylenti (hearsay)” ve “alıntı (quotative)” terimlerinin

de kullanılabileceğini ifade eder. Ancak bu adlandırmaların da kafa karışıklığına neden olabileceğini belirterek sınıflandırmasında genel kategoriyi ifade etmek için “*aktarım*” terimini tercih ederek alt kategorilerini de “*aktarım (2)*, *aktarım (3)* ve *aktarım (Gen.)*” biçiminde adlandırır.

4. a. *Evin önünden adam koşarak geçti.*
b. *Dün gece mahalledeki depoyu soymuşlar.*

(4a)’da konuşur görme duyusuyla algıladığı bir olaya ilişkin yargıda bulunurken, (4b)’de konuşur başka bir kanal aracılığıyla edindiği bilgiye ilişkin yargı bildirmektedir.

Palmer (2001) kiplik sınıflamasının temel kategorilerinden biri olan eylem kipliği, yükümlülük ve devinim kipliklerini içerir. Yükümlülük ve devinim kiplikleri gerçekleşmemiş olayları, gerçekleşmemiş ancak sadece potansiyel olan olayları ifade eder. Bu iki kiplik arasındaki temel ayrım koşullandırma etkenlerinin niteliğidir. Yani yükümlülük kipliğinde koşullandırma etkenleri eyleyici için “dışsal” (izin veren, emreden); devinim kipliğinde ise “içsel”dir (yeterli olan, isteyen). Ayrıca genellikle yükümlülük kipliğinde, bir çeşit otoriteye (genellikle konuşur) bağlı olma durumunun yanında aynı zamanda kommissif ifadelerin (commissive) (yani, eylemin gerçekleşeceğini konuşurun garanti ettiği durum) yükümlülük kipliği altında yer alabileceği durumlar ile devinimsel yeterlilikte, öznenin yeterliliğinden ziyade bazen eylemin meydana gelmesinin olası ve imkânsız olduğu gibi genel durumlar da söz konusudur (Palmer, 2001: 70).

Palmer (2001) yükümlülük ifadelerini direktifler ve kommissif ifadeler (commissive) olarak iki başlıkta ele alır. Direktifleri izin (permission) ve zorunluluk (obligation) ifadeleri oluşturur. Bu iki kategori arasında da kiplik mantığının temel ayrımı olasılık ve gereklilik karşıtlığı uygulanabilir.

5. a. *İçeri girebilirsin. (olasılık)*
b. *İçeri girmelisin. (gereklilik)*

(5a)'da otoritenin (konuşurun) eyleyicinin olası eylemine yönelik izin tutumu, (5b)'de ise otoritenin eyleyici üzerindeki zorlayıcı tutumu söz konusudur. Bu kategorilerde otorite kanunlar, normlar, kurallar vb. de olabilir.

6. a. *Dediğimi yapmazsan seni öldüreceğim.*
b. *Sana borcumu ödeyeceğim.*
c. *Borcunu ödeyeceksin.*

Kommissif ifadelere yukarıdaki cümleleri örnek verebiliriz. Kommissif ifadeler tehdit, üstlenme ve emir ifadeleridir. Palmer (2001: 73) kommissif ifadelerin İngilizce *shall* kiplik yardımcı fiiliyle oluşturulduğunu ve bu yardımcı fiilin sadece öznenin 2. veya 3. kişi olduğu durumlarda kommissif ifadeleri işaretlediğini belirtmiştir. Bu şekilde oluşturulan İngilizce bir cümlenin Türkçe karşılığı – (y)AcAksIn veya –(y)AcAk biçimbirimleri ile çekimleneceğinden ve emir anlamı taşıyacağından bu kategori içerisinde sadece emir ifadelerini inceleyeceğiz. Dolayısıyla kommissif kategorisini sınıflama içerisinde emir kategorisi olarak adlandıracağız. Daha önceden aynı kategori Corcu (2005) tarafından da “buyrum” olarak adlandırılmıştır.

Eylem kipliğinin diğer bir alt kategorisi olan devinim, yeterlilik (abilitive) ve gönüllülük (volitive) kategorilerini içerir. Yeterlilik öznelere fiziksel ve zihinsel güçleri açısından, onları etkileyen koşulları içermesi bakımından yorumlanmalıdır (Palmer, 2001: 10). Gönüllülük ise geniş anlamda dilek ve istek anlamlarını karşılar.

7. a. *Enes yürüyebilir.*
b. *Çocuk dışarı çıkabilir.*
c. *Senin yerine ben yaparım.*

(7a) fiziksel bir yeterlilik, (7b)'de öznenin içinde bulunduğu durumdan kaynaklı bir yeterlilik bildirir. Yeterlilik ifadeleri zihinsel, fiziksel ve durumsal olabilir. (7c) ise bir istek bildirmektedir.

Buraya kadar açıkladığımız Palmer'in (2001) kiplik kategorilerini aşağıdaki gibi tablolaştırabiliriz.

Tablo 2

Palmer (2001) Kiplik Kategorileri

Kiplik (Modality)				
Önerme Kipliği (Propositional Modality)		Eylem Kipliği (Event Modality)		
Bilgi Kipliği (Epistemic)	Kanıt Kipliği (Evidential)	Yükümlülük Kipliği (Deontic)	Devinim Kipliği (Dynamic)	
Olasılık (Speculative)	Duyum (Sensory)	İzin (Permissive)	Yeterlilik (Abilitive)	
Çıkarım (Deductive)	Aktarım (Reported)	Zorunluluk (Obligative)	Gönüllülük (Volitive)	
Varsayım (Assumptive)		Emir (Commissive)		

Tipolojik bir çalışmada birbirinden farklı ancak ilişkili üç farklı kavram kümesi vardır (söylemin üç düzeyi) – farklı diller için ortak görünen, bireysel dillerde kendileriyle ilişkili dil bilgisi işaretleyicileri ve tipolojik tanımlamayı haklı çıkaran kavramsal özellikler (Palmer, 2001: 19). Bu üç düzey için farklı terimlerin kullanılması tipolojiyi karmaşıklatacağından Palmer (2001) özellikle dil bilgisi terimleriyle tipolojik terimlerin karışmasını önlemek adına tipolojiyle ilgili olan terimlerin baş harflerini büyük yazmıştır. Bu çalışmada kullanılan kiplik sınıflandırmasındaki adlandırmalar için böyle bir yöntem izlenmemiştir. Kullandığımız sınıflamada sadece emir kategorisi dil bilgisel bir kategori olan “emir kipi” ile benzerlik göstermektedir. Çalışmada tipolojik kategori olarak “emir kipliği”, dil bilgisel kategori olarak “emir kipi” terimleri kullanılacağından böyle bir ayırım yapma gereği duyulmamıştır.

Sonuç olarak Türkçede dil bilgisel ve dil bilimsel çalışmalar incelendiğinde; geleneksel dil bilgisi kitaplarında fiil çekim eklerinin kiplik özelliklerine yer verilmediği, dil bilimsel kiplik çalışmalarında da eklerin işlevlerinin ayrıntılı olarak incelenmediği, eklerle ilgili monografilerin yeterince yapılmadığı gözlenmekte ve

bütüncül bir yaklaşımla fiil çekim eklerini merkeze alan kiplik çalışmalarının eksikliği görülmektedir. Rentzsch (2015) de Türk dil ailesinin tanımlanması ve sınırlarının belirlenmesi kolayca yapılırken aynı şeyin Türk dillerindeki kiplik için söylenemeyeceğini belirtir. Dolayısıyla Türkiye Türkçesi fiil çekiminde yer alan kip, zaman ve görünüş eklerinin eş zamanlı bir incelemeyle kiplik alanları belirlenmelidir.

1.2. Amaç ve Önem

Türkiye Türkçesi fiil çekiminde yer alan zaman, görünüş ve kip ekleri üzerine yapılan çalışmalarda ve klasik dil bilgisi kitaplarında bu eklerin işlevlerinin ayrıntılı olarak incelenmediği, eklerle ilgili monografilerin yeterince yapılmadığı ve ekleri merkeze alan kiplik çalışmalarının eksikliği görülmektedir. Bu çalışmanın amacı fiil çekiminde yer alan zaman, görünüş ve kip eklerinin kiplik özelliklerine göre ne şekilde görünümlere sahip olduğunu belirlemektir.

Son zamanlarda Türkiye Türkçesi üzerine yapılan kiplik çalışmaları artmış olmakla birlikte bu çalışmalar kiplik sınıflamaları, bir veya birkaç biçimbirimin kiplik alanlarının belirlenmesiyle sınırlı kalmıştır. Bu çalışmada Türkiye Türkçesi fiil çekiminde yer alan zaman, görünüş ve kip eklerinin tamamı ayrıntılı olarak incelenmiş ve bu eklerin işaretledikleri kiplik alanlar belirlenmiştir.

Eklerin işaretledikleri kiplik alanların belirlenmesinde tipolojik bir sınıflama olan Palmer'in (2001) kullanılması çalışmaya tipolojik bir özellik katmakla birlikte çalışmada elde edilen sonuçlar diğer tipolojik çalışmalar için Türkçe üzerine ayrıntılı veriler sağlayacaktır. Ayrıca çalışma bu yönüyle Türkçede kipliğin tanımlanması ve sınırlarının belirlenmesi sorunlarının çözümüne de katkı sunacaktır.

Çalışmada Türkçe fiil çekiminde yer alan eklerin ayrıntılı incelenmesi sonucunda biçimbirimlerin zaman, görünüş ve kip anlamlarının dışında hangi kiplik alanları işaretledikleri net olarak ortaya konulmuştur. Örneğin geleneksel dil bilgisi kitaplarında gelecek zaman eki olarak öğretilen $-(y)AcAk$, geniş zaman eki olarak öğretilen $-(A/I)r$ ve şimdiki zaman eki olarak öğretilen $-(X)yor$ gibi biçimbirimlerin aynı zamanda farklı kiplik alanları işaretleyip işaretlemedikleri farklı metinlerde incelenmiştir. Biçimbirimlerin bu şekilde metinlerde ayrıntılı olarak incelenmesi ve

kiplik alanlarının belirlenmesi de hem anadili hem de yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde fiil çekim eklerinin öğretimi ve konuyla ilgili materyallerin tasarlanmasına katkı sağlayacaktır.

1.3. Problem Cümlesi

Türkçe fiil çekiminde yer alan zaman, görünüş ve kip eklerinin kiplik alanları yönünden görünümleriyle bunların Türkçe dil bilgisi öğretimine yansıtılması nasıldır?

1.4. Alt Problemler

Yukarıda belirtilen problem çerçevesinde araştırmanın alt problemleri şu şekilde sıralanabilir:

1. -(A/I)r biçimbiriminin kiplik bakımından görünümü nasıldır?
2. -(X)yor biçimbiriminin kiplik bakımından görünümü nasıldır?
3. -(y)AcAk biçimbiriminin kiplik bakımından görünümü nasıldır?
4. -mXş biçimbiriminin kiplik bakımından görünümü nasıldır?
5. -DI biçimbiriminin kiplik bakımından görünümü nasıldır?
6. -sA biçimbiriminin kiplik bakımından görünümü nasıldır?
7. -(y)A biçimbiriminin kiplik bakımından görünümü nasıldır?
8. -mAlli biçimbiriminin kiplik bakımından görünümü nasıldır?
9. Emir işaretleyen biçimbirimlerin kiplik bakımından görünümü nasıldır?
10. Zaman, görünüş ve kip eklerinin kiplik özellikleri dil bilgisi öğretiminde nasıl gösterilebilir?

1.5. Sayıtlar

Çalışmada incelenen metinlerin Türkiye Türkçesinin fiil çekiminde yer alan zaman, görünüş ve kip/kiplik eklerinin işlevini eş zamanlı olarak yansıtacak biçimde olduğu varsayılmıştır.

Türkçede -(A/I)r, -(X)yor, -(y)AcAk, -DI, -mXş, -sA, (y)A, -mAlli ve Emir (- (y)AyIm, -Ø, -sXn, - (y)Allm, -Xn, -(y)Xnız, -sXnlar) fiil çekim eklerinin zaman ve

görünüş bildiriminin dışında kip/kiplik bildirme işlevine de sahip olduğu varsayılmıştır.

1.6. Sınırlılık

Çalışma, 2000 yılı sonrası üretilmiş metinlerle oluşturulan bütüncenin incelenmesiyle sınırlıdır.

Bütünce içerisinde incelenecek sözceler, biçimsel olarak olumlu ve tamamlanmış cümlelerle sınırlandırılmıştır.

Bu çalışma -(A/I)r, -(X)yor, -(y)AcAk, -DI, -mXş, -sA, -(y)A, -mAII ve Emir (- (y)AyIm, -Ø, -sXn, - (y)AlIm, -Xn, -(y)Xnız, -sXnlar) fiil çekim eklerinin kiplik işlevlerinin incelenmesiyle sınırlandırılmıştır.

1.7. Kısaltmalar

İ. A. : İslam Ansiklopedisi

BKOP: Bilgi Kipliği Olasılık Parametreleri

N.A. : Nar Ağacı

B.K.Ç. : Bu Kitabı Çalın

Ş.G.Y. : Şiir Gibi Yalnız

ETT: Eski Türkiye Türkçesi

TT: Türkiye Türkçesi

II. BÖLÜM

İLGİLİ YAYIN VE ARAŞTIRMALAR

2. ZAMAN, GÖRÜNÜŞ VE KIP/KİPLİK KATEGORİLERİ

Fiiller sadece gerçek aktivitelerin yer aldığı eylemleri değil durumları ve süreçleri de belirtir. Hogeweg, Hoop - Malchukov (2009) eylemler, durumlar ve süreçler için olasılık terimini onları kapsayacak biçimde kullanır ve fiillerde dil bilgisel zaman, görünüş ve kip/kiplik olmak üzere üç tür olasılıktan söz ederler.

Pek çok dil için zaman, görünüş ve kip/kiplik tipolojik çalışmalarda tam olarak kesinliğe kavuşturulamamış kategorilerdir. Dilciler genel olarak zaman, görünüş ve kip/kiplik gibi fiil kategorilerinin birbiriyle ilişkili olduğu görüşündedir (Comrie 1976, Slobin ve Aksu 1982, Dahl 1985, Binnick 1991, Uzun 2004, Ayoun - Salabery 2005, Boland 2006, Benzer 2008, Hogeweg vd. 2009, Kerimoğlu 2011, vd.). Bu düşünceden yola çıkılarak bu bölümde sırasıyla zaman, görünüş ve kip/kiplik kategorileri ele alınmıştır.

Zaman başlığında öncelikle zamanın ne olduğu ve dilde nasıl işaretlendiği üzerinde durulmuştur. Daha sonra dil bilgisel zaman ve dil bilgisel zamanla ilgili teorik konulara kısaca değinilmiş ve Türkçede zaman konusundan bahsedilmiştir.

Görünüş ve zaman birbiriyle yakın ilişkiye sahip iki kategoridir. Aralarındaki fark zamanın niteliğidir. Görünüş başlığında görünüşün zaman ile ilişkisi ve aralarındaki fark belirtildikten sonra Batı dil bilgisi geleneğinde görünüşün nasıl ele alındığı ve görünüş sınıflamaları, karşıtlıkları üzerinde durulmuştur. Batı dil bilgisi geleneğindeki tartışmalar göz önünde bulundurularak görünüş konusu “dil bilgisel görünüş, sözlüksel görünüş ve kılınış” başlıkları altında ele alınmıştır. Daha sonra da Türk dilinde görünüş kategorisinin nasıl ele alındığı üzerinde durulmuştur.

Çalışmada temel araştırma olgusu olan kiplik bu bölümde mümkün olduğu ölçüde geniş bir biçimde tanıtılmıştır. Kiplik başlığı altında kiplik çalışmalarının temeli ile kiplik mantık ilişkisi ve kiplik mantığının gelişimi ele alınmıştır. Bu başlık altında kipliğin çeşitli yaklaşımlarla tanımlanması ve kip/kiplik ilişkisi incelenmiştir. Ayrıca dilde kiplik işaretleyen biçimler tanıtılarak çeşitli araştırmalar ışığında belirlenen kiplik kategoriler ve bu kategorilerin sınıflandırılması üzerinde durulmuştur. Son olarak da Türkçe dil bilgisi öğretiminde kiplik konusuna değinilerek kiplik alanyazını kapsamlı bir şekilde tanıtılmıştır.

2.1. ZAMAN

Nedir zaman? Eğer kimse bana sormazsa biliyorum; Soran birine açıklamam gerekiyorsa bilmiyorum (Hippolu Augustinus).

Augustinus'un "İtiraflar"ında da dile getirdiği gibi zaman kendi içimizde cevabını bildiğimiz ama başkasına açıklayamadığımız bir kavramdır. Tarih boyunca başta felsefe bilimi ve filozoflar olmak üzere çeşitli bilim dallarında bu soruya cevap verilmeye çalışılmıştır. Günümüze kadar "Zaman nedir?" sorusuna üzerinde uzlaşılan bir cevap verilebilmiş değildir. Bu bölümde zamanın ne olduğu ve içeriğine ilişkin çeşitli görüşler incelenmiş genelde dilde zaman, özelde Türkçede zamandan bahsedilmiştir. Türkçede zamanı açıklamak için Türkçe sözlük iyi bir başlangıç noktası olacaktır.

Zaman: 1. Bir işin, bir oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre, vakit. 2. Bu sürenin belirli bir parçası. 3. Belirlenmiş olan an. 4. Çağ, mevsim. 5. Bir işe ayrılmış veya bir iş için ayrılmış saatler. 6. Dönem, devir. 7. Bir süre ile ilgili durum veya şartlar. 8. *ast.* Güneş ve yıldızların öğlene göre açısal uzaklığına karşılık bir ölçü. 9. *dbl.* Fiillerin belirttikleri geçmiş zaman, gelecek zaman, geniş zaman kavramı. 10. *Jeo.* Yer kabuğunun geçirdiği değişimle belirlenen ve fosillere göre ayrılan geniş evrelerden her biri (TDK, 2005; 2221).

Türkçe sözlükte "zaman" anlamı için verilen on maddenin dokuzu zamanı iki yönlü sınırsız uzayan yatay bir çizgi üzerindeki belirli noktalar ve aralıklar olarak tanımlamaktadır. Ancak dokuzuncu maddede zaman bir sürecin dildeki gösterimleri olarak tanımlanmıştır. Bu tanımdan iki farklı olgu için Türkçede tek bir sözcüğün, yani "zaman" sözcüğünün, kullanıldığı görülmektedir. İngilizce gibi Avrupa dillerinde bu iki olgu iki farklı terimle karşılanmaktadır: *Time* ve *tense*. Geçmiş, şimdi ve gelecek ekseninde akıp giden süreç için "time", dilde bu sürecin gösterimi için ise "tense" terimi kullanılmaktadır. Türkçede böyle bir ayrımın olmaması kavram karmaşasına yol açmaktadır. Bu çalışmada böyle bir karmaşıklığın yaşanmaması için iki nokta arasındaki süreç ve bu noktalar arasındaki bölümler için "zaman"; dilde bu sürecin gösterimi için de "dil bilgisel zaman" terimi kullanılmıştır. Bu ayrım için Ördem (2007) de "vakit" sözcüğünü önermiştir. Ördem'e (2007) göre "vakit" anları da içinde

barındıran ve zamanı sistematik olarak bölen bölümlerden oluşurken, “zaman” daha kapsayıcı özelliğiyle matris anlamı taşır.

Zaman nedir sorusuna başta felsefe olmak üzere pek çok bilim dalı cevap aramıştır. Felsefeye göre zaman dünyayı geçmiş, şimdi ve gelecek biçiminde bölen ruhun bir özelliğidir (Klein - Li, 2009). Aristo *Organon* kitabında zamanın sürekli bir nicelik olduğundan bahseder. Ona göre zamanın bölümleri arasında birbirine dokunan müşterek bir sınır düşünmek mümkündür. Şimdi hem geçmişe hem de geleceğe bağlıdır. Zamanın bölümlerinin bir düzeni olduğu ve bu düzenden dolayı bunlardan birinin önce, ötekini sonra olduğunu söylemek daha iyi olur (Organon I, 1963).

Leibniz de Aristo gibi zamanın tamamen devinimle ilgili olduğu fikrindedir. Yani her şey bir dakikalığına veya yüz yıllığına durup ardından kaldığı yerden devam etse kimse farkına bile varmazdı (Hart-Davis, 2013: 6). Kant’a göre ise zamanın kendi başına bir varlığı yoktur; herhangi bir şeyi anlayabilmemiz için gerek duyduğumuz sistematik çerçevenin bir bileşenidir zaman (Hart-Davis, 2013: 18). Newton ise insanların ne yaptığına veya doğru ölçüp ölçmediklerine bakmaksızın, bağımsız ve mutlak bir zaman olduğu fikrindedir (Hart- Davis, 2013).

Newtoncu fizik gerçek zaman ve izafi zaman ayrımı yapar (Klein - Li, 2009). Newton zamandan mutlak, gerçek, matematiksel zaman; doğası gereği kendi dışındaki hiçbir şeye bağlı olmaksızın hep eşit şekilde akan şey, bir diğer adıyla süreyi kasteder. Ayrıca Newton mutlak zamanla günlük dildeki zamanı birbirinden dikkatle ayırır. Mutlak veya matematiksel zaman, dışarıdan hiç etkilenmeden, olaylardan ve ölçümlerden bağımsız bir şekilde sürekli akmaya devam eder. Ona göre zamanı kesin olarak ölçmemizi sağlayacak düzenli bir hareket yoktur. Buna karşın Leibniz, uzay ve zamanın mutlak olmadığını ancak diğer konum ve zamanlarla karşılaştırıldığında bir anlamı olduğunu savunur (Hart-Davis, 2013).

Gerçek zaman Newton fiziğinde her iki yönde sınırsız uzayan yatay bir çizgi olarak kavramsallaştırılmıştır. İzafiyet teorisine göre ise zaman kesin değildir. Zaman nesnelerin hareket hızına göre çeşitli koordinat sistemlerine bağlıdır. Bu teoriye göre zaman ve uzay birbirine dolanmıştır. Buna göre ışık aynı hızda ortaya çıkar ve ölçme aracının hızından bağımsızdır. Ancak aynı mesafede gözlemciden gözlemciye

zamanın yolculuğu farklı olabilir. Düşen bir yıldız örneği ile bunu açıklayabiliriz. Düşen bir yıldızın ışığı gözlemcinin kendisine olan uzaklığına göre farklı zaman dilimlerinde algılanır. Sırasıyla A1 ve A2 olmak üzere iki gözlemci düşünelim. A1 gözlemcisi yıldızın sönüşünü A2'den önce gözlemleyecektir. Dolayısıyla olayın gerçekleşmesi A2'ye göre daha uzun sürecektir (Jaszczolt, 2009).

Felsefe ve fizik dışındaki alanlar da “Zaman nedir?” sorusuna farklı bakış açılarıyla cevap vermiştir. Biyolojiye göre zaman ömürseldir. Doğum ve ölüm arasında bir süreçtir. Psikoloji zamanı şimdi, süreç ve hafıza açısından inceler. Psikoloji şimdiden yola çıkarak en küçük zaman dilimini belirlemeye çalışır. Süreç eylemin meydana gelmesidir. Psikolojik olarak bununla ilgili üç durum vardır. İlk olarak içerisinde bir eylem meydana gelen zaman dilimi hiçbir eylemin meydana gelmediği zaman diliminden daha kısa hissedilir. İkinci olarak üzgün olunan bir zaman dilimi eğlenceli olunan bir zaman diliminden daha uzun hissedilir. Üçüncü olarak da geçmişte gerçekleşen olayın zamansal olarak etiketlenmesidir. Yani A olayının B olayından önceliğinin veya sonralığının belirlenmesidir. Antropoloji de zamanı kültürlerin şimdi ve kökenleri ile bağlantı kurduğu çizgisel bir zincir olarak ele alır (Klein - Li, 2009).

Bunların dışında zaman kavramı ve bilinç arasındaki ilişkiden yola çıkarak zaman kavramını açıklamaya çalışan Jaszczolt'a (2009) göre insan bilincindeki eylemler, durumlar ve ortaya çıkan süreçler geçmiş, şimdi ve gelecek zaman nesneleri gibidir. Geçmiş, şimdi ve gelecek bizi algısal ve diğer bilinçli eylemlerin farkında kılar. Buna göre bilinç “akan” ve “zamansal” anlaşılandır. Bu akış eylemler, durumlar ve ortaya çıkan süreçler gibi bir bakıma kasıtlıdır. Geçmiş, şimdi ve gelecek bilinç akışını oluşturur. Bu akış içerisinde eylemlerin, durumların ve ortaya çıkan süreçlerin bilinçteki zamansal akışı “zaman mefhumu”nu (internal time) ve bunların evrende meydana gelişi “gerçek zaman”ı (external time) oluşturur.

Jaszczolt (2009) gerçek zamanın olasılıklar olgusundan sonra geldiğini, zaman mefhumunun ise epistemik olarak yansız olduğunu belirtir. Sonuç olarak Jaszczolt (2009: 31) fizik, felsefe, anlam bilim açısından zamanı analiz edenlerin genellikle kabul ettikleri şekilde zamanın ne olduğunu şu şekilde özetlemiştir:

- I. Evrenin bir özelliği olan gerçek (metafiziksel) zaman ve zaman bilincimizi oluşturan içsel (psikolojik, deneyimsel) zaman vardır.
- II. Hem **B serisi** hem de **A serisi** kaynakları gereklidir. **B serisi**, uzay – zaman (gerçek zaman) ile ilgilidir ve **B serisi** ile **A serisi** de psikolojik zaman (zaman mefhumu) ile ilgilidir.
- III. Gerçek zaman akmaz, zamanın akışı insan deneyimine (zamanın içsel bilinci) aittir.
- IV. Akış, en iyi, kesinlikten ayrılma, yani kiplik olarak açıklanır.
- V. Gerçek zaman üzerinde psikolojik zamanın, kipliğin dereceleri açısından açıklanan, bağlılığı vardır.
- VI. Zamanın anlamsal gösterimi amacıyla süre, en iyi, gerçek zamandan ziyade zihinsel gösterimlere ait olan bir kavram olarak düşünülür.

Dil ile zaman ise zaman içinde değişim, zaman içinde işlenmişlik, doğrusal sıralama ve zamanı ifade etme gibi dört önemli noktadan ilişkilidir. Diller zaman içinde değişir ve bu değişim art zamanlı çalışmalarla gözlemlenir. Diller zaman içinde işlenmiştir ve böylece seslerin bir araya gelmesi, sözcüklerin oluşturulması ve söz dizimi kuralları gerçekleşmiştir. Dil bir dizgedir ve bu dillerin doğrusal sıralanmışlığıyla ilgilidir. Diller “dil bilgisel zamanlar” ve “görünüş” kategorileri sayesinde zaman hakkında konuşmaya elverişlidir (Klein - Li, 2009).

Dil ile zaman ilişkisini yukarıdaki gibi açıklayan Klein - Li’ye (2009: 27-28) göre temel zaman yapısının bileşenleri de şu şekilde sıralanabilir:

1. Bölünebilirlik (Segmentability): Zaman, zaman süreci veya zaman aralığı gibi daha küçük bölümlere ayrılabilir.
2. İçine Alma (Inclusion): ZA_1 (Zaman Aralığı 1) başka bir zaman aralığının – yani ZA_2 – bir kısmını veya tamamını kapsayabilir. Buna örtüşme de denir.
3. Sıralılık (Succession): Birbiriyle örtüşmeyen zaman aralıkları arasında sıralılık vardır.

4. Süreç (Duration): Eylemin meydana gelmesinin başlangıcı ile bitişi arasındaki mesafeyi ifade eder. Zaman aralıkları kısa veya uzun süreçler olabilir.
5. Kaynak (Origo): Zaman aralıkları arasındaki ayırmadır. “Mevcut yaşanan zaman.” diyebiliriz. Kaynak; geçmiş, şimdi ve gelecek arasında bölünmüş noktadır. Fiziksel ve biyolojik zamanda bir rolü olmamakla birlikte dil biliminde zamansal ilişkinin kodlanmasında önemli bir rolü vardır.
6. Yakınlık (Proximity): ZA₁, ZA₂’ye yakın veya uzak olabilir.
7. Nitelik Eksikliği (Lack of Quality): Zaman aralıklarının yeşil, tatlı vb. niteliksel özellikleri yoktur.

Dillerin zaman hakkında konuşmaya elverişli olması tipolojik bir parametre olarak dillerin sınıflandırılmasında da kullanılabilir. Smith (2008) bu sınıflama için dil bilgisel zamanlı diller (tensed language), karma-zamanlı diller (mixed – temporal languages) ve dil bilgisel zamansız diller (tensless languages) kategorilerini kullanır.

Dil bilgisel zamanlı diller bilginin bir biçimbirim yardımıyla ifade edildiği dillerdir. Karma-zamanlı diller, zamansal bilginin ifadesi için biçimbirimlerin, zamansal parçaların ve yapısal olarak sözcük özellikleri gösteren ama fonolojik olarak başka bir sözcüğe bağımlı biçimbirimlerin (clitic) kullanıldığı dillerdir. Navajo ve Athabaskan dilleri bu tür dillerdir. Dil bilgisel zamansız diller ise zamansal çekimlerin veya eklerin olmadığı Mandarin Çincesi, Taylandca gibi dillerdir (Smith, 2008).

İletişimsel durumlarda zamansal ilişkinin gösterim, artgönderim ve takvimsel olmak üzere üç yolla gerçekleşebileceğini belirten Klein - Li (2009), temel olarak dilde zamanı işaretlemek için altı farklı aracın kullanıldığını belirtmiştir.

1. Dil Bilgisel Zaman (Tense): Geleneksel anlamda sözceleme eylemine bağlı “şimdi” ile ilişkili durumları belirten dil bilgisel fiil kategorisidir.
2. Görünüş (Aspect): Geleneksel anlamda devam eden veya tamamlanan gibi farklı bakış açılarından bir durumu sunan dil bilgisel fiil kategorisidir.
3. Kılınış (Aktionsart): Geleneksel olarak, tanımlanmış durumların zamansal özelliklerine uygun olarak fiil çeşitlerinin alt bölümleri üzerinde durulmalıdır. Böylece “uyu-“ bir durumu tanımlamak için kullanılır, aynı

zamanda “kapa-” bir eylemi tanımlamak için kullanılır. Bu terim aynı zamanda daha karmaşık fiil ifadelerinde kullanılır: *uykuya dal- bir saat uyu- veya üç pencereyi kapa-* gibi.

4. Zaman Zarfları (Temporal Adverbials): Dilde fiilleri zaman yönünden belirten birimlerdir.
5. Zamansal Parçalar (Temporal Particles): Bunlar zaman zarfları ile son veya ön ekler arasında yapılardır. En bilinen örnekleri Çince parçalar *le*, *zhe* ve *guo*’dur.
6. Söylem Prensipleri (Discourse Principles): Söylemlerdeki öncelik – sonralık ilişkisiyle ilgilidir (Klein - Li, 2009: 40-41).

Sonuç olarak zamanın ne olduğunun çeşitli bilim alanlarınca farklı şekillerde tanımlandığı görülmektedir. Temelde uzaysal olan gerçek zaman ile deneyimsel olan içsel zaman arasında ayırım yapmak gerekir. Zaman başı ve sonu belli olmayan ancak insan bilincinde eylemler, durumlar ve ortaya çıkan süreçler yoluyla algılanabilen akan bir olgudur. Dilde de bu olgu belirli araçlar vasıtasıyla işaretlenir. Bu araçlardan en temeli “dil bilgisel zaman”dır.

2.1.1. Dilde Zaman

Ludlow’a (1999) göre zaman düşüncesi iki büyük yaklaşımla tanımlanabilir. Russel, Einstein, Reichenbach ve diğerlerinin öncülüğünü yaptığı birinci yaklaşıma göre zaman sadece dil bilgisel zamansız ve değişmeyen eylemler dizisidir. Gelecek eylemler, geçmiş eylemler ve şimdiki eylemler gerçekte eşdeğerdir. Alternatif yaklaşıma göre gerçek zamansal duruma sahip olan eylemler veya önermeler zaman kavramına esastır. Örneğin geçmiş, şimdi ve gelecek eylemler arasında temelde metafiziksel ayırım esastır. Bu temel farklılık eylemlerin öncelik/sonralık ilişkilerinden daha derin farz edilir (Ludlow, 1999: 1-2). Hendrika - Boland (2006) ise geçmiş ve geçmiş dışı ile gelecek ve gelecek dışı olmak üzere iki türlü zamansal ayırım olduğunu belirtmiştir.

Klein - Li (2009) de bütün kültürlerin ve toplumların zamanı, planlanmış ve ilişkili hareketler ile belirlenmiş zaman ölçme yolları ve zaman hakkında konuşma olmak üzere üç şekilde yaşadığını ifade etmiştir. Planlanmış ve ilişkili hareketler,

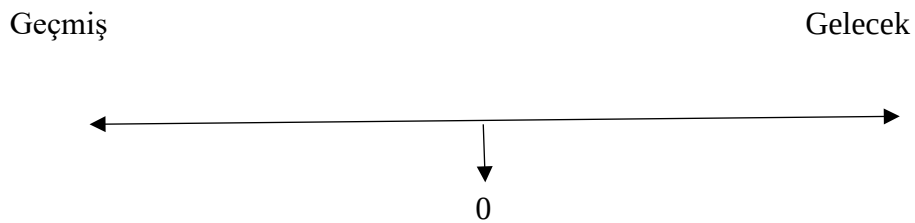
yetişme ve çürüme zamanı, yas tutma ve dans etme zamanı gibidir. Belirlenmiş zaman ölçme yolları güneşin doğuşu ve batışı, mevsimler, takvimler, saatler vb.dir. Aslında “gerçek zaman” (pure time) asla ölçülemez, saat gibi periyodik veya madde noktasının serbest hareketi gibi periyodik olmayan durumlar ölçülür (Reichenbach, 1958: 115). Zaman hakkında konuşma ise dil bilimsel zaman ve zaman zarflarının kullanımıyla mümkündür. Dahl (1985) insan dilini zaman hakkında konuşmaya elverişli kılan zaman kategorilerinin birtakım ayırıcı özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

1. Zamanlar çekimli ve bitimli fiillerde çeşitli biçimsel formlardan birisinin seçimiyle ifade edilir.
2. Zamanlar anlamsal olarak cümlede “söz edilen” zaman ve sözceleme zamanı yani gösterim merkezi arasındaki ilişkiyle bağlantılıdır.
3. Zamanlar cümlede zaman zarfları gibi belirgin zaman göstergeleri veya seçilen zaman biçimleri ile ifade edilir (Dahl, 1985:24).

Comrie’ye (1985) göre zaman kavramı olmayan insan kültürü yoktur ancak insan kültürlerinde süreç kavramı eksikliği vardır. Comrie (1985) insan dilindeki zamanın temsili için aşağıdaki gibi bir grafiğin yeterli olacağını düşünür.

Şekil 1

Comrie’nin (1985) Temsili Zaman Grafiği

Bu temsilde geçmiş ve gelecek değerleri dil bilimsel açıdan ilgisiz görülse de felsefi açıdan önemlidir. Sabit bir zaman çizgisi boyunca hareket eden mevcut anın görüntülenmediği veya sabit bir geçmiş mevcut referans zamanı noktasından akan zamanın gözlenmediği bu şekil zaman akışını doğrudan temsil etmez (Comrie, 1985: 2 -3).

Mevcut an ile durum arasındaki ilişki mutlak zaman (absolute tense) ile kurulur. Mevcut an belli değilse zaman çizgisinde herhangi bir nokta veya bölüme göre durum ilişki kurar. Gerçek zaman mevcut an ile ilişkili eylem noktasını referans alır (Comrie, 1985).

Durum (Situation) = eylemler (events)+Süreçler+(Processes)+İfade etme (States)

Durumun zaman çizgisinde belirli bir noktada konumlanması ve iç zamansal sınırıyla ilgili, zaman çizgisi ile iki yönlü ilişkisi vardır. Durumun iç zamansal sınırı görünüş düşüncesinin temelini sağlar (Comrie, 1985). Bir durumun zaman çizgisinde konumlanması geçmiş, şimdi ve gelecek akışı içerisinde herhangi bir noktada konumlanması demektir. İç zamansal sınır ise görünüşle ilgilidir. “Ali geldi.” cümlesinde “gelme” durumu mevcut andan önce gerçekleşmiş ve geçmişte konumlanmıştır. “Gelme” durumunun başlama, sürme ve bitme noktaları da durumun iç zamansal sınırlarıyla ilgilidir.

Dil bilgisel zaman (tense), gerçekleşme noktası ifadesinin dil bilgiselleşmesidir. Gerçekleşme noktasının (location in time) ifade biçimleri üç sınıfta toplanır:

- I. Sözcüksel Birleşik İfadeler (Lexically Composite Expression): *geçen sene* gibi.
- II. Sözcük (Lexical Item): *Dün, yarın* vb.
- III. Dil Bilgisel Kategoriler (Gramatical Categories): *-DI, -mIş, -(X)yor* vb. (Comrie, 1985: 9).

Dil bilgisel zamanlar genellikle sözceleme anının zaman noktalarıyla ilişkili gösterimsel kategorileridir (Dahl, 1985: 25). Zaman, durumun yerini belirten işaretleyicilere sahip değildir. Zamanın başlangıcı ve sonunu bilemeyiz. Durumu zaman içerisinde yerleştirmek için saymaca bir referans noktası gereklidir. Referans noktası için birçok mantıksal imkân vardır ve sözcüksel birleşik ifadelerin pek çoğu dilde kullanılır. Saymaca referans noktası olarak takvim başlangıç noktaları örnektir. “Ünlü bir olay” referans noktası olabilir. Bu referans noktası sözcüksel birleşik

ifadelerle gerçekleştirilir. Diğer bir referans noktası sözceleme durumu seçilebilir. Yani mevcut an (zaman için), mevcut nokta (uzay için) ve konuşan ile işiten (kişi için). Dil bilgisel zamanın referans noktası genellikle mevcut an ile ilgilidir. Durumlar dil bilgisel zamanda, mevcut andan önce veya sonra dil bilgisel olarak görülebilir. Referans noktası gösterimsel sistemin terimidir. Bundan dolayı dil bilgisel zaman gösterimseldir denir (Comrie, 1985).

Gösterimsel sistem “burada ve şimdi” yani “sözceleme durumunu” gösterimsel merkez olarak alır. Kişi terimi konuşan ve dinleyen, üçüncü kişi de her şey olabilir. Yer terimi de sözcelemenin gerçekleştiği yer “bura”, “ora” herhangi bir yer olabilir. Sözceleme durumu, “bura ve şimdi” gösterim merkezinin temelidir. Başka gösterim merkezinin olması mümkündür, bunlar bağlamla belirginleştirilir (Comrie, 1985).

Dil bilgisel zamanın gösterimsel ilişkili fiil kategorisi olması; onun birkaç gösterimsel zaman aralığında ve cümlede tanımlanmış durum ile zamansal ilişki arasında olduğunu gösterir. Bu zaman aralığı genellikle cümlenin sözceleme anıdır (Konuşma anı, sözceleme zamanı veya şimdi). Genellikle üç zamansal ilişki ayırt edilir, böylece üç temel dil bilgisel zaman vardır:

Geçmiş: Sözceleme zamanından önceki durumun zamanı.

Şimdi: Sözceleme zamanı ile az veya çok eş zamanlılığı olan durum zamanı.

Gelecek: Sözceleme zamanını takip eden durum zamanı (Klein - Li, 2009: 43).

Dil bilgisel zamanla ilgili araştırmalarda temel olarak geçmiş, şimdi ve gelecek zaman ayrımı yapılmaktadır. Ancak Yunancada 6, İngilizcede 13 olmak üzere pek çok dilde üç zamanın dışında daha fazla zamandan bahsedilmekte ve Türkçede geleneksel dil bilgisi kitaplarında ise görülen geçmiş, öğrenilen geçmiş, şimdi, gelecek ve geniş zaman olmak üzere 5 farklı zamandan bahsedilmektedir. Bu durum dil bilgisel zaman biçimi ile dil bilgisel zaman anlamlarının uyuşmamasından kaynaklanmaktadır. Dil bilgisel zaman araştırmalarında bunun için beş tür çözüm savunulmuştur:

1. *Basit Gösterimsel – İlişkisel Yaklaşım:* Bu yaklaşım sözceleme anını referans alır. Sözceleme anına göre geçmiş, şimdi ve gelecek belirlenir.
2. *Rafine İlişkilerle Belirlenmiş Gösterimsel İlişkisel Yaklaşım:* Bahsedilen durum zamanının sözceleme zamanına olan uzaklığının belirlendiği yaklaşımdır. Yani uzak geçmiş, yakın geçmiş gibi uzaklık, mesafe veya eşitlik durumlarının belirtilmesidir.
3. *Üç Zaman Parametresi Yaklaşımı:* Bu yaklaşımda sözceleme zamanı, eylem zamanı ve referans zamanı parametre olarak kullanılır.
4. *Gösterimsel ve İlişkisel Olmayan Düşünce:* Bu düşünce geleneksel “görünüş” temeline dayanır.
5. *Dil Bilgisel Zamanının İkincil Anlamı Olarak Zaman:* Bu yaklaşımda “dil bilgisel zaman biçimlerinin ikinci fonksiyonu zaman ifade etmektir. Birincil fonksiyonları farklı bağlam (discourse) tiplerinde “hikâye”, “aktarım” gibi veya ön plan arka plan ayrımı ya da dikkat veya odaklanma işaretleyicisi olmalarıdır (Klein, 1994: 18 -20).

2.1.2. Standart Dil Bilgisel Zaman Teorisi

Standart dil bilgisel zaman teorisi eylem zamanı ile sözceleme zamanı arasındaki ilişkiyi temel alarak geçmiş, şimdi ve gelecek ayrımının yapıldığı bir yaklaşımdır. Buna göre eylem önce sözceleme sonra ise geçmiş zaman; eylem ve sözceleme eş zamanlı ise şimdiki zaman; eylem sonra sözceleme sonra ise gelecek zamandır. Standart zaman teorisinde belirtilen eylem zamanı ile sözceleme zamanı arasındaki ilişkinin Comrie'deki (1985) karşılığı mutlak dil bilgisel zamanlardır (Absolute tense). Mutlak dil bilgisel zaman, mutlak anı gösterim merkezi olarak alır (Comrie, 1985: 36). Geçmiş, şimdi ve gelecek olarak belirlenen mutlak dil bilgisel zamanlar eylem anı (moment of event) ve söylem anı (moment of speech) arasındaki öncelik, eş anlılık ve sonralık ilişkisine göre belirlenmiştir.

2.1.2.a. Geçmiş Zaman

Geçmiş eylemin sözceleme anından önce olduğu ve zaman çizgisinde mevcut an olarak işaretlenen noktanın solunda yer alan durumları ifade eder. Geçmiş zaman,

mevcut anın öncesinde bir durumu, geçmişte bir noktayı, geçmişte bir zaman dilimini ve mevcut anı da kapsayabilir (Comrie, 1985).

Comrie'ye (1985) göre geçmiş zamanın bildirdiği geçmişteki bir durumun şimdi devam etmesi veya gelecekte devam edecek olması ayrı bir yapıyla bildirilmez ancak konuşmaya özgü durumlarla sezdirilir. Geçmişte başlayıp sonlanan eylemleri ifade etmek için birebir kodlayan dil bilgisel biçimler yoktur. Ancak bu anlamlar iki ayrı cümleyle ve sözcüksel biçimlerle ifade edilir (Comrie, 1985: 43).

2.1.2.b. Şimdiki Zaman

Eylem ve sözceleme durumunun aynı anda gerçekleşmesidir. Şimdiki zamanın temel anlamı zaman çizgisinde bir nokta olarak tanımlanan mevcut anda durumun konumlanmasıdır. Buna karşın bu noktayla birebir uyuşan durum nadirdir (Comrie, 1985: 37). “*Emirlerinizi yerine getireceğime söz veririm/veriyorum.*”, “*Yeni kedimize Boncuk adını koyuyorum.*” örneklerinde dile getirilen durumlar belirli bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu örneklerde mevcut an ile sözceleme ve mevcut an ile eylemin sözcelenme noktası örtüşmektedir. Şimdiki zaman ile “*Top gol çizgisini geçiyor.*” örneğindeki gibi arka arkaya nakledilen eylemler de ifade edilmektedir.

Şimdiki zaman mevcut anda ele alınan durumları bildirir, bu durumlar mevcut andan daha uzun süren durumları içerebilir (Comrie, 1985: 38). Özelde şimdiki zaman mevcut anda ele alınan durumları ve süreçleri ifade etmek için kullanılır. Bu durumlar mevcut andan önce başlamış ve mevcut an boyunca devam eden süreçlerdir. “*Yazar ikinci bölümde çalışıyor.*” örneğinde olduğu gibi.

Birçok dilde şimdiki zaman alışkanlık görünüşü ile de kullanılır. Daha genel olarak alışkanlık anlamı zaman, görünüş ve kip yapılarında yer alır. Yani dil bilgisel alışkanlık ifadeleri dil bilgisel zaman sisteminden ziyade görünüş ve kip sistemiyle ilgilidir (Comrie, 1985).

2.1.2.c. Gelecek Zaman

Dil bilgisel zamanı gösteren analizlerde gelecek zaman mevcut anı takip eden durumlar olarak tanımlanmıştır. Kesinlik dışılık durumu gelecek zamanı geçmiş ve

şimdiki zamanlardan daha karmaşık kılar (Smith, 2008: 233). Comrie'ye (1985) göre gelecek zamanla ilgili temel tartışma kavramsaldır ve asıl sorun gelecek zaman referansının dil bilgisel zaman içerisinde mi kip içerisinde mi olduğudur.

“*Yarın yağmur yağacak.*” cümlesinde zaman temelli olarak gerçekleşecek bir durum bildirilir ve bu durumun gerçekliği belirlenen zamanda kanıtlanabilecektir. “*Yarın yağmur yağabilir.*” cümlesinde ise bir olasılık bildirilmekte ve zamandan ziyade bir tahmin durumu ortaya çıkmaktadır. Aydemir (2010) Türkçede gelecek zaman işlevi olan $-(y)AcAk$ biçimbiriminin temel işlevinin zaman değil kiplik olduğunu ifade etmiştir. Yine Uzun'a (2004) göre de $-(y)AcAktI$ yapısı gelecek zamandan ziyade bir olasılık bildirir. Benzer'e (2008) göre yine aynı yapı niyet bildirir. Geleceğe yönelik konuşma gerçekleşmemiş ve gerçekleşeceği net olarak bilinmeyen olası durumlardan bahsetmektir. Dolayısıyla gelecek zaman referansı sadece dil bilgisel zaman değildir.

2.1.3. Dil Bilgisel Zaman İçin Üç Parametre Teorisi

Genel görüş dil bilgisel zamanın sözceleme zamanı ve olay zamanı arasındaki ilişki olduğu biçimindedir. McGilvray'e (1991) göre dil bilgisel zaman ilişkisinde ikinci zamansal aralık durum değil ama uzaysal – zamansal spesifik olarak tespit edilmiş bir cümlede referans olarak tanımlanmış şey veya şeyler sınıfıdır. Reinchenbach'ı takip edenlerce bu ikinci zaman aralığı “referans noktasıdır” (McGilvray, 1991: 13).

Element of Symbolic Logic'te Reinchenbach sözceleme noktası (S), eylem noktası (E) ve referans noktası (R) kavramlarına dayanarak İngilizce dil bilgisel zaman sisteminin analizini önermiştir. S ve E arasında standart zaman teorisinde bahsettiğimiz üzere üç temel zamansal ilişki vardır. S ve E noktaları R'ye göre daha anlaşılır noktalardır. S gerçek bir durumun aktarılma anıyla ilişkili zaman noktasıyken başka bir zaman noktasında meydana gelen E'ye atfedilir. Doğal dil kullanımında S ve E arasındaki öncelik sonralık ilişkisi zamansal ilişkilerin kurulması için en kolay yoldur. Reichenbach'ın analizinde kullandığı S, E ve R kavramları arasında da öncelik ve eş anlılık olmak üzere iki ilişki vardır. Reichenbach'ın formülünde eş anlılık virgül (,), öncelik altçizgi (_) ile ifade edilir (Borik, 2006).

Reichenbach'ın önerdiği zamansal analiz İngilizceye yönelik olduğu için bu analiz İngilizce cümleler üzerinden anlatılacaktır.

- a. I'am reading the book. "Ben kitap okuyorum."
- b. I read the book. "Ben kitap okurum."
- c. I will read the book. "Ben kitap okuyacağım."

Yukarıdaki cümleleri Reichenbach'a göre analiz ettiğimizde a cümlesinde sözceleme ve eylem eş anlıdır (S,E). b cümlesinde eylem önce sözceleme sonradır (E_S). c cümlesinde ise sözceleme önce eylem sonradır (S_E). Ancak aşağıdaki gibi cümlelerde zamansal ilişkiyi sadece S ve E ile analiz etmek yetersizdir.

- a. I have read the book. "Ben kitap okudum."
- b. I read the book. "Ben kitap okudum."

Bu cümlelerin her ikisi de geçmişte yorumlanır. Buna göre her iki cümlede de S ve E'nin aynı olduğu (E_S) anlamı çıkar. Bu sorunu çözmek için Reichenbach üçüncü kavramı yani referans zamanını önerir. Referans noktası, eylem noktası ve sözceleme noktası arasındaki bir zamandır. "*Petja had gone.*" (Petja gitti.) bu cümlede eylem noktası Petja'nın gittiği zamandır (Reichenbach, 1947; Borik, 2006: 123). Buna göre yukarıdaki cümleler şu şekilde analiz edilir:

- a. E_R,S
- b. E,R_S

R'nin S'ye göre pozisyonu geçmiş, şimdi ve geleceği gösterir. E'nin R'ye göre pozisyonu öncelik, çakışma ve sonralığı gösterir. Reichenbach'tan sonra da çeşitli araştırmacılar referans zamanına katkıda bulunmuştur.

Smith (2008) zamansal bilginin dilde nasıl ifade edildiğini dil bilgisel zamansız ve karma-zamanlı dillerde incelemiştir. Dil bilgisel zamanlı dillerde doğrudan zamansal çıkarım, dil bilgisel zamansız dillerde de dolaylı zamansal çıkarım olmak üzere iki edimsel prensip benimsemiştir. Smith (2008), Reichenbach'a (1947) dayanarak zamansal konumu dil bilimsel olarak üç zaman ve iki ilişki içerisinde ele almıştır. Buna göre zamanlar: sözceleme anı olarak sözceleme zamanı; eylem veya

durumun oluşumu ya da ele alınışı, durum zamanı ve ortaya konulan durumun derinliği veya zamansal bakış açısı referans zamanıdır.

Reichenbach'ın yaklaşımı Comrie (1981,1985) tarafından tadil edilmiştir. Her bir zaman belirtecinin kesin ve göreceli zaman belirtme arasında katı bir ayırım yaparak bir referans noktası içerdiği görüşünü eleştirmiştir (Hendrika - Boland 2006: 53). Comrie mutlak dil bilgisel zamanın E ve S arasındaki ilişkiyi doğrudan işaretlediğini öne sürmüştür. Bunlar referans zamanını içermez. Bunun aksine izafi dil bilgisel zaman, eylem zamanı ve referans noktası arasındaki ilişkiyi işaretler: E ve R önce, eş zamanlı veya sonra olabilir. Referans zamanı bir şekilde bağlamda da verilmiş olabilir (Hendrika - Boland, 2006).

İzafi dil bilgisel zaman meydana gelme durumunun bağlamda verilen bir zaman noktasını ele alır (Comrie, 1985: 56). *Dün, bugün, yarın* gibi mevcut an merkezli zaman zarfları mutlak zaman referansı iken *aynı gün, önceki gün, sonraki gün* gibi referans noktaları bağlama bağlı olan zaman zarfları izafi dil bilgisel zaman referanslarıdır (Comrie, 1985).

Comrie (1985) eylemin zaman içerisinde meydana geldiği noktayı referans noktasına göre mutlak zamanlarda olduğu gibi öncelik, eş zamanlılık ve sonralık ilişkisine göre formülleştirmiştir.

İzafi Geçmiş: E önce R

İzafi Şimdi: E eş zamanlı R

İzafi Gelecek: E sonra R

İzafi zamanın temel özelliği belirtilmemiş bir referans noktasının olmasıdır. Referans noktası bağlamdan belirlenir.

Dahl'a (1985) göre Reichenbach'ın şeması en iyi tek, dakik eylemler içeren durumlarda işler. Dahl (1985) bu şemanın İngilizcedeki süreklilik ve Türkçedeki geniş zaman (Aorist) açıklamalarını ikna edici bulmaz. Bu sıkıntının kısmen, şemanın temel

olarak zamansal referansı konu almasından ve görünüş düşüncesinin uygun açıklanmamasından kaynaklandığını düşünür.

Vet (2007), Reichenbach'ın sisteminde anlamların belirli dil bilgisel zaman biçimleriyle doğrudan bağlantılı olmasını genel bir sorun olarak görür. Bazı dil bilgisel zaman biçimleri onun çalışmasında tanımlanamamıştır. Bundan dolayı Reichenbach'ın dil bilgisel zaman sistemi betimsel olarak yetersizdir. Bu yetersizliğin temel nedeni Reichenbach'ın zaman aralığını geçmiş, şimdi ve gelecek olarak bölümledikten sonra; önce, eş anlı ve sonra olan üç referans noktasının oluşturduğu olasılıklar durumudur. Bu şekilde Reichenbach'ın sisteminde (3X3=9) dokuz dil bilgisel zaman elde edilir. Ancak biri geçmişte ve diğeri şimdide olan iki bakış açısı geliştirilirse dokuz değil altı dil bilgisel zaman anlamı elde edilir (Vet, 2007).

McGilvray (1991) Reichenbach'ın sisteminde üç uygun zaman olmasına karşın dokuz ilişkiyi dil bilgisel zamanlar olarak adlandırmasını talihsizlik olarak görür. Ayrıca R-E ilişkisinin bitmişlik ve bitmemişliğe uygun bir şey olmamasına karşın “görünüş” olarak adlandırmak da doğru değildir. Bu sorunu önlemek için McGilvray (1991) dil bilgisel zaman terimini sözceleme zamanı ve referans noktası arasındaki ilişkiyle sınırlamıştır. S'nin R'den önceliğine, eş anlılığına ve sonralığına göre geçmiş, şimdi ve gelecek muhtemel üç dil bilgisel zamandır. R ve E arasında da R'nin E'den sonralığı, eş anlılığı ve E'den önceliğine göre ilklik (anterior), eşitlik (simple) ve sonralık (posterior) üç muhtemel R-E ilişkisi ve bir R-E veya tanımlanmış ilişki vardır. Doğal bir dildeki bütün cümleler bir dil bilgisel zaman ve bir tanımlanmış içine alan SRE yapısını gösterir (McGilvray, 1991: 17). SRE şemaları sadece SR ve RE ilişkileri ayrı tutulursa açıkça sunulur.

2.1.4. Konu Zamanı

Geçmiş, şimdi ve gelecek standart zamanları ile referans zamanının yanında diğer bir dil bilgisel zaman türü de konu zamanıdır. Konu zamanı standart zaman teorisinde ve referans zamanın Klein'a (1994) göre açıklayamadığı durumlar için önerilmiştir. Klein (1994) öncelikle standart zamanı aşağıdaki örnek benzeri cümleler üzerinden eleştirir.

Polisler Alman turisti yatağında buldu. Adam ölmüştü.

Bu örnekte ikinci cümledeki “*adamın ölü olma*” durumu sözceleme anını da içermektedir. Yani adam sözceleme öncesinde, sözceleme sırasında ve sonrasında da ölüdür. Bu “*ölü olma*” durumunun zamansal doğasının bir sonucudur. Klein (1994) bu örnekte görülen “*ölü olma*” durumunun aynı zamanda sözceleme anını da içerdiği durumları standart zaman teorisinin açıklayamadığını ifade etmiştir. Klein’a (1994) göre dil bilgisel zaman sözceleme zamanı ve durum zamanı arasındaki zamansal ilişkiyi ifade etmez. Dolayısıyla Klein (1994) standart zaman teorisini yanlış bulur.

Riechenbach’a (1947) dayandırılan sözceleme zamanı (S), eylem zamanı (E) ve referans noktası (R) arasındaki üçlü ilişkide Klein’a (1994) göre referans noktasının ne olduğu S ve E gibi açık değildir. Referans zamanı başka bir eylemin zamanıdır düşüncesi bir nebze doğru olsa da bu belirsiz geçmiş, gelecekte bitmişlik durumlarının pek çoğunda tanımlanmış kriter olamaz. Örneğin “*Yarın saat 9.00’da ödevi teslim etmiş olacağım.*” “*Geçen yıl Hasan Ankara’daydı.*” gibi cümlelerde “*diğer eylem*” bulunmamaktadır. Klein’a (1994) göre R’nin ne olduğu tümüyle belirsizdir ve eğer sadece gelişigüzel bir X zamanı ise aynı zamanda, geçmiş zamanda E eş zamanlı gelişigüzel bir X zamanı olur. Böylece R yakın geçmiş ve geçmiş hatta belirsiz geçmiş ve geçmiş arasında bir ayrım yapamaz. Klein (1994) tüm bunlara rağmen referans noktasını belirtmek için “*diğer eylemin*” belirli durumlarda en iyi yol olduğunu düşünür. Ancak tanımlamasının farklı olması gerektiği ve “referans zamanının” dil bilgisel zaman analizine anlamlı bir katkısı olmadığı görüşündedir.

Dil bilgisel zamanla ilgili Comrie’nin görüşünün yaygın olarak kullanılmasına rağmen Klein (1994) bunun bazı yaygın durumlara açıklama getiremediğini göstermiştir. Comrie’nin görüşündeki birinci problem “*Güzel kitaptı fakat Japoncaydı.*” cümlesindeki gibi sözceleme anında da devam eden durumlar için geçmiş zaman kullanılmış olmasıdır.

Burada geçmiş zamanla işaretlenmiş iki durum vardır. Oysaki gerçek dünya (*güzel olma ve Japonca olma*) şimdiki zamanda da geçerlidir. Yine diğer bir durum da “*Saat sekizde burada olacak mısınız?*” sorusuna “*Evet, burada olacağım.*” gibi verilen cevapta zaten sözceleme anında olan durumlar için gelecek zaman işaretleyicisinin

kullanılmasıdır. “*Burada olma.*” durumu zaten şimdiki zaman içindedir. Bu örnekler dil bilgisel zaman işaretleyicilerinin eylem zamanını içermeyebileceğini gösterir. Çünkü eylem yukarıdaki örneklerde olduğu gibi şimdiki zamandadır, oysa eylemler şimdiki zamanda işaretlenmemiştir. Klein (1994) bu sorunu konu zamanı (topic time) ile çözmüştür (Hendrika - Boland, 2006).

Konu zamanı “konuşanın iddia ettiği durumla sınırlı zaman aralığıdır” (Klein, 1994: 4). Konu zamanını bu şekilde tanımlayan Klein (1994) özet olarak doğal dilde zamanın nasıl işaretlendiğini tanımlamak için şu kabulleri takip etmiştir:

- I. Dil bilgisel zaman, konu zamanı ile sözceleme zamanı arasındaki bağla ilgilidir.
- II. Görünüş, konu zamanı ile durum zamanı arasındaki bağla ilişkilidir.
- III. Dil bilgisel zaman ve görünüşü analiz etmek için durum tasvirleri arasında “0-durum³”, “1-durum⁴”, “2-durum⁵” gibi üç farklı ayırım yapılmalı.
- IV. Zarf tadilleri konu zamanı ve durum zamanına uygulanabilir (Klein, 1994: 6).

Konu zamanı aralığı, dil bilgisel zaman işaretleyicisiyle zaman ekseninde yer almaktadır. Klein’a (1994) göre dil bilgisel zaman “durum zamanını” (time of situation) doğrudan belirlemez; bilakis bildirilen zamanın kısıtlanmasına etki eder. Konuşur durumu veya eylemi zamansal olarak tamamen işaretleyemez (Hendrika - Boland, 2006). “Klein bildirimin yapıldığı zaman aralığını konu zamanı (TT), gerçek eylem zamanını da durum zamanı (TSit) olarak adlandırır. Ona göre mutlak zamanlar TT ve sözceleme zamanı (TU) arasındaki ilişkiyi işaretler (Hendrika - Boland, 2006: 55).

³ 0- durum: Konu zamanıyla karşıtlık içermez. Kitabın Rusça olması.

⁴ 1-durum: Kitabın masanın üzerinde olması gibi konu zamanıyla dış karşıtlık içerir.

⁵ 2-durum: Kitabın önce masanın üzerinde olması ve sonra olmaması gibi konu zamanıyla iç karşıtlık içermesi.

Tablo 3

Klein’a (1994) göre Zamansal ve Görünüşsel İlişkiler (Hendrika, Boland, 2006: 55)

Dil Bilgisel Zaman Kategorileri		Görünüş Kategorileri	
Geçmiş	TT, TU’dan önce	İmperfective (Bitmemişlik)	TSit ile TT örtüşür
Şimdi	TT ile TU örtüşür	Perfective (Bitmişlik)	TT ile TSit örtüşür
Gelecek	TT, TU’dan sonra	Perfect (Bitmiş)	TT, TSit’den sonra
		Prospective (Olası)	TT, TSit’den önce

2.1.5. Türkçede Zaman

Türkçe dil bilgisi kitaplarında zaman konusu fiilde zaman başlığında ele alınmaktadır. “Bir kılış veya oluşun içerisinde geçtiği zaman parçasına fiilin zamanı diyoruz. Çekimde zaman fiil tabanına gelen birinci ekle gösterilir (Banguoğlu, 2011: 441).” Korkmaz (2007: 570) fiilde zamanın “fiilin gösterdiği oluş ve kılışın, başı ve sonu belli olmayan zaman çizgisinin neresinde gerçekleştiğini bildiren bir gramer kategorisi ” olduğu görüşündedir. Dolayısıyla dil bilgisi kitaplarında dil bilgisel zaman mevcut an ile fiil zamanı arasındaki ilişkiyle belirlenmeye çalışılmaktadır. Gencan (2001: 302) ise zamanın başlangıcı sonu olmayan; başlangıç ve sonu düşünilemeyen soyut bir süre kavramı, bir akış olduğunu belirtir ve bu akışı sınırlandırmanın, bölümlere ayırmanın boş bir tutum olduğu görüşündedir. Ancak zamanı insanlar dil bakımından geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman olarak üçe ayırmıştır.

Dil bilgisi kitaplarında Türkçenin fiil çekim ekleri bildirme ve tasarlama kipleri olarak ikiye ayrılır. Bu ayrıma göre zaman ekleri bildirme kipleri arasında sayılır. Banguoğlu (2011) Türkçede geçmiş, şimdi, gelecek olarak belirtilen üç ana zaman ile dolaylı geçmiş ve geniş zamanlarla birlikte beş asıl zaman kipinden bahseder. Ayrıca Banguoğlu (2011) tasarlama kiplerinin de belirli bir zamanda geçmekle birlikte kişiye ait bir eğilimi ifade ettiğini belirterek dört tasarlama kipinin üçünün gelecek zaman, birinin şimdiki zaman içerisinde sayılabileceğini ifade etmiştir. Türkçe dil bilgisi

kitapları incelendiğinde adlandırmalarda çeşitli farklılıklar olsa da beş tür zamandan bahsedilir. Bu zamanlar ve ekleri Tablo 4'deki gibidir.

Tablo 4

Türkçede Zaman Bildiren Biçimler ve Kategoriler

EK	KATEGORİ
-Ar	Geniş Zaman/ Kipi
-(X)yor	Şimdiki Zaman / Kipi
-(y)AcAk	Gelecek Zaman / Kipi
-DI	Geçmiş Zaman / Görülen Geçmiş / Dİ'li Geçmiş Zaman Kipi
-mXş	Öğrenilen / Dolaylı / mış'lı / Duyulan Geçmiş Zaman

Geleneksel ayrıma göre Türkçede zaman konusu ve zaman bildirdiği düşünülen ekler yukarıdaki gibi bölümlense de zaman konusu Türkçe dil bilgisi için henüz tam olarak çözümlenebilmiş değildir⁶. Ayrıca dil bilgisi kitaplarında görünüş kategorisinin yer almaması veya görünüş kategorisinin göz ardı edilmesinden dolayı zaman, görünüş ve kip/kiplik kategorileri birbirine karışacak şekilde ele alınmıştır. Türkçede zaman kavramının bölümlenmesinde diğer dillerin aksine geçmiş, şimdi ve gelecek bölümlenmesinin dışına çıkılarak bu bölümlmeye geniş zaman dilimi de eklenmiştir.

2.1.5.a. Geçmiş Zaman

Eylemin mevcut andan daha önceki bir zamanda bitmiş, tamamlanmış olduğunu gösteren bir zaman dilimini içine alır. Türkçede geçmiş zaman –DI ve –mXş ekleri ile sağlanır. Bu iki ek arasındaki fark ise birincisinde bilginin edinilme yolu hakkında bir bilgi verilmezken, ikincisinde dolaylılık anlamının bulunmasıdır (Demir, 2012: 99). –DI biçimbirimi:

⁶ Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için Uzun (2004), Demir ve Yılmaz (2014), Demirel ve Kerimoğlu (2015) vb. kaynaklara bakınız.

- *Konuşan ve dinleyen tarafından bilinen ve konuşma anında bitmiş, tamamlanmış olan bir olayın anlatılması,*
- *Konuşanın tanık olmadığı ancak konuşanca gerçekleştiği kesin olarak bilinen olay ve bilgilerin anlatımında,*
- *Konuşma anında tamamlanmış bulunan, konuşanın görüp tanık olduğu veya bildiği ancak dinleyen veya dinleyenlerin bilmediği bir oluş ve kılışın ya da düşüncenin anlatımı için kullanılır (Korkmaz, 2007: 585-591).*

-mXş biçimbirimi ise:

- *Konuşan tarafından görülüp bilinmeyen ve başkasından duyulan veya öğrenilen oluş ve kılışların anlatımı,*
- *Konuşanca sonradan görülen, sonradan fark edilen oluş ve kılışların anlatımı için kullanılır (Korkmaz, 2007: 600).*

Türkçede zaman bildirdiği düşünülen biçimbirimlerin bir kısmı kimi durumlarda aynı bağlamda kullanılabilmektedir. Ancak –DI eki gerçekten geçmiş zaman ifade eden, fiilin gösterdiği oluşun, konuşma anına göre artık geçmişte kalmış olduğunu gösteren bir ektir (Demir ve Yılmaz, 2014). –mXş eki ise bilginin kaynağını işaretleyen eklerdendir. –mXş eki dolaylılık anlamının yanında doğrudan geçmiş zaman eki olarak da kullanılmaktadır (Demir, 2012). Bacanlı (2008) –mXş ekinin bir geçmiş zaman eki olmakla birlikte dolaylı geçmiş ifade eden, olayı onun dolaylı kabul edilmesine atfen bildiren bir ek olduğunu ifade etmiştir.

2.1.5.b. Şimdiki Zaman

Şimdiki zaman, işin yapılmakta olduğunu -başka bir deyişle- işle anlatışın birlikte olduğunu bildiren eylemin zamanıdır. Türkiye Türkçesinde şimdiki zamanı karşılayan üç ek vardır: -(X)yor, -mAktA, -mAdA. Bu eklerden en yaygın kullanılan -(X)yor'dur.

-(X)yor eki belirtilenden çok daha geniş bir zaman çerçevesini içine alır. İşlev kapsamında şimdiki zamandan geçmiş ve gelecek zamana kadar uzanan bir genişlik vardır.

- (1) “Ordular ilk hedefiniz Akdeniz’dir, ileri” emrini veriyor.
- (2) Bize doğru koşuyor.
- (3) Seneye okulu bitiriyor.

Cümle (1)’de mevcut andan önce olmuş gerçekleşmiş bir eylemden bahsediliyor. Cümle (2)’de de mevcut anın içerisinde gerçekleşen bir durum anlatılmaktadır. Cümle (3)’te ise mevcut andan daha sonra gerçekleşecek bir durum belirtilmektedir. Bu örneklerde de görüldüğü üzere -(X)yor geçmiş, şimdi ve gelecek ekseninde geniş bir zaman dilimini işaretleyebilmektedir. Uzun (2004) bazı kullanımlarda -(X)yor’un şimdiki zaman anlamından çok sürme anlamı bildirdiğini belirtmiştir.

-(X)yor ekinin dışında -mAk ve -mA mastar eklerine bulunma durum eki -DA’nın eklenmesiyle oluşan -mAktA ve -mAdA ekleri de şimdiki zaman anlamını işaretler. Bu eklerden -mAktA daha yaygın kullanılır.

-(X)yor ve mAktA eklerinin farkı öncelikle oluşumları ve fiilleri soktukları işletme tarzlarıdır. Biri süreklilik, diğeri daha çok bulunma kavramıyla farklı çıkış noktalarından hareket etmelerine rağmen her iki ek de şimdiki zamanı, içinde bulunulan zamanı anlatmaları açısından ortak özellik gösterir (Şahin, 2006: 216). Akaslan (2011) ise -mAktA ve -(X)yor arasındaki farkın sözcelemsel olduğu görüşündedir. Çünkü -mAktA’yı -(X)yor’dan ayıran sözceleyenin sözcesinin içeriği ve eşsözceleyenle kurduğu ilişkinin niteliği, sözceleme tarzıdır.

2.1.5.c. Gelecek Zaman

Türkçe dil bilgisi kitaplarında eylemin mevcut andan sonra gerçekleşeceğini ifade eden zaman olarak tanımlanır ve -(y)AcAk biçimbirimi ile işaretlendiği belirtilir. Korkmaz (2007) bu ekin asli işlevinin “kesinlik” bildirmek olduğunu söylemekle birlikte “tahmin” ve “olasılık” bildirme işlevlerinde de kullanıldığını belirtmiştir. Torun (2013) ise tipolojik dil çalışmalarında ve Türkçe üzerine yapılan çalışmalarda gelecek zamanın zaman ve kiplik işlevlerinin iç içe geçtiğini belirtmiştir. Türkçenin gelecek zaman ekleri için kullanılan terimlerdeki “belirsiz, qeyri-qeti, näämäälim, bilgisiz; qäti, bilgili” gibi tanımlayıcı sözlerde aslında Türkçe içinde gelecek zaman ve

kiplik kavramlarının birlikteliğini gösteren kullanımlardır (Torun, 2013: 32). Bybee, Perkins ve Pagliuca (1994) da yaptıkları çalışmada geleceği; yakın gelecek, belirli ve belirsiz gelecek, beklenen gelecek olarak sınıflamışlardır.

Comrie (1985) geçmişin olmuş, bitmiş, değişmez olmasına rağmen gelecek zamanın kişisel müdahaleler ve istekler neticesinde değişebileceğinden dolayı daha nazari olduğu görüşündedir. Dolayısıyla geleceğin geçmiş ve şimdiden farklı olarak dil bilgisel zamandan çok kip olarak ele alınabileceği görüşündedir. Uzun'a (2004) göre gelecek zaman olasılık, amaçlama, istek anlamları ile zaman dışı kavramlarla sıklıkla ifade edilir. Buna örnek olarak -(y)AcAk ekinin -DI geçmiş zaman ekiyle kurduğu birleşik çekimlerde zaman anlamından çok olasılık anlamı taşımasını gösterir. Yavaş (1980) -(y)AcAk ekinin kip işlevinin, İngilizce gibi farklı bir dilin zaman dışı gelecek işaretleyicileriyle benzerlik gösterdiğine dikkat çekip bu benzerliğin tesadüfi olamayacağı, bundan dolayı gelecek için zamandan çok kip düşüncesinin vurgulanması gerektiği düşüncesindedir. Sonuç olarak dil bilimsel araştırmalarda geleneksel dil bilgisi kitaplarının aksine gelecek düşüncesinin ve ekinin daha çok kip/kiplik ile ilişkili olduğu görüşü yaygındır.

2.1.5.d. Geniş Zaman

Türkçe dil bilgisi kitaplarında geçmiş, şimdi ve gelecek temel zamanları yanında “geniş zaman” bir dil bilgisel zaman kategorisi olarak ele alınmaktadır. Dil bilgisi kitaplarında geçmiş, şimdi ve geleceği içine alacak şekilde geniş bir zaman dilimindeki oluş ve kılışları içine alan zaman olarak tanımlanmıştır. Banguoğlu (2011) geniş zamanın üç zaman bölümünden şimdiki zamana ait sayılmakla birlikte her üçü arasında sınırsız denecek kadar geniş bir kullanımı olduğunu ifade etmiştir. Uzun'a (2004) göre geniş zamanın bütün zamanlara gönderimde bulunabilmesi onun bu üç zamanın hiçbirine doğrudan gönderimde bulunamadığını gösterir.

Geniş zaman ekiyle yapılan iş bir eylemin zamanının belirtilmesi değil, onun bir alışkanlığı, bir yeteneği, bir yetkinliği vb. aktarmasıdır (Uzun, 2004: 161). Yavaş (1982) geniş zamanın alışkanlık ve genel durumların yanında geleceğe yönelik tahminlerde de kullanılabileceğini belirtmiştir.

Dil bilim çalışmalarında geniş zaman “aorist” terimiyle karşılaşılır. Aorist, bazı dillerin betimlenmesinde kullanılan özellikle bitme, sürme veya tekrar noktalarının ifade eksikliğinde görünüş fonksiyonları veya geçmiş zaman ayrımı ile fiil biçimini referans alan gramer terimidir (Crystal, 2008: 29). Vardar’ın (2002) bildirme kipi olarak tanımladığı geniş zamanı İmer, Kocaman, Özsoy (2013) “eylemin gösterdiği iş, oluş ya da durumun her zaman olduğunu, sürekli geçerliliğini koruduğunu anlatan görünüş biçimi” olarak tanımlamışlardır.

Sonuç olarak –(A/I)r biçimbirimi Türkçede alışkanlıkları, olağan oluşumları, genel geçer gerçekleri, sürekliliği, olasılığı işaretler. Dolayısıyla bu biçimbirim zamandan çok görünüş ve kiplik anlamlar yansıtır.

2.2. GÖRÜNÜŞ

2.2.1. Görünüş ve Dil Bilgisel Zaman

Bir önceki başlık altında genel anlamda zaman ve bunun dilde nasıl gösterildiği konusu ele alındı. Fiil kategorileri içerisinde zamanla ilgili olmaları bakımından birbirleriyle en sıkı ilişkiye sahip olan iki kategori dil bilgisel zaman ve görünüştür. Ancak bu iki fiil kategorisi zamanla farklı yollardan ilişki kurar. Dil bilgisel zaman diğer durumları referans alan, genellikle mevcut anı referans alan, durumları zaman içerisinde yerleştiren, gösterimsel bir kategoridir. Görünüş başka bir zaman noktasındaki durumun zamanıyla ilişkili değildir, fakat bir durumun iç zamansal bölgesiyle ilişkilidir; bu farklılık durumun iç zamanı (aspect) ve durumun dış zamanı (tense) olarak ifade edilir (Comrie, 1976: 5). Comrie'nin (1976) iç zamanlık dış zamanlık karşıtlığına alternatif olarak Klein'a (1994) göre görünüş Konu Zamanı ve Durum Zamanı arasındaki karşıtlık, dil bilgisel zaman da Durum Zamanı ile Sözceleme Zamanı arasındaki karşıtlıktır. Dahl'a (1985) göre görünüş ile dil bilgisel zaman arasındaki fark açık değildir. Konuyu aşağıdaki cümle çiftleri üzerinden şu şekilde tartışmıştır:

(1a) *When I got your post card, I was writing a letter for you.* “Kartpostalını aldığım anda sana mektup yazıyordum.”

(1b) *When I got your post card, I wrote a letter to you.* “Kartpostalını aldığım anda sana mektup yazdım.”

(1a) cümlesinde kartpostalın ulaşması yazma eylemi sürecinde gerçekleşmektedir. (1b) cümlesinde de yazma eylemi tamamlandıktan sonra kartpostalın ulaştığı belirtilmektedir. Bundan hareketle Dahl'a (1985) göre görünüş sürme veya meydana gelme durumunu tanımlayan şeylerin yapısıyla ilgilidir ve görünüş ile zaman arasındaki farkın açıklanması problemlidir.

(1a) ve (1b) her ikisi de – kartpostalın ulaşması ve mektup yazımı – eylemler ve süreçlerle ilgilidir ancak bunlar farklı zamansal ilişkilere sahiptir: (1a)'da kartpostalın ulaşma süreci mektup yazma sürecini içerirken (1b)'de kartpostalın

ulaşma zamanı mektup yazmadan öncedir. Buna göre Dahl (1985) görünüşün zamanla ilgili olduğunu belirtir ancak görünüş ile dil bilgisel zaman arasındaki ayrıma dikkat çeker. Dil bilgisel zamanların, zaman noktası sözcemele anı ile ilişkili olan gösterimsel kategoriler olduğunu ve görünüşün ise gösterimsel olmadığını belirten Dahl (1985) ikisi arasındaki farkı belirtmek için gösterimsel ve gösterimsel olmayan ayrımının kullanılabileceğini ifade eder.

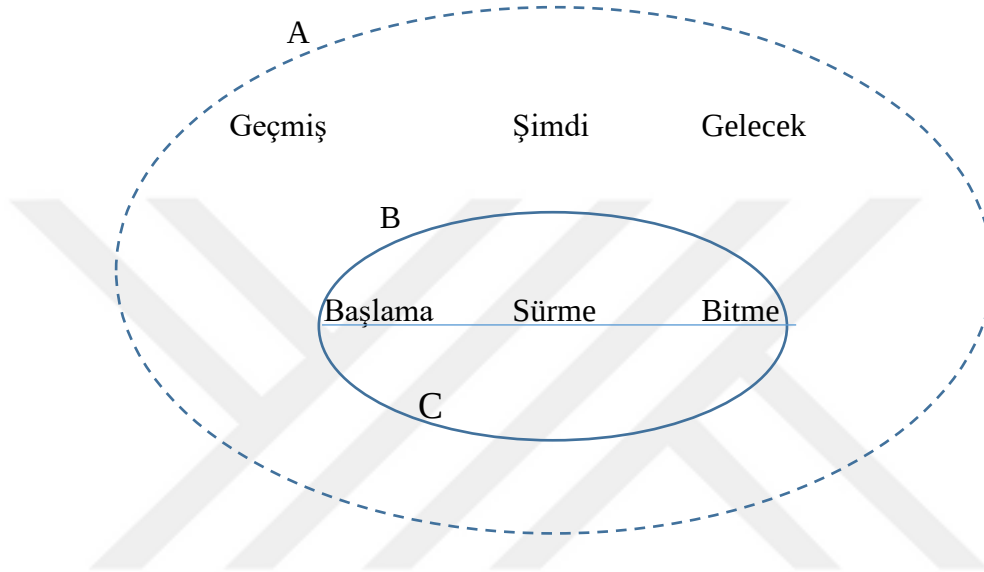
Görünüşün dünya dillerinde dil bilgisel zamandan daha yaygın olduğunu söyleyen Lyons'a (1977) göre de dil bilgisel zaman ile görünüş arasındaki temel fark dil bilgisel zamanın gösterimsel, görünüşün ise gösterimsel olmayan bir kategori olmasıdır. Görünüşün, dil bilgisel zamanlardan daha yaygın olduğu görüşünü Nurse'un (2008) şu değerlendirmeleri destekler niteliktedir:

- I. Diller arasındaki farklılıklar açısından düşünüldüğünde zaman ayrımları olmayan – ki bu zaman belirtmezler anlamına gelmez – diller vardır, ancak çekimli hallerde açık veya örtük görünüşün olmadığı dil yoktur.
- II. Bütün Nijer – Kongo dillerinde görünüş olmasına rağmen sadece bazılarında –Bantu dillerini de içererek – dil bilgiselleşmiş zaman vardır.
- III. Görünüş ayrımlarının sayıları ve ifadeleri dil bilgisel zaman ayrımlarından daha az değişkendir. İfade araçlarının elbette değişmesine rağmen Bantu dillerince çok küçük merkezi görünüş grubu yinelenir ve şekil bilgisi çok benzerdir.
- IV. Görünüş işaretleyicisi sözcük köküne dil bilgisel zamandan daha yakındır ve yakınlık için genellikle anlamsal ilgisinin işareti olarak sözcük merkezi alınır. Basit fiil sözcüklerinde görünüş ekleri genellikle çekim kökünün bir parçasıdır, dil bilgisel zaman ekleri sola daha uzaktır. Birleşik fiillerde ikinci üye, sözcüksel fiil, görünüş işaretliken dil bilgisel zaman soldaki ayrı bir fiilin içindedir. Dinleyici önce zaman işaretini duyar ve daha temel fiisel bilgi takip edilir (Nurse, 2008: 177-178).

Zaman, dil bilgisel zaman ve görünüş birbiriyle çeşitli yönlerden ilişki kuran farklı kavramlardır. Bu kavramlar arasındaki ilişkiyi ve farklılığı Şekil 2'deki gibi somutlaştırarak açıklayabiliriz.

Şekil 2

Zaman, Dil Bilgisel Zaman ve Görünüş ilişkisi

Kesik çizgilerle oluşturulan A evreni uzaysal olan gerçek zamanı temsil eder. Uzak ve zaman birbiriyle iç içedir. Zamanın başı ve sonu belli değildir. Ancak insan bilincinde eylemler, durumlar ve ortaya çıkan süreçler yoluyla algılanabilen geçmiş, şimdi ve gelecek doğrultusunda bilişsel olarak akan bir olgudur. B, bu evrende meydana gelen bir durum veya harekettir. Dil bilgisel zaman, dil de var olan birtakım işaretleyicilerle bu durum veya hareketi sözceleyen bilincinde algılandığı şekliyle geçmiş, şimdi ve gelecek ekseninde bir noktaya yerleştiren dilsel bir olgudur. C ise görünüşü temsil eder. B'nin A'da hangi noktada konumlandığı ile değil B'nin meydana gelişindeki başlama, sürme ve bitme süreçleriyle ilgilenir. Dolayısıyla dil bilgisel zaman durum veya hareketin insan bilincindeki algılanışı ve zaman evreninde konumlanmasıyla ilgiliyken görünüş durum veya hareketin meydana gelişindeki iç süreçlerle ilgilidir.

2.2.2. Görünüş ve Görünüşsel Ayrımlar

Görünüş ilk kez Yunanlılar tarafından tartışılmıştır. Antik Yunan dil bilginlerinin dil bilgisel zamanın yanında ikinci bir tür dil işaretleyicisinin ayrımının farkında olması görünüşü dil bilgisel zamandan ayırıcı bir tür olarak algıladıkları anlamına gelmemektedir. Latince bitmemişliğin tamamlanmamış bir hareketi temsil ettiğini, bitmişin ise tamamlanmış bir şeyi temsil ettiğini belirten Varro'nun görünüşün modern kapsamına yakın bir şeye ulaştığı anlaşılmaktadır (Binnick, 1991).

Antik anlayışın dışında Batı dilciliğinde “görünüş” terimi ilk kez 1853 yılında Oxford İngilizce Sözlük'te ortaya çıkmıştır:

“ ‘Aspect’ terimi Slavcadan ödünçleme tercümedir (yani Rusça *vid*). Tercüme için Aspect güzel bir seçimdir. Çünkü *vid* etimolojik olarak ‘view’ ve ‘vision’ ile kökteşken, Aspect’in etimolojik kökü ‘spect-’, ‘see, look (at), view’ anlamlarına gelir (Binnick, 1991: 135).”

Aspect terimi Türkçede “*görünüş*” (Dilaçar 1971; Koç 1992; Korkmaz 1992; Hengirmen 1999; Vardar 2002; Bacanlı 2009; Aydemir 2010; Kerimoğlu 2011), “*bakış*” (Uğurlu 2003; Karadoğan 2009), “*görünüm*” (Hatipoğlu, 1972) terimleriyle karşılanmıştır (Yazıcı Ersoy, 2014: 56).

Binnick (1991) *vid* teriminin ilk kez 17. yüzyıl başlarında görünmeye başlaması ve Slavcada açık bir olgu olmasına rağmen bu terimin Batı dil bilgisi geleneğine girmesinin büyük kafa karışıklığına neden olduğunu söyler.⁷ Nurse (2008) de bu kafa karışıklığının nedenleri olarak dil bilgisel zamanın öncelikli olması, görünüş ile dil bilgisel zamanın birbirine karıştırılması ve Latince kafa karıştırıcı terimlemeleri gösterir. Sürekli (continious), devam etme eğiliminde (continuative), sürerli (prograssive), alışkanlık (habitual), tekrarlayan (iterative) bitmemişlik

⁷ Binnick (1991) bu kafa karışıklığının nedenini sadece Batı dil bilgisi geleneğinde gelişen görünüş kavramında aramaz. Rusça görünüş kavramı bitmemişlik ve bitmişlik karşıtlığından oluşmuş olmasına rağmen M. Lomonosov'un Rusça Grameri'nde bu görünüşleri göz ardı edip “bitmiş geçmiş” tanımlamasına cevaben L. Boldyrev'in “Fiil Çekimi”nde anlık gerçekleşim ve benzerlerinin basit dil bilgisel zaman biçimleri olmadığı veya aslında bir fiil biçimi olduğunu söylemesiyle karışıklığın başladığını belirtir. Böylece fiillerin beş anlamsal sınıfa ayrıldığı bir gelenek başlamıştır: başlamalı görünüş (inchoatives), belirsiz süreçler (indeterminate duratives), tekrarlayan (frequentatives), anlıkgerçekleşim (semelfactives), üniter tamamlamalar (unitary completives) (Binnick 1991: 140).

(imperfect), bitmemişlik görünüşü (imperfective), sürerlik görünüşü (durative), genel ifade (generic), edimsel (performative), devam etme (persistive/perstitive), bitmişlik (perfect), bitmişlik görünüşü (perfective), anlık görünüşü (punctual), tamamlama (completive), son (conclusive), anlık gerçekleşim (semelfactive), ön (anterior), art görünümlü (retrospective), gelecek görünümlü (prospective), sonuçsal (resultative), geniş zaman (aorist), bitmişlik (telic), bitmemişlik (atelic), durumsal (situative), ortaç türünden (participial) vb. terimlere bu karışıklıktan hoşnutsuz olan dil bilimciler yeni terimler veya geleneksel terimlere yeni tanımlar vermeye yönelmekte böylece bu karışıklık artmaktadır (Nurse, 2008: 128).

Görünüş konusunda farklı terimler olması, konuya çeşitli açılardan yaklaşılmasının ve görünüş kavramının anlamının genişletilmesinin bir sonucudur. Aslında Rusçada bitmişlik ve bitmemişlik karşıtlığına dayanan görünüş çeşitli dil bilimciler tarafından farklı bakış açılarıyla tanımlanmıştır.

Comrie (1976) görünüşü “*bir durumun seçilmiş iç zamanı bağlamında farklı açılardan gözlemlemesi (s.3)*” olarak tanımlamış ve görünüşün dil bilgisel zaman gibi dolaylama ve çekimleme yoluyla ifade edilen bir dil bilgisi kategorisi olduğunu ifade etmiştir. Görünüşün, durumların zamansal yapılarının anlam bilimsel alanı ve onların sunumu olduğunu söyleyen Smith (1997) tanımında bakış açısı ve durum yapısı arasındaki ilişkiyi öne çıkararak “görünüş” teriminin kapsamını genişletir. Buna göre geleneksel olarak bitmişlik ve bitmemişlik gibi dil bilgisel bakış açısının dışında artık durumların iç zamansal özelliklerini veya durum türlerini içerdiğini belirtir. Yani, “görünüş dil bilimsel kategorilerde ifade edilen bir anlam bilimsel alandır. Görünüşsel anlamlar bakış açısı ve durum türleri kategorilerince dil bilgiselleştirilmiştir” (Smith, 1997: 5).

Evrensel dil bilgisinin kategorileri zamansal özelliklere göre tanımlamasını diller arasında ortaya çıkan değişimlerde yetersiz bulan Smith’e (1997) göre bir cümlelerin görünüşsel anlamı durum türü ve bakış açısı bileşenlerinden birleşik bir bilgidir. Görünüş anlamları için bu, iki bileşenli teoremin temelidir. Görünüşsel bilgi, Söylem Temsili Teorisinin (*Discourse Representation Theory*) anlam bilimsel

temsillerinden oluşur. Bu temsiller semantik anlamlara kesinlikle müsaade eder ve konuşmaya özgü anlamların hesaplanmasının temelidir (Smith, 1997: 1).

Smith'in (1997) iki bileşenli teorisinin temelini durum görünüşü ve bakış açısı görünüşü oluşturur. Bir cümle için durum türü, zamansal özelliklerine bağlı olarak konuşulan hâl (state)⁸ veya hareketi dolaylı olarak beş tür durumda sınıflandırır. Bunlar; hâl (state), hareket (activity), tamamlanma (accomplishment), anlık gerçekleşim (semelfactive) ve başarmadır (achievement). Bir cümlede yansız, bitmişlik ve bitmemişlik olarak üç tür temel bakış açısı vardır (Smith, 1997).

İşlevsel dil bilgisinde görünüşün standart yaklaşımı, görünüşselliğin farklı alanlardaki ayrımıdır (Dik, 1997; Boland 2008: s. 41'deki alıntı). Buna göre Dik (1997) eylemin sıklığı hakkında bilgi veren niceliksel üç tür görünüşten bahseder. Birinci tip görünüşsellik, Comrie'nin görünüşüne benzer, bitmişlik ve bitmemişlik görünüşü arasındaki ayrımla ilgilidir. İkinci olan bir eylemin başlama, sürme ve sonlanma anlamında eylemin aşama gelişimi olarak özelleşen aşamalı görünüşselliktir. Üçüncü olan, bir dış zamansal referans noktası olan eylemin ortaya çıkmasıyla ilgili bakış açısıdır görünüşselliktir. Bu olası ve bitmiş kategorilerini içerir (Boland, 2008: 41).

İşlevsel dil bilgisinde görünüşün tanımını yeterli bulmayan Boland (2008), Bohnemeyer'in (1998) yapmış olduğu analizin işlevsel dil bilgisinde ayrılmış olan görünüş türlerini birleştirdiğini ifade eder. Buna göre bakış açısı görünüş (olasılık, bitmiş), aşamalı görünüş (sürme, girme, çıkma) veya bitmişlik/bitmemişlik görünüşünün fonksiyonları arasında ayrım yoktur (Boland, 2008: 44). Bohnemeyer'in (1998) önerisinden yola çıkarak Boland (2008: 44) görünüşü, *“işaretleyicileri ön veya son aşamayı içeren bir özellik veya ilişkinin zamansal yapısının ilgili seçilmiş parçaları”* olarak tanımlar.

Boland (2008) muhtemel görünüş işaretleyicilerinin hepsinin benzer işlevleri olduğunu farz eden işlevsel dil bilgisinin standart görünüş yaklaşımından farklı olarak görünüşü, argümanlara atfedilmiş olan ilişki veya özelliğin belirli zamansal yapısını seçmek için bir dil bilimsel araç gibi tanımlamıştır. Boland'a (2008: 51) göre

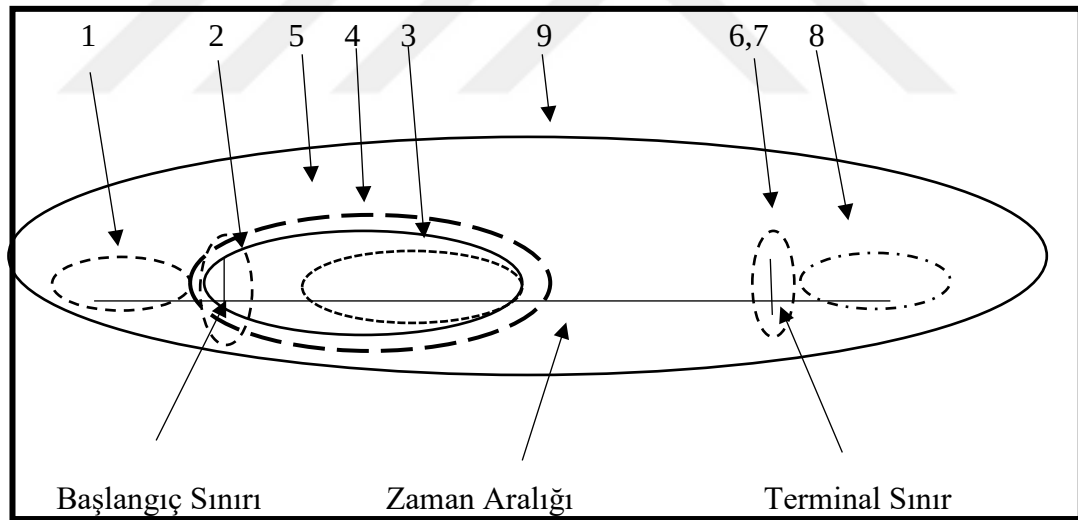
⁸ İngilizce “state” ve “situation” sözcükleri Türkçede durum sözcüğü ile karşılanmaktadır. Bacanlı (2014) “state” sözcüğüne karşılık “hâl” sözcüğünü önermektedir. Bu çalışmada da aynı terim kullanılmıştır.

vurgulanması gereken görünüş kategorilerinin dil bilgisel araçlarla işaretlendiğidir. Bir görünüş işaretleyicisi katılımcıların neyi yüklemlediğini değiştirir. Argümanlara atfedilen zamansal genişlemenin parçasını tanımlar veya sınırlandırır.

Boland (2008) görünüşsel kategorileri zamansal yapının tamamını kasteden ve etmeyen olmak üzere iki grupta ele alır. Zamansal yapının tamamını kastetmeyen yapılar olası görünüş (prospective), başlamalı görünüş (inchoative), süreklilik görünüşü (progressive), devam etme görünüşü (continuative) ve bitmemişlik görünüşüdür (imperfective). Zamansal yapıyı tamamlama hedefindeki görünüşsel kategoriler dış çıkışlı görünüş (egressive), tamamlamalı görünüş (completive), bitmiş (perfect) ve bitmişlik (perfective) görünüşüdür. Bu kategoriler Şekil 3'teki gibi gösterilebilir.

Şekil 3

Boland'ın (2008) Görünüş Kategorilerinin Gösterimi

Yukarıdaki Şekil 3'te 1 ile gösterilen alan olası görünüşün işaretlediği alanın temsidir. Olası görünüş eylem öncesi durumu kasteder ve eylemin meydana gelmesi gerekli değildir⁹. 2 ile gösterilen ve ilk sınıra odaklanan alan başlamalı görünüşün işaretlediği alanın temsidir. 3 ile süreklilik görünüşünün odaklandığı alan gösterilir.

⁹ Okumayı düşünüyordum fakat kitabımı bulamadım ve kendimi televizyon izlerken buldum (Boland 2008: 46) örneğindeki gibi durumları işaretler.

Süreklilik başlangıç ve terminal olmaksızın bu sınırlar arasındaki alt bir aralıktır. 4 ile gösterilen devam etme görünüşünün odaklandığı alandır. Devam etme ve süreklilik yakın ilişki içerisindedir. Ancak devam etme görünüşü başlama noktasını da kapsar. 5 ile gösterilen alan ise bitmemişlik görünüşüdür. Bitmemişlik görünüşü süreklilik ve devam etme işaretleyicileri gibi aynı alanları kapsayabilir. Konuşur odaklanma eğilimi hakkında daha fazla çıkarıma sahiptir. 6 ve 7 ile gösterilen alan ise dış çıkışlı görünüş ile tamamlamalı görünüşün odaklandığı alanı gösterir. Her iki görünüş de terminal sınıra odaklanır ve tamamlamalı görünüş sadece bitimli eylemlerle kombine edilir. 8 ile gösterilen bitmiş (perfect) terminal sınır sonrasını işaretler. 9 ise bitmişlik (perfective) görünüşünü gösterir. Bitmişlik başlangıç ve terminal sınırları içeren zamansal yapının tümünü seçer.

Binnick (1991) görünüşü tanımlarken üç tür görünüşten bahseder. Aristocu görünüş¹⁰, kılınış (aktionsarten) ve asıl görünüş. Binnick'in (1991) asıl görünüş olarak adlandırdığı Slavcadaki bitmişlik bitmemişlik karşıtlığına dayanan dil bilgisi kategorisidir. Aristocu görünüş, durumun iç zamansal yapısının gözlenmesi yanında fiilin sözlüksel/anlam bilimsel özelliklerinin de göz önünde bulundurulduğu “aşamalı yapısal türler bakımından ifadelerin ve durumların sınıflandırılmasıdır (Binnick, 1991: 457)”. Bu ayrımın modern görünüş çalışmalarında temsilcileri Ryle (1949), Vendler (1957), Kenny'dir (1963). Kılınış ise alt durumların, aşamaların ve durumların alt aşamalarının ifadelerinin bir sınıflamasını oluşturur (Binnick, 1991).

Sonuç olarak görünüş kavramı bir durumun bitmişlik bitmemişlik karşıtlığına dayanan iç zamansal yapısını yansıtan bir dil bilgisi kategorisidir. Bununla birlikte durumun sözlüksel/anlam bilimsel özelliklerinin de göz önünde bulundurulmasıyla kavramın anlamı genişlemiştir. Ayoun - Salabery (2005) görünüşsel ayrımların açık olarak (dil bilgisel görünüş ve kılınış) veya örtük olarak (sözlüksel görünüş) işaretlenebildiğini belirtmiş ve bu kategorilerin her birinin temel özelliklerini Tablo 5'te özetlemişlerdir.

¹⁰ Anlamsal/Sözlüksel ayrım ilk kez Aristo tarafından yapıldığı için Binnick (1991) bu şekilde adlandırır. Aristo fiilleri “kinesis” ve “energeia” olmak üzere ikiye ayırır. Kinesis hareket, devam bildiren fiiller; energeia ise eylem, iş, devinme bildiren fiillerdir (Binnick, 1991).

Tablo 5

Görünüşsel Ayrımların Üç Farklı Sınıflandırması (Ayoun - Salabery 2005)

Sözlüksel Görünüş	Kılınış (Aktionsart)	Dil Bilgisel Görünüş
Sözlüksel	Sözlüksel	Dil bilgiselleşmiş
Sistematiik değil	Sistematiik değil	Sistematiik
Zorunlu	İsteğe bağlı	Zorunlu
Evrensel	Dile özgü	Dile özgü
Örtük	Açık	Açık

2.2.3. Dil Bilgisel Görünüş (Bitmişlik – Bitmemişlik)

Binnick (1991) bitmişlik bitmemişlik karşıtlığını yapısalcı görüşle ele alır ve Slavcadaki durum üzerinden açıklar. Buna göre Slavcada bitmiş, biçimbirimlerle işaretlenirken bitmemiş işaretlenmemiştir. Yani karşıtlık biçimseldir. Görünüşü bir durumun seçilmiş iç zamanı bağlamında farklı açılardan gözlenmesi olarak tanımlayan Comrie (1976), görünüş sınıflandırmalarında da bitmişlik bitmemişlik karşıtlığını kullanır. Bitmişlik ve bitmemişlik karşıtlığını açıklarken her ikisinin de sürecin kısalığına veya uzunluğuna bir imada bulunmaksızın aynı süreye atıfta bulunduğuna dikkat çeker. Yani bitmişlik biçimleri kısa süreçli durumları gösterirken bitmemişlik biçimlerinin uzun süreçli durumları gösterdiği varsayımını kabul etmez. Nurse (2008: 134) bitmişliğin iki şekilde tanımlanabileceğini ifade eder. Bitmişlik (i) anlamsal olarak, iç zamansal yapısını veya kendisini oluşturan aşamaları dikkate almaksızın sınırlı bir bütün olarak tamamlanan bir durumun temsili ve (ii) yapısal olarak, bitmemişlik görünüşünün bazı biçimlerine zıt olarak tanımlanır. Nurse'un (2008) bu tanımları yapısal ve anlamsal bakış açılarını birlikte sunar.

Comrie'ye (1976: 17 - 18) göre bitmişlik sınırsız karşıtı olarak sınırlı bir durum gibi de tanımlanamaz. Süreç bir saat de on yıl da olsa bunların hepsi sınırlı periyotlardır ve bitmişlik ile bitmemişlik biçimleri bu gibi süreçleri tanımlamak için kullanılır. Bitmişlik başlangıcı, ortası ve sonuyla tam bir durumu belirtir.

“Tamamlanmış”¹¹ hareketi göstermesi bitmişliğin temel özelliğidir. Dahl (1985) bu yaklaşımı “bütünsellik” olarak adlandır ve bu tanımın tüm diller için yeterli olmadığına dikkat çeker. Bu iddiasını aşağıdaki örnek cümleler üzerinden tartışır:

What did your brother do after dinner yesterday? “Dün akşam yemeğinden sonra kardeşin ne yaptı?”

(1) *He WRITE letters.* “Mektuplar yazdı.”

(2) *He WRITE a letter.* Bir mektup yazdı.”

Bu cümleler incelendiğinde (1) ve (2) aynı gibi görünür ve pek çok dile bitmiş olarak çevrilir. Ancak durum Rusçada farklıdır:

(1) *Ru: On pisal pis'ma.*

(2) *Ru: On napisal pis'mo.*

Herhangi bir nesneyle sınırlandırılmadıkça “yazma” sınırsız bir eylem olduğundan “pis'ma” bir mektup takımına atıf olarak yorumlanmazsa (1)’de bitmiş fiil kullanılamaz. Yine de kullanılacaksa (2)’de olduğu gibi, bitmiş “napisal” kullanılır. Rusçada bitmişlik ve bitmemişlik arasındaki tercihte “sınırlılık” düşüncesi önemlidir. Bitmişlik görünüşü sınırlı eylemler içerir (Dahl, 1985: 75). Yine bu düşünceyle ilgili olarak görünüşsel anlamın fiiller veya fiil öbekleri yerine cümleler için ele alındığını ilk olarak dile getiren Verkuly (1972) cümledeki durum türlerinin tek fiille değil fiil gruplarıyla belirlendiğini tartışmıştır. (1) ve (2) cümle çiftleri bitmişlik açısından farklıdır:

(1)a *Mary walked in the park.* “Mary parkta yürüdü.” (bitmemiş)

(1)b *Mary walked to school.* “Mary okula yürüdü.” (bitmiş)

(2)a *Edward smoked cigarettes.* “Edward sigara(lar) içti.” (bitmemiş)

(2)b *Edward smoked a cigarette.* “Edward sigarayı içti.” (bitmiş)

¹¹ Comrie (1976) burada sözcüğün “tamamlama” değil “tamamlanmış” olmasına dikkat etmemiz gerektiğini belirtir. Comrie’ye (1976) göre iki sözcük arasında biçimsel benzerlik olsa da görünüş tartışmasında önemli anlam bilimsel ayrım vardır.

Her iki cümle çiftinde de eylemler farklı belirliliktedir. (1)a bulunma halindeyken (1)b yönelme halindedir; (2)a'daki ad öbeği sayılmaz nitelikteyken (2)b'deki ad öbeği sayılabilir niteliktedir. Belirli bir sigaranın içiminde sigaranın bittiği açık bir nihai bitiş noktası vardır; ancak “sigara içmek” sınırsız sürebilen bitmemiş bir harekettir (Smith, 1997).

Smith (1997: 3) görünüşsel anlamın belirlenmesinde bakışaçası ve durum türleri arasında ki ilişkiyi vurgular. Bitmiş eylemlerde hedef, sonuç veya başka bir duruma düşme gibi bir eylemin doğal nihai bitme noktası varken bitmemiş eylemlerde yoktur. Bitmişlik bitmemişlik karşıtlığını bakışaçası türleri içerisinde değerlendiren Smith (1997) bu karşıtlığa yansız bakışaçasısını da ekler.

Smith (1997: 62) görünüşsel bakışaçaçılarının işlevini bir kamera merceğinin işlevine benzetir. Buna göre mercek nasıl odaklandığı nesneyi görünür kılar ve bakışaçası da cümlede bahsedilen durumu görünür kılar ve bakışaçaçları arasındaki fark da bir durumu ne kadar görünür kıldıklarıdır. Bitmişlik bakışaçaçları bir durumun bitiş noktasını da içeren bütününe odaklanır; bitmemişlik bakışaçaçları bitiş noktasının hariç olduğu bir zaman aralığına odaklanır; yansız bakışaçaçları başlangıç noktasını ve bir durumun en az bir aşamasını içerir.

Smith'e (1997: 65) göre bir dili bilmek o dildeki bakışaçaçılarının anlamsal ve edimsel değerlerini bilmeyi içerir. Bitmişlik bakışaçaçları bilgisellik yönünden kapalıdır, bu sunulan durumların bitiş noktalarıyla tamamlandığı anlamına gelir. Bitmemişlik açıktır. Yansız bakışaçaçları kapalı veya açık her iki türlü okumalara imkân verir.

Ayrıca bitmişlik görünüşünün durumun içsel yapısını doğrudan ifade etmeyerek tek noktaya indirgeyici etkiye sahip olması bitmişliğin temel fonksiyonunun anlık veya noktasal bir eylemi yansıtmak olduğu anlamına gelmez (Comrie, 1976).

Sonuçta bitmişliğin ek yansımaları olmadan basit ve salt hareketleri yansıttığı söylenebilir. Ancak Slavcada bitmişlik işaretleyicisi bulunurken, Fransızcada tanımlı geçmiş, Antik Yunancada geniş zaman (aorist) bulunması, Bulgarca ve Gürcücede

bitmişlik işaretleyicisinin bulunmaması bitmişliğin dilde bağımsız bir tanımını vermez (Comrie, 1976).

Bitmemişlik genellikle iki yönde kullanılır: (i) Sistematik olarak bitmişlikle karşıt ve (ii) ne başlangıcından ne de sonundan bahsedilen, ilişki kurulan veya bilinen genellikle sınırsız olan, konuşmacının göstermek istediği bir zaman diliminde süren herhangi bir durumu temsil eder (Nurse, 2008: 136). Smith’e (1997) göre bitiş noktası hakkında bilgi vermeksizin bir durumun parçasını sunan bitmemişlik bakışaçılarında “genel bitmemişlik ve sürme (prograssive)” en genel iki bitmemişliktir. Bunun yanında bitmemişliğin pek çok dilde başlı başına bir kategoriye bazı dillerde birkaç alt kategoriye ayrıldığını belirten Comrie’ye (1976) göre bitmemişlik terimi alışkanlık durumunun veya sürecin gözlemlendiği durumu kapsayacak şekilde alışkanlık ve süreklilik olarak iki alt kategoriye ayrılır.¹²

Comrie (1976: 27) alışkanlık durumunu “*yineleme olsun ya da olmasın uzun bir zaman dilimi özelliğine sahip durumların tasviri*” olarak tanımlar. Comrie (1976) bazı alışkanlık tartışmalarında “tekrarın” alışkanlıkla aynı sayıldığını, ancak alışkanlık tarafından belirtilen durum için durum tekrarının yeterli olmadığını ifade eder. Eğer durum sınırlı sayıda tekrar edilirse tüm bu durum örnekleri, durumun iç zamansal yapısıyla ve bitmişlik biçimiyle gösterilebilir. Dahl (1985) “tekrarlamanın” bir şeyin birden fazla meydana gelmesi olarak ele alınırsa alışkanlıkla aynı kategori olarak değerlendirilmesinin açıkça yanlış olacağını belirtir. Alışkanlıkla tekrarlama arasında ilgi bulunmadığını belirten Dahl (1985), jenerik cümlelerde alışkanlık kullanımına dikkat çeker. Dahl’a (1985) göre jenerik cümlelerdeki alışkanlık durumu İngilizcede “genellikle” (usually) zarfıyla ortaya çıkar.¹³

Alışkanlık durumunu Comrie (1976) şu iki cümle üzerinden açıklar:

- (1) *The lecturer stood up, coughed five times, and said ...* “Öğretmen ayağa kalktı, beş kez öksürdü ve konuştu ...”

¹² Bir dilde dil bilgisel zaman varsa sürme bütün dil bilgisel zamanlarda görünme eğilimindedir (Dahl, 1985: 92). Dahl’ın incelediği 64 dilden 28’inde süreklilik vardır (Smith 1997: 74).

¹³ Dahl (1985) bu duruma örnek olarak “What your brother usually do after breakfast last summer? He write letters.” cümlelerini gösterir. Bu cümlede konuşanın erkek kardeşinin geçen yaz boyunca kahvaltı sonrası durumları gösterilir. Alışkanlık kullanımı cümlede çoğunlukla meydana gelen durumların ifadesini içerir.

(2) *Simon used to believe in ghost.* “Simon hayaletlere inanır.”

Birinci cümlede öksürme durumu bir alışkanlığı değil kendi içerisinde tamamlanmış ve arka arkaya beş kez tekrarlanan bir durumu ifade ederken, ikinci cümlede inanma durumunda bir aralık söz konusu olmadan inanma durumu bir dönem devam eder. Burada inanma durumunda ara ara bir tekrar söz konusu değildir.

Comrie’ye (1976: 3) göre süreklilik (progressive) alışkanlıkla uyumludur. Öncelikle bitmemişlik, alışkanlığı süreklilik olarak incelemeksizin, özel bir durum içerir ve durum alışkanlık olarak görülür. Verilen bir durum alışkanlık ve süreklilik olarak görülebilir. Süreklilik devam etmeyle aynıdır. İngilizcede fiilin sonuna gelen “-ing” takısı fiilin sürekli veya süresiz olduğunu gösterir. Comrie’den (1976) örneklerle alışkanlık ve süreklilik arasındaki ilişkiyi gösterebiliriz.

(1) *John used to write poems.* “John şiir yazardı.” [Süresiz]

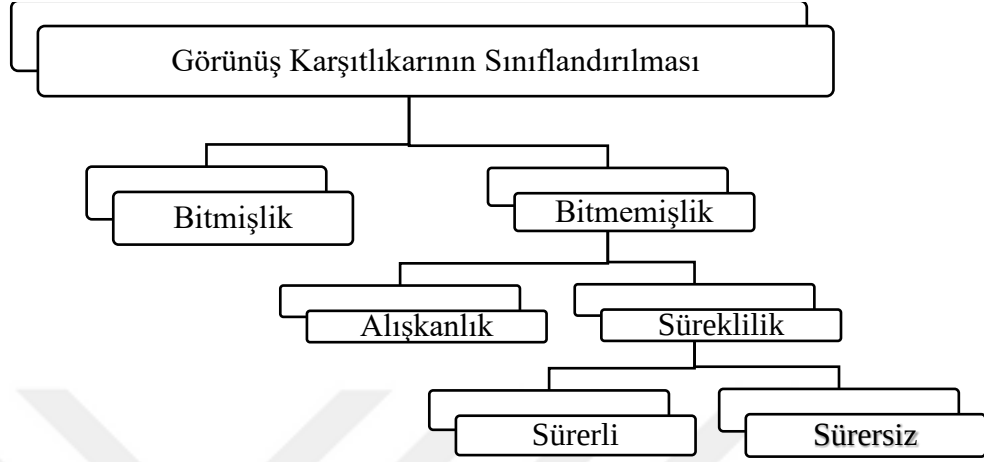
(2) *John used to be writing poems.* “John şiir yazıyordu.” [Sürekli]

Her iki cümle de alışkanlık biçimi olarak görülebilir. Ayrıca bu cümlelerde şiir yazma durumunun kendi içinde devam etme yönüyle de bu cümleler sürekli ve süresiz olarak değerlendirilebilir. Sürme durağan olmayan eylemlerin iç aşamalarına odaklanır. Sürme bakış açısı bitmemişliğin diğer türleri için ortaya çıkmayan anlamlara sahiptir. Hareket, devingenlik ve canlılık nüansları sıklıkla bu bakış açısının cümleleriyle ilgilidir (Smith, 1997: 74).

Özet olarak dil bilgisel görünüş dile özgü biçimbirimlerle açıkça işaretlenen, sistematik ve zorunlu dil bilgiselleşmiş görünüşsel ayrımdır. Dil bilgisel görünüş kategorileri temelde bitmişlik ve bitmemişlik karşıtlığına dayanır. Smith (1997) cümlelerin görünüşsel anlamının belirlenmesinde temel bileşen olan bakış açısı içerisinde bu karşıtlığı yansız bakış açısı ile birlikte ele alır. Comrie (1976) de bitmemişliği alışkanlık ve süreklilik olarak alt kategorilere ayırır. Şekil 4’te Comrie’nin (1976) görünüş karşıtlıkları sınıflandırması verilmiştir.

Şekil 4

Comrie'nin (1976) Görünüş Karşıtlıkları Sınıflaması

2.2.4. Sözlüksel Görünüş

Fiillerin anlamsal özelliklerine göre ayrımının Antik Yunanda Aristo tarafından yapıldığı bilinmektedir. Aristo fiilleri hareket, devim (kinesis) bildiren fiiller ve eylem, iş, devinme (energia) bildiren fiiller olarak ikiye ayırmıştır. Daha sonra bu ayrım Ryle (1949), Vendler (1957) ve Kenny (1963) gibi filozoflarca geliştirilmiştir (Binnick, 1991). Sözlüksel görünüş, yüklem anlamsal olarak dâhili zamansal özellikleri tarafından belirlenmiş fiilin, bazı yazarlara göre (örn. Ching - Timberlake 1985; Smith 1997; Verkuyl 1999) anlamsal bileşenleri oluşturan iç ve dış argümanları da içeren, içsel sözlük anlamını temsil eder (Ayoun - Salabery 2005: 4). Klein'a (1994: 31) göre fiiller mevcut pek çok sınıflamanın çeşitli kombinasyonlarında ortaya çıkan aşağıdaki gibi zamansal özellikler içerirler:

- Niteliksel Değişim (Qualitative Change): Fiil, durumun değişimini veya değişmesini içeren, içerik ifade eder mi (durağana karşı devingen fiil öbeği)? Bu özelliği bir ağacın büyümesiyle açıklayabiliriz. Tohumdan yok oluncaya kadar ağacın büyümesi gibi.
- Sınırlılık (Boundedness): İçerik “sağ” ve “sol” sınırları ifade eder mi (Sınırsıza karşı sınırlı, genellikle “sürmeye” karşı “eylem”)? Bu özellik bir

bardak suyun içilmesiyle açıklanabilir. Su içme eylemi başladıktan sonra bardağın boşalmasıyla sonlanacaktır.

- Süreç (Duration) :“Sınırlandırılmış içerikler” durumunda, süreç uzun veya kısa mıdır (noktasal olana karşı noktasal olmayan içerikler)? Bu özellik de bir kitap okuma eylemiyle açıklanabilir. Okuma eylemi bir kitapla sınırlandırılarak kitap bitinceye kadar geçen süreci kapsar.
- Dâhili Niceliksellik (Inner Quantification): Tekrar eden alt eylemler veya alt durumlar içerir mi (tekrarlı hareket, sık sık meydana gelen, anlıkgerçekleşim)? Bu özelliği ise musluktan damlayan su damlacıklarıyla açıklayabiliriz. Damlama eylemi arka arkaya gerçekleşir.
- Aşama (Phase): Toplam içeriğin bir alt aşamasına odaklanır mı, örneğin başlangıç, orta, son (başlamalı görünüş, terminallik, sonuçsal gibi). Bu özellik de suyun kaynamasıyla açıklanabilir. Su kaynamadan önce ısınır ve belli bir noktadan sonra kaynamaya başlar.

Sözcüksel görünüş kategorilerinin temelinde durum ve süreç ayrımı yatar. Durumlar süreçlerden farklıdır. Lyons’a (1977) göre durumlar homojendir ve ardışık süreçler boyunca değişmezler. Ancak süreçlerin de ardışık homojen evreler içerdiği söylenebilir. Fiillerin anlamsal özelliklerine dayanan sınıflandırmada iki temel fiil türü tarafından temsil edilen durumlar için iki temel tür önerilir:

Durumlar: Zaman sürecinde değişikliğe uğramayan şartlar veya niteliklerdir. Bu gibi durumların süreci vardır ve durumda başlama ve sona erme gibi değişen bir şey olmazsa durum devam eder (örn. hoşlanmak, istemek, bilmek).

Devingen Durumlar: Değişimin gerekli olduğu ve eylemlerin ve süreçlerin daha alt sınıflara ayrıldığı durumlardır.

(a) *Eylemler:* Uzamsız, zaman içinde anlık meydana gelen devingen durumlardır. Noktasal dönüşüm veya durum değişikliği söz konusudur. Bu kategorinin bir alt sınıfı eyleyici kontrollü eylemleri referans alan hareketlerdir.

(b) *Süreç:* Zaman içinde devam eden uzamlı devingen durumlardır ve durumun her bir aşaması diğerinden farklıdır. Sürecin bir alt kategorisi eyleyen kontrolündeki

etkinliklerdir. Süreçler veya etkinlikler süresiz devam edebilir veya herhangi bir noktada sonlandırılabilir (örn. oynama, dans etme, çalışma) (Aksu-Koç 1988: 14).

Yukarıda Aksu-Koç'un (1988) verdiği sınıflamanın daha detaylısı Vendler (1957) tarafından yapılmıştır. Pek çok yazar tarafından temel alınan makalesinde Vendler (1957: 149) belirlediği durumların zamansal ilişkilerini aşağıdaki gibi göstermiştir:

Hareketler (Activities): "A was running at time t " (A t zamanında koşuyordu) t A'nın koştuğu *bu* zaman uzamı boyuncadır.

Tamamlanmalar (Accopmlishments): "A was drawing a circle at t " (A t 'de bir daire çiziyordu.) t , A'nın daireyi çizdiği belirli zaman uzamındadır.

Başarmalar (Achievement): "A won a rice between t_1 and t_2 " (A t_1 ve t_2 arasında yarışı kazandı) A'nın yarışı t_1 ve t_2 arasında belirli bir zaman anında kazanmıştır.

Hâller (States): "A loved somebody from t_1 to t_2 " (A birisini t_1 'den t_2 'ye kadar sevdi) A birisini t_1 'den t_2 'ye kadar herhangi bir anda sevdi.

Bu ilişkiler hareketlerin benzersiz veya kesin olmayan zaman aralıklarında yer aldığını gösterir. Diğer taraftan tamamlamalar, kesin zaman aralıklarının benzersizlik kavramını belirtir. Benzer bir şekilde de başarmalar benzersiz ve kesin zaman aralıkları içerirken, hâller kesin ve benzersiz olmayan zaman aralıkları içerir (Vendler 1957: 149). Vendler'in (1957) belirlediği bu ilişkiler Comrie (1976) tarafından aşağıdaki gibi analiz edilmiştir.

- Hâller: Enerji girdisi ve belirleyici özellikleri olmayan aşamadır.
- Hareketler: Rastgele başlangıç ve bitiş noktası olan (süreç) ardışık aşamalardır.
- Tamamlamalar: Sürekli ve dâhili bitiş noktasına sahiptir.
- Başarmalar: Dâhili bitiş noktası vardır ancak süreç yoktur (noktasal) (Comrie, 1976; Ayoun –Salbery, 2005: s.4'teki alıntı).

Bu analizler durumların anlaşılması ve tanımlanması açısından önemlidir. Her bir fiil bir olasılık durumudur. Bu olasılıkları kendi içinde bir enerji girdisine ihtiyaç duyanlar ve duymayanlar olmak üzere hâller ve hâl olmayanlar alt kategorilerine ayırabiliriz. Hareketler ve eylemler bir enerji girdisine ihtiyaç duyarlar ve bunlar da durum olmayanların alt kategorilerini oluştururlar. Eylemler de bu enerji girdisinin sürekliliğine göre tamamlamalar ve başarmalar alt kategorilerine ayrılırlar. Vendler'in (1957) belirlediği durum türleri arasındaki ilişkiyi Bach'dan (1986) yola çıkarak bu şekilde özetleyebiliriz.

Verkuyl (1993), Vendler'in (1957) anlatımında “herhangi, bir ve bu” zamansal birimler dışında “an” ve “süreç” terimlerine dikkat çeker. Galton (1984) ve Hoeksema (1984) ile birlikte bu bölümlenimin dört sınıfının da eşit olarak analiz edilmesi düşüncesini paylaşır. Verkuyl (1993) “an” ile “süreç” karşıtlığından yola çıkarak Vendler'in (1957) kategorilerini süreç, belirlilik ve anlık iç zamansal özellikleri açısından analiz eder.

Tablo 6

Verkuyl'ün (1993) Durum Türleri Analizi

	Süreç (Process)	Belirlilik (Definite)	Anlık (Momentary)
Hâller	-	-	-
Hareketler	+	-	-
Tamamlanmalar	+	+	-
Başarmalar	-	+	+

Tablo 6'daki analize göre hâller herhangi bir belirli zaman uzamı ve anı içinde yer almaksızın süreç bildirmezler. Hareketler bir zaman uzamı ve anı içinde belirtilmeyen süreçler içerirler. Tamamlamalar belirli bir zaman uzamı içindeki süreci bildirirler. Başarmalar ise belirli bir zaman uzamı içindeki anlık durumlardır.

Verkuyl (2002) ise sözlüksel görünüşle ilgili “Birleşimsel Görünüş Kuramını” önerir. Verkuyl (2002) sözlüksel görünüş çalışmalarında yapılan sınıflandırmaların,

asında eylemin sözlüksel anlamı üzerinden değil, eylem ve eylemin üyelerinin birleşimsel olarak oluşturdukları anlam üzerinden yapılabileceğini savunur (Aydemir 2006: 34). Aydemir'e (2006: 37) göre Verkuyl'un kuramında eylemleri sözlüksel anlamları üzerinden sınıflayamayız. Durumlar, tamamlamalar ya da süreçler gibi kategoriler öbek yapının birer ürünüdür ve bu görünüşsel ulamlar ontolojik ulamlar olamazlar ve doğrudan dil bilgisiyle ilişkilidirler.

Cümlelerin görünüşsel anlamının belirlenmesinde iki bileşenden biri olarak durum görünüşünü ortaya koyan Smith (1997), Vendler'in (1957) belirlediği durum türleri dışında beşinci bir durum türü olarak anlık gerçekleşimden (semelfactive) bahseder. Durum türleri Smith'e (1997) göre devingenlik, süreklilik ve bitmişlik gibi ayırt edici özelliklerine göre sınıflandırılmış anlam bilimsel kategorilerdir. Tablo 7'de Smith'in (1997) durum türleri ve iç zamansal özellikleri belirtilmiştir.

Tablo 7

Durum Türlerinin Zamansal Özellikleri (Smith, 1997: 20)

Durumlar	Durağan	Sürekli	Bitmiş
Hâl	[+]	[+]	[-]
Hareket	[-]	[+]	[-]
Tamamlanma	[-]	[+]	[+]
Anlıkgerçekleşim	[-]	[-]	[-]
Başarma	[-]	[-]	[+]

Tablo 7'in daha iyi anlaşılması için öncelikle durum türlerinin belirlenmesinde kullanılan iç zamansal özelliklerin açıklanması doğru olacaktır. Durum türlerinin iç zamansal özelliklerinin belirlenmesinde kullanılan ilk karşıtlık durağanlık ve devingenlik karşıtlığıdır. Bu karşıtlık hâller ve hareketler arasındaki ayrımın temelidir. Hâller durağandır, hareketler ise devingendir. Durağan fiiller ve hareket fiilleri arasındaki ayrım Aristo'ya dayanır. Durağan fiillerde herhangi bir enerji girdisine gerek duyulmazken hareket fiillerinde sürekli yeni bir enerji girdisine gerek duyulmaktadır. Bitmişlik ve bitmemişlik karşıtlığı ise çoğu dilde dil bilgiselleşmiştir. Bitmişlik ve bitmemişlik arasındaki anlamsal ayrım eylemin sonunda bir çıktıya

ulaşma durumudur. Bitmişlikte bir tamamlama, çıktı söz konusuysen bitmemişlikte bir çıktı yoktur. Diğer bir zamansal özellik olan süreklilik de anlık durumların karşıtıdır. Durum türlerinin zamansal özelliklerini bu şekilde açıkladıktan sonra Smith'e (1997) göre durum türlerini aşağıdaki gibi tanımlayabiliriz.

Hareket Durum Türü: Hareketler tamamen süreç içerisinde olan fiziksel ve zihinsel etkinlikleri içeren durumlardır. Devingen, bitmemiş, sürekli zamansal özelliklere sahiptir. Parkta gezmek, gülmek, dönmek, bir şey hakkında düşünmek, eğlenmek, kiraz yemek vb. tipik eylemlerdir.

Tamamlanma Durum Türü: Tamamlanma bir süreç ve bir çıktı veya değişmiş bir durumdan meydana gelir. Değişim sürecin tamamlanmasıdır. Tamamlanma sonlu, içsel sınırdır. Devingen, bitmiş, süreklilik zamansal özellikleridir. Köprü inşa etmek, okula yürümek, bir bardak şarap içmek tipik örnekleridir. Tamamlanma, sürecin doğal nihai bitiş noktasına ilerlediği ardışık aşamalardan oluşur.

Anlık Gerçekleşim Durum Türü: Anlık gerçekleştirmeler, sonuç veya çıktısı olmayan tek aşamalı eylemlerdir. Devingen, bitmemiş, anlık zamansal özellikleri vardır. Kapı tıklatmak, hıçkırmak, kanat çırpma tipik örnekleridir. Anlık gerçekleşim sadece oluştan meydana gelen basit eylemlerdir.

Başarma Durum Türü: Başarılar durumun değişme ile sonuçlandığı anlık eylemlerdir. Devingen, bitmiş, anlık zamansal özellikleridir. Evden ayrılmak, zirveye ulaşmak, Jane Teyzeyi hatırlamak tipik örnekleridir.

Hâl Durum Türü: Hâller, bir an veya zaman aralığında süregelen sabit durumlardır. Durağan, sürekli ve bitmemişlik zamansal özellikleridir. Çiftliğe sahip olmak, Kopenhag'da bulunmak, uzun olmak, hayaletlere inanmak tipik örnekleridir. Devingen değildir ve değişmek için dışsal bir eyleyen gerekir (Smith, 1997: 23-32).

Sonuç olarak sözlüksel görünüş evrensel, yüklemlerde ve cümlelerde örtük olarak (anlamsal) işaretlenen ve sistematik olmayan zorunlu görünüşsel ayrımdır. Durağanlık/devingenlik, süreklilik/süreksizlik, bitmişlik/bitmemişlik, anlılık, belirlilik vb. zamansal özelliklerine göre hâl, hareket, tamamlanma, anlıkgerçekleşim ve

başarma gibi kategorilere ayrılır. Sözlüksel görünüş, dile özgülük, sistematiklik, açıklık ve dil bilgiselleşme yönünden dil bilgisel görünüşten ayrılır.

2.2.5. Kılınış¹⁴

Streitberg'in (1891) kullandığı ve Türkçede de “*kılınış*” olarak adlandırılan Aktionsart (çoğulu Aktionsarten) terimi İngilizce de “*kind of act*” Fransızcada da “*mode d'action*” terimleri ile karşılaşılır. Streitberg (1891) Bulgarca bitmemişlik bildiren “*bivati*” (arka arkaya vurma) fiili ile bitmişlik bildiren “*ubivati*” (arka arkaya öldürme) fiillerini inceler ve her iki fiilde de tekrarlama anlam alanından yola çıkarak süren ve bitmiş alt kategorilerin yanına üçüncü bir görünüş kategorisi olarak tekrarlamayı ekler. Böylece Streitberg (1891) var olan bu temel üçlü ayrımı anlam bilimle işleterek bitmiş/bitmemiş, tekrarlayan/tekrarlamayan ve süren/anlık karşıtlıklarını kullanmıştır (Binnick 1991).

Binnick (1991), Streitberg'in (1891) kılınış terimiyle ne kastettiğini açıklamadığını ancak onu takip eden filozofların bu terimi biçimbilimsel ve anlam bilimsel tanımlanabilir algıladığını belirtir. Lyons (1977) da görünüş ve bir eylem türünden başka bir şey demek olmayan kılınış¹⁵ terimleri arasında bir ayrım yapmak gerektiğini belirterek kılınışın genel iki ayrıma dayandığını ifade eder. Bunlar (i) dil bilgiselleşme ve sözlükselleşme arasındaki ayrım ve (ii) morfolojideki çekim ve türetim arasındaki ayrımdır.

Kılınış biçimsel ve anlamsal olmak üzere iki yoldan anlaşılabilir. *Duden Gramatik*'te kılınışı şu şekilde tanımlanır: “Kılınış ... durumun yolu hakkında bir şeyler söylemesi (Sein) veya olayın gelişmesidir (sich vollzieht). Bilhassa bir olayın veya durumun sürecinin zamansal biçiminin özellikle bir sorusudur, derece için, olayın yoğunluğudur (Binnick, 1991: 145).”

¹⁴ Bu çalışmada Streitberg'in (1891) kullandığı Aktionsart (çoğulu Aktionsarten) terimine karşılık *kılınış* terimi kullanılmıştır.

¹⁵ Lyons (1977) kılınış terimini yetersiz bulur ve onun yerine “görünüşsel karakter” terimini önerir. Örneğin İngilizcede “*know*” ve “*recognize*” sözcükleri birbirine yakındır ancak karakter olarak “*bilmek*” ve “*ayırt etmek*” farklıdır. Fiilin görünüşsel karakteri anlamın bir parçası vasıtasıyla bir tür durumun yerine başkasını belirtebilir. Görünüş ve karakter sonuçta aynı varlık bilimsel (ontolojik) ayrıma dayandığı için birbirine bağımlıdır (Lyons 1977: 706).

Kılınışı belirli biçimsel işaretleyiciler yerine tanımlayan Forsyth (1970) belirli Rusça örneklerle başlama (inceptive), soğurma (absorptive), azalma (attenuative), toplama (totalizing), sonuçsal (resultative), sürerli (durative), birliktelik (comitative), aralıklı hareket (intermittent action), anlık gerçekleşim (semelfactive) gibi çeşitli kılınış veya kendi adlandırmasıyla “procedurals” (yöntemseller) belirlemiştir.

Kılınışın biçimbilimsel tanımlarında ve incelemelerinde türemiş fiillerle ilgilenilirken anlam bilimsel tanımlamalarda ve incelemelerde hem türemiş hem de türememiş fiillerle ilgilenilir. Kılınışın anlamsal tanımında “aşama” (phase) ve “hâl” (state) kavramları önemlidir.

“Fiilin görünüş gelişiminde dikkate alınmış hareketin özelliğidir, hareketin gözlemlendiği sürecin altındaki belirli açı, bu sürecin ilerlediği aşamanın belirtilmesi; kısaca, sürecin parçaları veya süreçte hareketin konumlandırıldığı yoldur (Grevisse 1949; Binnick 1991:s.148’deki alıntı).

Biçimsel ve anlamsal olarak tanımlanabilen kılınış Klein’a (1994) göre de temel fiil anlamın genellikle ek kullanımıyla veya bazen dolaylı anlatımla ikincil değişiklikleri olarak tanımlanır. Görünüşe karşılık fiisel anlamda sözlükselleşmenin anlamsal ayrımını göstermek için bazı dil bilimcilerce (özelikle Alman ve Slav) kullanılan kılınış teriminin kullanımı, fiil anlamının doğasında bulunan ve türetme yoluyla da oluşturulan (örneğin, son eklerin tekrarlamayı göstermesi gibi) sözlükselleşmiş anlamsal ayrımları kapsar (Bussmann, 2006: 36).

Sonuç olarak kılınış anlamsal ve sistematik olmama yönüyle sözlüksel görünüşle; dile özgülük ve açık olma yönüyle de dil bilgisel görünüşle ilişkili olsa da Grevisse’in (1949) “modes d’action”u, Forsyth (1970 “procedurals”ı ve Streitberg’in (1891) “Aktionsarten”i Slav ve Yunan görünüşlerinden farklıdır ve Binnick’e (1991) göre de alt durumların, aşamaların ve durumların alt aşamalarının bir sınıflamasıdır.

2.2.6. Türkçede Görünüş ve Tartışmaları

Türkçede görünüş kategorisi üzerine yapılan çalışmalar artarak devam etse de hâlâ dil bilgisel zaman kategorisi kadar yaygın bilinirliğe sahip değildir. Türkçe dil

bilgisi kitaplarının çoğunda görünüş konusu yer almamakta ve yapılan çalışmaların sonuçları dil bilgisi öğretimine yansıtılamamaktadır. Türk dillerinde görünüş kategorisine yönelik çalışmalar yabancı Türkologlar tarafından yüz yıldan fazla bir süredir yapılmaktadır ve hatta Türk dilinde *vid* kategorisinin varlığına dair 1958 yılında Alma-Ata’da özel bir tartışma düzenlenmiştir (Bacanlı 2009). Görünüş terimi Dilaçar (1974) tarafından Lars Johanson’un (1971) çalışmasına istinaden tanıtılmıştır. Dilaçar (1974) Almanca *Aktionsartın* karşılığı olarak kılınış, *Aspektin* karşılığı olarak görünüşü kullanır. “*Aspekt*” terimine Türkçede karşılık olarak yaygınlaşan “*görünüş*” terimine karşı Uğurlu (2003) “*bakış*” terimini önermiştir. Uğurlu’ya (2003: 125-126) göre *Aspekt* kelimesinin anlamı çekimli fiilin ifade ettiği “olay”ı konuşanın “nasıl gördüğünü” içerir. Bir başka deyişle işi yapan “olay” değil ona bakan insandır. *Aspekt* kelimesi de Latince *aspektus* < *ad-spectus* < *specto* “bakmak, görmek” fiilinden türetilmiştir. “*Aspekt*”te bir olayın “farklı yerlere odaklanan bakışlarla değerlendirmesi” söz konusudur.

Dilaçar’a (1974) göre görünüş, çekime uğramış fiilin taşıdığı kavramda süreç bakımından konuşanın özel bir başkalaşım yapmasıdır. Görünüş, dilde fiil çekim işaretleyicilerinin belirttiği oluşların süresi, gelişmesi ve bitmesiyle ilgili bütün biçimleri kapsayan bir gramer kategorisidir (Yazıcı Ersoy, 2014: 56). Görünüş kavramı, zaman çizgisinde belirlenen belli bir noktadan gözlemlemeye imkân veren öznel bakış açılarını ifade eder. Bu anlamıyla görünüş, zaman boyutundaki olayın belli bir perspektiften yansıtılmasından ibarettir ve bu yönüyle de zaman kavramından temelde ayrılır. Türkçede “zamancı” yaklaşımı bir tarafa bırakarak, temel cümle yüklemleştircilerini ilk kez görünüş-zaman temelinde ayrıntılı olarak inceleyen Lars Johanson’dur (Aydemir, 2010: 10).

Johanson’a (2016) göre Türkoloji literatüründe görünüş ve zaman arasında genetik bir bağ olabileceği ihtimalinin sıkça dile getirilmiş olmasına rağmen hiçbir zaman ayrıntılı olarak incelenmemiştir. Johanson (2016) “Türkçede Görünüş” çalışmasıyla geleneksel gramerlerde bir araya getirilmiş, bilinen münferit malzemelerden bir sistem oluşturmaya ve “zaman biçimlerinin” yapıya bağlı rollerinin belirlenmesiyle kavramsal tanımlarındaki çelişkileri gidermeye katkıda bulunmayı hedeflemiştir. Çalışmasında görünüş değerlerini ortaya çıkarmak için Rusçadaki

bitmemiş ve bitmiş geçmiş zamanların karşıtsal değişimiyle örtüşen karşılıklı, çok yönlü değişim içinde kullanılan *-iyordu* ve *-di* birliklerinin işlevsel özelliklerinden hareket eder.

Johanson'a (2016: 18) göre görünüş, olayların sınırları, yani başlangıçları ve bitişleri açısından, farklı biçimlerde algılanışlarıdır ve üç tür görünüş kategorisi vardır: Sınırlararası olanlar, sınır sonrasılar ve sonlular.

Sınırlararasılık, intra terminos perspektifi, yani olayın dış sınırlarını (başlangıç sınırı ve bitiş sınırı) yansıtmayan öznel bir algılama tarzıdır. Bu kavram, olayın başlangıcından sonrasının ve sonundan öncesinin gözlenmesini içerir, ama onu eylemsel açıdan nitelemez (Johanson, 2016: 95-96). Johanson'a (2016: 99) göre Roman dilleri, Yunanca, Bulgarca, Farsça gibi dillerin bitmemişlik biçimleri şüphesiz sınırlararasılıkla kıyaslanabilecek tasavvurlar taşısa da Türkçe için alışılmış "bitmemişlik", "sürerlilik", "süreklilik" vb. terimlerden vazgeçilmelidir. Dikkati bir bitiş sınırının olmadığına çeken her tür adlandırma reddedilmelidir. Çünkü sınırlararasılık, olayı her iki uç sınırını da (başlangıç ve son) örten bakış açısı sunar, ancak bu sınırların gerçekleşmesini reddetmez. "Oluş" ve "sürerlik" gibi terimlerin gözlenen olayın eylemsel niteliğine açıkça işaret etmesi kılınış ve görünüşün birbirine karıştırılmasına neden olur. Sınırlararasılığın daha açık anlaşılabilmesi için aşağıdaki örnekleri inceleyelim.

- (1) Güneş batıdan batar.
- (2) Okula geliyorum.
- (3) Avrupa Birliği ile ilişkiler gerilmekte.

Yukarıda $-(A/I)r$, $-(X)yor$ ve $-mAktA$ biçimbirimleriyle yüklemleştirilmiş temel cümlelerde sınırlararasılık görünüşü vardır. Bu cümlelerde konuşmacı bulunduğu noktadan hareketle yüklemde ifade edilen olayı başlangıç sınırı ile bitiş sınırı arasında yani oluş sürecinde gözlemlemektedir. Johanson (2016) bu noktada sınırlararasılığa ikinci bir boyut olarak odaklılığı ekler.

Johanson'a (2016) göre odaklılık, objektif sınırlamalarıyla karıştırılmaması gereken, zamansal bir tasavvur olmayan ("hâlihazır", mutlaka gösterimsel hal ile

örtüşmediği için) ve olayı somut-nesnel oluş olarak göstermeyen bir olgudur. Yukarıdaki cümleler sınırlararasılık görünüşüne sahiptir. Ancak bunlar kendi aralarında, yani sınırlararasılık içinde, konuşurun yöneldiği odak nokta açısından ayrılırlar. Johanson’a (2016: 121) göre bunlardan hiçbiri sadece nitelikli odaklılık ifade etmez ancak $-(A/I)r$, $-(X)yor$ ve $-mAktA$ odaklılık açısından derecelendirilebilir. Sınırlararası birlikler, sınırlararasılığı kaybetmeden, eylemsel belirlemeyi yüksek ve düşük seviyede ifade edebilir ve tecrübeye göre güçlü odaklılıktan zayıf odaklılığa doğru girerler.

Sınır sonrasılık (Postterminalitât) bir eylemin önemli sınırı aşıldıktan sonra gözlemlenmesidir. Dikkat, eylem öbeğinin “kritik” zaman sınırının aşıldığı noktaya yöneltilir. Bu görünüş $-mXş$ ’ın bütün kullanımlarında uygun bir parça olarak bulunur. “Kritik” sınır BİTD (Bitmiş Dönüşümlü) ve dönüşümsüz eylem öbeklerinde bitiş sınırındır, BAŞD (Başlangıç Dönüşümlü) eylem öbeklerinde ise başlangıç sınırındır. $-mXş$ birliğinin “o zaman” sinyalizasyonu görünüşsel sınır sonrasılık tasavvuruyla açıklanır. Sınır sonrasılık, $-DI$ rekabetinin mümkün olmadığı bütün $-mXş$ işlevlerinde nesnelleşmiş olarak bulunur (Johanson, 2016: 234). Sonlu bakış açısı (Terminalitât) olayı zaman çizgisinde doğrudan ve bir bütün olarak yansıtır ve olayı kritik sınırında gözlemler. Aşağıdaki cümlelerde bu iki bakış açısını inceleyelim.

- (1) Öğretmen çok konuşan öğrenciyi sınıftan atmakla tehdit etti.
- (2) Öğretmen Ali’yi sınıftan atmakla tehdit etmiş.

(1) cümlesinde $-DI$ biçimbirimi olayın başlangıç ve bitiş sınırlarını vurgulamadan bütüncül bir bakış açısıyla doğrudan gözlemlemeye imkân vermektedir. (2) cümlesinde ise $-mXş$ biçimbirimi olayın kritik sınırının aşılmasından sonraki safhasında gözlemlenmesine imkân vermektedir.

Johanson’un (2016) $-(X)yor$, $-(A/I)r$, $-mAktA$, $-DI$, $-mXş$ biçimbirimlerinin temel cümlelerdeki görünüş özelliklerine yönelik çalışmasının dışında da Türkçede çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Johnason’un (2016) $-mXş$ biçimbirimi için kendi sınıflamasında sınır sonrasılığı vurgusunun dışında Slobin ve Aksu (1982) yaptıkları çalışmada bitmişlik-bitmemişlik karşıtlığı temelinde $-mXş$ biçimbiriminin “Kemal gel-miş-miş” ve “Kemal gel-miş-ti” gibi cümlelerde analiz ederek $-mXş$

biçimbiriminin açıkça bitmiş gösterdiğini belirtir. Ayrıca Slobin ve Aksu'ya (1982) göre Türkçenin gramerinde genellikle söz dizimsel görünüş sadece ortaç konusunda işlenir. Bununla birlikte, anlamsal bakış açısından, bu genelde tamamlanmış sürecin yerine, sonuç durumunu işaretleyebilmek için bu ortacın kullanılabildiğinin kanıtıdır. Ortaç sıfatların önemli özelliği bitmiş olmalarıdır, dolayısıyla bir sürecin sonucuna hizmet ederler. Kısaca, anlam bakımından tamamlarken, ortaç türünden kullanılan –mXş eki kendi kapsamından süreç ve sonuç durumunun ikisini de içine alır (Slobin ve Aksu, 1982: 189-190).

Johnason'un (2016) Türkçeye özgü görünüş sınıflaması dışında son yıllarda yazılan dil bilim kitaplarında konu evrensel tipojik yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmış ve tanımlanmıştır. Görünüşün görevini, zamanla çoğu zaman iç içe olan ama zamanı değil, zamana bağlı olarak eylemin anlattığı iş, oluş veya durumun zaman ile etkileşimini aktarma olarak tanımlayan Uzun (2004: 145-146) en yaygın görünüş ayrımları olarak bitmişlik ile bitmemişliği sunar. Bitmişlik ile kastedilen kavram, eylemin sunduğu iş, oluş veya durumun tamamlanmasıdır. Bitmişliğin zıttı olan bitmemişlik görünüşü, bazı dillerde alt kategorilere ayrılmış olabilir. Bu açıdan bitmemişliğin en yaygın ayrımı alışkanlıksal ve süregidendir. Bu ayrım dışında Uzun (2004) başlamalı görünüş, noktasallık ve yineleme görünüşünden de bahseder. Erkman-Akerson'a (2007: 267) göre de görünüş, konuşma ya da anlatı zamanı denilen bir noktayı temel almadan, genel olarak bir olayın süre boyutuyla olan ilişkisini yani bir olayın süreye nasıl yayıldığını gösterir. Görünüş işlevini, bitmezlik ve biterlik olmak üzere iki sınıfa ayırabiliriz. Bitmezlik ve biterlik süreye yayılma açısından mutlak değerler taşımazlar, yani bir olayın bitmezlik özelliği taşıması için tam bir süre ölçüsü yoktur. Kerimoğlu (2014) dil bilgisel zamandan sadece zamanın niteliği yönünden farklılık gösteren görünüşü, fiilin başlama, devamlılık, bitme, tekrar etme gibi süreçlerin hangisine sahip olduğu ile ilgili bir kategori olarak tanımlar.

Kerimoğlu'na (2014) göre Türkçe dil bilgisi yazımı geleneğinde “birleşik zamanlar” ve “birleşik fiil” başlığı altında incelenen kullanımların görünüş kategorisi bakımından da ele alınması gerekmektedir. Gençler (2016) çalışmasının sonucunda Eski Türkçe, Türkiye Türkçesi ile Anadolu ağızları, Hakas Türkçesi ve Japoncada zaman ekleri olarak bilinen eklerin özellikle birleşik yapılarda görünüş işaretleyiciliği

görevi üstlendiği, sözlüksel görünüş türünün ise cümle içerisindeki çeşitli işaretleyicilerden ziyade yardımcı fiillerle ortaya çıktığını tespit etmiştir. Fiillerin bitmişlik ve bitmemişliğini özellikle *fiil+yardımcı fiil* kuruluşundaki yapıların etkilediği görülür. Devamlılık veya sürerlik yardımcı fiil kabul edilen fiillerin bitmemişlik-sürem görünüşünü karşıladığını söyleyebiliriz: *gidekoy-*, *bakakal-*, *olagel-* vb. (Kerimoğlu, 2014: 184). Ayrıca Kerimoğlu (2014) *ol-* ile kurulan yapıların da görünüşle ilgili yönleri olduğunu belirtir ve aşağıdaki Tablo 8’de bazı yapıların bitmişlik bitmemişlik karşıtlığındaki işlevlerini sunar.

Tablo 8

Türkçe Yapıların Görünüş Özellikleri (Kerimoğlu, 2014:184)

	Bitmişlik	Bitmemişlik
Geçmiş	-DI <i>geldi</i>	-(A/I)rdI <i>gelirdi</i>
	-mIşDI <i>gelmişti</i>	(tekrar – alışkanlık)
		-(I)yordI <i>geliyordu</i> (sürme – alışkanlık)
Gelecek	-mIş olacağım/olurum	-(I)yor olacağım/olurum
	<i>gelmiş olacağım</i>	<i>geliyor olacağım</i> (sürme)
Şimdi		-(I)yor <i>geliyorum</i> (sürme)
Geniş		-(A/I)r <i>kalkarım</i>
		(tekrar – alışkanlık)

Aydemir (2006) ise yeni bir sözlüksel görünüş sınıflandırması sunar. Bu sınıflandırmayı diğerlerinden ayıran temel fark sadece sözlüksel anlamları değil söz dizimini de temele almasıdır. Eylemlerin anlamında devingenlik ve durum bilgisinin aynı anda var olabileceğini gösteren Aydemir (2006) sınıflandırmasında bu iki anlamı eylemlerin sözlüksel özellikleri olarak ele almıştır. Yani devingenlik ve durum anlamlarını sözlüksel kategorilerle ilişkilendirmiştir. Eylemleri “devinimler, durumlar, karmaşık görünüşler, görünüşsüzler” olarak dört gruba ayıran Aydemir

(2006), bu eylem gruplarında devingenlik ve durumsallık özelliklerini karşıt özellikler olarak değil ya biri ya da diğeri biçiminde sınıflandırmasının elemanları olarak ele almıştır ve eylemlerin [$\pm$ devingen, $\pm$ durumsal] değerlerle işaretlenmiş olarak işleme girdiklerini varsaymıştır.

Aydemir’e (2006) göre devinimlerin sözlüksel anlamlarında yalnız devingen özelliği vardır. Eylem gruplarında durumlar, sözlüksel anlamlarında sadece durumsal özelliğe sahiptir. Karmaşık görünüşlü eylemlerin ise hem devingen hem de durumsal özelliği bulunur. Görünüşsüzlerde de ne devingen ne de durumsal özellikler bulunur. Eylem gruplarının özellikleri Tablo 9’da gösterilmiştir:

Tablo 9

Aydemir’in (2006: 124) Görünüş Sınıflaması

	Devingen	Durumsal
Devinimler	+	-
Durumlar	-	+
Karmaşık Görünüşler	+	+
Görünüşsüzler	-	-

Türkçede görünüş konusu ile birlikte kılınıştan da bahsetmek gerekir. Kılınış terimi Almanca Aktionsart terimine karşılık kullanılır. Batı dilciliğinde kimi yazarlarca Aktionsarten terimi ile görünüş terimi eş anlamlı kullanılmıştır. Bacanlı (2014: 28) kılınış terimi yerine Comrie’nin (1986) *içkin anlam* (inherent meaning), Givon (2001) ve Housen’in (2002) *içkin görünüş* (inherent sapect), Smith (1991), Salabery (2001) ve Aydemir’in (2006) *sözlüksel görünüş* (lexical aspect), Slabakova’nın (2001) *durum görünüşü* (situation aspect), Nasilov (1976;1977;1984;1989), Johanson (2000) ve Ganiyev’in (2003) ise *eylem tarzı* (ing. Modes of action, Rus. Sposoby deystviya) gibi terimler kullandığını aktarır.

Geçerler’e (2015) göre kılınış görünüşe göre daha farklı bir fiil kategorisidir. Bunun temel sebebi görünüşün zaman ekleri ile yakından ilgili oluşunun yanı sıra, kılınışın zaman ekleri veya zaman anlamlı sözcüklerle çok fazla değişikliğe

uğramasıdır. Kılınış fiilin anlamıyla doğrudan ilgili olduğundan nesnel bir durumu yansıtırken, görünüşte öznel bir bakış açısı söz konusudur (Demir ve Yılmaz, 2014: 208). Görünüş bir dil bilgisel kategori, kılınış ise fiil leksemlerinin ve eylem öbeklerinin içsel olarak taşıdıkları eylem tarzı özelliklerini içeren ve bunların tasnif edilmesini öngören sözlüksel bir kategoridir. Görünüş olaya zaman hattı üzerinde nasıl bakıldığıyla ilgiliyken kılınış eylemin yapılaş tarzı, akışı, gerçekleşme şekli ve evre yapısıyla ilgilidir (Bacanlı, 2014: 30). Kılınış, fiil tabanındaki olayın gerçekleşme tarzı itibarıyla zaman çizgisinde belli noktalara vurgu yapması veya yapmamasıdır. Daha kısa söyleyişle bir fiilin iç zamanıdır (Karadoğan, 2009: 6- 7).

Kılınış, eylemin yapılaş tarzını ve evre yapılanmasını içeren sözlüksel bir kategori olmakla birlikte kavramın kendisiyle genellikle görünüş bilim (aspectoloji) araştırmalarında karşılaşılmaktadır. Bu yönüyle o, görünüş ve zaman kategorileriyle ilgili bir alt kavramdır ama onlarla özdeş değildir (Bacanlı, 2014: 30). Kılınış, bir oluşun zaman ve içerik anlamıyla ilgili olan, fiilin gramatik, anlamsal bir kategorisidir (Demir ve Yılmaz, 2014: 209).

Johanson (2016) “Türkçede Görünüş” çalışmasında kılınış konusunu da ele almış ve Türkçenin kendisinden hareketle bir kılınış modeli ortaya koymuştur. Johanson (2016) fiillerin başlangıç, bitiş ve süreç durumlarına sahip oldukları varsayımından yola çıkarak Türkçe fiilleri “başlangıç sınırlı fiiller, bitiş sınırlı fiiller ve süreçli fiiller” olmak üzere üç gruba ayırmıştır. Buna göre eylemin başlangıç sınırını vurgulayan “*yatağa yat-, koşmaya başla-* vb.” fiiller başlangıç sınırlı fiiller grubuna; eylemin bitiş sınırını vurgulayan “*öl-, al-* vb.” fiiller bitiş sınırlı fiiller grubuna; eylemin ne başlangıç ne de bitişini vurgulamayıp sadece süreci öne çıkaran “*uyu-, oku-, yaşa-* vb.” fiiller süreçli fiil grubuna girer. Johanson (2016) bu modelin işlerliği için “x-di mi? Evet x-di ve de hala x-iyor” formülünü sunar. Bu formülün işlerliğini göstermek üzere “*öl-, uyu-, oku-*” fiillerini ele alalım.

- (1) Öldü mü? Evet öldü ve de hala ölüyor.
- (2) Uyudu mu? Evet uyudu ve de hala uyuyor.
- (3) Okudu mu? Evet okudu ve de hala okuyor.

(1). cümlede öldü ve hala ölüyor diyemeyiz. Dil bilgisi açısından doğru olsa da anlamsız bir cümledir. Burada *öl-* fiilli bitiş sınırını vurgulamaktadır. (2). cümlede ise uyu- fiili uyuma işinin başlangıcını vurgular. (3). cümlede de okuma süreci vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak Türkçedeki görünüş tartışmaları ve çalışmaları da Batı dil bilgisi geleneğinde olduğu gibi dil bilgisel görünüş, sözlüksel görünüş ve kılınış ekseninde gerçekleşmektedir. Batı geleneğinden farklı olarak Türkçede kılınışı görünüş tartışmalarından ayırma yaklaşımı ve görünüşün bir alt kategorisi olarak ele alınması ön plana çıkmaktadır. Ayrıca yapılan çalışmalar incelendiğinde Türkçenin Slavcadaki *vid*'in aynısı olmasa da kendisine has bir dil bilgisel görünüş sisteminin olduğu (Johanson 2016) da anlaşılmaktadır.

2.3. KIPLİK

2.3.1. Kiplik Çalışmalarının Temeli

Pek çok bilimsel alanın ve çalışmanın temelini oluşturduğu gibi kiplik çalışmalarının temelini de felsefe oluşturur. Felsefe, şeylerin temel yapısının nasıl olduğunu inceler ve pek çok felsefeci şeylerin nasıl olması gerektiğine de bakılmasının zorunlu olduğunu düşünür. Şeylerin nasıl olması gerektiği ile ilgili önermelerin yapıları ve bu önermelerinin doğruluk veya geçerliliğinin test edilmesiyle de mantık ilgilenir. Klasik mantıkta sonuç öncüllerden anlaşılır. Aristo zamanından beri geçerlilik, listelenmiş modeller veya önerme biçimleriyle çalışılmıştır. Böylece klasik mantık biçimi şu şekildedir;

Öncül	bütün A'lar B'dir.
Öncül	C, A'dır.
Sonuç	öyleyse C, B'dir. (Malmkjaer, 1991: 171)

Malmkjaer (1991: 178) klasik mantığın doğal bilimlerdeki ve matematikteki pek çok durumu açıklamak için yeterli olduğunu ancak dildeki pek çok durumun daha büyük mantıksal karmaşaya sahip olduğunu ifade eder. Bu büyük karmaşa neticesinde klasik mantıktan kiplik (modal) mantığı gelişmiştir.

Kiplik mantığı, temel mantığa (zorunluluk, olanaklılık gibi) kipsel yöneticiler katmakla oluşturulan genişlemiş mantık dizgesidir (Grünberg, Onart, 1976: 68). Kiplik mantığı, “olasıdır ki ...” ve “zorunludur ki ...” işaretleyicilerinin mantığının incelenmesidir. Bu işaretleyiciler, her biri diğeri açısından tanımlanmış, sırasıyla $\Diamond$ ve $\Box$ ile sembolize edilir (Audi, 1999: 574). Kiplik mantığı, özellikle mukayesede ortaya çıkan, çıkarım, zorunluluk, zorunlu ve benzeri kavramların daha iyi anlaşılmasıyla ilgilidir. Genellikle *must*(-mAll), *ought* (-mAll, gerekli) ve *necessary* (zorunlu) $\Box$ (ve bazen L) ve *might* (-Abilirdi), *may* (-Abilir) ve *possible* (olası) $\Diamond$ (veya M) akıl yürütmelerde kullanılır (Portner, 2009: 10-11). Zorunluluk ve olasılığı kapsayan kiplik mantığının temeli Antik Yunan felsefecilerine dayanır.

Aristo hem akıl yürütme çalışmasının hem de metafizik teorisinin merkezine kiplik kavramları yerleştirir. Her biri bir önermeye eklenen olasılık, zorunluluk ve iki yönlü olasılık olarak yeni bir model hüküm (*dictum*) öne sürer. Bu hüküm (*dictum*) orijinal durumun zorunlu olarak doğru, olasılık olarak doğru (zorunlu olarak yanlış olmadığı anlamında) veya olası olarak doğru (yani ne zorunlu olarak doğru ne de zorunlu olarak yanlış) olduğunu belirtir (Patterson, 1995: 15).

Olasılığın Aristo’da iki anlamı vardır. Mevcut kiplik mantıkla düşünüldüğünde olası anlamı birdir. Bu anlamda olasılık zorunlu olanı içerir. Bu, olasılığın bir yanı olarak Aristo’nun tartışmasında adlandırılır. Diğer anlam genellikle olası (contingency) (veya olasılığın ikinci yanı)’dır. Bir *p* önermesi eğer ne zorunlu doğru ne de zorunlu yanlışsa rastlantıdır. Antik dönemden Stoacı ve Ortaçağ dönemine yöneldiğimizde olasılık ve zorunluluk anlamının çeşitli tartışmalarda daha açık olduğu görülür. Stoacı düşüncede mantıksal zorunluluk, metafizik zorunluluk ve Tanrı’dan kaynaklanan (provetial) zorunluluk olarak üç tür zorunluluk bulunur. Bu zorunluluk türlerinden metafizik zorunluluk dünya işleyişini mecbur kılan konularla sergilenmiş zorunluluk türüdür. Tanrı’dan kaynaklı zorunluluk ise eyleyicisinin kendisinin bulabildiği belirli durumların sonuçları olarak ortaya çıkan zorunluluk türüdür. Bu tür, geçmiş zorunluyken geleceğin açık olduğunu söyleyenler tarafından varsayılmış zorunluluktur. Arap geleneğine bakmak da olasılık ve zorunlulukla mantıkçıların ne kastettiğini değerlendirmeye yardımcı olur. İbni Sina öncüllerden kaynaklanan yargının zorunluluğu açısından bir koşulun zorunluluğunun anlaşılacağını düşünerek altı farklı çeşit “göreceli zorunluluk”tan (relative necessity) bahseder. Diğer bir Arap mantıkçı İbni Rüşt, zorunlu durumlar tümeller (universals) arasında bir bağlantı ileri sürerken, safi yalın önermeler tekilleri (individuals) arasında bir bağlantı ileri sürer. İbni Sina ve İbni Rüşt’den sonraki ortaçağ felsefecisi Abaelard’dır. Zorunluluk hakkında erken modern görüş ve Ortaçağ arasında köprü kuran “kesin (absolute) ve ilişkisel (relative)” zorunluluk ayrımını tartışan Aquinas’tır. Ne tür zorunluluklar olduğunu tartışmak yerine zorunluluğun ne olduğunu anlatmak için tasarlanmış teoriyi ilk üreten kişi Leibniz’dir. Genel olarak Leibniz zorunluluk, olasılık ve olası (contingency) kavramlarına ilişkin iki hesap geliştirmiştir. Birinci hesaba göre önermeler kendiliğinden zorunlu veya olasılıklı görünebilir. İkinci hesaba göre sonlu sayıda bir adımda bir kimlik durumuna dönüştürülebilirse önerme zorunluyken, analizi

bir kimlik durumuna ulaşmadan sonsuza kadar devam edebilirse önermenin olası olduğudur. Kant'ın tartışmasında ise, iki zorunluluk kavramı ve onlara karşılık gelen iki olasılık kavramı tezat oluşturur. Kant zorunluluk ve olasılığı şeylerin varlığına uygular gibi düşünür. Kant'ın olasılık kavramları zorunluluk kavramlarından daha açıktır. Kant'ın kavramsal çalışması metafizik kipliği desteklemektedir (Cresswell, Maves, Rini, 2016: 3-9).

Aristocu mantıksal yaklaşım 19. yüzyılın sonlarına doğru Gottlob Frege, Charles Peirce, Bertrand Russel ve bunların takipçileri tarafından sarsılmıştır (Malmkjaer, 1991: 173). C.S. Peirce'ün düşüncesinde zorunluluk anlamlandırma hesabı modal terimlere dayandığı için bir mihenk taşıdır. Peirce'ün teorisini birincil, ikincil ve üçüncül (monadic, dyadic and tiradic relation) ilişkiler temsil eder. Birinci kategori olasılıkla, ikinci kategori mekanik zorunlulukla ve üçüncü kategori bir tür anlam bilimsel veya içlemsel zorunlulukla ilgilidir. 20. yüzyıl başlangıcı ile birlikte kiplik mantığının ortaya çıktığını görüyoruz. Modern kiplik mantığının başlangıcı 1912 tarihli C.I. Lewis'in *Mind* yazısıyla tarihlendirilir. Geçerli görüşün aksine, Lewis mantıksal sistemin anlamsal yorumlamalarını ifade etmiştir. 1946-1947 yıllarındaki çalışmalarıyla Rudolf Carnap modal mantık için bir sistematik geliştirmiştir (Cresswell ve diğer., 2016: 9-10).

Carnap (1946) *Modalities and Quantification* adlı çalışmasında kiplik sistemler ve onları teknik olarak açıklama ve sunmakla sınırlandırmıştır. Bu çalışmada bazı mantıksal ve anlamsal kavramların belirginleştirilmesiyle kiplik sistemin meydana gelmesine zemin oluşturmaya çalışmıştır. Bu çalışmada özellikle problemler belirtme ve belirtilmiş varlıkların doğasını ve hatta dil bilimsel ifadeler kaplam ve içerim kavramlarını ele almıştır. Carnap (1947) *Meaning and Necessity* adlı çalışmasında anlamın anlam bilimsel analizi için, yani dil bilgisel ifadelerin anlamlarını tasvir etmek ve analiz etmek için yeni bir yöntem oluşturmayı amaçlamıştır. *İçerim ve kaplam yöntemi* (the method of extension and intension) olarak adlandırdığı bu yöntem, belli alışılmış kavramların, özellikle sınıf ve özelliğin, genişletilmesi ve değiştirilmesiyle geliştirilmiştir. Bu yöneme göre verilen bir dil bilimsel ifade iki işleme ayrılabilir. Amacı anlamak olan birinci işlem, teknik biçimde verilen ifadeyle ilgili anlam bilimsel kurallara dayalı olarak mantıksal veya anlam bilimseldir. Sadece mantıksal olmayan

ancak doğası gereği deneysel olan ikinci işlemin amacı fiili gerçeğin kuruluşudur. Bu işlem verilen ifade tarafından gönderimde bulunan fiili durumla ilgili incelemeyi içerir. Bu iki işlemle ilgili verilen ifadede iki bölüm ve etken ayrımı yapılabilir. Birinci etken genelde ifadelerin anlamı olarak adlandırılır, bu anlam birinci işlem tarafından kurulabilen ve yöntemde içerim teknik kavramıyla açıklanandır. Yöntemde kaplam teknik kavramıyla açıklanan, her iki işlemle kurulabilen ikinci etken, gerçeklerin incelenmesiyle keşfedilen anlamı bilme, varsa dünyanın gerçek durumunda ifadenin uygulamasıdır. Böylece anlayabildiğimiz her bir ifade için anlamın sorusu ve gerçek uygulamanın sorusu vardır; bu nedenle ifade ilk olarak bir içerim ve ikinci olarak bir kaplama sahiptir. Bu anlam bilimsel yöntem aynı zamanda kiplik problemlerin sınıflandırılmasına yardım eder. Kiplik mantığının sisteminin uygun bir temelini sağlayan mantıksal kipliğin kesin bir yorumunu önerir. Özellikle, kaplamalar ve işlemler arasındaki ayrım nicelenmiş değişikliklerle kipliklerin birleştirilmesindeki zorlukları aşmamızı sağlar¹⁶(Carnap, 1947: 202-204).

Kiplik mantıkta ilerleme Saul Kripke'nin olası dünyalar semantiğini geliştirmesiyle devam etmiştir. Kripke, *Naming and Necessity* adlı çalışmasında olası dünyaları iki zarın atıldığı zaman üst yüzeylerine belli sayıların gelme olasılığı üzerinden anlatır. Buna göre iki zar atıldığında otuz altı farklı olasılık vardır. Normalde sadece üst yüzeye belli bir sayının gelme (yani A zarı için 6; B zarı için 5) olasılığı üzerinde durulurken olası dünyalarda diğer olasılıklarla da ilgilenilir. Yani burada otuz altı olası mini dünya vardır. Ancak olası dünyalar bundan çok daha büyüktür. “Olası dünyalar”, “dünyanın nasıl olabileceğinin yolları” veya durumlar veya bütün dünya geçmişinin toplamıdır (Kripke, 2001: 3-19).

Sonuçta mantık akıl yürütme sistemlerinin çalışmasıdır. Kiplik mantığı ise olasılık ve zorunluluk kavramlarını içeren akıl yürütmeye odaklanan mantık alanıdır. Kiplik mantığı, bütün kiplik kavramların mantığını içerir ve bu yüzden yükümlülük

¹⁶ Anlam analizinden sonra çalışmadaki ikinci temel konu gereklilik, olasılık, olası, olası olamayan vb. gibi kiplik teorisi olan kiplik mantıktır. Çeşitli yazarlar tarafından kiplik mantık için çeşitli sistemler önerilmişse de Carnap'a (1947) göre kipliğin anlamını yeterince sınıflamadan önce tatmin edici bir sistem kurmak mümkün görünmemiştir. Ancak bu sınıflandırmanın uygun bir anlam bilimsel kavramla kiplik kavramların her birinin karşılıklı ilişkisiyle en iyi şekilde elde edilebileceğine inanmaktadır (Carnap, 1947). Kerimoğlu (2011: 11) da Carnap'ın zorunluluk (necessary), imkânsız (impossible), muhtemel (contingent), zorunlu olmayan (non-necessary), mümkün (possible), muhtemel olmayan (non-contingent) gibi altı kiplik türünü kabul ettiğini ve önermelerin kiplik özelliklerinin bunlar olduğunu belirtir.

mantığı (zorunlu ve izin mantığı) ve bilgi mantığını (bilginin mantığı) kapsar. “Kiplik Mantık”¹⁷ yükümlülük kipliği, bilgi kipliği ve pek çok diğer dil bilimle ilgili türden ayrı olarak dar bir anlamda kullanılabilir; dar bir kavram olarak zorunluluk ve olası gerçek kavramlarını kiplik mantığı kapsar (Portner, 2009: 10).

2.3.2. Kiplik Tanımı ve Kip/Kiplik İlişkisi

Kiplik anlamların cümle içerisinde sadece sabit pozisyonlarda değil, çok geniş bir söz dizimsel bağlam setinde ortaya çıktığını öneren dil bilimsel kanıtlar dil ailelerine dayanarak karşılaştırmalı çalışmalarla artmaktadır. Öte yandan son teorik öneriler söz dizimi ve yorumlama ile durumlar, eylemler, olgular ve söz dizimsel yapıların farklı seviyelerinde ve söz dizimsel kategorilerin hepsi için kiplik anlamların ulaşılabilir olduğu varsayımına imkân sağlayan bilgi durumlarını içeren bir kiplik ontolojisi arasında oldukça yüksek eklemli ilişki geliştirmiştir (Arregui, Rıvero, Salavona, 2017: 3). Bu gelişmiş ilişki ve artan dil bilimsel kanıtlar kiplik çalışmalarında farklı yönelimler ve bakış açılarına kapı aralamakta ve dolayısıyla bu durum tek ve doğru bir kiplik tanımına ulaşmayı güçleştirmektedir. Konunun karmaşıklığını göstermesi açısından Japon dil bilimci Hiroshi Kudo’nun şu sözü önemlidir: “Kiplik dil bilgisel kategorilerin çöp kutusu (haline geldi)” (Kudo, 1989: Narrog, 2005a: s. 166’daki alıntı). Ayrıca kiplik tanımının zorluğu kiplik konusunda çalışan bir araştırmacının farklı yayınlarındaki kipliğe yaklaşımının incelenmesiyle karşımıza apaçık çıkacaktır. Örneğin, Narrog (2005a, 2005b) kipliğe “dil bilimsel bir kategori” olarak yaklaşırken, Narrog (2009) “felsefi bir kavram” olarak değerlendirir. Yine aynı şekilde Narrog (2012) “Kiplik bir tuhafliktir.” der.

Kiplik, alanyazında dil bilgisel (Trask 2007), anlam bilimsel (Bybee, Fleischman (1995), Bussmann (2006), Barbiers (2002), Crystal (2008), Narrog (2005a, 2005b, 2009, 2012), Boland (2006),) ve edimsel (Hoye (2005a, 2005b)) bir kavram olarak ele alınır.

Kiplik, fiil ve ilgili kategoriler tarafından işaretlenmiş kip karşıtlığından bahsetmek için dil bilgisel ve anlam bilimsel analizde kullanılan bir terimdir (Crystal,

¹⁷ Kiplik mantık ile ilgili daha geniş bilgi için, Huges and Cresswell (1968), Hintikka (1969), Bull and Segerberg (1984), Chagrov, Zakharyashev (1997) bakınız.

2008: 308). Trask’a (2007: 174) göre kiplik, zorunluluk, izin, yasaklama, gereklilik, olasılık ve yeterlilik ifadeleriyle bağlantılı dil bilgisel kategoridir. Kiplik konusunda bazı bilim adamları temel kavramlar için kullanılan terimleri karıştırmakta veya bu terimler konusunda kararsız kalmaktadır. Bunun sonucunda bazıları “kiplik” terimini (dil bilgisel zaman ve görünüşle eşit) bir dil bilgisel kategori belirlemek için kullanırken, bazıları da sözlüksel, dil bilgisel veya bürünsel nasıl bildirildiğini dikkate almaksızın kiplik karşıtlığının anlam bilimsel alanının tamamını refere için kullanır (Hoye, 2005a: 1300). “Kiplik doğası gereği edimsel bir olgudur. Bir sözcenin “saf” referans ve yükleme içeriğine doğru ifade edilebilen tutumların pek çok yönünü içerir (Verschueren, 1999: Hoye, 2005b: s.1497’deki alıntı).”

Narrog (2005a: 166-167) kiplik için, diller arası geçerliliğe zemin hazırlayacağından anlam bilim temelli bir tanımı tercih eder. Bu yaklaşımın dil bilim açısından geçerli olan bir kategoriye tanımlamak için belirli bir söz dizimsel veya morfolojik yapıdan daha evrensel olacağından daha kullanışlı olacağını varsayar. Tipolojik gelenekte de kategoriler anlamsal olarak tanımlanma eğilimindedir (de Haan, 2006: 32). Kiefer (1997) de edimselliğin bağlamsal görüngülerinin¹⁸ dil bilimsel yapısıyla ilişkisinden dolayı anlamsal varsayımlar olduğunu belirtir. Geleneksel olarak kipliğin edimsel araştırmasında olasılığın iki anlamı arasındaki ilişki ve kiplik ifadelerin “edimsel eylem potansiyelinin” sorgulanması iki temel problemidir ve bunların incelenmesi analitik söylem yaklaşımı gerektirir (Kiefer, 1997: 243). Anlam bilim, anlamsal özellikleri paylaşan belirli biçimsel kategorileri belirleme ölçütleri sunarken, edimsel bu tür kategorilerin kullanımındaki düzensizlik sorunlarını ele alır. Bu yüzden anlamın edimsel yorumundaki mekanizmalar genellikle biçimsel ve anlamsal kategorilerin birleşimiyle çalıştığından ve belirli bir kategoriyle sınırlı olduğundan kiplik kategorisinin edimsel olarak tanımlanmasını zorlaştırır (Narrog, 2005a: 167).

“İnsanların genellikle sanki şeylerin gerçekte olduğundan başka olabilir veya olamayabilirliğini” vurgulayan, kipliği işaretleyerek bir konuşurun “şeylerin aksi durumda” olması bakımından ve “şimdiki zamandan bir başka zaman noktasında

¹⁸ Bağlamsal görüngüler zaman, yer, sosyal gruplanma ve katılımcı rolleri ile muhatabın stratejilerini, planlarını, amaçlarını ve niyetlerini içerir (Kiefer, 1997: 243)

gerçek dünyanın bir durumunda doğru veya gerçek veya gerçek olmayan bir dünyada gerçek veya doğru olan” bir şeyin tasavvurunu konuştuğunu ifade eden Perkins (1983: 6-7), Boland’a (2006: 68) göre kipliğin genel anlam bilimini formüle etme konusunda oldukça başarılı bir girişimdir. Bununla birlikte kipliğin anlam bilimsel bir alan olduğunu düşünen Bybee, Fleischman’a (1995: 2) göre kiplik, emir, dilek – koşul, niyet, varsayım, ihtimal, zorunluluk, söylenti, istek, ünlemlilik gibi ortak paydası bir sözcenin en tarafsız anlamsal değeri olan anlam katmanı veya eklenen bir ek, yani gerçek ve bildirimsel olan geniş bir anlamsal nüans aralığını kapsar. Kiplik belirtme, bildirme, dilek, gerçek, gerçek dışı, koşul soru, emir, istek, öğüt, yumuşatıcı kip, yasaklayıcı (kipler); bilgi, kanıt, yükümlülük ve devinim (kiplik işaretleyiciler) gibi terimleri içerir. Kiplik alanında terim ve anlam setlerinin tümü olmasına rağmen hangi terimin ne anlamda kullanılmasıyla ilgili bir uzlaşısı yoktur (Nordström, 2010: 16).

Kipliğin tanımı konusunda Kiefer (1987) ve Narrog (2005a) kapsamlı çalışmalar olarak öne çıkar. Kiefer (1987) kipliğin tanımlanmasında mantıksal gelenek ile dil bilim geleneği arasındaki farka dikkat çeker. Kiefer’e (1987: 67) göre mantıksal gelenek önermenin betimlenmesine vurgu yaparken dil bilimsel gelenek “önermesel olmayan” görünüşü vurgular. Bu çerçevede Kiefer (1987) ilki mantıksal, diğer ikisi dil bilimsel olmak üzere kiplik tanımlarını üç başlık altında tartışır¹⁹:

- i. Olasılık veya gerekliliğin bir ifadesi olarak kiplik.
- ii. Önermesel tutumların anlamı olarak kiplik.
- iii. Konuşurun tutumlarının ifadesi olarak kiplik.

Bunun dışında Narrog (2005a) dil bilimde tanımlanmış şekliyle kipliği; (i) konuşurun tercihleri ve duyguları ile özneliliğin ifadesi veya konuşurun tutumunun ifadesi olarak, (ii) önerme dışındaki tüm dil bilimsel ifadeleri içeren bir şey olarak, (iii)

¹⁹ Benzer şekilde Narrog (2005b: 678), kipliğin tanımında ayırt edilebilir üç yön belirtir:

- i. “Konuşurun tutumu” bakımından kipliğin tanımları (ör. Jespersen (1992: 313), Lyons (1968: 308))
- ii. “Eylemsellik” (actuality), “olgusalılık” (factuality), “geçerlilik” (validity) veya “gerçeklik/gerçek dışılık (realis/irrealis) yani bir önermenin “eylemsel”, “olgusal”, “geçerli”, “gerçek” veya aksi durumda sunulması bakımından tanımlar (ör. Chung and Timberlake 1985, Kiefer 1987, Mithun 1995).
- iii. Olasılık ve geçerlilik ifadesi bakımından tanımlar.

gerçek/gerçek dışılık olarak (realis / irrealis) veya olgusalılık (factuality) ayrımının ifadesi olarak tartışır.

Cruse (2006: 109) da mantıksal kiplik ile dil bilimsel kiplik arasındaki ayrımın gerekliliğini belirtir. Mantıksal kiplik olasılık ve gereklilik kavramları ve onların aralarındaki ilişkiyle ilgilidir. Geleneksel kiplik mantığında iki “kiplik işleticisi”, $\square$ (‘bu durumda gereklidir...’) ve $\diamond$ (‘bu durumda olasıdır ...’) vardır. Bunlar olumsuz işletici kullanılarak ($\sim$) tanımlanabilir:

$$\square p = \sim \diamond \sim p$$

(“Bekârlar evli değildir durumu gereklidir” = “Bekârlar bekâr değildir durumu olası değildir.”)

Dil bilimsel bir ifade olabilmesi için, kipliğin mantıksal tanımına göre bir kiplik ifadesi, önermesel olma ve ifadenin anlamı olasılık ve gereklilik kavramlarına göre belirlenebilme gibi iki koşulu yerine getirmelidir. Dil bilim geleneği doğal dilde kiplik ifadesinin temel anlamı olarak konuşurun tutumlarının ifadelerini göz önüne alıyor görüldüğü için, kipliği mantıksal tanımlamanın dil bilimdeki kiplik hakkında söyleyebileceği çok fazla bir şey yoktur (Kiefer, 1987: 72-73).

Geleneksel dil bilimde, kipliğin özü genellikle “kiplik konuşurun gerçeğe ilişkisidir”, “kiplik konuşurun devam eden durumları değerlendirmesini ifade eder”, “kiplik konuşurun devam eden durumların niteliğine eğilimi, duygusu veya bilişidir” vb. ifade tarzlarıyla karakterize olduğundan Kiefer (1987: 73), konuşurun devam eden durumun niteliğine eğilimi, duygusu veya bilinci için “konuşurun tutumları” terimini kullanır. Kipliğin konuşurun (öznel) tutum ve görüşlerinin dil bilgiselleşmesi olduğu genellikle önerilen bir tanımdır.

Kiplik, konuşmacının cümledeki ifadesine karşı tutumunu bildiren anlam bilimsel kategoridir (Bussmann, 2006: 754). Kiplik genel bir anlam bilimsel kavram olmanın yanı sıra olasılık, gereklilik, olanak, zorunluluk, izin, yeterlilik ve gönüllülük gibi kavramlardır. Bilgi yorumları konuşmacı odaklı bir yorum sınıfı içerir (Barbiers, 2002: 1). Kiplik, bazı eyleyiciler tarafından bir önermenin gerçekleştirilebilirliği veya

bir önermenin doğruluğuyla ilgili konuşur tutumunun ifadesidir (Chapman - Routledge, 2009: 138).

“Konuşurun tutumu” ve “öznellik” terimlerinin temel alındığı tanımlar Narrog’a (2005a: 169-170) göre bu terimlerin nasıl tanımlandığı ile öznellik ve nesnellik (veya tutumsal/tutumsal olmayan) arasındaki çizginin nerede olacağı, yani kategorinin etkin genişlemesinin nasıl belirleneceği yönlerinden problemlidir. Konuşurun tutumu özellikle konuşma dilinde çok çeşitli dil bilgisel ve sözlüksel kategori aracılığıyla cümle boyunca ifade edildiği için çok anlamlı değildir. “Öznellik” veya “konuşur tutumu” yoluyla bir tanım ciddiye alınırsa onunla ilişkili tek bir dil bilgisi kategorisini veya belirli bir kategori kümesini tanımlamak imkânsız olur (Narrog, 2012: 5). Sonuç olarak “geleneksel” kipliğin tipik ifadeleri, özellikle karşılıklı konuşmalarda, hem nesnel hem de öznel kullanımlara sahip olabilir. Ayrıca geleneksel kiplikte öznel ve öznel olmayan kullanımlar arasında belirgin bir sınır çekmek imkânsızdır. Bu geleneksel kipliği konuşurun tutumu veya öznellik gibi terimlerde tanımlanmış bir kategorinin çekirdeğini oluşturmak için kötü bir aday yapar (Narrog, 2005a: 171). Narrog (2005a, 2005b, 2009, 2012) kipliğin tanımında “konuşur tutumu” ve “öznellik” terimlerinin temel alınmasına getirdiği eleştirilerin yanında kipliğin “olgusalılık” (factuality) açısından daha uygun bir şekilde tanımlanabileceğini öne sürer.

Narrog’a (2005a) göre kiplik tanımında “gerçek/gerçek dışı” (realis/irrealis) (Mithun 1995, Palmer 2001), “olgusalılık” (factuality) (aynı zamanda ‘factivity’, ‘reality’, ‘actuality’) (Chung and Timberlake 1985, Papafragu 2000, Narrog 2002, Nomura 2003) veya “geçerlik” (validity) (Kiefer 1987, 1997, Dietrich 1992) terimlerini kullanma artarak güçlenen bir eğilimdir. Kipliğin tanımında olgusalılık/eylemsellik/gerçeklik vb. kavramları seçmenin belirgin avantajı olduğunu iddia eden Narrog (2005a: 184), kipliği şu şekilde tanımlar:

“Kiplik devam eden durumların olgusal durumunu bildiren dil bilimsel bir kategoridir. Devam eden durumların ifadesi onun olgusal durumuna göre belirsiz olarak işaretlendiğinde kiplikleşmiştir, yani ne olumlu ne de olumsuz olgusaldır.”

Frawley'e (1992: 385) göre kipliğin kavramsal içeriği, tüm ifadelerle olan ilişkisini vurgular. Buna göre bir ifadenin içeriğinin göreceli gerçeklik, geçerlik veya inanılabilirliğini içerdiğinden kiplik bilginin olgusal durumunu içerir. Kiplik bir ifadenin genel savunulabilirliğini etkiler ve bu nedenle tüm önermeyi kapsamı dâhiline aldığından kiplik, sadece olgusal durumun nesnel sınırlarını değil aynı zamanda sözceleyenin ifadesinin içeriğine yönelik öznel tutumu ve yönelimleri de çağırır.

Kiplik, dil bilgisinin gerçek olamayacak durumlar hakkında bir şeyler söylemesini sağladığı dil bilimsel bir olgudur (Portner, 2009: 1). Kiplik kavramı, bir durumun her türlü konuşur değişimine atıfta bulunan, hatta dil bilimsel zaman ve görünüş gibi boyutları da dâhil, alanyazında oldukça geniş bir anlamda kullanılmıştır (Nuyts, 2006: 1). Narrog'a (2009: 7) göre şu anki dil bilimde kipliğin, yüklem dışında cümlelerin bileşenlerinin bir takımı olma ve dil bilimsel zaman, görünüş veya sesletim gibi diğer dil bilimsel kategorilerle eşit bir dil bilgisi kategorisi olmasına ilişkin görüşler daha yaygındır. Bunlardan ilki önermelik olmayan ya yapısal olarak cümledeki kategoriler arasında hiyerarşik ilişkiye dayalı ya da konuşurun öznelliğinin ifadesi olarak, edimsel veya gerçeklik koşullarına bağlı olarak, anlamsal, farklı kriterlere göre tanımlanabilir. İkincisi ise, kipliğin hem dil bilimsel kategori hem de kavramsal kategori ile örtüştüğü gerçeğinden kaynaklanır (Narrog, 2009: 7). Bu durum "dil bilimsel zaman/zamansallık", "görünüş/görünüsellik" gibi kavramsal çiftler karşısında kipliği bambaşka bir sözcük konumuna getirir. Dil bilimsel zaman ve görünüş dil bilgisi kategorilerini karşılarken zamansallık (temporality) ve görünüsellik (aspectuality) kavramsal kategorileri karşılar ve kiplik her ikisiyle de ilişkilidir. Kiplik kavramı görünüş (türleri) ve zaman gibi kategorilerden daha gevşek yapılandırılmış – ve aslında daha yüksek bir soyutlama seviyesine ait – bir süper kategori gibi görülür (Nuyts, 2006: 2). Kiplik ile dil bilimsel zaman – görünüş arasındaki ilişki Givon (2001) tarafından aşağıdaki gibi gösterilir.

Tablo 10

Dil Bilgisel Zaman – Görünüşte Kipliğin Dağılımı (Givon, 2001:304)

Kiplik	Dil Bilgisel Zaman	Görnüş
Olgu	Geçmiş	Tamamlanma
	Şimdi	Bitmişlik
		Sürme
Olgu Dışı	Gelecek	Alışkanlık
		Tekrar Etme

“Dil bilgisel zaman”, “görünüş” ve “kip” aynı düzeydeki kategori kümesini belirlemek için kullanılmaktadır. Kipliğin, “zamansallık” ve “görünüştellik” ile bir küme oluşturması beklenirken “dil bilgisel zaman” ve “görünüş” ile de eş zamanlı olarak kullanılır (Narrog, 2012: 7). Sonuçta genel eğilim kipliğin “kavramsal” bir kategori, kipin ise dil bilgisel bir kategori olduğu yönünde olsa da kiplik dil bilgisel kategorilerle de ilişkilidir. Bu durumda kip/kiplik ayrımı güçleşmektedir.

Kip, belirli cümlelerdeki fiillerin yapısal bir özelliği (Frawley, 1992: 286); bir sözceye eklenmiş gerçeklik türü veya derecesini ifade eden bir dil bilgisel kategori (Trask, 2007: 175); bir dizi işlevden birini belirten fiil biçimleri seti (Cruse, 2006: 111); fiil çekiminde öncelikli işlevi kiplik ifade eden biçimler paradigması veya özel dil bilimsel biçimler (Narrog, 2012; 12) veya kiplik anlamın ifadesinde bir önermenin nasıl kullanıldığını gösteren dil bilimsel biçimin bir görünüşü (Portner, 2018: 4) olarak tanımlanır.

Kip kategorisi cümlelerin kiplik değerini ifade eden bir morfolojik fiil kategorisi gibi tanımlanır. Tıpkı dil bilimsel zamanın, zaman kavramının dil bilgiselleşmiş ifadesi olduğu gibi kip de kiplik ifadesinin dil bilgiselleşmesidir. Böylece kip buna sahip olan diller için zorunlu bir kategoridir. En yaygın kipler bildirme ve dilek kipleridir (de Haan, 2006: 33). Kip alanyazında bildirim, soru, emir, istek vb. ve bildirmeye karşı dilek veya gerçekliğe karşı gerçeklik dışı gibi ayrımlarla birçok farklı yolla kullanılır. Bu iki olgunun da kiplik kategorilerle ilişkisinin değerlendirilmesinde iki farklı görüş vardır. Birincisi Bybee ve diğerleri (1994) ile

Palmer'in (2001) bu kategorilerin her ikisine de ayrı ayrı alt kiplik kategoriler atamasıdır. İkinci ise bu kategorileri kiplik alanlar dışında edim söz alanının sözce türleri konusunda (ör. van der Auwera ve Plungian, 1998) değerlendirmesidir (Nuyts, 2006: 8).

Sonuç olarak kip ve kiplik arasında temel bir ayırmadan ziyade kavramsal ve dil bilgisel düzeyde bir ilişkiden söz edebiliriz. Kiplik genelde kavramsal bir kategori olarak ele alınırken kip dil bilgisel bir kategori olarak görülür ve kip sistemine sahip dillerde, kipler kipliğin dil bilgiselleşmiş halidir.

Kiplik dil bilim, felsefe ve psikoloji içeren dil ile ilgili çoğu disiplinin araştırma konusudur. Kiplik ifadeler konuşmalarımızı fiili durumlardan fiili olmayan durumlara taşımamıza imkân sağlayan dilin özellikleridir. Özetle bu başlık altında bir kiplik tanımı vermek yerine, kipliğin tanımlanmasında tercih edilen yaklaşımlar (anlamsal, edimsel ve mantıksal yaklaşımlar) ile tanımlarda odaklanılan kavramlar (mantık kavramları, konuşur tutumu ve öznellik, olgusalılık) ve tartışmaların yanı sıra kip kiplik arasındaki ilişki ele alındı. Kuramsal olarak kiplik, dil bilgisel zaman ve görünüş, söz ile aktarılan durum veya olayla ilgilidir. Palmer (2001) “olay” sözcüğünü olayları, eylemleri, durumları ve hayalleri kapsayacak şekilde kullanmıştır. Palmer'e (2001) göre kiplik eylemin tanımlandığı önermenin konumuyla ilgilidir. Kiplik ve türleri çeşitli yollarla tanımlanabilir ve adlandırılabilir. Doğru yol yoktur! (van der Auwera, Plungian, 1998: 80).

2.3.3. Kiplik İşaretleyiciler

Gerçek dünyada meydana gelen, izafi dünyada tasavvur edilen olaylar hakkında konuşmaya imkân sağlayan kiplik, dilde farklı yollarla işaretlenir. Dilde kipliğin tanımlanması konusundaki çeşitlilik kipliğin işaretlenmesinde de mevcuttur. Ancak bu çeşitlilik herhangi bir yaklaşımın tercihindendir değil, daha çok dillerin kiplik kategorisini işaretlemede tercih ettikleri yollardan kaynaklanır. Tipolojik çalışmalarla dillerin kiplik işaretlemede farklı yollar seçtiği görülmektedir. Tipolojik geleneğin kategorileri anlamsal tanımlama eğilimine göre bir biçimbirimin kiplik anlam taşıması kiplik olarak sınıflandırılması için yeterli olacağından kiplik anlamların çeşitli biçimbirimsel, söz dizimsel ve sözlüksel kategoriler tarafından ifade edildiği sonucuna

ulaşılır (de Haan, 2006: 2). Bybee, Fleischman (1995: 2) kipliğin dilde biçimsel, sözlüksel, söz dizimsel veya tonlama vasıtasıyla ifade edilebileceğini belirtir.

Bussmann'a (2006: 754) göre kiplik bağlamsal faktörlerle birlikte fiilin biçimbirimsel işaretleri olan kipler, cümle zarfları ('maybe' (belki), 'hopefully' (umarım)), kiplik ekler (can, may, must), sözlüksel anlamlar, söz dizimsel anlamlar ile açıklama sözcükleri gibi çeşitli biçimsel ve sözlü araçlar vasıtasıyla ifade edilir. Palmer (2001: 19) kipliğin çok çeşitli dil bilgisel işaretleyicilerinin olmasından bunların detaylıca örneklendirilmesinin faydalı olmayacağı düşüncesiyle birlikte, temelde üç tür işaretleyici olduğu yönünde bir öneri sunar: (i) son ekler, klitikler ve edatlar; (ii) çekim eki ve (iii) kiplik fiil. Kerimoğlu (2011: 96-106) kiplik işaretleyicileri biçim bilgisi öğeleri, sözlük öğeleri ve söz dizimi öğeleri olarak üç temel başlıkta inceler. Ayrıca bağlama ve tonlamaya bağlı olarak bu işaretleyicilerin farklı yorumlanabileceklerini de örneklendirir.

Bu çalışmada da Kerimoğlu'nun (2011) yaklaşımı doğrultusunda kiplik işaretleyiciler ele alınmıştır. Her bir alt başlıkta kiplik işaretleyiciler için Türkçe örnekler gösterilmeye çalışılmış ve Türkçede bulunmayanlar ise İngilizceden örneklendirilmiştir.

2.3.3.a. Biçim Bilgisi Öğeleri

2.3.3.a1. Ekler

Kip sistemine sahip dillerde kipler, kipliğin dil bilgiselleşmiş hali olarak tanımlanır. Dolayısıyla kip kategorisi cümlelerin kiplik değerini ifade eden fiil kategorileridir. Kiplik ve kip ekleri arasındaki temel fark kipin zorunlu bir kategori olmasıdır. de Haan'a (2006: 36) göre İtalyanca gibi bir dili konuşan kişi bildirme ve dilek kiplerinden birini seçmek zorundayken Tamilce konuşan biri kiplik bir ek kullanmamayı seçebilir. Tipolojik çalışmaların sağladığı kanıtlar neticesinde kiplik anlamların ekler yoluyla işaretlendiği dillerin olduğu bilinmektedir. Yerli Amerikan dili, Tamil gibi Dravidian dilleri, Grönland'a özgü Eskimo dili ve Türk dilleri bunlara örnektir (de Haan, 2006: 36).

Türkçede fiil çekim ekleri geleneksel dil bilgisi kitaplarında bildirme ve dilek ekleri olarak sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflamada bildirme grubu içerisindeki eklerle zamansal bakış açısı hâkimdir. Dolayısıyla “-(X)yor, -(A/I)r, -mXş, -DI, -(y)AcAk” eklerinin zaman bildirme işlevi dışındaki kip/kiplik işlevleri göz ardı edilmektedir. Ancak geleneksel dil bilgisinde her ne kadar bu eklerin kip/kiplik işlevleri göz ardı edilse de son yıllarda artarak devam eden kiplik çalışmalarıyla birlikte fiil çekim eklerinin kiplik işlevlerinin de bulunduğu ortaya konulmaktadır.

- (1) a. ... bu çatır çatır kopan dallar Osmanlı ağacında kök de bırakmayacak. (N.A., 71)
- b. Anneannemle henüz gencecik bir kızken karşılaşabilirim. (N.A., 33)
- c. Bir vadi ağzında ciğerlerimi sökerek haykırdığımda hissettiğim ne ise onu ancak bu deftere yazabilirim. (N.A., 395)

-(y)AcAk eki geleneksel dil bilgisinin bakış açısının aksine zaman anlamından ziyade (1a) cümlesinde olasılık anlamı katan bir kiplik öge durumundadır. Dolayısıyla bu durum bize ekin zaman işlevi dışında kiplik işleve de sahip olduğunu göstermektedir. (1b) ve (1c) cümlelerindeki kullanımlar ise bize aynı ekin farklı kiplik anlamlar işaretleyebileceğini göstermektedir. (1b)’de –Abil- eki bilgi kipliğinden olasılık anlamını işaretlerken, aynı ek (1c)’de yükümlülük kipliğinden yeterlilik anlam alanını işaretlemektedir.

2.3.3.a2. Edatlar

Türkçede “ilgeç” olarak da adlandırılan bu dil ögesi dil bilim sözlüğünde cümle içerisinde dil bilgisel işlevi bulunan, tümleci ile cümle eylemi arasında ilgi kuran, anlamı eylemle olan ilişkisi ile belirlenen biçimbirim olarak tanımlanır (İmer ve diğer, 2011: 159). Dil bilgisi kitabında da yalnız başlarına anlamları olmayan, eklendikleri kelimeler ile cümle eylemi arasında çeşitli anlam ilişkileri kuran görevli; için, ile, gibi, kadar, göre, doğru, başka, dolayı, beri, ötürü, öte, yana, itibaren, nazaran vb. sözler (Korkmaz, 2007: 1052) olarak tanımlanır. Cümlelerde çeşitli anlam ilişkileri kuran edatlar Türkçede kiplik anlamları işaretlemek için de kullanılabilir.

- (2) Çocuk babasına çekecek gibi.

Cümle (2)’de çocuğun gelecekte babasına fiziksel özellikleri, huyu vb. yönlerden benzeyebileceği ifade edilirken, bu olasılık “gibi” edatı kullanılarak dile getirilmektedir.

2.3.3.b. Morfo-Sentaktik Ögeler

Kerimoğlu (2011: 100), morfoloji ve sentaksın bir kesişme alanı olarak, söz dizimsel yapıların eklerle kalıplaşarak yeni çekim ögeleri oluşturduğu durumlar için morfo-sentaktik terimini kullanır. Bu ögelerin tipik örnekleri olarak *-sA gerek* ile *-mAk* ve *-mA* isim fiil ekleriyle kurulan *-mAk zorunda*, *-mAk gerek* ve *-mAk lazım* gibi yapıları gösterir.

- (3) a. Ama muvaffak olmak için iyi etüt yapmamız lazım. (Ümit, 2016: 97)
 b. Gece boyunca bölük pörçük rüyalar görmenin sebebi bu olsa gerek. (Ümit, 2016: 170)

Cümle (3a)’da *-mA lazım* yapısı yükümlülük kipliğinden zorunluluk anlam alanını işaretlerken, (3b)’de *-sA gerek* yapısı bilgi kipliğinden çıkarım anlam alanını işaretlemektedir.

2.3.3.c. Kiplik Yardımcı Fiiller

Türkçede kullanılmayan bu tür dil ögelerine daha çok Hint-Avrupa dil ailesinde yer alan dillerde rastlanır. İngilizce gibi dillerde kiplik anlamların bildirilmesi için bu ögeler sıklıkla kullanılır.

- (4) a. *Elif may win the race.* “Elif yarışı kazanabilir.”
 b. *Elif must win the race.* “Elif yarışı kazanmalı.”

(4a)’da *may* kiplik yardımcı fiili ile bir olasılıktan, (4b)’de *must* kiplik yardımcı fiili ile bir zorunluluktan bahsedilmektedir. Çok karşılaşılan bir dil bilimsel olgu olarak *may* ve *must* gibi bazı kiplik yardımcı fiiller bilgi ve yükümlülük kiplikleri arasında belirsizdir. Kiplik yardımcı fiillerdeki bu belirsizlik Avrupa’da Germen, Slav

ve Roman dilleri arasında bulunmasının yanı sıra Avrupa dışındaki bazı dillerde de geçerlidir (de Haan, 2006: 33).

2.3.3.d. Sözlük Öğeleri

Sözlüksel öğeler, kiplik anlamlar taşıyarak dilde kiplik ifade etmek için kullanılan ve eklerden daha az dil bilgiselleşmiş öğelerdir.

- (5) a. Daha önce başka seminerlere mutlaka katılmışsınızdır. (B. K. Ç., 60)
- b. Hemen işini değiştirmese bile belki başka şeylerde yapabilirdi. (B. K. Ç., 36)
- c. Kesinlikle giderdi. (B.K.Ç., 32)
- d. Güzel bir varoluş benimkisi, ama yine de bir yüzüm olsun isterdim. (B.K.Ç., 110)
- e. Sanırım beni hiçbir zaman bağışlamadı. (Ş.G.Y., 34)
- f. Olasılıkla benim oyunlarımın farkındaydı. (Ş.G.Y., 48)

Kiplik, zarflar vasıtasıyla da ifade edilebilir. Dünya dillerinde ve Türkçede de kiplik anlamların işaretlenmesinde sıklıkla kullanılır. (5a, b, c)'de *mutlaka*, *belki* ve *kesinlikle* zarflarıyla bilgi kipliği alanları işaretlenmektedir. Türkçede kiplik ve fiil ilişkisi, doğrudan kiplik anlama sahip olan ancak dil bilgisi ögesi olmayan fiiller yoluyla kurulmaktadır (Kerimoğlu, 2011: 103). Bu duruma örnek (5d) ve (5e) cümlelerindeki devinim kipliği alanında gönüllülük kategorisini işaretleyen *iste-* ve bilgi kipliği alanında da olasılık anlam alanını işaretleyen *san-* fiilleri gösterilebilir. Bir önermenin kiplik alanının belirlenmesinde isimler de kullanılabilir. (5f)'de doğrudan "*olasılık*" sözcüğünün kullanımıyla bir olasılık anlamı bildirilmektedir. Özetle Türkçede kiplik anlamları bildirmek için ekler dışında zarflar, isimler ve kiplik yüklemeler de kullanılabilir.

2.3.3.e. Söz Dizimi Öğeleri

Dilde kiplik bildirme yollarından birisi de söz dizimidir. Özellikle kalıplaşmış ifadeler, deyimler konuşurun ifade ettiği önermeye bakışını yansıtan özellikler gösterdiğinde kiplik işaretleyicisi olarak değerlendirilir (Kerimoğlu, 2011: 104).

- (6) a. Bu kadar keskin bir bakış, geçici olmayan bir ilginin habercisi olabilir. (N.A., 76)
- b. El mi yaman bey mi yaman.

Olasılık anlamı taşıyan (6a)'da “ol-” yüklemine hemen ardından “ancak” sözcüğünün getirilmesiyle önermenin kesinliğine yönelik bir işaretleme yapılmaktadır. Burada önermenin kesinlik derecesinin vurgulanması amacıyla “ancak” ögesinin yükleme yakın bir yere getirilmesi ile söz dizimsel bir öge ile de kiplik anlamların belirtilebileceğine örnek olabilir. Ayrıca yine (6b)'de olasılık bildiren soru cümlelerinin kalıplaşmasıyla oluşmuş dil birimlerinin söz dizimi yapılarıyla Türkçede kiplik bildirilebileceğine örnektir.

2.3.3.f. Tonlama

Her ne kadar yazılı metinlerde ifade edilemese de tonlama günlük konuşmalarımızda dile getirdiğimiz sözcelerin anlamlarının belirlenmesinde önemlidir.

- (7) Herhalde tek ayak cezası onlar için de yeterli olacaktı. (N.A., 40)

Cümle (7)'de herhalde sözcüğünün daha düşük bir ses tonuyla söylenmesi cümlelerin olasılık anlamı taşıdığı şeklinde anlaşılmasını, sözcüğün daha güçlü bir tonlama ile söylenmesi durumunda ise kesinlik anlamı taşıdığı şeklinde anlaşılmasını sağlayacaktır.

2.3.3.g. Bağlam

Bağlam özellikle edimsel çalışmalarda ön plana alınan bir ögedir. Edimsel dil öğelerinin hangi anlamda kullanıldığını belirlemek için farklı bağlamlardaki kullanımları incelenir.

- (8) Şu kitabı ver.

Cümle (8) iki sınıf arkadaşı arasındaki bağlamda sözcelendiğinde istek, öğretmen ve öğrenci bağlamında ise emre yakın isteği işaretleyen yükümlülük kipliği bildirir.

2.3.4. Kiplik Kategorileri ve Sınıflamaları

Kiplik kategorilerin, anlamsal kavramları ve boyutları ile anlamın farklı kategorilerde nasıl bölünmesi gerektiği ve bunların kesin sınırlarının ne olduğunun karakterize edilmesi konusunda dilciler arasında kesin bir görüş birliği yoktur. Nuyts’a (2006: 2) göre bu uyumsuzluğun arkasında kiplik şemsiye altında hangi özelliklerin kategorilerin gruplandırılmasını motive ettiği konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır.

Geleneksel olarak dil bilimsel kiplik çalışmalarında ikili sınıflandırmalar yaygındır (bkz. Lyons 1977; Palmer 1986). Bu ikiliğin biri “bilgi” (epistemic) etiketi ve diğeri genellikle “yükümlülük” (deontic) (Palmer, 1986), “kök” (root) (Coates 1983) veya “eyleyici odaklı” (agent oriented) (Bybee and Perkins 1985; Heine 1995) etiketi taşır (Narrog, 2005b: 680). Bu çalışmada kiplik kategorileri ve sınıflamaları bahsi Palmer (2001)²⁰ çerçevesinde ele alınmıştır ve Palmer (2001) gerçeklik / gerçeklik dışı (realis / irrealis) karşıtlığını tercih etmiştir. Bybee at al (1994), Bybee - Fleischman (1995) ve Bybee (1998) tarafından ortaya atılan itirazlara rağmen Palmer (2001) gerçeklik / gerçeklik dışının tipolojik statüsünün geçerli olduğunu kabul eder (Hoye, 2005b: 1317).

2.3.4.a. Gerçeklik ve Gerçeklik Dışı (Realis / Irrealis)

Dilde analiz yapmak için “kipsel” ve “kipsel olmayan” veya “bildirimsel” ve “bildirimsel olmayan” arasındaki ikili ayrım ve bu ayrımla ilişkili “olgusal / olgusal olmayan” (factual/nonfactual) veya “gerçek / gerçek olmayan” (real / unreal) kuramsal karşıtlıkları olası yaklaşımlardır (Palmer, 2001: 1). Palmer (2001) bu terimleri yeterli bulmadığı için “gerçeklik” (realis) ve “gerçeklik dışı” (irrealis) terimlerini kullanır.

²⁰ Palmer (2001) kip ve kipliğe dayanan en önemli tipolojik çalışmadır. Alanda erişebilirlik ve terminolojik olarak tutarlı, veri temelli bir hesapta, önemli (ve genellikle birbirinden farklı) bilim bulgularını birlikte içerir. Farklı kipliklerin tipolojik olarak nasıl kategorize edilmesi gerektiği konusunda fikir birliği bulunmuyor olsa da Palmer (2001) gelecekte bu alandaki çalışmaların gündemini belirleyecektir (Hoye, 2005a: 1317-1318).

Gerçeklik / gerçeklik dışının geleneksel tanımı Chafe (1995) ve Mithun (1995) tarafından temsil edilir. Mithun (1995) konuşur sınıflandırmasıyla ilgiliyken, yani eylemin konuşur tarafından doğrudan algılanması, Chafe (1995) bu ayrımın bilişsel bir temele sahip olduğu ile ilgilenir (Nordström, 2010: 33). “Gerçeklik doğrudan algılama yoluyla bilinebilir, gerçekleştirilmiş, oluşmuş veya gerçekte ortaya çıkan durumları tanımlar. Gerçek dışılık tamamen düşünce bölgesinde sadece hayal ederek bilinebilir durumları tanımlar (Mithun, 173; Palmer, 2001: s.1’deki alıntı).

Johanson’a (2014: 19) göre biçimsel olarak işaretlenmemiş bildirme, olgusalılık ifade eden gerçeklik kiptir. Bir olgu durumu olarak tasarlanmamış sözceler için kullanılan diğer kipler gerçeklik dışı alana bağlıdır. Frawley’e (1992: 387-388) göre gerçeklik ve gerçeklik dışılık karşıtlığı kipliğin temel anlamıdır ve gösterim (deixis) içerisindeki kavramlar bu karşıtlık için açıklayıcı bir çerçeve sağlar. Buna göre referans dünya²¹ ile belirtilmiş dünyanın²² çakışması durumunda gerçek kipliği (actual modality) veya gerçeklik elde edilir. Referans dünya ile belirtilmiş dünya çakışmadığında gerçek olmayan kiplik (nonactual modality) veya gerçeklik dışı elde edilir.

Gerçeklik ve gerçeklik dışı ayrımı, dünyayı gerçek ve gerçek dışı olaylara veya durumlara böler. Kipliği tam olarak bu şekilde kodlayan diller olduğu iddia edilir, yani bir eylemi veya durumu gerçek dışı olarak işaretleyen gerçeklik dışı biçimbirimlerine sahip diller vardır (de Haan, 2006: 41). Bir dilde gerçeklik dışı yapı türleri bir diğerinde gerçeklik olarak işaretlenmiş olabilir. Emirler bazı dillerde gerçeklik dışı, bazılarında gerçeklik olarak sınıflanmıştır; aynı zamanda gelecek, soru ve olumsuzluk bazı farklılıklar gösterir (Mithun, 1995: 367).

2.3.4.b. Önerme ve Eylem Kiplikleri (Propositional /Event Modality)

Palmer (2001) gerçeklik ve gerçeklik dışı karşıtlığı ile analiz ettiği kipliği sınıflandırırken iki temel kategori belirler: önerme ve eylem. Palmer (2001) önerme

²¹ Referans dünyası, normalde gerçek konuşma dünyası, mekânsal ve zamansal referans noktasının, şu andaki ve zamana dayalı karşılığıdır.

²² Belirtilmiş dünya, iddia edilen önermedeki belirtilmiş durum, gösteren yerleştirildiği noktanın kiplik eşdeğeridir.

kipliği ve eylem kipliği ayrımını “konuşur yargısı” ve “gelecekteki potansiyel bir eyleme yönelik konuşur tutumu” ile ilişkilendirir.

Önerme kipliği (propositional modalitey), “*konuşmacının önermenin gerçeklik değerine ya da olgusal statüsüne karşı tutumu*” anlamına gelir ve eylem kipliği ana olayla ilgili olarak eyleyici üzerindeki koşullarla ilgilidir (Nordström, 2010: 1). Önerme kipliği, Givon’a (1995, 2001) göre iç çekirdeğin kurcalanmadığı bir kabuğa benzetilen cümleyle ilişkilidir. Kipliği konuşurun önermeye yönelik tutumunun kodlanması olarak tanımlayan Givon (2001: 300) öncelikle “tutum” ile konuşmacı tarafından cümlelerin taşıdığı önerme bilgisine ilişkin iki tür değerlendirme – bilgi ve yükümlülük – olduğunu ifade eder.

- (1) a. Enes evde olmalı.
- b. Enes evde olabilir.
- c. Enes içeri girebilir.
- d. Enes içeri girmeli.

Palmer (2001) yukarıdaki cümlelere benzer örnekler vererek bunların kavramsal özellikleri arasında açıkça bir karşıtlık olduğundan bahseder. (1a) ve (1b) cümlelerinde “Enes’in evde olması” ihtimaline yönelik konuşurun yargısı söz konusuysa, (1c) ve (1d)’de henüz gerçekleşmemiş ancak gerçekleşme potansiyeli taşıyan bir eyleme yönelik konuşurun izin ve emir tutumları söz konusudur. Aslında (1a,b) ve (1c,d) cümleleri arasındaki karşıtlık Jespersen’in (1924) “irade unsuru içerenler” (containing an element of will), “irade unsuru içermeyenler” (containing no element of will) ayrımıyla aynıdır ancak Jespersen bunu “bilgi” ve “yükümlülük” kiplikleri arasındaki temel ayrım olarak ileri sürmüştür (Narrog, 2005b: 683). “İrade unsuru içeren” kip kategorisi zorunluluk, emir, izin ve dilek gibi bazı alt kategorileri içerirken, “irade unsuru içermeyen” gereklilik, yeterlilik, varsayım ve söylenti kipi gibi alt kategorileri içerir (de Haan, 1997: 4).

Özetle Palmer (2001) kiplik kategorilerin temel iki ayrımı için önerme kipliği ve eylem kipliği terimlerini kullanır. Önermenin olgusal durumu veya doğruluk değeri için konuşurun tutumuyla ilgili bilgi ve kanıt kipliklerini önerme kipliğinin; gerçekleşmemiş, meydana gelmeyen ancak yüksek potansiyeli olan eylemleri ifade

eden yükümlülük kipliği ve devinim kipliklerini de eylem kipliğinin alt kategorileri olarak değerlendirmiştir.

2.3.4.c. Bilgi Kipliği (Epistemic Modality)

Kiplik kategorileri ile ilgili araştırmacılar arasında net bir ayrım olmamasıyla birlikte geleneksel olarak ele alınan kiplik kategorilerinin başında bilgi kipliği (epistemic modality) gelir. Geleneksel kiplik çalışmalarında bilgi (epistemic) ve yükümlülük (deontic) karşıtlığı yaygın olarak kullanılır ve kipliğin temel kategorileri olarak kabul edilir. de Haan (1997: 4) bu iki temel kategorinin ayrımının kökenini Jespersen'nin (1924) çalışmasında yaptığı “irade unsuru içeren kategori” ve “irade unsuru içermeyen kategori” arasındaki ayrıma dayandırır. Buna göre irade unsuru içermeyen kategoriler “bilgi kipliği” olarak adlandırılır.

Felsefi bir terim olarak anlam bilimcilerin kullandığı “bilgi kipliği” ve kiplik mantığının tercih ettiği “doğruluk kipliği” (alethic modality) arasında teknik bir ayrım yapmanın zorluğuna değinen Lyons (1977: 793) *epistemology* (bilgi bilim) benzeri *epistemic* (bilgi) teriminin Yunanca sözcük anlamı “knowledge”den (bilgi) çıktığını belirtir. Bilgi bilim, bilginin kaynağı ve doğasıyla ilgiliyken bilgi mantığı bilinen veya inanılan belirli bir önerme veya önermeler grubu olan ima veya iddia durumlarının mantıksal yapısıyla ilgilidir (Lyons, 1977: 793). Dil bilimsel anlayışlarının kökenini modal mantığa dayandıran Bybee ve Fleischman’a (1995: 2) göre bilgi kipliği önermenin doğruluğuyla, gereklilik ve olasılıkla ilişkili olduğundan bilgi ve inançları içerir. Bilgi kipliği iddialar için geçerlidir ve konuşmacının önermesinin doğruluğuna ne ölçüde güvendiğini gösterir (Bybee ve diğer., 1994: 179). Bu bakımdan “bilgi” gibi davranan herhangi bir iddia bildirenin (fiil, belirteç vb.) olgusalılık (factivity) veya bir olgu adılı (factive) olduğu söylenebilir. Olgusal olmayan (non-factivity) gösterici kullanımı, *inanma* (believe) ve *düşünme* (think) gibi durumlarda tamamlanmış cümle tarafından ifade edilen önermenin yanlışlığı veya doğruluğu konuşur tarafından öne sürülür (Lyons, 1977: 794-795). Bundan yola çıkarak Frawley (1992: 407) bilgi kipliğini, bir konuşmacının, bir durumun olgusal durumunu ve belirtilen durumun olasılığının yargısını ifade etmesi için mevcut olan yapısal ve anlamsal kaynaklar olarak tanımlar.

Bazı otoritelerin önerisinde doğruluk mantığında olduğu gibi bilgi mantığının olası dünyalar kavramı açısından biçimselleştirilmesi mümkündür (Lyons, 1977: 793). Bilgi kipliği, genellikle ancak gerekli olmaksızın, durumun cümledeki deyiimiyle dünyada geçerli olma ihtimalinin konuşur tarafından belirtilmesiyle ilgilidir (Nuyts, 2006: 6). Bilgi kipliği, değerlendirme süreci için yorumlama evreni olarak hizmet eden ve varsayılan durumda gerçek dünya (veya onun bir görünüşü) olan olası bir dünyada ortaya çıkacak, ortaya çıkmakta veya ortaya çıkmış belirli varsayımsal bir durum olan şansın bir değerlendirmesi (dil bilimsel ifadesi) olarak tanımlanır; başka bir deyişle bilgi kipliği belirli bir durumun (bir yönünün) dikkate alınan olası dünya bağlamında doğru (veya yanlış) olacağı olasılığının bir kestirimi ile ilgilidir (Nuyts, 2001a: 21).

Anlamsal olarak bilgi kipliği, konuşurun bilgisine bağlıdır (Kiefer, 1997: 241). Bilgi kipliği herhangi birinin, bu genellikle konuşurdur, dünya bilgisini bildirir. Eğer önerme bu kişinin dünya ile ilgili bilgisinden kaynaklanıyorsa mutlaka doğrudur; eğer bu kendi bilgisiyle uyumluysa muhtemelen doğrudur (Narrog, 2012: 8). Høye (2005a: 1309) bilgi kipliğinin, bir insanın dünyayı algıladığı ve işlevini yerine getirebilme kapasitesinin merkeziyetçiliği, hayatta kalmayı okuduğunda, bilgisel değerlendirmelerin insanın kavramsallaştırmasında temel bir kategori olduğunun önerilebileceğini belirtir. Farklı araştırmacılarca “irade unsuru içermeme, olası dünyalar, konuşur bilgisi, iddia ve inançlara” göre tanımlanan bilgi kipliğinin geniş veya dar anlamda alanyazında nasıl kavramlaştırılacağı üzerinde bir anlaşma yoktur.

Palmer (2001: 24) ise bilgi kipliğini konuşurun önermenin gerçeklik durumuna yönelik tutumu olarak tanımlar. Kipliğin işaret ettiği şeyin konuşurun önermeye yönelik tutumu olduğunu ifade eden Givon (1995: 112), “bilgi tutumları” içerisinde bakış açısı ve tutumlarla ilgili cümlelerde yer alan bilgiler olarak “*gerçek, inanç, olasılık, kesinlik ve kanıt*” sunar. Bilgi kipliği, dilin “*olasılık, zorunluluk, çıkarım, inanç, aktarım, söylenti, özet, tümevarım, görüş, yükümlenme, varsayım, alıntı, şüphe, kanıt ve kesinlik*” gibi kavramları gösterdiği ve kodladığı yol için bir kapsayıcı terimdir (Frawley, 1992: 407).

Lyons (1977) bilgi kipliğinin öznel ve nesnel olarak iki türe bölümlenebileceğinden bahseder. Bu bölümlenme dilin gündelik kullanımında kesin bir

biçimde yapılmış bir ayırım değildir ve bilgi bilimsel değerlendirmesi belirsizdir. Aynı zamanda nesnel bilgi kipliği ve doğruluk (alethic) kipliği arasındaki ayırım da kesin değildir. Bilgi olasılık bilgi gereklilikten daha temel görüldüğü için öznel bilgi kipliği nesnel bilgi kipliğinden daha temel görünür. Dolayısıyla bu durumda sözcenin edimsel bileşeninin niteliği ile var olan öznel bilgi kipliği açısından açıklanabilen iki ilke belirlenebilir: (i) öznel kiplik her zaman nesnel kiplikten daha geniş kapsama sahiptir; (ii) basit bir sözce, tek bir öznel bilgi kipliğinden fazlasını içermez (Lyons, 1977: 796-808).

Konuşurun gerçekliğe güveninin ifadesi olarak bilgi kipliğini tanımlayan Bybee ve diğer. (1994: 179-180) önermenin doğru olabileceğini belirten olasılık (possibily), önermenin doğru olduğuna büyük bir ihtimal belirten olabilirlik (probability) ve konuşurun önermenin doğru olduğunu farz etmesi için iyi bir nedene sahip olduğunu güçlü bir şekilde ima eden “kesin çıkarım” kavramlarının bilgi kipliğinin yaygın ifadeleri olduğunu belirtir. Önermenin kesinlik ile ilişkisi bakımından bilgi kipliğini ele alan Rubin (2010) bir kesinlik skalası sunar. Bu skala Holmes (1982) ve Hoye’nin (1997) yaptıkları ayrımların istisnasız kabulüyle genişletilmesidir. Buna göre önermelerin kesinlikten kesinlik dışılığa yönelik sıralanması şu şekildedir:

- Mutlak Kesinlik (Absolute Certainty): Belirtilmiş kesin tartışmasız inanç veya güvence olarak tanımlanmıştır.
- Yüksek Kesinlik (High Certainty): Yüksek olabilirlik veya sabit bilgiler örnektir.
- Orta Kesinlik (Moderate Certainty): Ortalama bir ihtimal veya makul şansın ifadesidir.
- Düşük Kesinlik (Low Certainty): Uzak olasılıktır.
- Kesinlik Dışılık (Uncertainty): Belirtilmiş bilgi eksikliği veya tereddüt olarak tanımlanır (Rubin, 2010: 536).

Kipliğin iletişimsel edimsel yorumuyla Givon (1995) konuşan ve dinleyen-iki katılımcının bilgi durumları ve iletişim hedefleri açısından bilgi kipliğini iletişimsel olarak yeniden tanımlar. Buna göre:

- a. *Varsayım (Presuposition)*: Önermenin tanım gereği, önceden anlaşma yoluyla, genel olarak paylaşılan kültürel sözleşmeyle, sözceleme durumunda herkes için açık olarak sunulmasıyla veya konuşmacı tarafından söylenerek ve dinleyici tarafından tartışmasız doğru olduğu varsayılır.
- b. *Gerçeklik İddiası (Realis Assertion)*: Önermenin gerçekliği için güçlü bir iddia vardır; ancak konuşurun güçlü inancının savunulacak deliller veya başka gerçekler olsa da, dinleyiciden gelen itiraz uygun görülür.
- c. *Gerçek Dışılık İddiası (Irrealis Assertion)*: Önermenin olasılıkla muhtemel ya da belirsiz (bilgi alt kiplikleri) ya da gerekli, arzulan veya arzulanmayan (değer-yükümlülük alt kiplikleri) olduğu zayıf olarak iddia edilmektedir. Fakat konuşmacı, iddiayı delil veya diğer güçlü gerekçelerle desteklemeye hazır değildir ve dinleyiciden gelen itiraz kolayca tahmin edilir, beklenir veya istenir.
- d. *Olumsuz İddia (NEG-Assertion)*: Önermenin yanlış olduğu güçlü bir biçimde iddia edilir, genellikle dinleyicinin açık veya varsayılan inançlarına aykırıdır; dinleyicinin itirazı beklenir ve konuşur güçlü inancını desteklemek için başka nedenlere veya kanıtlara sahiptir (Givon, 1995: 114).

Palmer'e (2001: 24) göre ise dillerde yaygın olarak belirsizlik ifade eden, gözlemlenen bir kanıttan çıkarım belirten ve genel olarak bilinenden bir çıkarım bildiren, sırasıyla olasılık (speculative), çıkarım (deductive) ve varsayım (assumptive) olarak adlandırılan üç tür yargı vardır. Bunları aşağıdaki Türkçe cümleler üzerinden örneklendirebiliriz:

- (1) Kübra okulda olabilir.
- (2) Kübra okulda olmalı.
- (3) Kübra okulda olacak.

Birinci cümlede konuşur Kübra'nın okulda olup olmadığından emin değildir. İkinci cümlede konuşur, mesai saati içerisinde Kübra'nın evde olmaması gibi kanıt temelinde sağlam bir yargıda bulunuyor. Üçüncü cümlede ise konuşur, Kübra'nın

öğretmen olduğu her sabah okula gittiği gibi genel bir bilgiye dayalı (kabul edilebilir bir çıkarım) yargıda bulunuyor. Dolayısıyla bu yargılar çıkarım temelli olarak sırasıyla “olası bir çıkarım, sadece olası çıkarım ve kabul edilebilir bir çıkarım” şeklinde açıklanabilir.

Özetle, Palmer’e (2001) göre önerme kipliğinin alt kategorisi olan bilgi kipliğinin tanımlanma ölçütü olarak “irade unsuru içermeme, olası dünyalar ayrımı, konuşur bilgisi, iddia ve inançlar” yerine konuşurun önermenin gerçeklik durumuna yönelik tutumu esastır. Bilgi kipliğinin kendi içerisinde alt kategorilere ayrılmasında öznel bilgi – nesnel bilgi, olasılık – olabilirlik – kesin çıkarım gibi alt kategorilerin yanında kesinlik dışılık – mutlak kesinlik arasında bir skala da kullanılabilir. Ancak Palmer’in (2001) önerdiği şekliyle olası bir çıkarım, sadece olası çıkarım ve kabul edilebilir bir çıkarım olarak bilgi ifadelerinin sırasıyla olasılık – çıkarım – varsayım olarak bilgi kipliğinin altında sınıflanması daha tutarlı görünmektedir.

2.3.4.d. Kanıt Kipliği (Evidential Modality)

Kanıt önermedeki bilginin kaynağına yöneliktir. Her dilde bilgi kaynağına atıfta bulunmanın bir yolu olmakla birlikte, dil bilgiselleşmiş kanıt her dilde yoktur. Bilgi kaynağının isteğe bağlı belirtimi için sözlü araçlara sahip olmak muhtemelen evrenseldir (Aikhenvald, 2003: 1). Kanıtsallık tipoloji çalışmalarında kiplik bir kategori olarak ele alınır. Kanıtsallık kategorisinin, kiplik ile arasındaki ilişkinin reddedildiği (Aikhenvald, 2003, 2004, 2006; de Haan, 2006), bu kategorinin bilgi kipi içerisinde yer aldığı (Bybee, 1986; Palmer, 1986; Givon, 2001; Boland, 2006), bilgi kipliği ve kanıtın ayrı olduğunu düşünen ancak kanıtı kiplik veya kısmen kiplik kategorisi olarak nitelendiren (Nuyts, 2001b, 2006; Narrog, 2009), kanıtsallığı çekirdek bir kip teorisi içine dâhil eden (Portner, 2018) ve bunların dışında kanıtsallığın, önerme kipliği gibi bir üst kiplik kategorisi altında, bilgi ve kanıtın iki ayrı kiplik kategorisi olduğu (Palmer, 2001) ile ilgili görüşler vardır.

Kanıtsallık bir konuşurun bildirdiği durum için sahip olduğu kanıtın kaynağı ile ilgilidir (de Haan, 2006: 56). Bir bilgi kaynağına atıfta bulunan bu gramer kategorisine “kanıt” denir. Kanıt, bilgi veya başka bir kipliğin veya dil bilgisel zaman – görünüşün bir alt kategorisi değil, kendi başına bir kategoridir (Aikhenvald, 2003:

1). Kanıtsallığın herhangi bir kategorinin alt ulamı olmadığı görüşü kanıtın öncelikli anlamının bilginin kaynağı olduğu, konuşmacının kesinlik derecesine veya önermenin gerçek olup olmadığına bağlı olmadan bilginin edinildiği yolu kapsadığını iddia eder. Buna göre bir dilsel biçimin temel anlam olarak “bilgi kaynağı”na sahip olması gerekir. Uygun bir bilgi kaynağını ifade etmek ve bunun için doğru işareti seçmenin, kişinin “epistemik duruşu”, “bakış açısı” ve “kişisel güvenirliliği” ile hiçbir ilgisi bulunmaz (Aikhenvald, 2004: 5).

de Haan’a (2006: 57) göre kanıtsallığın bir kiplik kategori olarak ele alınmasının nedeni bir kişinin bir olay veya olguya karşı doğrudan tanık olanlardan daha az tanık olduğu olay veya olguya karşı, doğal olarak bu kişinin daha az emin olduğuna olan inançtır. Ancak Aikhenvald’a (2004: 7) göre kanıtların anlamsal gelişimlerinin olasılık veya olanak gibi anlamlarla ve kiplik ile çakışması bireysel sisteme ve her bireysel kanıt teriminin anlamlarına dayandığından tüm bunlar bir kanıt kiplik içinde yapamaz. de Haan’da (2006) baştaki inancın cazip bir durum sunmakla birlikte problemli olduğunu bildirir. İşaret zamirleri gibi mekânsal gösterim elementleri ile dil bilgisel zaman ve kanıt elementleri gibi zamansal gösterim elementleri arasındaki bağlantıya dikkat çekerek bütün durumlarda söz konusu biçimbirimlerin konuşur ve nesne (mekânsal) arasındaki dil bilgisel zaman (zamansal) veya önermenin tamamının (kanıt) mesafeyi ifade ettiğini dile getirir. Böylece kanıtsallık için önermesel gösterim (propositional deixis) terimini önerir (de Haan, 2006: 59).

Kanıtsallığı bir kiplik kategori olarak değerlendirenlerce kanıtsallık konuşurun sözcüsü için bilgisini yansıttığından bilgi kipliğinin bir parçası olarak ele alınır (de Haan, 1997: 6). Ancak de Haan (1997: 6) fiil hakkında ikinci el bilgiye sahip olmanın otomatik olarak önermenin gerçekliğine ilişkin konuşurun daha az güven duyduğu anlamına gelmeyeceğine dikkat çeker. Aikhenvald (2004: 7) kanıtsallığın kiplik içerisinde gösterilmesinin nedenlerinden biri olarak bu kategorinin önde gelen çoğu Avrupa dilinde olmamasını gösterir. Bunun nedenini az bilinen bir kavramın daha bilinen (yani kiplik) bir kavramla açıklanması eğilimine bağlar.

Kanıtsallık biçimbirimleri bir konuşurun tarif ettiği eyleme doğrudan tanık olup olmadığı veya başka bir kaynaktan eylem veya hareket hakkında kayda sahip olup olmadığını işaretler (de Haan, 2006: 56). Diller, kaç bilgi kaynağının işaretlenmesi gerektiğine göre değişiklik gösterir. Birçoğu yalnızca başkaları tarafından bildirilen bilgileri işaretler; diğerleri birinci elden ve ilk elden olmayan bilgi kaynaklarını ayırt eder. Nadir örneklerde, görsel olarak elde edilen veriler, işitme ve koklama ile elde edilen verilerle ve çeşitli çıkarımlarla tezat oluşturur (Aikhenvald, 2006: 320).

Özetle kanıtsallığı ayrı bir kategori olarak değerlendiren görüş kanıtsallığın cümle türleri ve diğer dil bilgisi kategorileriyle ilişkilerini de temelden reddetmez. Bu bakımdan Aikhenvald (2006: 324) aralarındaki ilişkinin aşağıdaki yollarla gerçekleştiğini belirtir.

1. Azami sayıdaki kanıt özelliği bildirme cümlelerinde ayırt edilme eğilimindedir.
2. Emirlerde en sık görünen kanıt aktarımıdır (Başkasının size söylediği şeyi yapma). Sorularda bir kanıtın seçilmesi, konuşmacıya, alıcıya veya ikisine de sağlanan bilgi kaynağı referansını içerebilir.
3. Olumlu cümleden daha az kanıt olumsuz cümlede kullanılabilir.
4. Bildirimsel olmayan kiplikler (koşul kipi, söylenti kipi vb.) bildirimsel olandan daha az kanıt özelliğine izin verebilir. Pek çok dilde, kanıtlar doğası gereği bir kiplik türü olan gelecekte kullanılamaya bilir.
5. Azami sayıdaki kanıt özelliği geçmiş dil bilgisel zamanda beklenir. Jawara gibi bazı dillerde birinci el ve birinci el olmayan kanıtlar sadece geçmiş dil bilgisel zamanda ayrışır. Bir eylem için bilginin kaynağı genellikle onun sonucuna dayanır, böylece eyleme yönelik bilgi bir taraftan birinci el/birinci el olmayan arasındaki bağlantıyı içerirken diğer taraftan geçmiş, bitmiş, bitmişlik ve sonuçsallık içerir.

Kiplikle yakın ilişkili bir kavram olan kanıtsallığın sıklıkla kiplik genel başlığı altına dâhil edildiğini ifade eden van der Auwera ve Plungian (1998: 85) kanıtsallık durumlarının konuşurun sahip olduğu kanıt türü veya belirtilen kaynaklarla ilgili olduğunu ifade ederek orta bir yol tutmuştur. Givon'a (2001) göre ise kanıtsallık

olgusu bilgi kipliği ile tamamen örtüşür. Kanıtsallık, hem kanıtsallık içinde hem de önerme odaklı (öznel) bilgi kipliğinin sistemi içinde belirli bir ayrım gibi çıkarım kavramının ortaya çıktığı kiplikle ilgilidir (Boland, 2006: 89). Dil bilgiselleşmiş kanıt sistemleri doğrudan öznel kesinliğe bağlı olmak yerine öncelikle bir iddiayı desteklemek için mevcut kanıtların kaynağını ve yalnızca gücünü örtülü olarak kodlar (Givon, 2001: 326).

Bilgi kipliği ifadelerinde öznelliğin rolünü inceleyen Nuyts (2001b) öznellik boyutunun ayrı bir kanıt niteliği olarak yorumlanmasını savunur. Lyons'un (1977) öznellik tanımından yola çıkan Nuyts (2001b) aşağıdaki iddiaları savunur:

- i. Genel olarak bilgi kipliği ifadelerinde sunulmuş olduğu varsayılan öznellik boyutu aslında (ilke olarak) – niteliksel kategori gibi – bağımsız bir kanıttır.
- ii. Öznellik boyutu, bazılarında belirtilir, ancak diğer bilgi ifade türlerinde ifade edilmez. Dahası bilgi biçimlerden (bağımsız olmasa da) neredeyse tamamen ayrı dilsel biçimler kullanılmaktadır.
- iii. Öznellik boyutu, (bilgi olarak nitelikli) belirtilen bir durumun kanıt niteliği geleneksel terimler bakımından tanımlanmamalı, ancak daha çok kanıt (ve ondan elde edilen çıkarım) konuşur için ulaşılabilir olup olmadığı veya daha yaygın bilinip bilinmediği (dinleyiciyi de içerir) bakımından tanımlanmalıdır (Nuyts, 2001b: 398-399).

Nuyts (2006: 10-11) kanıtsallık ve bilgi kipliği arasında bilgisel yargıların kavramsal olarak kanıtlara dayandığı mantıksal bir bağlantı kurar. Buna paralel olarak kanıt kategorileri genellikle durumun belirli bir ölçüde olasılığını belirtir veya ima eder. Bu düşünceyle bilgi ve kanıtsallığı ayrı ama ilgili modal kategoriler olarak gören Nuyts'un (2006) ara pozisyon aldığını düşünen Narrog (2009) da aynı pozisyonadadır. Narrog'a (2009: 10) göre kanıtsallığın bir kısmı kiplik bir kısmı kiplik değildir. Buna göre doğrudan ve dolaylı olarak bölümlenen kanıtsallıkta, doğrudan kanıtsallık kiplik iken, dolaylı kanıtsallık kiplik değildir.

Kanıtsallığı bilgi kaynağının dil bilimsel kodlaması olarak tanımlayan Portner (2018), kanıtsallık ile bilgi kipliği, dil bilgisel zaman/görünüş ve cümle kipi arasındaki

yakın ilişkili analizinden (Portner, 2009, sect. 5.3.2) yola çıkarak kanıtsallığın çeşitli kipleri temsil edip etmediği sorusunu sormuştur. Bunun için Faller'in (2002) söz edim teorisi (speech act theory) ve Murray'ın (2014) dinamik teorisine (dynamic theory) bakmıştır. Dinamik teorinin, olası dünyalar şeması ile yakından ilişkili bir dinamik anlamsal model kullandığı için fiil kipi, cümle kipi ve kanıtsallığı kapsayan çekirdek bir kip teorisine dâhil edilebilir olduğu sonucuna ulaşmıştır (Portner, 2018: 247-250).

Palmer (2001) kanıt ve bilgi sistemlerini önerme kipliğinin temel iki türü olarak ele alır. İkisi arasındaki temel fark, bilgi kipliği konuşurun önermenin gerçeklik durumuyla ilgili görüşünü ifade ederken kanıt kipliğinin önermenin gerçeklik durumunun delilini belirtmesidir (Palmer, 2001: 8). Kanıt sistemlerinin bilgi kipliği içerisinde yer alması (veya yer almaması) tartışmalarının temelini oluşturan deneyimden çıkarım ve gözlemden çıkarım arasındaki karşıtlığın Palmer (2001) genellikle kanıt sistemiyle dillerde bulunduğunu belirtir. Çıkarım ve varsayım karşıtlığını içeren dillerin çoğunda bu karşıtlık aktarım ve duyum işaretleyicilerini içeren sistemlerle birlikte görülür. Bunu hem yargıların hem de kanıtların işaretçilerini içeren karma bir sistem olarak ele almanın yanlış olabileceğini düşünen Palmer (2001: 29) ilgili yargılar kanıtlara dayandığı için çıkarım ve varsayımın hem yargı hem de kanıt olarak görülebileceğini söylemenin daha makul olacağını ifade eder. Sonuçta ikisi arasındaki fark çıkarımın birtakım kanıtlardan yola çıkarak önermeye yönelik tutumu ifade etmesiyken diğerinin önermenin delilini belirtmesidir.

Nutys (2006: 10) kanıtsallığın doğrudan konuşurun kendi duyu organlarıyla edindiği, birtakım çıkarımlardan kaynaklanan ve konuşurun dolaylı olarak diğer kaynaklardan edindiği bilgi olmak üzere üç tür bilgi kaynağına sahip olduğunu ifade eder. Palmer (2001: 35) ise temelde aktarım ve duyum olmak üzere iki tür kanıt kategorisinden bahseder.

Kanıt kipliğinin iki temel türünden biri olan aktarımın kip sistemi olan dillerde gerçeklik ve gerçeklik dışı işaretleyicileri ile birlikte bulunduğunu belirten Palmer (2001) bazı diller için aktarımın alt kategorilerinin belirlenmesi gerektiğini düşünür.

1. *İkinci el kanıt*: Konuşmacı doğrudan tanık olan birinden açıklanan durumu duyduğunu iddia eder.

2. *Üçüncü el kanıt*: Konuşmacı, açıklanan durumun doğrudan tanık olmayandan duyulduğunu iddia eder.
3. *Gelenekten gelen kanıt*: Konuşmacı, açıklanan durumun sözlü tarihin-kültürün bir parçası olduğunu iddia eder (Willett,1988: Palmer, 2001: s. 40'daki alıntı).

Palmer (2001: 40 – 41) bu alt kategoriler için “*alıntı*”, “*söylenti*” ve “*folklor*” adlandırmalarının kullanılabileceğini ancak alanyazında bu terimlerle ilgili kullanımlarda büyük tutarsızlıklar olduğundan genel olarak kategoriye belirtmek için *Aktarım*, alt kategoriler için de *Aktarım (2)*, *Aktarım (3)* ve *Aktarım (Gen.)* adlandırmasını tercih etmiştir.

Diğer temel kanıt türü olan duyum kipliği doğrudan duyu organlarıyla algılanan delilleri içerir. Bazı diller bu kategoriye doğrudan işaretler ve bu işaretleme durumu için üç olasılık vardır: (i) tek bir işaretleyici (duyum), (ii) bir görme işaretleyicisi ve diğer duyular için başka bir işaretleyici (görsel görsel olmayan karşıtlığı) ve (iii) işitme ve görme işaretleyicileri. Nadiren görme ve işitme dışındaki duyular için işaretleyici vardır (Palmer, 2001: 43).

Türkçe de dil bilimsel kanıt sistemine sahip dillerden biridir. Slobin ve Aksu Koç (1986) –mİş ekinin dil bilimsel zaman işlevinin yanında kiplik ve görünüş işlevlerini de belirlediği çalışmasında bu ekin “kanıtın değerlendirilmesi, rivayet, çıkarım, aktarım ve hayret” gibi kanıta dayalılık işlevlerini ön plana çıkarmıştır. –mİş eki Türkçede bir kanıt kategorisi olarak dolaylılık işaretleyicisi görünümündedir (Johanson, 2003).

Sonuç olarak bilginin delilinin dilde çeşitli şekillerde işaretlenmesi ve bunun evrenselliğinden yola çıkarak önceki araştırmacılar gibi kanıtın kiplik bir kategori olarak ele alınması daha makul olacaktır. Bir bilgiye yönelik ifade içerdiğinden önerme kipliğinin bir alt kategorisi olarak bilgi kipliği ile birlikte kanıt kipliğini ele alan Palmer'i (2001) takip etmek anlamsal ve tipolojik açıdan daha uygun olacaktır. Önermedeki bilginin kayanğının konuşur tarafından belirtilmesi olan kanıt kipliğinde konuşurun önermenin gerçeklik durumuna yönelik delilini belirtmesi esastır. Konuşurun kendi dışındaki kaynakları delil olarak belirtmesi kanıt kipliğinin aktarım

alt anlam alanına girerken konuşurun doğrudan duyu organlarının algısını delil olarak belirtmesi duyum alt anlam alanına girer.

2.3.4.e. Yükümlülük Kipliği (Deontic Modality)

Kiplik mantığının genişleyen veya belirli bir branşını ifade eden deontic (yükümlülük) (Yunanca: *deon* “*bağlayıcı nedir?*”), izin ve zorunluluk mantığını da kapsayarak felsefeciler tarafından geniş bir şekilde kullanılır (Lyons, 1977: 823). Yükümlülük kipliği, belirtilen bir durumun kişiler üzerindeki dayatmasını ya da gösterim olarak referans alınan bir dünyada belirtilmiş bir dünyanın dayatılmasını ifade eder (Frawley, 1992: 420).

Yükümlülükler açık edimsel kuvvete sahip olmakla birlikte bunların bilgilendirici (dolayısıyla semantik) tarafları ortadan kaldırılamaz. Yükümlülük kipliği, davranışsal durumun ve konuşmacının yargısının bir işlevi olarak normatif bir eylemi ve görevi ifade eder (Frawley, 1992: 420). Mantıksal ve bilgisel gereklilik, önermelerin doğruluğu ile ilgiliyken yükümlülük kipliği, manevi açıdan sorumlu eyleyici tarafından gerçekleştirilen eylemlerin olasılığı veya gerekliliği ile ilgilidir (Lyons, 1977: 823). Bu yönüyle bilgi ve yükümlülük arasında açık bir fark vardır.

Bilgi kipliği ile yükümlülük kipliği arasındaki ikinci ayrım gelecek ve yükümlülük arasındaki içsel ilişkidir (Lyons, 1977: 824). Bu demektir ki, yükümlülükler, referans dünyadaki yaklaşmakta olan bazı durumlara işaret etmektedir (Frawley, 1992: 424). Yükümlülük kipliği ile kiplenmiş önermenin doğruluk değeri taşıdığı zorunluluk veya izin anlamının muhafaza edildiği referans zamanından sonra ve referans zamanıyla eş zamanlı olabilirken referans zamanından önce olamaz.

Felsefeciler, yükümlülük kipliği tartışmalarında ahlaki zorunluluk, görev ve doğru davranış kavramlarıyla ahlakilik, yasallık ve fiziksel gereklilik arasında ayrım yapmaksızın temelde zorunluluğu neyin teşkil ettiğine ilişkin kapsamlı bir görüş elde etmeyle ilgilenmiştir (Lyons, 1977: 824). Bu bağlamda izin ve zorunluluk yükümlülüğünün iki temel kategorisidir. Nuyts’a (2006: 5) göre izin, zorunluluk ve yasaklama ifadeleri, ahlaki kabul edilebilirlik derecesinin bir değerlendirmesini içerdiğinden karmaşıktır. Bu ifadelerin özellikle kabul edilebilirlik derecesine göre bir

başka kişinin durumuna ilişkin eylemlerini veya pozisyonlarını kışkırtmaya ya da engellemeye niyetli olduğunu belirtir.

Herhangi birine belirli bir eylemi gerçekleştirmekten sakınma veya gerçekleşmesi için zorlama durumunu dayatan önermeler hareketin kendisini tanımlamaz, söz konusu durumun gerçekleşmesi halinde elde edilecek durumu tanımlar (Lyons, 1977: 824). Dolayısıyla cümlede ifade edilen eylemi yapmak için zorunlu veya izin verilmiş olanı ifade ettiği için direktiflerin analizinde doğruluk kavramı öznel veya nesnel kiplenmiş durumların analizinde olduğundan daha az geçerlidir.

Yükümlülüğe dayalı zorunluluğun kaynakları bir kişi veya bir kişinin dâhil olduğu otorite/kuruluş olabilir. Bu durum yasal veya ahlaki ilkeler biçiminde formüleleştirilebilir (Lyons, 1977: 824). Bununla birlikte yükümlülük kipliği, genellikle ancak gerekli olmaksızın, sözcede ifade edilen durumun ahlaki istenebilirlik derecesi olarak tanımlanabilir (Nuyts, 2006: 5). Yükümlülük kipliği sosyal kuralların belirli bir çerçevesi içinde olası veya gerekli olarak bir önermeyi işaretler (Narrog, 2012: 8) ve anlamsal olarak da fiziksel, zihinsel dış koşullara bağlıdır (Kiefer, 1997: 241).

Yükümlülük kipliğini eylem kipliğinin bir alt kategorisi olarak değerlendiren Palmer (2001: 70) yükümlülük kipliği ayrımında, koşullandırma etkenlerinin özne olarak belirtilen kişi için dışsal olması ve genel olarak bir çeşit otoriteye bağlı olması gibi temel noktalara dikkat çeker. Genel olarak izin ve zorunluluk temelli ele alınan yükümlülük kipliği için Palmer (2001) yukarıdaki temel noktaları da göz önünde bulundurarak izin, zorunluluk ve emri alt kategoriler olarak değerlendirir. Öğretmenin bir öğrencisi için sözcelediği şu cümleler bu alt kategoriler bağlamında incelenebilir.

- (1) *Oturabilirsin.*
- (2) *Ödevini yapmalısın.*
- (3) *Dışarı çık!*

Bir öğretmen tarafından dile getirilen bu cümleler öncelikle bir otoriteye bağlı olma ve öznel üzerinde dışsal etki koşullarını sağlamaktadır. Dolayısıyla

yükümlülük olarak kiplenmiş bu cümleler (1) otoritenin izni, (2) dış otoriteden kaynaklı bir zorunluluk ve (3) emir anlamlarını taşımaktadır.

Özetle eylem kipliğinin bir alt kategorisi olan yükümlülük kipliği eylem içeren ifadelerle ilgilidir. Cümlede bildirilen eylemin eyleyicisini harekete geçiren etkenlerin dış kaynaklı olduğu durumlar yükümlülük kipliği olarak etiketlenir. Kişisel bir otorite, kanun, norm, ahlak kuralları vb. eyleyici üzerindeki dış etkenler olabilir. Yükümlülük kipliği izin, zorunluluk ve emir olarak üç alt anlam içerir.

2.3.4.f. Devinim Kipliği (Dynamic Modality)

Eylem kipliğinin iki türünden biri olan devinim kişiden kaynaklanan yeterlilik ve istekle ilgili olması yönüyle yükümlülükten ayrılır. Yükümlülük kipliğinde koşullanma unsurları kişinin dışındayken, devinim kipliğinde içseldir (Palmer, 2001: 4). Cümlelerin öznesinin-katılımcısının cümlelerin yüklemine ifade edilen eylemi gerçekleştirme kapasitesine sahip olup olmadığı ile ilgili olan devinim kipliği, herhangi bir katılımcının ihtiyaçlar/gereklikler veya potansiyellerin/yeterliliklerin ötesine geçen ve daha ziyade cümlelerin tamamında tanımlanan durumda içsel potansiyel veya gereklik/kaçınılmazlık vakalarını kapsayacak şekilde genişletilebilir (Nuyts, 2006: 2-3).

Devinim kipliğinin iki temel alt kategorisi yeterlilik ve gönüllülüktür. Yeterlilik sadece fiziksel durumlar için değil, zihinsel durumlar için de geçerlidir. Gönüllülük ise kişinin içsel isteklenme durumundan kaynaklanır.

- (1) a. Mehmet konuşabilir.
- b. Mehmet İngilizce konuşabilir.
- c. İngilizce konuşabilsem.

Yukarıdaki örnek cümlelerin eylemlerinin özne tarafından gerçekleştirilmesi hususunda herhangi bir dış otoritenin yönlendirmesi söz konusu değildir. (1)a ve (1)b cümlelerinde fiziksel ve zihinsel bir yeterlilikten bahsedilirken (1)c’de yüklemde bildirilen eylemin gerçekleşmesine yönelik öznenin istekli olma durumundan bahsedilmektedir.

Sonuç olarak eylem kipliğinin diğer bir alt kategorisi olan devinim kipliği eylemin eyleyicisinin koşullanma durumunun içsel olduğunu ifade eder. Yani özne eylem için herhangi bir otorite, kanun, norm ve ahlaki kurallar tarafından zorlanmaz. Devinim kipliği de yeterlilik ve gönüllülük olarak iki alt kiplik kategorisine ayrılır.

2.3.5. Farklı Kiplik Sınıflandırma Önerileri

2.3.5.a. Eyleyici Odaklı ve Konuşur Odaklı (Agent-Oriented Modality – Speaker Oriented Modality) Temelli Kiplik Sınıflaması

Bybee, Perkins ve Pagliuca (1994) kiplik ifade biçimleri ile kiplik türleri arasındaki ilişkiden yola çıkarak belirli art zamanlı genellemeler yapabilmek için kipliği türlerine ayırmanın faydalı olacağını düşünmüşlerdir. Bu düşünceden hareketle Bybee, Perkins ve Pagliuca (1994) kipliğin eyleyici odaklı, konuşur odaklı, bilgi ve yardımcı cümle kipi olmak üzere dört türünü örneklendirmiş ve tanımlamıştır. Bybee (1985) geleneksel yükümlülük kategorisi yerine eyleyici ve konuşur odaklı kiplikleri önermiştir. Buna gerekçe olarak yükümlülük kavramının tipolojik karşılaştırmalarda dünya dillerinde aynı anda çok geniş ve dar olması, İngilizce gibi dillerde bilgi ve yükümlülük için aynı biçimbirimin kullanılmasından kaynaklanan çok anlamlılık durumlarının ortaya çıkması, zorunluluk ile çıkarım veya olasılık arasındaki bilgi işlevlerinin bilgisel olasılık ile izin arasında sağlanamaması, arzu gibi gelecek içerisinde gelişen bir kategorinin gelişimindeki koşullar vb. nedenleri öne sürmüştür (Bybee, Fleischman, 1995: 5-6).

Kiefer'e (1997: 247) göre eyleyici ve konuşur odaklı olarak yorumlanan sözceler, yükümlülük koşullarının formülasyonu ve aynı zamanda yükümlülük söz edimleri (izin vermek ve emir vermek) olarak düşünülebilir. Ancak Kiefer (1997: 247) böyle bir kiplik ayırma gerek olmadığını ifade eder. Palmer (2001: 85) ise izin ve zorunluluk arasındaki koşullanma faktörlerinin eyleyici için dışsal ve arzu – yeterlilik koşullanma faktörlerinin eyleyici için içsel olmasını garip bir ayırım olarak nitelendirir. Palmer (2001: 85), bu analizde (eyleyici odaklı) 'izin' ve (konuşur odaklı) 'izin' arasındaki farkın anlaşılması zor olduğundan yükümlülük ve devinim ayırımını daha kullanışlı bulur.

Eyleyici Odaklı Kiplik (Agent-Oriented Modality): Temel yüklemde ifade edilen eylemin tamamlanmasına ilişkin olarak bir eyleyicide iç ve dış koşulların varlığını bildirir. Zorunluluk, arzu, yeterlilik, izin ve kök olasılık gibi kiplik anlamları kapsayan eyleyici odaklı kiplik dil bilgisel biçimbirimler ve söz dizimsel ögelerle ifade edilebilir (Bybee ve diğer., 1994: 177-179).

Konuşur Odaklı Kiplik (Speaker-Oriented Modality): Konuşur odaklı kiplik eyleyici üzerindeki koşulların varlığını bildirmez ancak daha çok konuşmacının bir durumu alıcıya empoze etmesini sağlar. Bir konuşurun alıcıyı harekete geçirmeye çalıştığı söz eylemleri temsil eden emirler, istekler veya izinler gibi direktiflerin işaretleyicileri konuşur odaklı olarak adlandırılır (Bybee ve diğer., 1994: Bybee, Fleischman, 1995).

Bilgi Kipliği (Epistemic Modality): Bilgi kipliği iddialar için geçerlidir ve konuşmacının önermesinin doğruluğuna ne ölçüde güvendiğini gösterir. Bilgi kipliğinin yaygın ifadesi olasılık, olabilirlik ve kesin olarak anlaşılandır (Bybee ve diğer., 1994: 179).

Yardımcı Cümle Kipleri (Subordinating Moods): Bu kipler Bybee ve diğerleri (1994: 180) tarafından kipliğin dört türü içerisinde sayılsa da aslında ayrı bir kiplik türü değil, konuşur odaklı ve bilgi kipliklerini kapsayan bir alan olarak kullanılır. Bu başlık altında *tamamlayıcı cümleler* (complement clauses), *kabul ifade edenler* (consensives) ve *amaç yardımcı cümleler* (purpose clauses) tartışılmıştır.

2.3.5.b. İç Katılımcılı Kiplik ve Dış Katılımcılı Kiplik (Participant Internal Modality and Participant External Modality) Temelli Sınıflama

Kiplik için olası ve gerekli anlam alanlarını kullanan van der Auwera ve Plungian (1998) bu iki olası seçeneği “bilgi kipliği, yükümlülük kipliği, iç katılımcılı kiplik ve dış katılımcılı kiplik” alanlarına uygulayarak bir paradigma oluşturmuştur. Bu sınıflandırmada olasılık ve gerekliliği her bir alana uygulayan van der Auwera ve Plungian (1998) yükümlülüğü katılımcıyla ilgili izin veya zorlama, katılımcı dışı bazı sosyal ve etik normlar gibi mümkün olan veya zorlayıcı koşulları da “katılımcı dışı kiplik” içerisinde bir alt alan olarak ele almıştır.

Bilgi Kipliği (Epistemic Modality): Konuşurun yargısına atıfta bulunur ve bir önermenin bazı kararlara göre belirsiz veya muhtemel olarak değerlendirilmesidir (van der Auwera ve Plungian, 1998: 83). Yani bilgi kipliği “*bilgi olasılık veya bilgi gereklilik*”ten birini bildirir.

İç Katılımcılı Kiplik (Participant Internal Modality): Durumun içerisinde yer alan bir katılımcının içindeki bir çeşit olasılık veya gereklilik anlamına gelir (van der Auwera ve Plungian, 1998: 80). Katılımcının yeterliliği (kapasitesi) *iç katılımcılı olasılık*, katılımcının içsel ihtiyacı *iç katılımcılı zorunluluktur*.

Dış Katılımcılı Kiplik (Participant External Modality): Durumla ilgili ve bu durumun olası veya gerekli olmasını sağlayan katılımcının dışsal olduğu şartlara gönderimde bulunur (van der Auwera ve Plungian, 1998: 81). İzin ve zorunluluk alanları için yükümlülüğün de olası ve gerekli durumlarıyla birlikte bu kategori “*yükümlülüğe dayalı dış katılımcılı olasılık, yükümlülüğe dayanmayan dış katılımcılı olasılık, yükümlülüğe dayalı dış katılımcılı gereklilik, yükümlülüğe dayanmayan dış katılımcılı gereklilik*” alt anlamlarından oluşur.

2.3.5.c. Üç Parametre Temelli Kiplik Sınıflaması

Boland (2006) işlevsel dil bilgisindeki standart yaklaşımı izleyerek tezinde, öncelikle dilek ve bildirme gibi kipler ile soru edatı, emir gibi temel söz edimleri veya cümle tipleri dışında kalan ifadeleri anlam (sense), kaynak (source) ve kapsam (scope) parametrelerini kullanarak kiplik ayrımlarına gitmiştir. Boland’a (2006: 85) göre kiplik en iyi üç parametre temelinde tanımlanabilir: potansiyelden gerekliliğe bir skala üzerinde bir modal ifadenin anlamını taşıyan anlam (sense); iç-katılımcılı, dış-katılımcılı veya bilgi-kaynak olarak kipliğe atfedilmiş kaynak (source) ve düzenlenmiş sözcenin bir parçası olarak kapsam (scope). Kipliğin dil bilgisel ifadeleri kendi belirli işlevlerine bağlı olarak yüklem, yükleme veya önerme üzerinde kapsama (scope) sahip olabilir (Boland, 2006: 89).

Anlam (Sense): Geleneksel olarak olasılık ve gereklilik kavramlarıyla açıklanan kipliğin bu iki karşıtlık arasındaki noktaların belirgin hale getirilmesiyle geliştirilmesini kapsayan parametredir. Boland’a (2006) göre İngilizcede dört farklı

genel anlam (sense) ifadesi bulunur: ihtimal (potantiality), eğilim (disposition), zayıf gereklilik (weak necessity) ve gereklilik (necessity). Bu ifadeler dörtten az veya fazla olabilir.

Şekil 5

Anlam (Sense) Skalası (Boland, 2006: 69)

İhtimal Eğilim Zayıf Gereklilik Gereklilik

İhtimal “*can, could, may ve might*” tarafından ifade edilir ve bu ifadelerin anlamı “*önlenemez*” olarak açıklanabilir. Eğilim “*will, would ve wanna*” tarafından ifade edilir ve “*eğilim*” olarak açıklanabilir. Zayıf gereklilik İngilizcede “*shall, should, ought to ve be supposed to*” ile ifade edilerek “*beklenen*” olarak açıklanabilir. Gereklilik ise “*need to, have (got) to, got to ve must*” tarafından ifade edilir (Boland, 2006: 70).

Kaynak (Source): Boland (2006) bilgi, yükümlülük ve devinim kipliklerine iç-katılımcı, dış-katılımcı ve bilgi alt parametrelerini uygulayarak kaynak (source) parametresini kurmuştur. İç-katılımcı kiplik, kipliğin kaynağını katılımcının iç özelliklerine yüklerken, dış-katılımcı kiplik, kipliğin kaynağını dış koşullara bağlar. Yükümlülük kipliği bir yükümlülük kaynağı olarak dış koşulları tanımlar. Yükümlülük olmayan (non-deontic) kiplik bir yükümlülük kaynağından başka bir şey gibi dış koşulları tanımlar. Bilgi kipliği ise kipliğin kaynağını bilgiye bağlar (Boland, 2006: 72). Kiplik ifadeler anlam (sense) ve kaynak (source) parametrelerinin kombinasyonuyla yorumlanabilir.

Tablo 11

Anlam ve Kaynak Kombinasyonu (Boland, 2006:73)

Kaynak	Anlam			
	İhtimal	Eğilim	Zayıf Gereklilik	Gereklilik
İç-katılımcılı	Yeterlilik	Gönüllülük	Zayıf içsel ihtiyaç	İçsel ihtiyaç
Dış-katılımcılı	Kök-olasılık	Kök-eğilim	Zayıf kök-gereklilik	Kök-gereklilik
Yükümlülük olmayan				
Yükümlülük	İzin	Arzu	Zayıf zorunluluk	Zorunluluk
Bilgi	Bilgi olasılık	Bilgi eğilim	Bilgi olabilirlik	Bilgi gereklilik

Kapsam (Scope): Katılımcı odaklı, eylem odaklı ve önerme odaklı kipliklerden oluşan bir parametre olmakla birlikte anlam ve kaynak parametrelerindeki ifade alanlarını kapsar. Kiplik sınıflandırması da bu üç parametre arasındaki kombinasyona göre yapılır ve kiplik ifadelerin kesin anlamları belirlenir. Kapsam yüklem, yükleme ve önermede bulunabilir. Buna göre katılımcı odaklı kiplik ifadelerde yüklemde, eylem odaklı kipliklerde yükleme ve önerme odaklı kipliklerde de önermede bulunur. Kiplik ifadelerin anlamı sadece kapsam (scope) parametresinde farklılaşabilir. Şu örnekler üzerinden parametreler üzerindeki kiplik ifadelerin değişimleri gösterilebilir:

1. *Oldukça yükseğe zıplayabilirim.*
2. *Oldukça yükseğe zıplamak istiyorum.*
3. *Vay canına, beş metre zıplayabiliyorsun! İnanılmaz.*
4. *Her şey hazır, şimdi zıplayabilirsin.*
5. *Kitabımı istersen üç haftalığına ödünç alabilirsin.*
6. *Kütüphanede üç hafta boyunca bir kitap ödünç alabilirsiniz.*

1 ve 2. cümlelerin her ikisi de yüklem üstü (katılımcı odaklı) kapsama (scope) sahiptir ve her ikisinin de kaynağı (source) iç katılımcıdır. Ancak anlam (sense)

parametresinde farklılık vardır: 1 ihtimal, 2 eğilim. 3 ve 4. cümleler de yüklem üstü (katılımcı odaklı) kapsama sahiptir ve her iki cümlede anlam ihtimaldir. Bu sefer farklılaşma kaynaktır, yani 3 iç katılımcılı, 4 dış katılımcılıdır. 5 ve 6. cümlelerde ise anlam ihtimal, kaynak yükümlülüktür. Ancak kapsam 5. cümlede yüklem yani katılımcı odaklı, 6'da ise yükleme yani eylem odaklı kipliktir (Boland, 2006: 74-83).

Tablo 12

Kipliğin Sınıflandırılması (Boland, 2006: 89)

Kiplik Alan	Kapsam (Scope)
Katılımcı Odaklı Kiplik - İçsel Yeterlilik, gönüllülük, (zayıf) ihtiyaç - Dışsal, yükümlülük olmayan Kök-olasılık, kök-eğilim, (zayıf) kök gereklilik - Dışsal, yükümlülük İzin, arzu, (zayıf) zorunluluk	Yüklem ($\pi 1$)
Eylem Odaklı Kiplik - Dışsal, yükümlülük olmayan Kök-olasılık, kök-eğilim, (zayıf) kök gereklilik - Dışsal, yükümlülük İzin, arzu, (zayıf) zorunluluk - Bilgi Bilgi olasılık, (gelecek) olasılık, gereklilik	Yüklemleme ($\pi 2$)
Gerçek Dışılık Varsayımsal, karşı olgusal	
Önerme Odaklı Kiplik - Bilgi Belirsizlik, tahmin, (zayıf) kesinlik, çıkarım - Yükümlülük İzin, arzu, (zayıf) zorunluluk	Önerme ($\pi 3$)
Kanıtsallık Duyumsal kanıt, çıkarım, söylenti vb.	

2.3.5.d. Cümle Kipliği

Portner (2009) bilgi ve yükümlülük ayırımına dayanan çeşitli sınıflandırmaların yanında kiplik biçimleri bölümlemenin bir başka yolu olarak cümle kipliği (sentential modality), alt cümle kipliği (sub-sentential modality) ve söylem kipliği (discourse modality) kategorilerini önerir. Bu kategorilerden de cümle kipliği üzerinde durur.

Cümle kipliği, kiplik yardımcı fiiller ve zarflar gibi “temel” (core) kiplik ifadeleri içeren cümlelerin tamamındaki kiplik anlamın geleneksel ifadesidir. *Alt cümle kipliği*, tam bir cümlelerin içindeki yüklem veya bir isim grubu gibi küçük bileşenlerin içerdiği kiplik anlamın ifadesidir. *Söylem kipliği* ise geleneksel anlam bilimsel çerçeveden açısından hesaplanamayan, söylemde kipliğin anlama katkısıdır. Kipliğin anlamı üzerine yapılan çalışmaların çoğunluğu cümle anlamına yönelik bir doğruluk koşulu yaklaşımına dayanır. Bunun söylem kipliğinin cümlesel doğruluk koşullarının bir parçası olmayan herhangi bir geçici kiplik anlam olduğu söylenebilir (Portner, 2009: 2-3).

2.3.5.e. Üç Alan Temelinde Kipliğin Sınıflanması

Nordström (2010) yan cümlelerin modal işaretleyiciler olduğu hipotezini araştırdığı çalışmasında Palmer’in (2001) süper kategorileri önerme ve eylem kipliğinin yanına kipliğin üçüncü alanı olarak söz edim kipliğini (speech act modality) ekler. Söz edim kipliği Bybee ve Fleischman’ın (1995) konuşur odaklı kiplik kategorisiyle aynı olmakla birlikte daha genel olduğu için bu çalışmada bu şekilde adlandırılmıştır. Söz edim kipliği konuşma eyleminde bir hareket sergilendiğinden önerme kipliğinden farklıdır. Yan cümlelerin ise bağımsız bir sözce gibi işlevi olmadığından yalnızca önermelerdir (Nordström, 2010: 269).

Söz Edim Kipliği (Speech Act Modality): Konuşurun bir durumu alıcıya empoze etmesini sağlayan veya alıcıyı harekete geçirmeye yönelik emir, istek, direktifler vb. sözcükler olarak genel bir tanımlaması yapılabilir. Nordström (2010: 279) söz edim kipliğinin yan cümlelerde sunulmadığını, önerme kipliği üzerinde olduğunu, söz edim kipliği ve önerme kipliğinin ayrı işlevsel kategoriler olduğunu belirtir.

Önerme Kipliği (Propositional Modality): Konuşmacının önermenin gerçeklik değerine ya da olgusalılık statüsüne karşı tutumu anlamına gelir ve tipik olarak bildirme-dilek veya gerçeklik-gerçeklik dışı kipler ve bilgi-kanıt kiplik biçimleriyle ifade edilir (Nordström, 2010: 1).

Eylem Kipliği (Event Modality): Ana olayla ilgili olarak eyleyici üzerindeki koşullarla ilgilidir ve yükümlülük/devinim biçimleriyle ifade edilebilir (Nordström, 2010: 1).

Tablo 13

Kipliğin Farklı Türleri (Nordström, 2010: 16)

Söz Edim Kipliği	Önerme Kipliği	Eylem Kipliği
- Emir kipi - Öğüt - Emir - Yasaklama - İstek kipi - Soru	- Bilgi kipliği - Kanıt kipliği - Bildirme-Dilek - Gerçeklik – Gerçeklik dışı - Koşul	- Yükümlülük kipliği - Devinim kipliği

Genel Yan Cümleler
--

2.3.5.f. İki Boyut Temelli Kiplik Sınıflaması

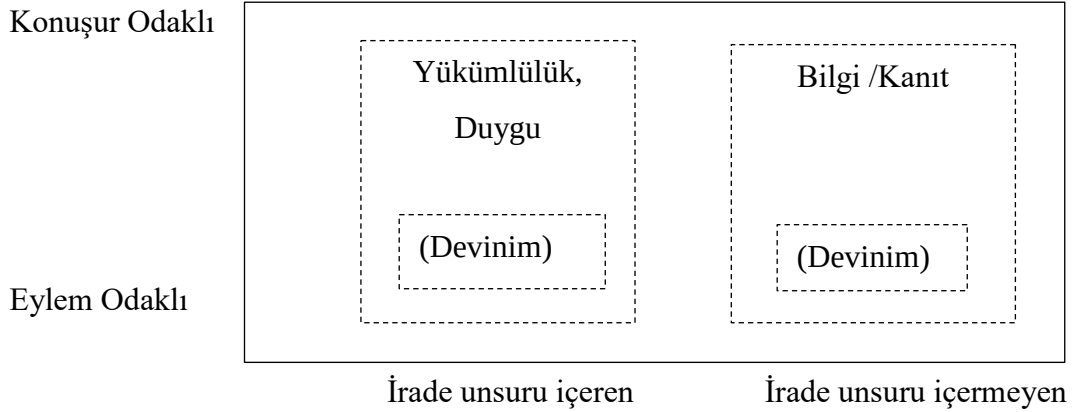
Narrog (2005b) kipliğin betimsel temsili için irade unsuru içeren/içermeyen karşıtlığına ve konuşur odaklı-eylem odaklı karşıtlığına dayanan iki boyutlu bir kiplik modeli önerir. İrade unsuru karşıtlığı Jespersen (1924) tarafından bilgi ve yükümlülük kiplikleri arasındaki ayrım için öne sürülen “irade unsuru içirme”, “irade unsuru içermeme” durumuna dayanır. Narrog (2005b: 684) kipliğin iki türü arasındaki temel ayrımın “irade unsuru” olmasından yola çıkarak bunları “bilgi”, “yükümlülük” veya “eyleyici odaklılık” gibi farkları karakterize eden pek çok faktörle isimlendirmek yerine “iradeye bağlı olan”, “iradeye bağlı olmayan” adlandırmalarını tercih eder. Modelin ikinci boyutunda yer alan konuşur odaklılık ve eylem odaklılık arasındaki

ayrım kademelidir. Narrog'un (2005b: 689) konuşur odaklılık ve eylem odaklılığı bir boyutun iki kutbu gibi görmesinin nedeni konuşur odaklılığın her özel kiplik işaretleyicisinin potansiyel olarak bazı davranışsal özellikler bildirmesiyle kiplik işaretleyicilerin bu özelliklerle ne kadar etkileşime girdiğine bağlı olarak önemli ölçüde değişmesidir. Narrog (2005b: 677) bu yeni modelle yükümlülüğün bilgiye anlamsal gelişimin olduğu yaygın eğilimin aksine kipliklerdeki anlamsal değişimin konuşur odaklı/eylem odaklı boyut boyunca tek yönlü değiştiğini iddia eder. Narrog'a (2005b: 722) göre somut olarak kiplik anlamları açıkça konuşur odaklıya doğru değişme eğilimi gösterirken değişimin zıt yönlü olma olasılığı düşüktür. Bu nedenle model daha önce öne sürülen kiplik anlam değişikliklerinin yönelimleriyle hiçbir ilgisi olmayan ya da ters yönlü olan değişiklik türlerini barındırır.

Narrog (2009) kipliğin alt kategorilerinin Narrog'daki (2005b) çalışmasında önerdiği modele entegre edilmesiyle aşağıdaki anlamsal haritanın elde edileceğini belirtir.

Tablo 14

Kipliğin Boyutları ve Alt Kategorileri (Narrog, 2009: 15)

Narrog (2012) işlevsel-tipolojik bir girişim olarak nitelendirdiği çalışmasında daha önce önerdiği hipotezlerde düzeltmelere giderek önerdiği kiplik modelin anlam değişimlerini daha iyi açıkladığını belirtir. Narrog (2012) yine iki boyuttan oluşur. Birinci boyut irade unsuru içeren/içermeyen karşılığında kipliğin alt türlerini sınıflandırır. Buna göre irade unsuru içeren kiplikler *yükümlülük*, *amaçsal kiplik*

(*teleological modality*), *tercih kipliği* (*preferential modality*) ve *duygu* (*boulomaic*) kiplikleriyken irade unsuru içermeyen kiplikler *bilgi*, *kanıt*, *doğruluk kipliği*, *niceliksel kiplik* (*existential modality*) ve *devinim kiplikleridir*. Modelin ikinci boyutunda öncekinden farklı olarak söz edimi odaklılık ve eylem odaklılık karşıtlığı kullanılmıştır. Bu boyutta konuşur odaklı kutbundan daha genel olan söz edimi odaklılık kutbu tercih edilmiştir. Söylem veya metinde bir kiplik işaretleyici doğrudan söz edim durumuyla bağlantı kuruyorsa söz edim odaklıdır. Söz edim odaklılık, konuşur odaklı (öznellik), duyan odaklı (özneler arasılık) ve söylem odaklılığın üçlü kombinasyonudur. Konuşur odaklı, duyan odaklı ve söylem odaklılığı bütün doğal konuşmalarda kapsar (Narrog, 2012: 49). Bir kiplik işaretleyici, kiplik yargının açıklandığı eyleme katılan bir kişinin koşullarını veya bir bütün halinde konuşmacının göreceli olarak bağımsızlığı ve mevcut konuşma durumuyla ilgili olayı ifade ederse eylem odaklıdır (Narrog, 2012: 51). Narrog'a (2012: 8-11) göre bu boyutların kapsamındaki alt kategoriler şunlardır:

Bilgi kipliği: Herhangi birinin, genellikle konuşurun, dünya bilgisini bildirir.

Yükümlülük kipliği: Sosyal kuralların belirli bir çerçevesi içinde olası veya gerekli olarak bir önermeyi işaretler.

Amaçsal kiplik (*Teleological modality*): Herhangi birinin amaçlarına ilişkin olası veya gerekli olarak işaretlenmiş bir önermedir.

Tercih kipliği (*Preferential modality*): Herhangi birinin tercihinine yönelik olası ve gerekli olarak işaretlenmiş bir önermedir.

Duygu kipliği (*Boulomaic modality*): Herhangi birinin niyetine veya istemlerine yönelik olası veya gerekli olarak işaretlenmiş bir önermedir.

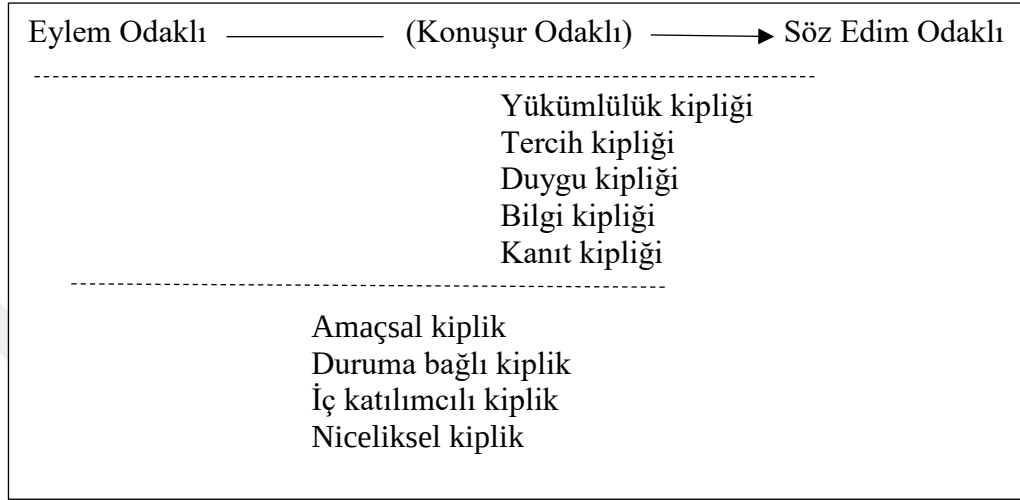
İç katılımcılı kiplik (*Participant Internal*): Bir önermenin bir kişinin yatkınlığına yönelik olası veya gerekli olarak işaretlenmesidir.

Duruma bağlı kiplik (*Circumstantial modality*): Bir önerme kesin durumlara yönelik olası ve gerekli olarak işaretlenmiştir.

Niceliksel kiplik (Existential modality): Durumun ya olası ya da gerekli ele alındığı anlamında nicelenmiş bir durumdur.

Tablo 15

Söz Edim Odaklılığın Boyutları (Narrog, 2012: 54)

2.3.5.g. İşlevsel – Anlamsal Kiplik Sınıflaması

Kipliği anlamsal olarak oldukça heterojen kategorileri kapsayan bir yardımcı fiil kategorisi olarak düşünen Rentzsch'e (2015) göre kipliği tek anlamlı şemsiye bir kavramla bağdaştırmak zordur. Bu yüzden Rentzsch (2015) kiplik kategorilerin belirlenmesinde işlevsel ve anlamsal parametreler kullanmıştır.

Rentzsch'e (2015: 11) göre kipliğin dil bilgisel zaman ve görünüşle ilişkisi, hatta işaretleyicilerinin bir ölçüde birbirine yakın olması, anlamsal sınırlandırmada belirli zorluklar ortaya çıkarır. Anlamsal farklılaşım problemi özellikle görünüş ve dil bilgisel zaman ile görünüş ve kiplik arasında ortaya çıkar. Bunun nedeni görünüşün dil bilgisel zaman ve kiplik içinde dil bilgiselleşebilmesidir (Rentzsch, 2015: 11-12). Bu ilişkiden yola çıkarak Rentzsch (2015) dil bilgisel biçimlerin görünüş ve kiplik işlevlerine dayalı üç işlevsel kiplik kategorisi belirlemiştir:

Kiplik -1 (MOD-1): (Potansiyel olarak) Görünüş kapsamında yer alan kiplik biçim öğeleridir. Kiplik -1, bir bakıma görünüşsel-eylemsel etkileşimle alakalı

olabilen eylemin yapısını etkiler. İşaretlediği olgu bağlamı görünüşle birleştirilebilir, bu durumda görünüş (Kiplik -1 işaretleyicisini içeren) olgu bağlamını kendi kapsamı içine alır. “*Benim bu gece otelde biraz çalışmam gerekiyor*” örneğinde Kiplik -1 işaretleyicisi (gerek) “*bu gece otelde çalış-*” olgu bağlamını etkiliyor ancak *-(X)yor* intraterminal görünüş işaretleyicisi “*bu gece otelde çalışmam gerek*” olgu bağlamının tamamını etkiliyor. Bu durum Kiplik -1’e örnek olarak gösterilebilir (Rentzsch, 2015: 14).

Kiplik -2 (MOD-2): Görünüş ile aynı katmanı paylaşan kiplik birim ögeleridir. Kiplik -2 işaretleyicileri aynı zamanda olgu bağlamına eklenmiştir, ancak olgu bağlamının anlam bilimsel yapısını kullanmamıştır. Kiplik -2 görünüşle aynı katmanı paylaştığı için Kiplik -2 ve görünüş karşılıklı olarak münhasırdır, yani sadece iki kategoriden biri aynı yüklemde işaretlenebilir. Böylece görünüş ve Kiplik -2 değiştirilebilirken birleştirilemez. Bu özellik bir kiplik birim ögesinin üç işlevsel sınıftan birine katılmasını belirleyen bir test gibi kullanılabilir. Türkçe Kiplik -2 ögelerinin tipik örnekleri “*otur-acak, otur-ayım, otur-sun, otur-malı, ve otur-sa*” da görülebilir (Rentzsch, 2015: 15).

Kiplik -3 (MOD-3): Görünüşü kendi kapsamına alabilen kiplik birim ögeleridir. Kiplik -3 cümlelerin tamamını işletir, yani bağımsız sözce ve bir önerme içeren şekilde işletilen dilsel varlıklardır. Sonuç olarak, Kiplik -3’ün kapsamına yüklem tamamı girer. Bunlar isim kökenli yüklemeler, bir görünüş veya bir Kiplik -2 işaretleyicisi olabilir. Tipik olarak Kiplik -3 olgu bağlamını doğrudan işletmez. Kiplik -3 örnekleri “*okuyor olması lazım, okuyor olması muhtemel, okuyordur, okuyor olamaz*” da görülebilir (Rentzsch, 2015: 16).

Çalışmasında temel anlamsal sınıflar olarak “*eylem kipliği, bakışaçısı kipliği ve bilgi kipliği*”ni kullanan Rentzsch’e (2015: 16) göre kipliğin işlevsel alt sınıfları anlamsal etkilere sahip olmasına rağmen işlevsel ve anlamsal sınıflar arasındaki ilişki birebir ve örten değildir.

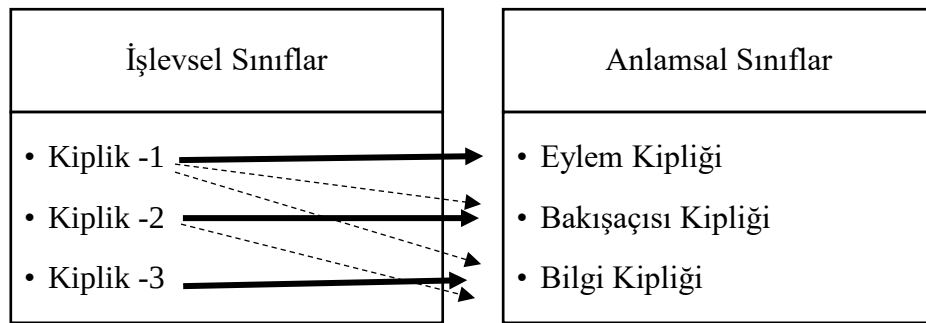
Tipik olarak olasılık, gereklilik veya olgu bağlamında dileme (varsayım) gibi kipsel özellikleri işaretleyen Kiplik -1 anlamsal sınıf içerisinde eylem kipliğini işaretler. Eylem kipliği gerçeklik ve bildirmeyle uyumlu olduğundan bildirme kipinin

çekimsel işaretleyicileriyle birleştirilebilir. Kiplik -2 anlamsal sınıf içerisinde üç alt sınıf içeren bakışaçısı kipliği ile etiketlenmiştir. İlk alt sınıf çok geniş bir yelpazede okuma sunan geleceğe dönük beklenti vb. bildiren (prospective) olasıdır. İkinci anlamsal alt sınıf bilinçli bir öznenin hareketin sergilenmesi için isteklilik, gereklilik veya cevaza yönelik duygusal, akli veya ahlaki tutumunu kodlayan duygusal kipliktir. Bakışaçısı kipliğinin üçüncü alt sınıfı da şart kipidir. Kiplik -3 ise anlamsal alan içerisinde bilgi kipliği ile ilişkilendirilir. Bu alan konuşurun verilen önermenin doğruluk değerini değerlendirdiği öznel bir anlamsal kiplik alanıdır (Rentzsch, 2015: 16-18).

İşlev anlam örtüşmesinin birebir tam bir ilişki içermediğini belirten Rentzsch'e (2015: 20) göre işlevsel sınıfların daha düşük düzeydeki kipsel öğeleri daha üst düzeydeki anlamsal sınıflara hizmet edebilir; yani bazı Kiplik -1 öğeleri olası, duygusal ve/veya bilgi alanını içerebilirken bazı Kiplik -2 öğeleri bilgi alanını içerebilir.

Tablo 16

Kipliğin İşlevsel ve Anlamsal Sınıfları Arasındaki İlişki (Rentzsch, 2015: 22)

2.3.6. Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Kiplik

Dil bilgisi kısaca bir dilin kurallarının bütünü olarak tanımlanabilir. Dil bilgisi öğretimi ise bir dilin işleyiş kurallarının, birtakım yöntem, teknik ve araçlar kullanarak bireylerde kalıcı öğrenmeler meydana getirmek ve onların temel dil becerilerini geliştirmek amacıyla öğretilmesi sürecidir (Dolunay, 2013: 382). İlköğretim Türkçe

Dersi (6,7 ve 8. sınıflar) Öğretim Programı'nda (2006) öğrenci açısından, Türkçenin yapısını oluşturan ve işleyiş kurallarını tanımlayan bilgilere sahip olmanın önemi vurgulanarak dil bilgilerinin öğretiminde kuralların verilmesinin yanında, bu kuralların kelime, cümle ve metin düzeyinde uygulanmaları amaçlanmıştır.

Dil bilgisi öğretiminin esas amacı, bilinçaltındaki dil bilgisini bilinç seviyesine çıkardıktan sonra iletişim sırasında kullanıma koyabilmek ve öğrencilerin, bilmedikleri dil kurallarının farkına varmalarını sağlamaktır (Sezer vd., 1991; Dolunay, 2013; s. 383'teki alıntı). Modern dil öğretiminin temel amacı, dil bilgisi öğretimini zevkli hale getirecek stratejik bir bakış açısını teori ve uygulamada birleştirmek, öğrencileri düşünmeye sevk edecek öğrenme stratejisi yollarını sunmak ve böylece dil hakkında daha fazla şey öğretmektir (Göğüş, 1978; Grenfell, 2000; Riegel, Pellat ve Roul, 1994; Yaman, 2010; s.1217'deki alıntı). Bunun sonucunda dil bilgisi öğretiminde çeşitli yaklaşımlar tercih edilmiştir.

Dil öğretim sürecinde öğrencileri pasif alıcılar olarak gören, öğretimde sürekli tekrar yapmayı, öğrencinin olumlu davranışlarını pekiştirmeyi, alışkanlıklar oluşturmaya ön gören davranışçı yaklaşım bunlardan birisidir. Dil bilgisi öğretim yaklaşımlarından bir diğeri de bilişsel yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre dil edinim süreci insanlarda genetik bir donanımla sağlanır ve çocukların dili bilinçli olarak değil sosyal koşullar çerçevesinde edindiği savunulur. İlköğretim Türkçe Dersi (6,7 ve 8. sınıflar) Öğretim Programı (2006) ile birlikte dil bilgisi öğretiminde yapılandırıcı yaklaşım temel alınmıştır.

Yapılandırıcı dil öğretim yaklaşımı dil bilgisi öğretiminin anlamak ve anlamı aktarmak için yapılması gerektiğini savunur. Dil bilgisi herhangi bir şeyi anlamak, bir anlamı aktarmak ve iletişim kurmak için kullanılmalıdır (Dolunay, 2012: 107). Yapılandırıcı dil yaklaşımı, dil öğrenme sürecine gelişimsel ve etkileşimsel yaklaşmakta olup dil öğrenme sürecini bebeklikten başlayarak ve üst düzey öğrenmeye kadar incelemektedir. Bu süreçte dilin etkileşimsel olarak öğrenildiğini vurgulayan yapılandırıcı yaklaşım dil becerileriyle zihinsel becerilerin ilişkili olduğu, birbirini geliştirdiği, çeşitli zihinsel beceriler gelişmeden bazı dil bilgisi kurallarının öğretilmemesi gerektiğini açıkça belirtmektedir (Güneş, 2013: 277).

Son zamanlarda dil bilim teorileri ve psikolinguistik araştırmalar, dil bilgisi öğretimine farklı yaklaşımlar getirmiş, bağlam-metin ve işlev-biçim kavramları ön plana çıkmıştır (Nunan, 1998; Yaman, 2010: s.1217'deki alıntı). Bu bakımdan gerçek ve gerçek dışı durumların dilde ifade edilebilmesini sağlayan bir kategori olarak kiplik dil bilgisi öğretiminde üzerinde durulması gereken bir konudur. Gerek ana dili gerekse yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kiplik anlamak ve anlamı aktarmak adına farkındalık oluşturulması gereken bir kategoridir. Dil bilgisel zaman ve görünüş ile ilişkili bir kategori olan kipliğin betimlenmesi, öğretimi konusunda ders içeriklerinin belirlenmesi ve kategorinin ders kitaplarında yer alabilmesi açısından önemlidir. Bu nedenle konunun dil bilgisi öğretimi açısından ele alınması gerektiği düşünülmektedir.

Dil bilgisi ile ilgili çalışmalarda kuralcı ve betimleyici olmak üzere iki büyük anlayış hâkimdir. Bir de öğretim dil bilgisi vardır ve genellikle kuralcı dil bilgisi, öğretim dil bilgisi için de kullanılır. İlki klasik veya geleneksel dil bilgisi çalışmaları, ikincisi ise dil bilimsel çalışmaları kapsar (Kerimoğlu, 2014). Kiplik kategorisinin Türkçe dil bilgisi öğretiminde nasıl ele alındığı geleneksel dil bilgisinin konuya yaklaşımıyla ilişkilidir.

Geleneksel dil bilgisi kitaplarında fiil çekimi, zaman ve kip kategorileri temelinde ele alınmaktadır. Dolayısıyla kiplik kategorisine değinilmemektedir. Ergin (1962), Bilgegil (1984), Ediskun (1992), Eker (2003), Korkmaz (2007) ve Banguoğlu'nun (2011) kip ve zamanı birlikte ele aldığını belirten Demirel ve Kerimoğlu (2015: 1270) dil bilgisi geleneğinin kip kabullerini şu şekilde özetlemiştir:

- Kipler bildirme ve tasarlama olarak ikiye ayrılmıştır.
- Beş bildirme, dört tasarlama kipi olmak üzere dokuz kip kategorisi belirlenmiştir.
- Zaman ve kip ayrılmamıştır. Kimi yazarlar bunların farklı olduğu görüşündeyse de sınıflandırmalarında buna yönelik bir uygulama yapmamışlardır.

Geleneksel görüşün aksine dil bilimsel çalışmalarda kip ve zamanın farklı kavramlar olduğu vurgulanmakta ve kiplik kategorisinden bahsedilmektedir. Bu

kavramların farkını ilk vurgulayanlardan olan Dilaçar (1971: 107) aradaki farkı şu şekilde açıklamıştır: “... zaman kipi şeklindeki terimler yanlıştır, çünkü yukarıda açıklandığı gibi kipin zamanla hiç ilgisi yoktur; kip, yalnız ruh durumunu, zaman da sadece zamanı, vakti anlatır.” Uzun (2004), Göksel Kerslake (2005), Kerimoğlu (2011), Demir ve Yılmaz (2014), dil bilimsel zaman, görünüş ve kip/kiplik kategorileri arasındaki ilişki ve farklılıklara dikkat çekmişlerdir. Dil bilimsel bakış açısıyla gerçekleştirilen pek çok çalışmayla artık Türkçe dil bilgisi çalışmalarında da bu kategorilerin birbirinden farklı olduğu vurgulanmakta ve bu anlayış yaygınlaşmaktadır²³. Ancak Demirel ve Kerimoğlu (2015) Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarını kip konusunun işleniş ve kip tanımları açısından inceledikleri çalışmada, incelenen kitapların kip anlayışlarının geleneksel yaklaşımla paralellik gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır. Bu durum dil bilimsel çalışmalarda elde edilen bulgu ve sonuçların Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarına yansıtılmadığını göstermektedir. Ayrıca İlköğretim Türkçe Dersi (6,7 ve 8. sınıflar) Öğretim Programında (2006: 43) biçimbirimlerin temel işlevlerine ağırlık verilmesi gerektiği (örneğin “-DI” ekiyle ifade edilen geçmiş zamanın fiilin gerçekleştiğini görme veya kesin olarak bilme gibi) vurgulanmasına karşın ders kitaplarında geleneksel yaklaşımın yansıtılması bu duruma örnek gösterilebilir.

Türkçede kip/kiplik üzerine yapılan çalışmalar özellikle son yıllardaki artışla birlikte önemli bir boyuta ulaşmıştır. Bu çalışmalar içerisinde bazılarının doğrudan kip/kiplik konusunun öğretimi ve edinimi üzerine odaklandığı görülmektedir. Kipliğin edinimi üzerine yapılan çalışmaların başında Aksu Koç (1988) ve Aksu Koç (2000) gelir. Türkçenin görünüş ve kiplik özelliklerinin çocuklar tarafından nasıl kazanıldığını araştıran Aksu Koç (1988) “-DIr ekinin çıkarım ve tahminleri işaretlemeye kullanılan bir bilgi kipliği olduğu ve -DI eki ile konuşurun “birinci elden” bir bilgiyi, (kanıt) kiplik anlamları ifade edebildiği” gibi doğrudan kiplikle ilgili sonuçlara ulaşmıştır. Aksu Koç (2000) kanıta dayalılığın edinimine odaklandığı çalışmada ise çocukların öncelikle doğrudan deneyimi işaretleyen -DI ve -(X)yor

²³ Türkçedeki kip/kiplik ve zaman ayrımıyla ilgili daha geniş açıklama ve bol örnek için bk. Dilaçar, 1971; Kocaman, 1981, 1988, 1990, 1999; Aksu Koç, 1986, 1988, 2000; Slobin - Aksu Koç, 1986; Erguvanlı Taylan, 1993, 1996, 1997, 2000, 2001; Erkman Akerson, 1994, 1998; Ruhi, 1996, 2000, 2002; Uzun, 1998, 2004; Uzun - Erk Emeksiz, 2002, 2006; Erk Emeksiz, 2009; Corcu, 2003, 2005, 2006; Aslan Demir, 2007, 2008; Kerimoğlu, 2011; Yazıcı Ersoy, 2014

eklerini, daha sonra ise gerçek dışılığın farklı şekillerini işaretleyen –mİş, (A/I)r ve –Dİr eklerini edindiği sonucuna ulaşmıştır. Kipliğin edinimine odaklanan bir diğer çalışma da kipliği anlam bilim, tipoloji ve psikodilbilimi gibi açılardan ele alan Terziyan'dır (2013). Terziyan (2013) kipliğin Türk çocuklarının dil gelişiminde nasıl ortaya çıktığını ve bu gelişimi etkileyen unsurları tespit etmeyi amaçlamıştır. Sonuç olarak Terziyan (2013) Türk çocukları tarafından dinamik kiplik, kanıt kipliği, bilgisellik ve yükümlülük kipliklerinin sırasıyla edinildiğini ifade etmiştir. Aynı zamanda çocuğun duyduklarının, yapıların çok işlevliliğinin, kiplik belirten yapının türünün ve çocukların zihinsel becerileri gibi unsurların kiplik edinimini etkilediğini gözlemlemiştir.

Erguvanlı ve Özsoy (1993) hem kiplik sınıflamasına hem de kiplik öğretimine odaklanmış bir çalışmadır. Palmer (1986) sınıflamasını Türkçeye yansıtan Erguvanlı ve Özsoy (1993) kiplik biçimlerinin öğrenciye ancak anlam alanlarını ortaya çıkaran konuşma ve metinler yoluyla öğretilebileceği üzerinde durur. “Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilere Türkçe kiplik belirticileri {-Abil-} ve {-mAlI} öğretilirken işlevsel materyal nasıl olmalıdır?” sorusundan yola çıkarak kiplik öğretimi üzerine işlevsel materyal geliştirmeyi amaçlayan Hacıömeroğlu (2007) bilgisayar destekli öğretim tekniği ile bilgisayar ortamında işlevsel materyal örnekleri tasarlamıştır. Bu çalışmaların dışında Güçer (2010) gibi fiil çekim eklerinin işlevlerinin belirlenmesine ve bu işlevlerin öğretime yansıtılmasına odaklanan ayrıca bu eklerin kiplik işlevlerini de belirleyen çalışmalar bulunmaktadır. Sonuç olarak kiplik kategorisinin Türkçedeki durumunun betimlenmesine yönelik alanyazında pek çok çalışma yer alsa da bu çalışmalarda elde edilen bulguların Türkçe öğretimine yansıtılmasına yönelik çalışmalar sınırlıdır.

2.3.7. Kiplik Alanyazını

Kiplik alanyazını hakkında genel bir görüş elde etme açısından çalışmaların sistematik bir biçimde tanıtılması faydalı olacaktır. Ancak dünyadaki tüm araştırmaların burada tanıtılması mümkün olmadığından çalışmada gönderimde bulunduğumuz kaynakların bir kısmı tanıtılmıştır. Ayrıca gönderimde bulunduğumuz kaynaklar sadece Türkçe ile ilgili olmadığından tanıtılan kaynakların “*Türkçe*

dışındaki dillere yönelik kiplik çalışmaları” ve “Türkçeye yönelik kiplik çalışmaları” olarak iki başlık altında sunulmasının kiplik alanyazınının daha iyi tanıtılabilmesi açısından uygun olduğu düşünülmüştür.

2.3.7.a.Türkçe Dışındaki Dillere Yönelik Kiplik Çalışmaları

Kiplik çalışmaları genel olarak İngilizce ve diğer Avrupa dillerine yönelik olmakla birlikte Kuzey Amerika Yerli Dilleri, Afrika dilleri ve Asya-Pasifik dillerini de kapsamaktadır. Oldukça geniş bir birikime sahip kiplik alanyazınında Kerimoğlu (2011: 26) mantıksal, tipolojik, ve anlamsal- edimsel olmak üzere üç farklı yaklaşım olduğunu ifade etmektedir. Kerimoğlu’na (2011: 30) göre birbirine çok uzak olmayan bu yaklaşımların vurguladıkları, odaklandıkları olguların farklılığını belirtmek gerekir. Yani bu yaklaşımlar arasında bazı konularda benzerlik, bakış açısı birlikteliği bulunabilir. Örneğin tipolojik çalışmalar biçimbirimlerin işaretlediği anlam alanlarını belirleme gibi konulara anlam bilimsel bakış açılarıyla yaklaştıklarından bu çalışmaların anlam bilimsel çalışmalarla benzerliklerinin olduğu belirtilmelidir. Dolayısıyla bu yaklaşımlar arasında net bir sınır çizmek mümkün değildir.

Bu yaklaşım biçimleri dışında son yıllarda bilişsel anlayışın da kiplik konusuna yansıtıldığı çalışmalar bulunmaktadır. Ayrıca kipliğin, işaret dilindeki kategorizasyonu, psikoloji vb. alanlara da konu olduğu görülmektedir. Ancak psikolojideki kiplik tanımı dil çalışmalarından farklıdır. Psikolojide kiplik “farklı duyu organlarından (modalitelerden) sunulan duyusal bilgilerin tek bir bütünleşik deneyim haline gelmesidir (<http://www.psikolojisozlugu.com>)”. Tanımdan da anlaşılacağı üzere psikolojide kiplik daha çok duyular ve algılarla ilgilidir. Dil biliminde kiplik ise bu duyu ve algıları dilde bildiren öğelerle ve bildirilme yollarıyla ilgilenilir. Psikolojide dil öğretimi ve beyin çalışmaları konusundaki araştırmalar da kipliğin geniş çalışma evreni hakkında fikir sahibi olmamıza yardımcı olabilir (bkz. Cho, (2017); Miskovic, Anderson, (2018); Barnhart, Rivera, Robinson, (2018)).

Kiplik çalışmalarında temel alınan yaklaşımlardan biri de mantıksal yaklaşımdır. Dünyanın nasıl olduğu, nasıl olabileceği ve nasıl olması gerektiği bilgisine yani metin üreticisinin dünyaya dair bilgisinin niteliğinin bu bilginin dayanak noktası olduğuna odaklanır (Kerimoğlu, 2011: 27). Mantıksal gelenek önermenin

betimlenmesine yoğunlaşır. “*Gerekli olarak doğru önerme*” ve “*olası olarak doğru önerme*” geleneksel mantıkta farklı kategorileri temsil etmekle birlikte gereklilik ve olasılık birbirinden bağımsız kavramlar değildir. Biri diğerinin yardımıyla tanımlanabilir (Kiefer, 1987, 1997). Lyons (1977: 787) da gereklilik ve olasılığın geleneksel kipsel mantığın merkez kavramları olduğunu ve bu kavramların evrensel ve varlıksal nicelik gibi, olumsuzlama açısından ilişkili olduklarını ifade eder. Yani P mutlak doğruysa, $\sim P$ olası doğru olmayabilir ve eğer P olası doğruysa olumsuzu mutlak doğru değildir. Kiplik alanyazınında Lyons (1977) ve Kiefer (1987) mantık temelli yaklaşımlara örnek olarak gösterilebilir. Mantık temelli yaklaşımlar dışında anlam bilimsel, edim bilimsel ve tipolojik kiplik çalışmalarına da alanyazında rastlanmaktadır.

2.3.7.a1. Anlam Bilimsel Çalışmalar

Kiplik anlamla ilgili bir kategoridir. Bu nedenle merkezine anlamı koyan semantik, edimsel gibi alanlar kiplik incelemelerinin en yoğun yapıldığı alanlardır (Kerimoğlu, 2011: 30). Bir anlam bilim kategorisi olarak ve olgusal açıdan kipliği tanımlayan Narrog (2005a, 2005b, 2009, 2012) aynı bakış açısıyla kipliğe bir sınıflama önerisi getirmiştir. Kipliğin en iyi anlam bilimsel düzeyde tanımlandığını varsayan Narrog’a (2005a) göre anlam bilim, anlamsal özellikleri paylaşan belirli formal kategorileri belirleme ölçütleri sunarken, edim bilim bu tür kategorilerin kullanımındaki düzensizlikler konusundaki sorunları ele alır. Anlamın edimsel yorumundaki mekanizmalar, herhangi bir belirli kategoriyle sınırlı olduklarında, genellikle formal ve anlamsal kategorilerin birleşimiyle çalıştığından bu bir kategoriye edimsel olarak tanımlamanın daha zor olmasını sağlar.

Kip ve kipliğin diller arası geçerli bir modelini gerçekleştirmek ve önerilen model temelinde kiplik ifadelerin anlamsal değişimine yeni bir bakış açısı sağlamayı amaçlayan Narrog (2005b) kipliklerdeki anlamsal değişim eğiliminin eylem odaklı/konuşur odaklı boyut boyunca tek yönlü olduğunu iddia eder. Kipliğin betimsel temsili için yeni iki boyutlu bir model öneren Narrog (2005b) kiplik anlamların pek çok görünüşü arasında iradeye bağlı ve eylem odaklı-konuşur odaklı karşıtlığının kiplik kategorisinin uzantısını tanımlayan en iyi iki parametre olduğunu tartışmıştır. Konuşur

ve eylem odaklılık boyutunun aynı zamanda kiplikteki ve kipliğin ötesindeki anlamsal değişimini karakterize eden ve kısıtlayan unsurlar olduğunu savunan Narrog (2005b: 722) somut olarak kiplik anlamların açıkça konuşur odaklıya doğru değişme eğilimi gösterdiğinden değişimin zıt yönlü olma olasılığını düşük görür. Bu nedenle Narrog'un (2005b) önerdiği model daha önce öne sürülen kiplik anlam değişimlerinin yönelimleriyle hiçbir ilgisi olmayan ya da ters yönlü olan değişiklik türlerini barındırır.

Narrog (2009) ise Modern Japoncanın kip ve kipliğinin betimsel bir genel görünüşünü sunarak, anlam bilim boyutunda kiplik ve ilişkili kategorilerin bölümlenmesini (bkz. Tablo 14) tasvir etmiştir. Ayrıca çalışmanın ikinci bölümünde Japoncadaki kiplik kategorilere göre işlevsel kategorilerin hiyerarşisini ve “cümle katmanlı yapılar” kavramını açıklamıştır. Narrog (2012) bir sınıflandırma sunmak (bkz. Tablo 15) ve bu sınıflandırma üzerinden kiplik ve öznelleştirme anlayışında bir ilerleme sağlamak amacıyla, diğer kiplik ve öznellik/öznellemeye yönelik bakış açılarını dikkate alarak deneysel ve art zamanlı bir bakış açısıyla bunları değerlendirip bir sentez önermiştir.

Barbiers, Buekema, van der Wurff (2002) üretken söz dizimi araştırmalarıyla kiplik ve kiplik yapıların pek çok özelliğini aydınlattığını belirtmişlerdir. Bu bakış açısıyla kiplik ve kiplik yapıların özelliklerinin tartışıldığı çalışmada, kipliklerin tartışma yapısı, kipliklerin konumu ve söz dizimsel özellikleri ile anlamsal belirsizlikleri arasındaki ilişki hakkındaki sorunların netleştirildiği düşünülmektedir. Bilgi – kök belirsizliği için alternatif analizler sunulmuş fakat ikisinden birinin seçimi için nihai bir sonuca ulaşamadığı belirtilmiştir. Kipliği anlam bilimsel bir kavram olarak ele alan Barbiers (2002), bilgi yorumları ve kök (root) yorumları arasındaki farka dikkat çeker. Bilgi yorumları içe yerleşik tümcecik durumunda, özne kalıbı odaklı özellik veya bir önermenin doğruluğunun uyarlaması ile konuşmacı odaklı bir yorum sınıfı içerirken, kök yorumları gelecek, yeterlilik, izin veya bir durumu meydana getirmek veya bir eylemi gerçekleştirmek için zorunluluk içerir (Barbiers, 2002: 1).

Kipliğin anlam bilimsel teorisiyle ilgili bir çalışma olan Portner (2009) yeni olguların kipliğe sahip olduğunun anlaşılmasında anlam bilimsel teorilerin katkısına dikkat çeker. Cümle kipliğine odaklandığı çalışmada Portner (2009) kiplik

biçimleri bölümlelemenin bir başka yolu olarak cümle kipliği, alt cümle kipliği ve söylem kipliği kategorilerini önerir.

Kiplik sorgusunun yeniden başlatılarak dil bilgisel olarak karmaşık olan kipliklerin dikkatle incelendiğinde kalıpların sözsel anlamı hakkında çok şey öğrenilebileceğini düşünen Lassiter (2017) çalışmasında iki noktaya odaklanır. Birincisi kiplik anlam çalışmalarının odaklandığı biçim ve kalıpların dışındaki nispeten atıl kipliklerden başlayarak özellikle *likely*, *certain* ve *good* “muhtemelen, kesin ve iyi” gibi açık derecede kademeli olan karmaşık kiplikler için bir semantik oluşturmaktır. İkincisi ise kiplik teorilerinin komşu alanlardan ilgili konulardaki zengin, sofistike alanyazınla etkileşim kurması gerektiğidir. Lassiter (2017), geliştirilen kiplik dilin analiz, mantık ve karar verme konusunda alanyazında belirsizlik ve değer gösterimi için ölçünlü biçimler sağlayan Bayesci analizlerle yakından ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Lassiter (2017), felsefenin ve bilişsel bilimin başka yerlerinde yaygın olan Bayesci biçimciliklerin kiplik anlamlarda iyi bir şekilde kullanılabileceğinin bir argümanını sunar.

Cümlesel türe ek olarak çeşitli söz dizimsel kategorilerde modal anlamların inşasını inceleyen Arregui ve diğerleri (2017), bir dizi söz dizim kategorisindeki kiplik anlamların incelenmesinin, hem kiplik anlamsal örgütlenmede söz dizimi yapısının hem de gerçek olmayan olasılıkların biçimsel olarak kategorizasyonu üzerine yeni düşünceler sunar. Kipliğin geleneksel olarak düşünülen çok daha kapsamlı sayıda söz dizimsel alan adını kullanabileceğini düşünen bir görüşü destekleyen Arregui ve diğer. (2017), kiplik anlamların çeşitli söz dizimsel kategoriler ve söz dizimsel yapı seviyeleri ile ilişkili olduğu birleşik konular oluşturan kategorik bir bakış açısına sahiptir.

Bu bakış açısıyla Arregui ve diğer. (2017), üç ana kartografik yapılandırmaya sahiptir. (i) Fiil ve ad kökenli alanlarda gömül olarak ortaya çıkan (diğer bir deyişle eylem öbeği veya ad öbeğinin baskın olduğu durumlarda) *düşük kiplik* (low modality): Çalışmanın en kapsamlı araştırma alanını oluşturan bu kiplik ad kökenli alandaki kiplik ve fiil alanındaki kiplik olarak ikiye ayrılır. Ad kökenliler alanındaki çalışmalarda geleneksel bilgi kipliklerinin yokluğunda bilgi etkilerin yapısı, bu

yorumlarda dil bilimsel değişkenlerin parametreleri keşfedilir ve aynı zamanda ad gruplarında koşul anlamları tanıtılır. Fiil kökenliler alanında ise özellikle arzu, umut, konuşur inançları ya da planlanan olayları işaret eden sözcük fiillerin yorumlanmasına odaklanılmıştır. (ii) Dil bilgisel zaman ve görünüşe yapısal olarak bağlı olan (yani genel olarak eğilimli katmanlar olarak bilinen cümle yapısının merkezi alanlarında) kiplikler *orta kiplik* (middle modality) olarak adlandırılır. Çalışmanın bu bölümünde dil bilgisel zaman ve görünüş ile ilişkili olarak kiplik anlamların inşası incelenir. Bu bölümde, kiplik çeşitleri ile dil bilgisel zaman/görünüş yapılandırmaları arasında bire bir karşılıklılık bulunmadığı fikrini içeren dil bilimsel veriler yer almaktadır. (iii) Üçüncü kartografi *yüksek kiplik* (high modality), en geniş yorumlayıcı kapsamı (yani tamamlayıcılar ve ilgili söz dizimsel kategorilerle ilişkili cümlelerin kabaca en üst bölümleri) alınarak dil bilgisel zaman ve görünüş alanlarının üstünde görünen kipliği belirtir. Bu bölümdeki çalışmalar bilgi/kanıt anlamalarının inşası hakkında mevcut yayınlardan esnek yaklaşımlar sunarak bildirimsel olmayan anlamların nasıl oluşturulabileceğini inceler (Arregui ve diğer., 2017: 1-7).

2.3.7.a2. Edim Bilimsel Çalışmalar

Anlam bilim ve edim bilim arasında kesin bir ayrım olmamakla birlikte uygulamada bir anlam bilim kitabında nelerin olması gerektiği yönünde bir eğilim vardır. Kabaca anlam bilim bir sistem olarak dildeki sabit anlam kaynaklarıyla ilgiliyen edimsel belirli durumlarda ve belirli metinlerde iletişim için bu sistemin kullanımıyla ilgilidir (Cruse, 2006: 2). Hoyer'e (2005a: 1308) göre insanın zihinsel etkinliklerinin bir boyutu ve karmaşık insan davranışlarına bir örnek olarak dil, insan zihninde sıkı sıkıya bağlanmış sofistike bir bilişsel alt yapı içerir. Dilin işlevi, zihnin kavramsallaştırdığını sembolize etmektir; edimsel olarak konuşmak gözlemlenebilir dilin oluşturulması ve bağlamsallaştırılmış insan davranışının analizi, dil için bilişsel alt yapının anlaşılmasına yönelik gerekli ilk adımdır.

Kiefer'e (1997: 243) göre edim bilim, bağlamsal görüngülerin dil bilimsel yapısıyla ilişkilidir (böylece anlamsal varsayımlardır). Bağlamsal görüngüler ilişkisi (i) zaman, yer, sosyal gruplanma ve katılımcı rolleri ile (ii) muhatapın stratejileri, planları, amaçları ve niyetlerini içerir. Cruse'a (2006: 4) göre edimde aslında önemli

olan konuşurken insanların ne yaptığıdır. Hoyer (2005a: 1309) ise bilişsel edimsel yaklaşımın iki temel prensibi olarak dilin kullanıcılarının zihinsel dünyasının ayrılmaz bir alt kısmı olarak dilin daha geniş bilişsel yerleştirilmesiyle ilgili “bilinçaltı” ve dilsel davranışın devinimiyle ve içeriğe uygun yapısıyla ilgili “devingenliği” tanımlar. Özetle edimsel incelemeler dil birimlerinin düşünce ve iletişim alanını da içeren bağlamı göz önüne alarak dil birimlerinin kullanımına odaklanır. Bilişsel edimsel bakış açısı, kiplik sistemin yüzey seviyesinde nasıl çalıştığını değil, kavramsallaştırmanın daha derin seviyesinde nasıl modellendiğini de benzersiz biçimde açıklar (Hoyer, 2005a: 1318).

Bilgi ve kök kiplikleri arasındaki ilişkiyi anlamsal ve edimsel açıdan inceleyen Kiefer (1997: 243) olasılığın (*can ve may*) iki anlamı arasındaki ilişkinin ve başta kiplik fiiller olmak üzere kiplik ifadelerin “edimsel eylem potansiyeli”nin sorgulanmasını kipliğin edimsel incelemelerinin geleneksel problemleri olarak görür. Sonuç olarak yükümlülük gereklilik ve yükümlülük olasılığın anlamsal kavramlar, zorunluluk ve izinin ise edime bağlı kavramlar olduğunu belirtir.

Çeşitli dillerde kiplik kategorilerin farklı şekillerde işaretlenmesinden yola çıkarak “gerçek” ve “gerçek dışı” kategorilerini ve adlandırmalarını sorgulayan Mithun (1995) bu terminolojiyi, ortak bir anlamsal ve edimsel temel olmaması durumunda, çeşitli olgulara uygulamanın gereksiz karışıklığa neden olabileceğini belirtir. Mithun’a (1995: 386) göre gerçek/gerçekdışı terminolojisi kullanılsaydı ayrımın anlam bilimsel niteliğindeki diller arası yakınsallık ve uygulamasındaki karşıtlıklar fark edilmeyebilirdi. Herhangi bir modal kategoride olduğu gibi temel aldıkları ayrımların karşılaştırılabilir olmasını sağlamak için bu kategorilerin diller arası karşılaştırmalarına özel dikkat gösterilmelidir.

Kipliğin anlamsal ve edimsel alt bileşenlerinin birbirinden ayrı tutulmasının kolay olmadığını belirten Givon (1995: 111), öncelikle – anlamsal ve öncelikle – edimsel işlevlere hizmet eden yapılar etrafında kipliğin açıkça kümелendiği görüşündedir. Kipliğin bu bütünsel görünüşü görünürde daha anlamsal olan bilgi alanı ve görünürde daha edimsel olan yükümlülük alanı ayrımı yapan analitik geleneğe rağmen ortaya çıkar. Bu ayrımın bir nebze doğruluğu olduğuna katılmakla birlikte

Givon (1995: 111) dil bilgiselleşme modellerinin bilgi ve yükümlülüğün kavramsal bağımsızlığını doğrulaması ve kasıtlı insan etkileşimi hakkındaki sezgisel sonuçların iletişimsel kullanım çalışmasını desteklemesinin çelişik bir durum ortaya çıkardığını belirtir. Bu çelişik durumdan yola çıkarak çalışmasını temellendiren Givon (1995: 114) bilgi kipliğini iletişimsel olarak yeniden tanımlamıştır (bkz. s.95-96).

Nuyts (2001a) dilin bilişsel- edimsel yaklaşımından ortaya çıkan bazı görüşleri göstermek ve daha ileri taşımak için bir vaka çalışması sunmaktadır. Bilgi kipliğinin anlamsal alanı hakkında derinlemesine ampirik bir inceleme olan Nuyts (2001a), dil bilim ve kavramsal gösterim arasındaki ilişkiye odaklanarak dil kullanımını temel alan bilişsel sistemin organizasyonunu inceler. Ampirik analizin sonuçları anlamsal bir kategori olarak bilgi kipliğinin dil bilimsel ifadelerden bağımsız olduğu varsayımı için katı bir argüman sunar. Bu bulgunun birçok anlamsal alana genellenebileceği, insan kavramsal sisteminin örgütlenmesinin genel bir görünümünün geliştirilebileceği tartışılmıştır (Nuyts, 2001a:XV). Nuyts'a (2001a) göre bu araştırmanın kapsamı bilgi kipliğinin ve ampirik analizden ortaya çıkan ilgili niteliksel boyutlarla olan etkileşimlerin ötesindedir.

Nutys (2001b) kanıt kategorisinin bilgi kipliği ile ilişkili olduğuna yönelik edimsel yaklaşım temelli bir çalışmadır. Bu çalışma bilgi kipliği ifadelerinde öznelliğin rolünü inceler ve öznellik boyutunun ayrı bir kanıt niteliği taşıdığını savunur. Bütüncü verilerine dayanarak, boyutun bilgi kipliğinin ifade biçimleri bağlamında dil bilgisel yapıda nasıl oluştuğunu göstermeye çalışan Nuyts (2001b) bu boyutun kesin doğasını yansıtmakta ve kanıtın diğer bazı kavramlarıyla bağlantılarını tartışmaktadır. Ayrıca Nuyts (2001b) öznellik kavramı ve alanyazında bulunan kavram arasındaki ilişkiyi de karşılaştırır.

Kipliği görünüş ve zaman kategorilerinden daha yüksek bir soyutlama seviyesine ait gören Nuyts'a (2006: 1-2) göre geleneksel olarak kiplik üç temel anlamsal boyut içerir: devinim, yükümlülük ve bilgi. Nuyts (2006: 7-12) alanyazındaki kip, doğruluk kipliği, istem/niyet (volition/intention), kanıtsallık (evidentiality), duygu kipliği/tutum (boulomaic modality/attitude) gibi kategorileri de kiplik sınırındaki kategoriler olarak değerlendirir.

Hoye (2005a) ve Hoye (2005b) kiplik ve edim bilimi araştıran bir durum çalışmasıyla söylem ve edimsel bakış açısı içinde daha ileri araştırmalar için gündemi özetler niteliktedir. Hoye (2005a) İngilizce özelinde bilişsel- edimsel ve tipolojik yaklaşımları incelemiştir. Bu çalışmanın üretimsel dil bilgisi çerçevesinde araştırma konusu: kiplik fiillerin bilgi-kök yorumu; geçişli-geçişsiz değişimi; kiplik fiil tümeleme ve olumsuzluk ile kipliği işaretlemenin alternatif yollarını içeren diğer sistemlerle kipliğin etkileşimini içerir (Hoye, 2005a: 1295). Hoye'da (2005b) ise vurgu sözel olmayan ve aynı zamanda sözel anlam taşıyıcıları olan ve (özellikle) İngilizceyle ilgili çalışmalardır. Çalışmada kiplik sözlüksel fiiller, kiplik zarflar, kiplik sıfatlar gibi kiplik ifadeleri benimsemek adına tanımlama ve analizler için edimsel bir bakış açısı tercih edilmiştir.

2.3.7.a3. Tipolojik Çalışmalar

İşlevsel dil bilimin bir parçası olarak tipolojik gelenek içindeki çalışmalar, dil yapılarının işlevlerini analiz ederek açıklama üzerine vurgu yapar. Tipolojik analiz diller arası karşılaştırmaları ve genellemeleri, bunlar için açıklama araştırmalarını içerir (de Haan, 2006: 27). Tipoloji çalışmaları tek bir dille sınırlı olmayan, dünya dillerinin temel özelliklerini belirli parametreler ışığında gruplamayı hedefleyen çalışmalardır (Kerimoğlu, 2011: 28). Croft'a (1995; Palmer, 2001:s.18'deki alıntı) göre diller arasındaki değişkenliğin çok büyük olması ve biçimsel tanımlamaların tek bir dilin yapısal sistemi için içsel olması gibi nedenlerden dolayı tipolojistler genellikle anlam bilimsel, edim bilimsel veya söylem temelli, dil bilimsel sistem için dışsal olan, tanımlar kullanırlar. de Haan'a (2006: 27) göre ise diller arası genellemelerin açıklamaları çoğunlukla ekstra dil bilimsel niteliktedir. Yani açıklamalar dil kullanımı, biliş ve sosyal faktörlerden yola çıkabilir. Kiplik üzerine tipolojik alanyazının çoğu kipliğin anlam bilimsel görünüşüyle ilgilidir.

Genel olarak tipolojik çalışmalara ilginin artmasıyla şu anda mevcut olan kip ve kipliğe ilişkin diller arası veriler, çoğu zaman birbiriyle ilgisiz dillerin ve hatta kültürlerin karmaşık kiplik sistemlerini karşılaştırma ve aralarında karşıtlık oluşturmayı mümkün kılmaktadır (Hoye, 2005a: 1318). Dünyadaki dilleri kiplik yönünden inceleyen, kipliğin tipolojik bir parametre olarak ele alındığı pek çok

çalışma olmakla birlikte Palmer (1986, 2001), Bybee (1994, 1995), de Haan (1997), van der Auwera (1998, 2005, 2009) gibi çalışmalar tipolojik kiplik incelemelerinde öne çıkmaktadır (Kerimoğlu, 2001: 28-29). Kipliğe tipolojik bir bakış açısı getiren ilk uzun kitap çalışması olan Palmer (1986) ve (2001) bu alanda referans çalışmalardır (de Haan, 2006: 28). Palmer (2001), Palmer'in (1986) gözden geçirilmiş ikinci baskısıdır.

Anlam bilimsel bir terim ve dil bilgisel bir kategori olarak ele aldığı kipliğin kip ile ayrımını net bir şekilde yapan Palmer (2001) çalışmasının başlangıcında temel terimleri tartışarak bir standart önermiştir. Gerçeklik ve gerçeklik dışı ayrımını kullanan Palmer (2001) kipliği önerme ve eylem kiplikleri olarak iki üst kategori içerisinde sınıflandırmıştır. Bilgi ve kanıt kategorilerini önerme kipliği altında tartışan Palmer (2001), yükümlülük ve devinim ayrımını da eylem kipliği altında tartışmıştır.

Diller arası genellemelerin açıklamaları art zamanlı olabilir. Art zamanlı açıklamalar kipliğin tipolojik açıklamalarında önemli bir rol oynar (de Haan, 2006: 27). Bybee ve diğerleri (1994) de kipliğin gerçek anlayışının art zamanlı ilişkilerin incelenmesiyle ortaya çıkacağını öne süren bir çalışmadır. Çalışmanın amacı kip ve kiplik kavramlarının gelişiminin temel yörüngesini saptamak ve bu alanda belirli dil bilgisel anlamların neden ve nasıl çıktığını belirlemektir. Belirli art zamanlı genellemeler yapılabilmesi için kipliği belirli türlere ayırmanın faydalı olacağını savunan Bybee ve diğer. (1994), kipliğin *eyleyici odaklı*, *konusur odaklı*, *bilgi ve yardımcı cümle* olmak üzere dört türünü örneklendirmiş ve tanımlamıştır. Bybee ve Fleischman (1995) dillerin art zamanlı ve eş zamanlı olarak, özellikle morfosentaktik, anlam bilim ve söylem-edimsel faktörlerin etkileşimi açısından teorik yönelimlerini içeren bir çalışmadır. Kip ve kiplik arasındaki ilişkiyle ilgili temel başlıkların ele alındığı kitapta Bybee ve Fleischman (1995) bilgi/yükümlülük ayrımına karşı eyleyici odaklı/konusur odaklı ayrımının gerekçelerine odaklanır.

Van der Auwera ve Plungian (1998), Bybee ve diğerlerinin (1994) sunduğu yollardan başlayarak kipliğin anlamsal haritasının bazı özelliklerinin taslağını yapmak ve dillerin kipliği ifade etme yolları hakkında tahminlerde bulunmak için bu taslağı kullanmayı amaçlamaktadır. Van der Auwera ve Plungian (1998), kiplik türlerinin

belirlenmesinde Bybee ve diğerlerinin (1994) kullandığı konuşur odaklı/eyleyici odaklı ayrımının yerine *iç katılımcılı kiplik ve dış katılımcılı kiplik* ayrımını önerir. Ancak bu çalışmayı diğer tipolojik çalışmalardan farklı kılan özelliği kipliğin anlamsal haritasını sunmasıdır. Bu harita Bybee ve diğerlerine (1994) benzer şekilde kiplik gelişiminde art zamanlı ve eş zamanlı olarak bir evrensel ilginin olduğunu varsaymıştır.

Palmer (1986) gibi kipliği anlamsal bir kategori olarak ele alan de Haan (1997) da tipolojik çalışmalardan biridir. Kiplik sınıflamasında anlamsal yaklaşımı temel alan de Haan (1997), kiplik sınıflamalarının işlevliğini göstermede bir matris kullanımının etkili olabileceği düşüncesindedir. Ancak anlamsal alanların arasında berliğin bir sınır olmaması nedeniyle matris hücrelerinin birebir uyuşmadığını gösterir. Bunun yerine kiplikler arasındaki derecelerde kademeli bir fark olduğu gerçeğine dayanan *süreklilik modeli (continuum model)* adını verdiği ve işlevsel dil bilgisinde kullanılan skaler modele benzer bir model önerir:

Şekil 6

İngilizce için “May, Should ve Must” Fiillerinin Gösterimi (de Haan, 1997: 41).

Bu modelde zayıf ve güçlü arasında belirli bir sınır yoktur. *May* bilgi ve yükümlülük olarak *should* ve *must*’tan zayıftır. *Should* bilgi ve yükümlülük olarak *may*’dan güçlü *must*’tan zayıftır. *Must* ise bilgi ve yükümlülük olarak *should* ve *may*’den güçlüdür.

Evrensel dil edinimi ve tipolojik çeşitlilik arasındaki ilişkinin incelenmesini amaçlayan Boland (2006), dünya dillerinde ve dil edinimi aşamalarında özdeş olan dil bilgisel zaman, görünüş ve kipliğin dil bilgisel sistemlerde ne ölçüde değiştiğine odaklanmıştır. Dil edinimi ve tipolojik çeşitlilik arasındaki ilişki dil bilgisel zaman, görünüş ve kipliğin anlamsal alanları ile niceliksellik (quantification), kanıtsallık

(evidentiality), ve gerçeklik dışı (irrealis) alanlarda incelenmiştir. İki ciltten oluşan çalışmanın birinci cildinde; dil bilgisel zaman, görünüş ve kiplik teorisi ele alınarak İngilizce ve dünya dillerinde bu kategorilerin tipolojisi üzerinde durulmuştur. Dil edinimine odaklanan ikinci ciltte ise bu kategorilerin İngilizce ve diller arasında edinimi üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak, kipliğin en iyi anlam (sense), kaynak (source) ve kapsam (scope) parametreleri (bkz. s.108) temelinde tanımlanabileceğini belirtir.

Yan cümlelerin kiplik işaretleyiciler oluşu hipotezini tartışan Nordström (2010) daha özelde Germanik THAT, IF ve WHETHER gibi yan cümlelerin önerme kipliği belirttiğini ileri sürer. Germanik dillerde THAT, IF ve WHETHER genel yan cümleleri ve bildirme, dilek, bilgi-kanıt biçimbirimlerinin aynı şeyi belirtmek için çıktığı gözlemine dayanan Nordström'e (2010) göre bildirme ve THAT'ın gerçek olduğu söylenebilirken, dilek ve IF'in hipotetik veya belirsiz önermeleri belirttiği söylenebilir. Önerme kipliği ve genel yan cümleler arasındaki bağlantıyı dilek kipinin tipik bir yan cümle kipi olduğu gerçeğiyle destekleyen Nordström'e (2010) göre ilginç bir şekilde dilek kipi ve genel yan cümleler temel cümlelerde meydana geldiğinde her ikisi de söz edim anlamlarına, örneğin istek, sahip olma eğilimindedir. Çalışmanın birinci bölümünde diller arası seviyede yan cümleler ve kiplik arasındaki anlamsal bağlantılar işlevsel, biçimsel araştırmayla incelenir ve kipliğin farklı türleri belirlenir (bkz. s.112). Germanik dillerde yan cümleler ve kiplik arasındaki bağlantının daha detaylı incelendiği ikinci bölüm ise bir dile özgüdür.

2.3.7.b. Türkçeye Yönelik Kiplik Çalışmaları

Dünya dillerinde kiplik kategorisine yönelik yapılan çalışmalarda artış Türkçe özelinde de kendini göstermiştir. Türkçede özellikle 2000 sonrası gerek Türk araştırmacılarca yapılan gerekse yabancı araştırmacılarca yapılan çalışmalarda önemli bir artış gözlemlenmektedir. Bunun sonucu olarak da Türkçede kiplik konusunda önemli bir çalışma birikimi yani alanyazın oluştuğu görülebilir.

Türkçede kiplik konulu çalışmalardan bahsedildiğinde şüphesiz akla gelecek ilk çalışma kiplerin Türkçe dil bilgisi kitaplarında yanlış değerlendirildiğini dile getiren Dilaçar'dır (1971). "Kiplerin ruh durumunu ifade etmesiyle zamandan ayrı

düşünülmesi gerektiğini ve kiplerin belli bir biçimbirime bağlı düşünüleemeyeceğini” dile getiren Dilaçar (1971) farklı anlatım biçimleriyle ruh durumlarının aktarılabilceğini ve ruh durumu kadar kip olduğunu dolayısıyla da kesin bir kip sayısının olamayacağını savunur. Kocaman (1981, 1988, 1990) ve Doğan, Kocaman (1999) Türkçede kiplik konusunun tanınmasında ve alanyazının gelişmesinde öncü çalışmalar arasında görülür. Kip kavramının fiil dışındaki sözcükleri de kapsadığı kelimelerin de “kiplleme” ögesi olarak kullanıldıklarını dile getiren Kocaman (1981) “-sA, -mAlI, -(y)A, -Abil-” gibi eklerin birden fazla işlevi olabileceği ve kiplin cümle üstü birimlere göre de ele alınması gerektiği üzerinde durur. Kocaman (1988) kip kategorisinin aynı zamanda edimsel bir kategori olduğunu belirterek söylemin de kiplik yorumlarında belirleyici olduğunu ifade eder. Gerekliklik kiplinin biçim ve anlam özelliklerini inceleyen Kocaman (1990) ise Türkçede -mAlI dışındaki biçimlerle de gerekliklik ifade edilebileceğini ve Türkçede eklerin birden fazla işlevinin bulunmasından dolayı bu ek ile gerekliklik dışındaki (olasılık – tahmin, emir, yasaklama) anlamların da ifade edilebileceğini belirtir. “*Kişisel tutumun her sözcede kaçınılmaz olarak yer alacağını*” vurgulayarak sözce kavramına odaklanan Doğan, Kocaman (1999), Hoyer (1997) çerçevesinde konuşurun kişisel tutumunu belirteçlerle nasıl bildirdiğini Türkçe örnekler üzerinden gösterir.

Aksu Koç (1986), Slobin – Aksu Koç (1986), Aksu Koç (1988, 2000) da Türkçede kiplik konusundaki önemli çalışmalar arasındadır. -mİş ekinin geçmiş zaman işlevlerinin edinimi ile ekin kiplik ve görünüş işlevlerini de belirleyen Aksu Koç’a (1986) göre -mİş eki “kanıtın değerlendirilmesi, rivayet, hazırlıklı olmayan zihin için yeni bir duruma işaret etme (mirativity)” gibi kiplik işlevlere sahiptir. Slobin-Aksu Koç (1986) ise -mİş ekinin “çıkartım, aktartım, hayret” gibi kanıt işlevlerini ön plana çıkaran çalışmadır. Türkçenin görünüş ve kiplik özelliklerinin çocuklar tarafından nasıl kazanıldığını inceleyen Aksu Koç (1988) -mİş eki özelinde Türkçede kiplik, zaman ve görünüş değerlendirmelerinde bulunur. Kanıt kipliğine odaklanılan çalışmada şu sonuçlar vurgulanır:

- Türkçede görünüş ve kiplik kategorileri zaman kategorisine göre daha temeldir ve Türkçe kanıt sistemine sahip bir dildir.

- -DIr eki çıkarım ve tahminleri işaretlemeye kullanılan bir bilgi kipliği ögesidir ve buna göre “-DIr” yargılara dair, “-mİş” kanıtlara dair işaretlemeler yapar.
- -DI eki ile konuşur “birinci elden” bir bilgiyi (kanıt), kiplik anlamları ifade eder (Aksu Koç, 1988: 204-206).

Aksu Koç (2000) ise kanıta dayalılığın edinim süreçlerine odaklanır. Buna göre ilk olarak doğrudan deneyim işaretleyicileri –DI ve –Iyor edinilir. Daha sonra da gerçeklik dışının farklı şekillerini işaretleyen –mİş, -(A/I)r ve –DIr eki edinilir.

Yine Türkçede kiplik konusunda Erguvanlı Taylan-Özsoy (1993), Erguvanlı Taylan (1997), Erguvanlı Taylan (2000) ve Erguvanlı Taylan (2001) gibi çalışmalar da öncü çalışmalar içerisinde değerlendirilebilir. Kipliğin tanıtımı ve öğretimi olarak iki bölümden oluşan Erguvanlı Taylan-Özsoy (1993), Palmer’in (1986) sınıflamasını Türkçeye yansıtarak Türkçede kiplik biçimlerin üç yapı (eylem çekim ekleri, kiplik belirteçler, kiplik yüklemler) özelliği gösterdiğini ifade etmektedir. –DI, –Iyor, –DIr, –Abil- ve –(A/I)r biçimbirimlerinin işaretledikleri kiplik alanlar dışında çalışmada kiplik biçimlerin öğrenciye ancak anlam alanlarını ortaya koyan metinler yoluyla öğretilebileceği üzerinde durulmaktadır. Yine –DI ekinin konuşurun olayla doğrudan ya da dolaylı ilişkisini göstermesi bakımından kiplik işleve sahip olduğunu ifade eden Erguvanlı Taylan (1997), aynı ekin birleşik çekime girmiş biçimi –IDI biçimbiriminin de bağlama göre konuşurun bilgi eksikliğini karşıladığı için kiplik bildiren bir biçim olarak yorumlanabileceğini belirtir. Erguvanlı Taylan (2000) ise *meğer* ve *hani* sözcüklerinin –mİş/-Imİş ve –IDI ekleriyle oluşturdukları kiplik anlamları inceleyen bir çalışmadır. Bu çalışmaya göre –Imİş dolaylı deneyim ve –IDI doğrudan deneyim sonucunda elde edilen kanıtın varlığını bildirdiğinden her iki ek de kanıta dayalılık kipliğini işaretler.

Çeşitli akademik makaleleri olasılık ve belirsizlik yaratma yolları açısından inceleyen Yarar (2000) da Türkçede kiplik konusundaki önemli çalışmalar arasındadır. Çalışmada önlem alma yolları koruyucu yapılar (*belki, muhtemelen, -Abilir*) ve yakınlaştırmalar (*ortalama, oldukça, genellikle, yaklaşık*) olarak ikiye ayrılır. Yarar (2001) ise yine akademik metinlerde olasılık kipini Palmer’e (1986) göre “bilgisellik

olasılığı, yükümlülük olasılığı, devingenlik olasılığı” olarak inceler. Çalışmada sonuç olarak çoğunlukla bilgisellik ve devingenlik olasılığının kullanıldığı, yükümlülük olasılığına rastlanmadığı vurgulanır. “Ebil-Ir” yapısıyla bilgisellik olasılığının, “edilgen-Ebil-Ir” yapısıyla da devingenlik olasılığının aktarıldığı belirtilir (Yarar, 2001: 95).

Türkçede kiplik konusunda yapılmış çalışmalardan bazıları kip ve kiplik olgusuna yönelik genel bir bakış açısı sunmaları bakımından bir arada değerlendirilebilir. Konuşmacının, bir olay veya durum karşısında kendi öznel bakış açısını, düşünce ve duygusunu, niyet ya da arzusunu kiplik sayesinde ifade ettiğini belirten Karabağ (2000) bu çalışmalardan biridir. Bu çalışmada, Taylan ve Özsoy’un (1993) kiplik sınıflamasından yola çıkarak Türkçe cümle ve diyaloglarda ağırlıklı edimsel bir bakış açısıyla kiplik incelemesi yapılmıştır. Modern dil bilim çalışmaları ışığında görünüş, kip ve zaman kategorileri ile başka dil olgularıyla ilgili konuların da ele alındığı Uzun (2004) bu kategorilere geleneksel dil bilgisi çalışmalarından farklı bir bakış açısı sunması yönüyle diğer bir önemli çalışmadır. Uzun’a (2004: 150) göre kip, konuşucunun önermeye kattığı tutumu sunan kategoridir ve zaman ile görünüşten konuşucu odaklı olmakla ayrılır. Konuşucu cümleye bildirme, gereklilik, istek, dilek, emir, olumsuzluk, soru, öğüt, uyarılma, amaç, yeterlilik, olasılık, izin, yasaklama, şüphe, koşul potansiyel gibi kavramları kategoriyal yollarla katabilir.

Eklerin çok işlevliliği yerine tek işlevli olduğunu ve bu düşüncenin Batı dillerinden etkilenmenin bir başka görünümü olduğunu düşünen Uzun (2004), buna karşın sıfır ekini gündeme getirmiştir. Buna göre Türkçedeki tek zaman eki –DI’dır ve bu ekin olmadığı durumlarda geçmiş dışılık söz konusudur. Geçmiş dışılık durumu da Ø ekiyle bildirilir. Fiil çekim eklerinden –yor sürme görünüşü, -DI bitme görünüşü aktarırken –AcAk ve –Ar kip aktarılır. –mİş ekiyle de rivayet kipi aktarılır. Ancak Türkçedeki birleşik çekimler durumunda Uzun (2004) görünüş eklerinin kiplerinin ne olacağı ve kip eklerinin de görünüşlerinin ne olacağı sorununa başlamakla görünüşü ve olgusal kip ile çözüm üretir. Bu durumu da şu şekilde tablolastırır:

Tablo 17

Görünüş, Kip, Zaman Ekleri (Uzun, 2004: 165)

Görünüş Ekleri		Kip Ekleri		Zaman Ekleri	
Sürme	-yor	Tahmin	-AcAk	Geçmiş	i-di
Bitme	-DI	Olasılık	-Ar	Geçmiş dışı	Ø
Başlamama	Ø	Rivayet	-mİş	Olgusal	Ø

Türkiye Türkçesinin yapısını hem sistematik hem de kapsamlı olarak tanımlamayı amaçlayan Kerslake, Göksel (2005) ses bilgisi, biçim bilgisi ve söz dizimi olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Kiplik konusunu dil bilgisel zaman ve görünüş ile birlikte ele alan Kerslake, Göksel (2005), kipliği bir durumun olgusalılığına konuşurun bağıllığı ve bir şeyin olup olmaması için konuşurun arzusu ile ilgili olan karmaşık bir yapı olarak tanımlar. Kerslake, Göksel (2005) kipliği genelleme ve varsayım, olasılık – gereklilik, -mİş/-(y)mİş ile kanıtsallığın işaretlenme durumu ve gönüllülük sözceleri alt başlıklarında inceler ve aynı bölümde fiillerin dil bilgisel zaman, görünüş ve kiplik çekimlerini örnekler.

Zaman, görünüş ve kip kategorilerini çalışmasının bir bölümünde ele alan Erkman Akerson (2007), bu kategorilerin işlevlerini ana hatlarıyla cümle yapısında sergilemeye çalışmıştır. Uzun'un (2004) aksine Erkman Akerson (2007: 270), bir eki tek bir işleve bağlamanın anlamsız olduğunu, tüm eklerin çok işlevli olduğunu, seçilecek işlevi de ağırlıklı olarak bağlamın belirlediğini vurgular. Kipin işlevini *“konuşmacının dile getirdiği önerme hakkındaki yorumu”* olarak tanımlayan Erkman Akerson (2007: 268-270), kiplerin çeşitli biçimbirimlerle gereklilik, olasılık, istek vb. şekilde dışa vurulabileceğini ve konuşmacının gerçeklik oranına yönelik yorumunun kesinlikle gerçekleşmemiş olmaktan (ya da gerçekleşecek olma) gerçekleşmiş olmaya doğru kademelendirilebileceğini belirtir.

Konusu -mİş, -DI, -(I)yor, -mAktA, -mAdA, -AcAk, -Ar/İr ve -Dİr eklerinin sahip olduğu görünüş, zaman ve kiplik değerlerini tespit etmek olan Benzer (2008) de kiplik boyutunda konuşucunun tutumlarını (tahmin, niyet gibi) incelemiştir. Benzer

(2008: 271) kipin işaretlenmesinin dil sisteminde fiil biçimlenmesinin bir sınıflaması, kipliğin ise dilin değişik birimlerinin kullanım düzeyinde kazandığı iletişim değerleri olduğunu belirtmiştir.

Anlamsal bir kategori olan ve dünya dilciliğinde zengin bir alanyazına sahip olan kipliği ana hatlarıyla tanıtmayı amaçlayan Kerimoğlu (2011) önemli bir çalışmadır. Altı bölümden oluşan çalışmada kipliğin kökeni, dil incelemelerinde ele alınışı, dildeki yansımaları, türleri ve gelişimi, Türkçe üzerine kiplik çalışmaları ile kipliğin birçok yönü ana hatlarıyla ele alınmıştır. Kerimoğlu (2011) kiplik kavramını kapsamlı olarak tanıtmayı ve kavramı Türkçe yönünden de ele almasıyla kipliğin Türkçe alanyazınına önemli bir katkı sunmaktadır. Ayrıca çalışma alana ilgi duyan araştırmacılar için geniş bir kaynakça sunmakta ve bu yönüyle yeni daha kapsamlı çalışmalar için yol gösterici niteliktedir.

Kipliğin pek çok alanın ortak bir terimi olduğunu ifade eden Uzdu Yıldız (2011) da göstergebilimde kipliğe yaklaşımla ilgili Türkçe kiplik alanyazınına katkı sunmaktadır. En genel tanımıyla kipliği konuşucunun söyledikleriyle ilgili tutumu olarak tanımlayan Uzdu Yıldız (2011) kipliğin göstergebilimde bir sözcenin yüklemine biçimlendiren durum olduğu ve *“isteme, zorunda olma, bilme ile muktedir olma”* olarak dört temel kiplik olduğunu ifade eder.

Kip ve kiplik arasındaki ilişkiyi değerlendirmek amacıyla yaptığı alanyazın incelemesi sonucunda Seçkin (2014), kip kapsamında fonksiyon genişlemesi, anlam kayması, işlev kayması gibi adlandırma ve değerlendirmelerle işaret edilen, dil ve edebiyat çalışmaları içerisinde yapı ve anlam sorunu olarak ele alınan çalışmaların kiplik alanına girdiğini belirtmektedir. Kipin dil bilgisel bir yapı, kipliğin ise anlamsal bir olgu olduğunu vurgulayan Seçkin (2014), kipin zaman eki ile çekimlenmiş bir fiilin tekli ve çoklu kişi eki almış şekli olarak tanımlanıp eklerin taşıdığı ikincil görevler ile sözlüksel unsurların, söz diziminin, bağlamın hatta tonlamanın cümleye kazandırdığı anlamsal ulamların da kiplik olarak nitelendirildiği takdirde iki kavram arasındaki belirsizliğin ortadan kalkacağı düşüncesindedir. Seçkin (2014) ve genel kabulün aksine Demirgüneş (2017) ise kip ve kiplik arasındaki ilişkide kipliğin dil

bilgiselleşmiş bir biçim olduğu ve kipin bu kavramı kapsadığı şeklide bir düşünce ileri sürmektedir.

Türkçede kiplik alanyazınında araştırmaların yoğunlaştığı konulardan biri de kiplik kategoriler ve kiplik anlamlardır. Bu çalışmalar metin türlerinde yer alan kiplik anlamlar, gerçeklik/gerçeklik dışılık, öznellik/nesnellik ve bir takım kiplik anlamların Türkçede ifade biçimlerine odaklanmaktadır.

Torun Öğretmen (2017), günlük astroloji yazılarında kiplik anlamlar üzerinde durmuştur. Kiplik anlamların belirlenmesinde bilgi ve yükümlülük anlam ikiliği üzerinde durmuş ve bilgi anlam alanını kesinlik, olasılık, çıkarım; yükümlülük anlam alanını ise yeterlilik, istek ve öneri alt alanları olarak ele almıştır. Çalışmanın kiplik ile ilgili sonuçlarında günlük astroloji yazılarında en çok kullanılan kiplik belirleyici öge olarak *-Abil-* yapısının olasılık, yeterlilik ve öneri anlam alanlarını ifade ettiğini belirtmiştir. Ayrıca *-mAll* biçimbirimi ile *gerek-* kiplik fiilinin öneri anlam alanını işaretlediğini ifade etmiştir. Sonuç olarak incelenen metinlerde kesinlik, olasılık, çıkarım; yeterlilik, istek ve öneri anlamlarının ifade edildiği vurgulanmıştır.

“Bir metin cümlesinin önermesel içeriğinden sorumlu kaynağın cümlelerin üreticisi olduğu” biçiminde öznelliği tanımlayan Uzun (2010: 92), Smith’in (2003) öznellik tanımından yola çıkarak Nuyts’un (2001) öznelliğin derecelendirilebileceği iddiasını destekler nitelikte bir çalışmadır. Buna göre Uzun (2010: 99) öznellik dışı, nesnel öznellik ve konuşucu öznelliği ölçütlerinden oluşan bir *Öznellik Hiyerarşisi* sunmaktadır. Öğrencilerden elde ettiği yazılı anlatımlar üzerinden yaptığı çözümleme ile Uzun (2010) öğrencilerin sıklıkla nesnel öznellik kullanmayı tercih ettiği sonucuna varmıştır. Yine Uzun (2010) tarafından önerilen *Öznellik Hiyerarşi* ölçütlerine göre “çünkü” bağlacıyla kurulan önermesel neden-sonuç yapılarını inceleyen Çetintaş Yıldırım (2016), “çünkü” bağlacının kullanıldığı cümlelerde öznellik sunumunun nesnel öznellik biçiminde yapıldığı sonucuna ulaşmıştır.

Uzun, Erk Emeksiz (2006) hem Türkçede hem de cümle düzeyinde gerçeklik/gerçeklik dışı (realis/irrealis) kipliği biçimlerini tanımlamayı amaçlamaktadır. Bu amaçla çalışmada gerçeklik/gerçeklik dışı ve söylem yapısı arasındaki ilişki ve Türkçede ad öbeğinin belirliliği/belirsizliğinin yorumlanması

üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Uzun, Erk Emeksiz (2006: 287) sonuç olarak gerçeklik kipliğini belirli varlıklarla belirli bir zaman aralığında belirli bir duruma referans olarak tanımlar. Yani gerçeklik kipliği konuşurun referans aldığı değer yükü alan durumunu gösterirken, gerçeklik dışı kiplik değer yükü almayan durumu gösterir. Ayrıca Uzun, Erk Emeksiz (2006) bir parçayı belirten ve yeni tanımsız ad öbeklerinin de kullanılan söylem çerçevesine bağlı olarak özel ve özel olmayan yorumları alabileceğini gözlemlemiştir. Kipi, kipliğin dil bilgisel bir biçimi olarak tanımlayan Deniz Yılmaz (2014) “*anlatım içeriğinin gerçeğe denk düşmediği*” kiplik anlamına sahip durumları dolaylı bir kip yani *gerçekleşmemiş olanak kipi* olarak tanımlamıştır. Bu kip, temelde varsayım olarak gerçek dışı eylem ya da konuşanın, belirli bir durumda veya belirli bir taviz halinde eylemin olasılığı üzerine görüşü olarak gerçek dışı eylem ve istek olarak gerçek dışı eylem (gerçek olmayan istek) dile getirir. Kısacası gerçekleşmemiş olanak kipi, eylemin gerçekleşmesi gerekli, mümkün veya muhtemelken hakikatte gerçekleşmediğini şekil bilimsel yöntemle dile getiren fiil çekimleme ulamıdır. Türkiye Türkçesinde gerçekleşmemiş olanak kipi anlamına sahip biçimbirimler -(E/İ)r idi [olumsuzu –mEz idi] ve -(y)EcEk idi’dir (Deniz Yılmaz, 2014: 135). Kimi çalışmalarca kipliğin bir alt ulamı olarak kabul edilen olumsuzluk gerçeklik dışı içerisinde değerlendirilirken aynı zamanda ayrı bir dil kategorisi olarak da ele alınmaktadır. Doğal dillerin evrensel özelliklerinden olan olumsuzluk ile kiplik etkileşimi üzerinde duran Çürük (2010), alanyazında kiplik – olumsuzluk ilişkisine dair bakış ve yaklaşımları ortaya koymuş ve konuyla ilgili bir kuramsal çerçeve oluşturmaya çalışmıştır. Sonuç olarak Çürük (2010: 69) olumsuzluğun kiplik potansiyelinin bazı biçimbirimsel kiplik işaretleyicilerinin olumsuzluk işaretleyicisi aldıklarında ortaya çıkan anlamın işaretleyici ulanmadan önceki anlamın yadsınması şeklinde olmayıp olumsuzluğun ona tamamen yeni bir kiplik anlam yüklemeinde açıkça görüldüğünü ifade etmektedir. Hirik (2014) ise olumsuzluk, kesinlik kategorilerinin kavramsal çerçevesi, kipsel değerleri, işaret ettikleri anlam alanları ve dilsel işaretleyicilerinden bahseden bir çalışmadır. Hirik (2014) olumsuzluğun anlamsal bir kategori olması sebebiyle kipsel alana dâhil olduğu, kipsel mantığın temelini oluşturan gerçeklik – gerçeklik dışı ayrımı noktasında kesinlik kategorisi ile paralel ve yakın bir ilişki içinde olduğu düşüncesindedir. Olumsuzluk ile kesinlik arasındaki kipsel arka plana dayanan ilişkide derin yapı – yüzey yapı meselesi ve

olumsuzluğun üst dilsel kullanımının etkisinin büyük olduğunu ifade eden Hirik (2014) ikisi arasındaki anlam ilişkisinin ortak işaretleyicileri kullanmalarıyla açıklanabileceğini belirtir. Hirik'e (2014) göre söz konusu işaretleyiciler üç temel grupta verilebilir: (i) Olumsuz görünümde olup olumsuzluk ve kesinlik bildirenler. (ii) Olumsuz görünümde olup olumluluk ve kesinlik bildirenler. (iii) Olumlu görünümde olup olumsuzluk ve kesinlik bildirenler.

Kiplik sınıflamalarında temel kategorilerden biri olarak ele alınan bilgi kipliği de Türkçede kiplik konusundaki çalışmalar için bir inceleme konusu teşkil etmektedir. Bu konuda Kerimoğlu (2010) Türkiye Türkçesinde bilgi kipliği alanında durum türleri üzerine odaklanmış bir çalışmadır. Konuşurun önermenin kesinliğini sınırlandırmak için ve onu kesinlik dışılığına yaklaştırmak için kullandığı araçlara odaklanan Kerimoğlu (2010), konuşmacının önerme hakkındaki bilgi ve inancının olasılık, çıkarım ve varsayım gibi alanlarla ilgili olduğunu belirtir. Kerimoğlu (2010) yaptığı sınıflandırmadaki işaretleyicileri anlam bilimsel ve yapısal özellikleri bakımından sınıflandırmıştır. Bu bağlamda Türkçedeki bilgisel olasılık işaretleyicilerini biçimbirimsel işaretleyiciler, sözcüksel işaretleyiciler ve söz dizimsel işaretleyiciler olarak belirleyen Kerimoğlu (2010) aynı zamanda bu kategorileri benzer özelliklerine göre alt kategorilere de ayırmıştır. Sonuç olarak Kerimoğlu (2010) Türkiye Türkçesindeki belirsizlik işaretleyicilerinin olasılık, şüphe, beklenti, çıkarım, varsayım ve genelleme dışı olmak üzere altı anlamsal alan içerisinde görüldüğünü ifade etmektedir. Türkiye Türkçesinde bilgi kipliği ve söylem ilişkisi üzerinde duran Hirik (2017a), Palmer (2001) tarafından öne sürülen bilgi kipliği temelinde bir bilgisel kiplik²⁴ sınıflaması önermektedir. Buna göre bilgi kipliği alanı genel olarak üç temel kategori ve alt alanlarından oluşmaktadır.

²⁴ Hirik (2014), (2017a), (2017b) çalışmalarında kip terimi genel görüşün aksine kipliği kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Bu çalışmada genel görüşe uygun terminoloji tercih ettiğimizden dolayı bahsi geçen çalışmalardan bahsederken dil bilgiselleşmiş biçimler için kip terimi, genel anlam alanları için ise kiplik terimi kullanılmıştır.

Tablo 18

Hirik'e (2017a: 1960-1961) Göre Bilgisel Kip Alanları ve Alt Kategorileri

Kesinliğin Derecelerine Göre Bilgi Kipi	Delile Dayalılık Kipi	Dolaylı Olasılık Temelli Diğer Bilgi Kipleri
A. Kesinlik dışılık B. Uzak olasılık C. Yakın olasılık D. Kesinlik	A. Doğrudan Delile Dayalılık a. Görsel b. İşitsel c. Duyusal B. Dolaylı Delile Dayalılık a. Aktarımsal i. İkinci elden – üçüncü elden ii. Halk bilgisine daylı b. Çıkarımsal i. Sonuca dayanan çıkarım ii. Akıl yürütmeye dayalı çıkarım c. Algısal i. Algısal delile dayalılık ii. İdarak etmeye dayanan delile dayalılık	A. Tahmin B. Çıkarım C. Varsayım D. Şüphe E. Hayret F. Endişe G. Tereddüt H. Merak

Eşdizimliliği biçimbirimlerin birbirleriyle sık kullanılması ya da kullanılma alışkanlığı göstermesi durumu olarak tanımlayan Hirik (2017b), kiplik birimlerin de eşdizimlilik gösterebileceğini düşünmektedir. Konuşurun bir durum ya da olay karşısındaki tahmine dayalı yorumunu içeren cümlelerde de bağımsız biçimbirim olan sözlüksel birimlerin belirtilen anlam alanını işaretlemek üzere başka biçimbirimler istediği ve bunun da istemsel eşdizimlilik olarak adlandırılabilceğini ifade etmektedir. Bu durumdan yola çıkarak Hirik (2017b) tahmin kipliklerinin eşdizimliliği üzerinde durmuş ve bu durumun anlam alanına etkisini araştırmıştır. Sonuç olarak tahmin kipliği alanını işaretleyen farklı kiplik birliklerinin başka anlam alanlarını da beraberinde getirerek, tahmin anlamının yanı sıra yakın ve uzak olasılık, çıkarım,

şüphe, merak, tereddüt, delile dayalılık gibi kipsel alanların da söz konusu kiplik birlikleri ile gösterilebildiğini vurgulamıştır.

Bilişsel yaklaşımla birlikte dil edinimi ve kiplik ilişkili çalışmalara da alanyazında rastlanmaktadır. Hendek (2017) Türkçede kiplik alanyazınında bu tür çalışmalara örnek niteliktedir. Edinim sırasının öğrenilebilirliği etkilediğini varsayan yaklaşımlardan *Semantic Subset Principle* – “Anlamsal Alt Küme İlkesini” (SSP) temel alan Hendek (2017), Türkçede olumsuz zayıf bilgisel kiplik yapılarının edinimini incelemiştir. Araştırmada sonuç olarak Hendek (2017) Türkçe konuşan çocukların da İngilizce ve İtalyanca konuşan çocuklarla aynı hatayı yaparak, güçlü olumsuz bilgisel kiplik yapılarındaki kapsam ilişkilerini zayıf olumsuz bilgisel kiplik yapılarına uyguladıklarını gözlemlemiştir.

Bilgi kipliği dışında kiplik araştırmalarda alt kategorileri ile birlikte çok sık incelenen kiplik kategorilerinden biri de yükümlülüktür. Bu çalışmalardan birisi temel amacı gerekliliğin Türkçede hangi belirtilerle anlatıldığını betimlemek ve cümle içi diğer ögelere de bağlı olarak bu belirtiler arasındaki seçimin nasıl gerçekleştiğini saptamak olan Corcu’dur (2003). Çalışmada temel olarak kök kiplik – bilgi kipliği ayrımı kullanılmış, Coates’in (1993) kullandığı derecelenme modeli anlam sınıflandırmasında kullanılmış olup gereklilik ise Bybee ve diğer. (1994) tanımladığı eyleyici odaklı kiplik değerleri arasında ele alınmıştır. Corcu (2003) Türkçede gerekliliğin kiplik sistemini biçimsel ve anlamsal olmak üzere iki açıdan analiz etmiştir. Gereklilik ifadelerinin biçimsel analizinde gereklilik ifadelerinin kullanımıyla farklı dil bilgisel zaman, görünüş, kiplik işaretleyiciler, etken, edilgen, nedensel yapılar, koşaç ve amaç yan cümleler veya zarflar gibi farklı bileşenlere odaklanmıştır. Buna ek olarak gerekliliğin farklı sözlüksel öğeleriyle ele alınan farklı bileşenleriyle gerekliliğin birlikte ortaya çıkışını ve kiplik yüklemle ilişkisinde cümlesel bileşenlerin iç söz dizim özelliklerini görmeyi amaçlamıştır (Corcu, 2003: 72). Yapılan inceleme sonucunda “-mElİ, gerek, lazım”ın zayıf gereklilik anlattığı “zorunda, zorunlu, mecbur, şart” her biri için tanımlanan kipsel alan ve gereklilik kaynaklarıyla güçlü gereklilik anlatımında kullanıldığı tespit edilmiştir. Corcu’nun (2003) tamamlayıcısı ve devamı niteliğindeki Corcu (2005), Türkçe ana dil konuşucularına uygulanan sormacadan elde edilen sonuçlar ışığında Papafragou’nun

(2000) kipsel alan (modal domain) tanımlamasından yola çıkarak sadece kipsel alanların gereklilik/zorunluluk kodlayıcı birimlerin kullanımı üzerindeki rolünü belirlemeyi amaçlamaktadır. Sormacadan elde edilen bulgulara göre düzenleyici, inanca dayalı, toplumsal, ideal merkezli, kişisel istek/görüş ve olağan merkezli kipsel alanlar gereklilik/zorunluluk kodlayıcı birimlerin seçiminde etkilidir. Gerek ve –mAll biçimbirimlerinin anlam içeriklerini betimleyen bir kipsel alan sınırı bulunmazken zorunda, mecbur ve şart birimleri sırasıyla düzenleyici, toplumsal ve inanca dayalı kipsel alanlarda tanımlanır, yani yüksek sıklıkla bu alanlarda kiplik kodlarlar (Corcu, 2005).

Yükümlülük kipinin zorunluluk anlamı taşımasıyla eylemin yüklediği anlamsal rol arasında bir ilişki olduğunu iddia eden Erk Emeksiz’e (2008) göre kılıcı dolaylı olduğunda zorunluluk anlamı tektir. Dolaysız kılıcı olduğunda ise basit yüklemli cümlelerde yükümlülük alanında zorunluluk ile öneri arasında çok anlamlılık vardır. Sonuç olarak kiplik anlamının belirginleşmesinde anlamsal rol ile kiplik arasındaki ilişki “dolaylı kılıcı – yükümlülük” ve “kılıcı olmayan – bilgisellik” olarak ele alınabilir (Erk Emeksiz, 2008: 66). Yine yükümlülük ile ilgili Erk Emeksiz (2009), yükümlülük yorumların bütün alanlarda her zaman bir gelecek referansına sahip olduğu ve gelecek referansın olmadığı isim cümlelerinde bilgi yorumuna neden olabildiği düşüncesindedir. Buradan yola çıkarak Erk Emeksiz (2009) Türkçede -mAll kiplik ekinin belirsizlik kaynağını açıklamak için eyleyen (agency), gelecek (futurity), değer yükü (value loadness) ve eyleyici üzerindeki güç (force) içeren bir özellik temelli analiz önerir. Sonuç olarak gelecek, eyleyici üzerindeki güç ve eyleyici, yükümlülük anlamı belirleyen temel özelliklerdir. Eyleyen/eyleme yönlendirilen olarak işaretlenmiş öznelerle kiplik cümleler sadece bilgi kipliği olarak yorumlanır (Erk Emeksiz, 2009: 82).

Türkiye Türkçesindeki gereklilik işaretleyicilerini çeşitli açılardan ele alan bir diğer çalışma da Çetin’dir (2011). Çetin (2011) gereklilik işaretleyicilerini morfolojik, sözlüksel, morfolojik ve sözlüksel öğelerin birleşimiyle oluşan morfoloji leksikoloji bağlantılı gereklilik işaretleyicileri olmak üzere üçe ayırmıştır. Asıl gereklilik işaretleyicisinin –mAll olduğunu ve çeşitli koşullar altında farklı işlevlerini belirten Çetin (2011: 64), gereklilik dışında farklı zaman, görünüş ve kiplik işlevleri olan –

(y)AcAk, -(X)yör, -(A/I)r, -(y)A, -sA biçimbirimlerinin de çeşitli bağlamlarda ne, ne zaman, nasıl soru sözcükleriyle kullanımlarına, alıcı konuşur ilişkisine, konuşur dışı unsurlara (kanun, yönetmelik vb.), kiplik zarflara bağlı olarak gereklilik kodlayabileceğini ifade eder.

Yükümlülük kipliğinin diğer bir alt kategorisi de istektir. Aslan Demir'in (2008) isteme kipliğinin anlamsal bir birim olarak kurgulanması, isteme semantiği ekseninde yer alan alt anlam alanlarının içerik, kapsam ve tamamlayıcıları bakımından belirlenmesi ile istemenin ifadesini sağlayan işaretleyicilerin anlamsal-edimsel yaklaşımla incelenmesini amaçlayan çalışması Türkçede kiplik alanyazınındaki isteme anlam alanı konusunda temel başvuru kaynağı niteliğindedir. Aslan Demir (2008) "isteme"nin derecesi, yönü ve yönlendiriciliğini dikkate alarak emir, istek, rica ve yalvarma alt anlam alanlarını belirlemiş ve bunların ifadesini sağlayan dil bilgisel statülerin birbirinden farklı morfolojik, sözlüksel, söz dizimsel ya da söyleme dayalı işaretleyicilerin işlevsel betimlemesini yapmıştır. Aslan Demir (2008) bu işaretleyicilerin emir, istek, rica ve yalvarma anlamlarını hangi koşullarda ve ne tür anlamsal bağıntılarla karşıladıkları, emir-istek kipi, tasarlama kiplerinde zaman, -sA'da koşul istek sınırı gibi konuları da kapsayacak şekilde tartışmıştır. Türkiye Türkçesi dil bilgisinde çokluk ve istek kategorisinin nasıl ele alındığını betimleyen Kerimoğlu (2008), yaptığı değerlendirmeye dil bilgisi kitaplarında kategorilerle ilgili biçimden işleve bir yönelim olduğu ve dolayısıyla kategorilerin bir biçimle sınırlandırıldığını belirtmektedir. Bunun yerine Kerimoğlu (2008) kategorilerin nasıl ifade edilebileceğine odaklanılması gerektiğini vurgulayarak bir biçim bir işlev yerine, bir işlev ve bu işlevi bildiren çeşitli biçimler şeklinde bir anlayışın olması gerektiğini belirtmiştir. Sonuç olarak Kerimoğlu (2008) istek bildiren biçimleri şu şekilde sıralamıştır:

Biçim bilgisi ilişkisi ile: -sA, emir ekleri (-AyIm, -0, -sIn, -AlIm, -In(Iz), -sIn(lAr), -A.

Söz dizimi ilişkisi ile: Soru ilişkisi (Gelir misin?), -AsI gel- (Konuşasım geldi.), istek bildiren sözler (lütfen gel, ne olur yap vb.).

Ses bilgisi ilişkileriyle (Tonlama): Ali dışarı çıksın (Bu cümle tonlamaya göre istek ya da emir bildirebilir) (Kerimoğlu, 2008: 153).

Emrin bir istek türü olduğunu belirten Karademir'e (2012) göre emir biçim bilgisel, sözlüksel, söz dizimsel ve bürünsel işaretleyicileri olan, konuşanın eylemin işlenmesiyle/işlenmemesiyle ilgili tutumunu yansıtan bir kipliktir. Karademir (2012) art zamanlı inclemelerin de değerlendirilmesiyle –AyIm, -AlIm, -Ø, -Xn(Xz), -sXn, -sXnlAr biçimbirimlerinin birincil işlevinin isteme kipi olduğu, emir kipinin bu biçimbirimlerin işlevlerinden biri olduğunu vurgulamıştır. Emir ve rica bildiren yapıları edimsel bakış açısıyla ele alan Bayraktar Erten (2014), emir anlamının emir kipi çekiminin yanı sıra gelecek, geniş ve şimdiki zaman çekimiyle, dilek-koşul kipiyle ve yeterlilik birleşik eylemiyle sağlanabildiğini belirtir. Ayrıca bu tür emirlerin edimsel açıdan daha nazik ifadeler olarak değerlendirilebileceğini ifade eder. Bayraktar Erten (2014) emir kipi çekiminin ise emir belirtmekten daha sıklıkla dilek, temenni, dua ve beddualar belirtmek suretiyle kalıplaşmış sözlerde kullanıldığını tespit etmiştir. Alanyazında birinci kişiye yönelik emir tartışmalarının yanı sıra Usta (2016), üçüncü kişiye yönelik emrin anlamı üzerinde durmuştur. Usta (2016) bir emir önermesini diğer önermelerden farklılaştıran istek bileşeni, buyurucu güç, eylem-emir uyumu, emir-fayda ilişkisi gibi nitelikler belirlemiştir. Usta (2016) üçüncü kişiye emirlerin ikinci kişi emirlerini de içerdiği ve bu yönüyle girift nitelikteki emirler olduğu sonucuna varmıştır.

Kiplik alanyazınında her ne kadar orta yolu bulmayı amaçlayan çalışmalar olsa da kanıtın/kanıtsallığın bir konuşurun bildirdiği durum için sahip olduğu kanıtın kaynağı ile ilgili olduğu ve önermenin gerçeklik durumuyla ilgili delil olduğu konusunda iki hakim görüş vardır. Bu görüşlerden ilki kanıtı ayrı bir dil kategorisi olarak kabul ederken ikinci görüş kipliğin bir alt kategorisi olarak kabul eder. Bu yaklaşım Türkçe üzerine yapılan farklı çalışmalarda da görülmektedir (Kanıt kategorisini kipliğin bir alt alanı olarak gören çalışmalara örnek; Aksu Koç ve Slobin, 1986; Kocaman, 1988; Göksel, Kerslake, 2005 ve kanıtı ayrı bir dil kategorisi olarak ele alan çalışmalara örnek; Demir, 2012; Tosun, Vaid, Geraci, 2013; Arslan, Aksu Koç, Maviş, Bastiaanse, 2014; Sargın, 2014; Kahraman, Bosnalı, 2017). Türkçe alanyazında kanıtın ayrı bir kategori olarak değerlendirilme eğiliminin nedeni olarak

İngilizce vb. dillerin aksine Türkçede bu kategorinin dil bilgiselleşmiş olması düşünülebilir.

Demir (2012), standart Türkçeden ve ağızlardan alınmış örneklerle bilginin görme, işitme, çıkarımda bulunma, farkına varma, varsayma, koklama, dokunma, tadına bakma gibi dolaylı yollarla elde edildiğini işaretleyen –mİş ve –(y)mİş biçimbirimlerini incelemiştir. Bu biçimbirimlerin işlevlerinin belirlenmesinde standart Türkçe üzerine yapılan araştırmalar göz önüne alınarak ağırlık ağızlara verilmiştir. Demir (2012), bazı ağızlarda –mİş ve –(y)mİş biçimlerinin kullanımındaki özel durumlara işaret etmiş, bazı ağızlarda da –mİş’in kanıt anlamı taşımadan geçmiş zaman eki olarak kullanıldığı veya yaygın olmadığı, böylece “öğrenilen geçmiş” ile “görülen geçmiş” ayrımının kalktığını örneklerle ortaya koymuştur. Ayrıca ağızlarda –mİş’in yanı sıra –(y)İK biçiminde başka bir kanıt biçimi bulunduğu ve bunun –mİş’a göre yüksek odaklı olduğu çalışmada örneklerle gösterilmiştir. –(I)mİş çekim eki ile Türkçede kanıtsallığın işaretlendiğine dair alanyazında bir anlaşma olmadığını belirten Demet’e (2009) göre ilki Türkçede –mİş ve –(I)mİş biçimlerinin farklı işlevleri olan iki ayrı ek ve diğeri de sadece –(I)mİş olarak tek bir biçimin olduğu yönünde iki farklı görüş vardır. Ancak Demet’e (2009) göre alanyazında daha karmaşık olan bu biçimbirimlerin hangi kategoriye ait olduğudur. –mİş ve –(I)mİş biçimbirimlerini farklı olarak ele alan çalışmalar –mİş’in dilde geçmiş zamana atıfta bulunduğu düşüncesinde hem fikirken –(I)mİş sadece geçmişe değil aynı zamanda biçimsel bir değere, yani kanıtsallığa işaret edebilir (Demet, 2009: 177). Türkçedeki kanıtsallığa yönelik farklı yaklaşımların gözden geçirilmesi, alanyazındaki sorunları belirtmek ve Türkçedeki kanıtsallığın kısa bir anlamsal analizini sunma amacıyla Demet (2009) –(I)mİş ekinin anlam bilimsel özelliklerini ortaya koymaya çalışmıştır. Yapılan analizle ekin başka bir kategorinin üyesi olarak etiketlenmesinin kaçınılmaz olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Kanıtsallığı tipolojik ve anlamsal bağlamda Türkçe ve Japonca dillerinde karşılaştırmalı olarak ele alan Kahraman, Bosnalı (2017), her iki dilde kanıtsallık kategorisinin hem tipolojik hem de anlamsal açıdan farklılık gösterip göstermediğini belirlemeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda elde edilen verilerin incelenmesinde bilginin kaynağı dolaylı ve dolaysız olarak ikiye ayrılmıştır. Dolaysız kaynaklar görme (süreç,

sonuç), ve algı/duyu (işitme, koklama, tatma) olarak; dolaylı kaynaklar da aktarma (duyma, kuramsal, tarihsel), çıkarsama (belirti, us) olarak ikiye ayrılmıştır. Kahraman, Bosnalı (2017: 310-311) sonuç bölümünde tipolojik olarak Türkçede sınırlı sayıdaki biçimbirimlerle (Ø, -DI, -mİş, -mİştİr, -mİş olmalı) işaretlenen kanıtsallığın dil bilgiselleşerek büyük ölçüde zorunlu bir dil bilgisel kategori olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Türkçe ve Japonca kanıtsallık kategorileri ve işaretleyicileri bir tablo halinde sunulmuştur.

Bir sözlü ya da yazılı metni üreten konuşucu veya yazar tarafından metinde verilen bilgi kaynağını ya da güvenilirlik derecesini belirtmeyi “tanıtlama” olarak tanımlayan Sargın (2014b), kanıt/kanıtsallık terimi yerine tanıtlama/tanıtsallık terimini tercih etmiştir. Chafe’in (1986) “konuşucunun veya yazarın, sahip olduğu bilginin gerçekliğine ilişkin tutumunu belirtmesi” biçimindeki tanımını benimseyen Sargın (2014b: 375) için Chafe’in (1986) İngilizcedeki kanıtsallık için belirlediği kavramlar, kanıtsallığın ne olduğunun anlaşılmasında ve nelerin kanıt belirticisi olarak kabul edilebileceğinin saptanmasında model oluşturmuştur. Bu yaklaşımla Sargın (2014b: 385) “Türkçede tanıtsallığı kodlayabilen dilsel düzenekler ve işlevleri” tablo halinde sunmuştur. Sargın (2014a) ise kiplik çalışmaları ve söylem incelemesi çalışmalarına örnek niteliktedir. Palmer’in (2001) sınıflaması temelinde kanıt kipliğinin aktarım kategorisini günlük gazetelerdeki haber metinlerinde doğrudan söylem ve dolaylı söylem açısından inceleyen Sargın (2014a) gazetelerin haber karşısında gösterdiği tutumu belirlemeye çalışmıştır. Bunun için gazetecilerin haber karşısındaki nesnel tutumunu belirten doğrudan işaretleyici ve kendi yorumunu veya çıkarımını işaretleyen dolaylı işaretleyiciler istatistiksel olarak incelenmiştir. Bu çalışmadan hem doğrudan hem de dolaylı işaretleyicilerin gazete haberlerinde önemli bir ağırlığı olduğu sonucuna ulaşılabilir. Çalışma haberlerin nesnel olarak aktarılmasını sağlayan doğrudan işaretleyicilerin gazete haberlerinde önemli bir ağırlığı olduğunu göstermektedir.

Demirci, Muhlbauer, Cook (2010) delile dayalılığı müstakil bir terim olarak kiplik konusuna girmeden ele almıştır. Çalışmada Türkçede delile dayalılık bildiren biçimbirimler olarak –mİş ve –DI ile Kuzey Amerikada konuşulan bazı Kızılderili dillerinden örnekler incelenmiştir. Bilgi kaynağının zorunlu dilsel işaretlemesinin

kaynak bellek üzerindeki etkisini inceleyen Tosun ve diğerleri (2013), kanıt kaynağının zorunlu kodlamasının, ilk elden kaynakların daha iyi bir belleğe yol açmasıyla, olayların ilk elden olmayan hesaplarına (“kanıtsallık etkisi”) göreceli olarak daha fazla ağırlık vermesine yol açtığını varsayan bir çalışmadır. Kanıt kaynağının işaretlenmesi gerektiğinde dil bilgisinin ilk el kaynaklarının bellekte ayrıcalıklı olduğu ve ilk elden kaynakların indirgenmediği sonucuna ulaşan çalışma dilsel birimler bellek ilişkisi bakımından alana farklı bir katkı sunmaktadır. Arslan ve diğerleri (2014) de dil bilgisel olarak işaretlenmiş kanıtların agramatik Broca afazisinde çözümlerine ilişkin nörolojik gösterimi bakımından öncü veriler sunan farklı bir çalışmadır. Çalışmada iki görev arasında, kanıtsal kategoriler için sonlu fiil çekimlerinin üretilmesi ve agramatik afazili Türk bireylerin de bu kanıtsal kategorilerin haritalanmış bilgi kaynaklarının belirlenmesi araştırılmıştır. Elde edilen bulgular agrammatizmde daha önceki zaman referansı ve dil bilgisel zaman çalışmalarına dayanılarak tartışılmıştır. Bacanlı (2006) ise Türkçedeki –mİş ve -(y)mİş dolaylılık (veya kanıtsallık) kodlayıcılarına önermede sıklıkla eşlik eden, dolaylılık şartleyicilerinin anlamlarındaki mesafe olgusunun edimsel ve duygusal boyutundaki hiciv, şüphe, iltifat, lakaytlık, varsayım, serzeniş, meydan okuma, doğru yolu öğretme ve şaka gibi nüansların edimsel çağrışımlarını inceleyen bir çalışmadır. Verilen örneklerden yola çıkarak dolaylılık ve mesafe arasındaki ilişki sorgulanmakta ve mesafe olgusunun dolaylılığı duygusal görüşlerinin Türkçenin dolaylılık sisteminde yadsınamayacak bir yeri olduğu sonucuna varılmıştır. –mXş biçimbiriminin bir zaman referansı olmaktan çok dolaylılık kipi olduğunu vurgulayan Altun’a (2014) göre –mXş biçimbirimi bir dolaylılık kipi olarak öğretilmelidir. –mXş biçimbiriminin öğrenilmesi ile ilgili problemlerin çoğunun üstesinden, bu biçimbirimin geçmiş zaman göstergesi olarak tanıtılmasından ziyade dolaylılık işlevinin öncelenmesiyle gelinebilir.

Kiplik anlam alanları ve bu alanları işaretleyen dil birimleri arasındaki ilişkide Türkçede kiplik çalışmaları için ayrı bir tema olarak nitelendirilebilir. Bu tema içerisine kiplik anlamların işaretlenmesinde kullanılan kiplik belirteçler, kiplik biçimler vb. konularda gerçekleştirilen çalışmalar dâhil edilebilir. Türkçede kiplik bildiren belirteçleri söz dizimsel ve anlam bilimsel açıdan inceleyerek belirteçlerin işlevsel ve anlamsal özelliklerini saptamayı amaçlayan Bildircin (2002) bu çalışmalardan birisidir. “*Belki, herhalde, galiba, muhtemelen, kesinlikle, elbette*”

kiplik belirteçlerini hem söz dizimsel hem de anlam bilimsel açıdan detaylı bir şekilde inceleyen Bildircin (2002) ayrıca Türkçede dil bilgisel zaman, görünüş ve kiplik biçimbirimleri de anlam bilimsel özellikleri bakımından incelemiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Temel olarak cümle başında, cümle sonunda veya fiil öncesinde cümlesel kiplik belirteçler bir vurgu ögesi olarak kullanılabilir.
- Seçilen belirli sözcüksel kapsamlarda (belki, muhtemelen) cümlesel olmayan kullanımlara sahiplerdir.
- Seçilmiş belirteçler hem nesnel yani öznellik duygusuna karşı nötr (belki, herhalde, muhtemelen, mutlaka) hem de öznel bilgi kipliği (galiba, kesinlikle, elbette) anlamı taşırlar.
- “Herhalde” kullanımındaki gibi yükümlülük kipliği söz edim değeriyle ilgili olarak bilgi kipliğini yansıtır.
- Kiplik belirteçlerin dil bilgisel zaman, görünüş ve kiplik biçimbirimler ile etkileşimleri “netleştirici, dönüştürücü ve niteleme” olmak üzere üç anlamsal işlevde realize edilmiştir (Bildircin, 2002: 121).

“*Mutlaka, kesinlikle, galiba, herhalde, belki*” kiplik belirteçlerini zaman ve kılınış çekim ekleri ile ilişkisi açısından ele alan ve bu belirteçlerin kiplik özelliklerini inceleyen diğer bir çalışma da Ruhi ve diğerleridir (1996). Palmer’in (1986) bilgi kipliği sınıflamasının temel alındığı çalışmada ele alınan kiplik belirteçlerin Türkçede güven kipliğinin derecelerini ifade etmek için kullanıldığı tartışılmıştır. Yapılan incelmelerde mutlaka konuşanın bir olay, olgu ya da durumu bilinen gerçeklere dayanarak söylediğini, kesinlikle ise söylediklerinin öyle olduğuna inandığını belirtir. Yani birincisi nesnel kiplik belirtirken, ikincisi öznel kiplik belirtir. Kesinlikle ve galiba belirteçleri, inanma belirtme anlamında –mİş ile daha kabul edilebilirken herhalde, belki, mutlaka –mİş ile bağdaşmamaktadır. Ancak –Dİr ekinin cümleye getirdiği belirtme edimi ile birlikte cümleye nesnellik kazandırmasıyla mutlaka, herhalde ve belki –mİşDİr ekiyle bağdaşmaktadır. Buna karşın galiba belirteci yükümlenmeyi zayıflatığı için –Dİr ile kullanılamadığı sonucuna ulaşılmıştır (Ruhi ve diğer., 1996: 107-108). Ruhi (2002) ise yasaklama ve izin verme söz eylemlerinde mutlaka ve kesinlikle belirteçlerini inceleyerek Türkçede yükümlülük ifadesinin

pozitif nicelik sstratejileri, kesin yasaklamanın ise negatif nicelik stratejileri izleyebileceğini öne sürmüştür. Belirteçlerin kiplik alandaki görünümünü inceleyen Hirik (2015) farklı belirteç gruplarında yer alan belirteçlerin genel olarak benzer kiplik alanları işaretleme eğiliminde olduğunu ifade etmiştir. Hirik'e (2015) göre durum belirteçleri nadiren yükümlülük anlam alanlarını işaretlese de çoğunlukla bilgi kipliğini göstermektedir. Durum belirteçleri dışında zaman ve soru belirteçleri de çoğunlukla bilgi kipliği anlam alanlarını işaretlemektedir. Yer-yön ve miktar belirteçleri ise diğer belirteçlere oranla kiplik alana daha az hizmet etmektedir (Hirik, 2015: 1379-1380).

Türkçenin dil bilgisel zaman, görünüş ve kip/kiplik kategorilerine yönelik çalışmalar da kiplik anlam alanlarını işaretleyen biçimbirimlerin belirlenmesinde Türkçede kiplik alanyazını açısından önemlidir. Dil bilgisel zaman, görünüş ve kip işaretleyicilerini analiz etmek için bir anlamsal çerçeve geliştiren Temürcü (2007) bu çerçeveyi Türkçede -Xr, -Dİr, -Iyor ve sıfır biçimbirim (Ø) ile ilişkili olan çok anlamlılık aralıklarına uygular. Önerilen çerçevede -Xr, -Dİr, -Iyor ve Ø'in anlamsal analizi Temürcü'ye (2007) göre geleneksel dil bilgisi kategorilerinin, dil bilgisel zaman, görünüş, kip ve kipliğin dile özgü açıklamalarda veya diller arası genellemelerde vazgeçilmez olduğunu göstermektedir. Temürcü'ye (2007) göre Türkçe dil bilgisel zaman, görünüş ve kip/kiplik kategorileri çok çeşitli çalışmalarda ele alınmış olsa da bu çalışmada sunulan analiz ayrıntı düzeyinde ve açıklık derecesinde eşsizdir. Burada sunulan -Xr, -Dİr, -Iyor ve Ø'in analizi de aşağıdaki yönleriyle önceki uygulamalardan farklıdır:

- Evrensel olarak uygulanabilir bilişsel ve iletişimsel faktörler kullanılarak tanımlanmış tamamen anlamsal kategorileri kullandığı için sonuçları diller arası karşılaştırılabilir.
- Her bir kullanımın anlamsal bileşenlerine (madde ortaklama kategorileri) ayrıştırılarak her bir dil bilgisel zaman, görünüş ve kip/kiplik işaretleyicisinin farklı kullanımları arasındaki anlamsal-yapısal bağlantıyı en üst seviyeye çıkarır.
- Bu işaretleyicilerin hiç birinin dil bilgisel zaman, görünüş veya kip/kiplik işaretleyicisi olarak nitelendirilemeyeceği, çünkü bunların

her birinin zamansal, bilgi ve istek alanlarının anlamsal kategorileriyle karakteristik olarak ilişkilendirildiği gösterilmektedir.

- Bu dil bilgisel zaman, görünüş ve kip/kiplik işaretleyicilerinin “birincil /temel” veya “ikincil /genişletilmiş” anlamlarını temsil edip etmedikleri konusunda herhangi bir önyargı olmaksızın geleneksel kullanımları tanımlanarak art zamanlı meydana gelen anlamsal değişimlerdeki mevcut poligonları için motivasyonları araştırır (Temürcü, 2007: 210-211).

Benzer (2008) de dil bilgisel zaman, görünüş ve kip/kiplik kateogirleri bakımından –mİş, -DI, -(I)yor, -mAktA, -mAdA, -AcAk, -A/İr ve –Dİr eklerini incelemiştir. Çalışmanın kiplik boyutunda incelenen biçimbirimler konuşucunun tutumları (tahmin, niyet gibi) açısından ele alınmıştır. Esmer (2016) mahkeme duruşmalarının kayıtlarıyla elde edilen metinlerde sanıkların tutumlarını gösteren kiplik biçimbirimlerin dağılımının incelendiği, kiplik anlam alanlarını işaretleyen biçimbirimlere yönelik bir başka çalışmadır. Çalışmada kullanılan kalitatif ve kantitatif analizler Chafe’in (1986) bilgi türleri modeli ve Sargın’ın (2014) Türkçe kiplik biçimleri sınıflamasına dayanarak yapılmıştır. Sonuç olarak mahkeme söyleminin prototipik formasyonuna uygun olarak en çok kullanılan –DI, -Dİr, -mAktA(Dİr) ve –mİşDI kiplik biçimlerinin, sanıkların ifadelerinde kesinlik gösterdiğine ulaşılmıştır. Düşük kesinlik düzeylerini gösteren –mİş ve –Abil- biçimlerinin sanıkların ifadelerinde daha az tercih edilen dilsel kullanımlar olduğu bulunmuştur (Esmer, 2016: 194). Yan cümlelerde ol- eylem kökü ve –Abil- kiplik ekinin etkileşimine ilişkin bir betimleme sunan Yazar (2005), öbek içeren yan cümlelerde –Abil- ekinin öbeğin her iki yakasında da aynı oranda kullanıldığını belirtir. –Abil- eki yan cümle öbeklerinin ilk yapısında gücüllük ikincisinde olasılık anlatıları oluşturur. Buna koşut olarak ol- eylem kökü ile kullanıldığında –Abil+AcAk yapısı olasılık anlatıları aktarır. Bu sonuçlara dayalı olarak Yazar (2005: 141-142), -Abil- ekinin hangi kiplik anlamı taşıdığı incelenirken eylem yakınlığı/uzaklığı, -Abil- ekinin ulandığı eylemin anlamsal değeri üzerinde odaklanmak yerine –Abil- ekini izleyen ekin (ve eklerin) kiplik değerlerinin dikkate alınması gerektiğini düşünür.

Biçimbirimlerin işaretledikleri anlam alanları ile ilgili genel çalışmalarda ele alınan biçimlerden birisi de +Dİr biçimbirimidir. Baydar'a (2012) göre bu biçimbirim yüklemleştirci/cevher fiil olarak değil bir tekit/ bir enklitik olarak Türkçenin her döneminde kullanılmaktadır. +Dİr biçimbirimiyle ilgili çalışmalarda biçimsel, anlamsal ve kullanımsal olarak çeşitli açıklamalar yapılmıştır ve bu açıklamaları Kerimoğlu, Aksu (2015: 76) şu şekilde sınıflandırmıştır:

- i. Yükleme özneye geniş zamanla bağlayan öge, ek eylemin 3. kişisi olarak koşaç/bildirme eki (copula) (Kocaman, Osam, 2000; Vardar 2002).
- ii. Şimdiki zaman ve geniş zamanda kesinlik, olasılık ve tahmin bildiren koşaç eki (Ergin, 1993; Gencan, 2002; Korkmaz, 2003; Demir, 2006).
- iii. Kiplik belirticisi ve koşaç eki (genelleştirme, kesinlik, olasılık, tahmin, çıkarım vb.) (Kronfild, 2001; Göksel ve Kerslake, 2005).
- iv. Kiplik belirticisi (bilgi kipliği, gerçeklik-gerçeklik dışı, kesinlik, olasılık, tahmin, çıkarım vb.) (Sözer, 1980; Tura Sansa, 1986; Tosun, 1988; Bassarak, 1997; Cem, 2005; Kerimoğlu, 2010).

Söylem dil bilgisi yaklaşımı çerçevesinde Türkçe sözlü söylemde {-Dİr} biçimlerinin kiplik alanları, sıklık ve kullanımlarını belirlemeyi amaçlayan Kerimoğlu, Aksu (2015), bu biçimbirimin 3. kişi belirten bir koşaç eki olmadığını, anlamını bağlamın ve belirteçlerin sınırlandığı bir kiplik belirticisi olduğunu ortaya koymaktadır. Kerimoğlu, Aksu'ya (2015) göre {-Dİr} biçimbirimi kesinlik veya olasılık bildiren bir bilgi kipliği belirticisidir.

Özel olarak bir biçimbirimin işaretlediği kiplik alanlara yönelik çalışmalardan biri de Günay'dır (2014). Türkçede -(A/I)r biçimbirimi ile çekimlenen ve “geniş zaman (aorist)” terimi ile karşılanan çekimli fiillerin kiplik anlam alanlarının belirlendiği Günay (2014), bağlama dayalı anlam alanlarını belirlemede farklı türlerdeki metinlerden cümle ve metin düzeyinde örnekleri dikkate almıştır. Bu metinlerdeki geniş zamanlı kullanımları saptayan Günay (2014), metinler üzerinde anlamsal ve bağlama dayalı yapılan çözümlemeler sonucunda, geniş zamanlı fiillerde, zaman odaklı değil, özne odaklı kiplik anlamlarının belirgin olduğunu ortaya

koymuştur. Sonuç olarak Günay (2014) –(A/I)r biçimbiriminin, karma ve bütüncül bir yaklaşımla anlamlandırılan ve yapısında geniş zaman bulunan düşünceye dayalı metinlerde yaygın olarak bilgi kipliği ve devinim kipliği; olaya dayalı metinlerde ise yükümlülük kipliğinin anlam alanlarının dikkat çekici olduğunu ifade eder. –(A/I)r biçimbirimi tarihi, biyografik, bilimsel metinlerde, kanun, kural vb. bildiriminde, kutsal kitaplardaki metinlerde bilgi kipliği değerindedir. Özellikle edilgen dönüşümlü fiil yapılarında bilgi kipliği olarak genelleme; yükümlülük kipliği olarak emir ve zorunluluk vurgusu zayıf, öznenin gönüllülük, istek/niyetine bağlı edim söz anlam alanında kullanımı yaygındır (Günay, 2014: 542). Bu kiplik anlamların yanı sıra geniş zamanlı fiiller bağlama dayalı olarak alışkanlık görünüşü de bildirir. Eyleyicinin yeterlilik ve/veya alışkanlığına dayalı bu ifadeler bağlama dayalı olarak devinim ya da bilgi kipliği değerindedir (Günay, 2014: 543).

Kiplik alanyazında fiil çekim eklerinin kiplik işlevlerine yönelik çalışmaların yanında Yazıcı Ersoy (2015) gibi iyelik eklerinin de kiplik anlamlarının incelenmesinin farklı kullanımlar açısından ilginç sonuçlar ortaya koyabileceğini belirten çalışmalar da mevcuttur. İsimlerle isimler arasında sahiplik yönünden ilgi kuran dil bilgisi kategorisi olarak tanımlayabileceğimiz iyelik eklerinin, Yazıcı Ersoy (2015) sahiplik-aitlik işlevi dışında Türkçenin tarihi seyri içerisinde, özellikle 3.tekil kişi iyelik ekinde olmak üzere, belirtme işlevine de rastlandığını ifade eder. Yazıcı Ersoy (2015) bazen iyelik ekli belirsizlik zamirlerinde ve hitap-seslenme sözcüklerinde iyelik eki işaretleyicisinin aidiyet bağıntısından ziyade belirtme işlevinden hareketle sevgi, sempati, nezaket, hayıflanma, üzülmeye vb. kiplik anlamlar kazandığını ve bunların duygu kipliği altında değerlendirilebileceğini ifade eder. Türkçe fiillerin kılınmış özellikleriyle birlikte eklerin kök ya da gövdeye bağlandıktan sonra kiplik ve çatı kategorisi başta olmak üzere birtakım farklı anlamsal özellikler ortaya çıkarabileceğini ifade eden Hirik (2016) Türkçede biçimbirimlerin kiplik anlamları konusunda farklı çalışmalardandır. Bu çalışmada –(X)k fiilden isim türetme eki ve bu ekin fiillere eklenme ölçütleri ile eklenmesiyle ortaya çıkan anlamsal değişimler incelenmiştir. Bu bağlamda Hirik (2016: 108) –(X)k ekinin de eklendiği ve özellikle sıfat-fiil yaptığı örneklerin kipsel değerleri bulunduğunu öne sürmektedir. Ölçünlü Türkçeye yönelik yapılan bu çalışmalar dışında Dirik (2015) Çanakale

Ağzında bir kiplik işaretleyicisi olarak “-mak va” yapısını tahmin, ihtimal ve çıkarım içeren bilgi kipliği ile kanıt kipliği açısından incelemiştir.

Kiplik biçimbirimlerin dil bilgiselleşme sürecinin takip edilerek kiplik anlamların gelişim yönünün belirlenmesinde art zamanlı çalışmalar önemlidir. Eski Türkiye (Anadolu) Türkçesindeki kiplik işaretleyicileri ve kiplik anlamların gelişim yönlerini belirlemeyi amaçlayan Manap (2013) da art zamanlı çalışmalardan biridir. Sadece isteme, olasılık ve gereklilik kipliklerini ele alan Manap (2013), ETT’de yer alan işaretleyicilerin yanı sıra Türkiye Türkçesinde bulunan işaretleyicilere de yer vererek kiplik ifadelerin gelişim yönlerini göstermeye çalışmıştır. Sonuç olarak TT’de emir ve arzu kipliğini işaretleyen yapılardan biri olan geniş zaman ekinin ETT’de sadece arzu kipliğini işaretlediğini belirten Manap (2013) bu ekin ETT döneminde emir işlevi kazanmadığını söyler. Osmanlı Türkçesi döneminde kullanılmaya başlayan –mAli ekinin oluşturduğu gereklilik, arzu, emir ifade alanları ETT’de başka işaretleyicilerle temsil edilmektedir. İsteme, olasılık ve gereklilik kipliklerini işaretleyen yapılar arasında kiplik yüklem, zarf ve sözler; morfolojik ve sözdizimsel yapılara göre daha birincildir. TT’de isimlere gelerek onları fiilleştiren ve çekimli fiillere eklenebilen –Dİr ekinin eklendiği sözcüğe kesinlik ya da ihtimal anlamı katması durumu ETT’de de söz konusudur (Manap, 2013: 104-105). Yine, Eski Anadolu Türkçesinde bilgi kipliğini inceleyen Üzüm (2017) bilgi kipliği ve kanıt konusunda ayrıntılı içeriğe sahip bir çalışmadır. Palmer’in (2001) ve Declerck’in (2011) kiplik sınıflandırmalarını model alan Üzüm (2017) bilgi kipliği üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu doğrultuda ihtimal-kurgu ve henüz gerçekleşmemiş olgusalılık skalaları arasında önermenin bilgi değerini belirlemeye çalışmıştır. Oluşturulan bu bilgi skalasında işaretleyicilerin zaman içinde düşük olasılığa gelişme eğiliminde olduğu sonucuna ulaşmıştır (Üzüm, 2017: 187).

Türkçede kiplik alanyazınında art zamanlı çalışmalar arasında yer alan Hirik (2010) ve Hirik’in (2013) konusu Eski Uygur Türkçesinde olasılık kipliğidir. Hirik (2010) Eski Uygur Türkçesiyle yazılmış eserlerde kiplik özelliği arz eden kelimeler, ekler ve çoklu yapılar üzerinde durmuştur. Olasılık kipliğini konuşur tarafından üretilen olasılık kipliği, öznel olasılık kipliği ve nesnel olasılık kipliği olmak üzere üç alt gruba ayıran Hirik (2010) konuşur tarafından üretilen olasılık kipliğini de

müsadekar olasılık kipliği ve tahmini olasılık kipliği olarak ikiye ayırmıştır. Sonuç olarak Hirik (2010) Eski Uygur metinlerinde müsadekar olasılık kipliğine rastlanmadığını belirtmekle birlikte metinlerin, tahmini, öznel ve nesnel olasılık türleri bakımından oldukça çok örnek içerdiğini belirtmiştir. Hirik (2013) ise Hirik'in (2010) türevi niteliğinde bir çalışmadır. Hirik (2013) –*sA/birök...er*ser, –*gAy, bolgu kerek* gibi olasılık kipliklerinin kullanıldığı Eski Uygur Türkçesinde olasılık anlamının daha çok bağlamdan beslendiğini ifade etmiştir. Akman Acungil'in (2015) tarihsel karşılaştırmalı dil bilim yöntemiyle gerçekleştirdiği art zamanlı çalışmada da *fiil+{-ma/-me}+bol-* /*bol-+fiil++{-ma/-me}* yapısı Ermeni Harfli Kıpçak metinlerinde incelenmiştir. Kiplik tanımı ve sınıflamalarıyla ilgili bilgilerin yer aldığı çalışmada *fiil+{-ma/-me}+bol-* /*bol-+fiil++{-ma/-me}* yapısının “imkân-imkânsızlık”, “izin-yasaklama” gibi kiplik anlamları yansıttığı vurgulanmıştır. Yine art zamanlı çalışmalardan olan Yalçınkaya (2015) kip ve kiplik kavramlarıyla ilgili bilgiler sunduktan sonra Palmer'den (2001) yola çıkarak bilgi, kanıt, yükümlülük ve devinim kiplikleriyle ilgili bir sınıflama yaparak Orhon metinlerini bu sınıflama doğrultusunda incelemişlerdir.

Çeşitli metin türlerinde kiplik anlamların belirlenmesinde söylem çözümlemesi yaklaşımı da araştırmacılarca kullanılmaktadır. Gazete söyleminde fikir ve düşüncelerin kurgulanmasında dilsel yapının rolünü araştırma için eleştirel söylem çözümlemesi yaklaşımıyla gazete metinlerini inceleyen Oktar, Değer (1999), söylem düzeyinde kiplik kullanımları belirlemeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda kiplik, eleştirel söylem çözümlemesi yaklaşımında dil kullanıcısının sözcüne yüklediği olasılık ve yetki derecesini ve sözünü ettiği konuya ilişkin tutumunu yansıtan dil kullanımları olarak ele alıp öznel ve nesnel kiplik kullanımlarını araştırmıştır. Sonuç olarak çalışmada kipliğin dil kullanıcılarının kendilerine, diğerlerine ve değindikleri konuya ilişkin tutumlarını çözümlemede önemli bir dilsel ulam olduğu belirtilmektedir. Bir söylem incelemesi olan Şeker (2017) de terör olaylarıyla ilgili haber manşetleri, alt başlıklar ve haber özetlerinden elde edilen örnekleri içerik çözümlemesi yoluyla incelemiş ve elde edilen verileri eleştirel söylem çözümlemesi yoluyla değerlendirmiştir. Şeker (2017) belli bir söylem örneğinde görülen olasılık ve belirsizlik bildiren kiplikler ile edilgen çatılı eylemlerin sözcelemin öznesinin izleğine

olan mesafesini ve tutumunu belirlemedeki etkisini incelemiştir. Sonuç olarak Şeker (2017) incelenen örneklerde olasılık ve belirsizlik kiplikleri kullanımı ile edilgen çatılı eylem kullanımı sıklığının doğru orantılı olduğunu ifade etmiştir. Söylem dil bilgisi yaklaşımı ile sağlık, güncel sohbet, politik, kültür sanat söylem çerçevelerinde oluşan yarı planlanmış Türkçe sözlü söylemdeki kesin, kesinlikle ve mutlaka kiplik belirteçlerinin bağlam içi dil bilgisel sıklık ve kullanımları Ak Başoğlu, Aksu (2015) tarafından belirlenmiştir. Çalışmada sonuç olarak bu kiplik belirteçlerinin güven kipliği altında değerlendirilebileceğini ifade eden Ak Başoğlu, Aksu (2015), sonuç bölümünde kiplik belirteçlerin birlikte kullanıldığı biçimbirimler ve bunlarla birlikte bildirdikleri anlamları belirtmiştir.

Türkçede kiplik anlayışında Türkiye Türkçesi dışındaki diğer Türk dillerine yönelik yapılmış çalışmaların incelenmesi kipliğin Türk dillerindeki görünümü ve Türkiye Türkçesi ile diğer Türk dilleri arasındaki kiplik yönünden benzerlik ve farklılıkların belirlenmesi açısından önemlidir. Türkçenin kanıtsallık/delile dayalılık (evidentiality) sistemine sahip olduğu pek çok çalışmayla ileri sürülmüş ve bu konu çeşitli açılardan incelenmiştir. Kırgız Türkçesinde de Kılıç (2004) delile dayalılık ve delile dayananlar merkezli olmak kaydıyla bilgi kipliğini (epistemic modality) incelemeye çalışmıştır. Türk dillerinin geneli için Johanson’a (2003) göre işitme, çıkarım ve algılama olmak üzere üç tür dolaylı delil kaynağından bahseden Kılıç (2004), delile dayalılık işaretleyicilerinin çeşitli bağlamsal yorumlarla sahip oldukları merkezi anlamların değişik uzanımlarını yani hayret (mirativity) ve alay (irony) ifade edebileceğini belirtir. Çalışmada Kırgız Türkçesinde delile dayalılık bildiren yapılar çeşitli metinler incelenerek tespit edilmiştir. Diğer Türk dillerindeki delile dayalılıkla ilgili bir başka çalışma da Gülsün’ün (2012) Salar Türkçesine yönelik yaptığı incelemedir. Salar Türkçesinde delile dayalılığın dolaylılık ile elde edildiğini ortaya koyan çalışma delile dayalılık ve Türkçe dolaylılık ile ilgili önemli bir literatür sunmaktadır. Özbek Türkçesinde kiplik gösteren belirteçleri anlam bilimsel açıdan ele alan Yaman (2012) Özbek Türkçesi dil bilgisinde kiplik belirteçlerin işlenişini açıklamış ve örneklendirmiştir. Yaman (2012) Özbek Türkçesi ile yazılmış romanlarda tespit ettiği kiplik belirteçleri kiplik anlamlarına göre “kesinlik belirten kiplik belirteçler, olasılık-tahimin ve farz etme belirten kiplik belirteçler, tanıklık ve onaylama belirten kiplik belirteçler, istek – emir, tesadüf belirten kiplik belirteçler”

olarak dörde ayırmıştır. Çalışmada bu belirteçlerin gösterdiği kiplik anlamlar ayrıntılı olarak işlenmiştir. Özbek Türkçesi ile ilgili diğer bir çalışma da Öz Özcan'dır (2012). Çalışmada Özbek Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde kiplik, anlamın sözlüksel yolla ifadesi olan kiplik sözlerin “kesinlik” bildiren türleri üzerinde durularak ortak ve farklı yönler verilmeye çalışılmıştır. Çalışmada belirlenen kiplik sözler “Özbek ve Türkiye Türkçesinde ortak olan “kesinlik” bildiren kiplik sözler”, “Özbek Türkçesine özgü olan “kesinlik” bildiren kiplik sözler”, “Türkiye Türkçesine özgü olan “kesinlik” bildiren kiplik sözler” olmak üzere üç gruba ayrılarak incelenmiştir. Yine kiplik belirteçler ile ilgili diğer Türk dillerinde yapılan çalışmalardan olan Korkmaz (2014) Kırım Tatar Türkçesinde kullanılan kiplik belirteçlerini tespit etmek ve hangi anlam alanlarını taşıdığını belirleme amacını taşır. Çalışmada anlamsal ve biçimsel açıdan ele alınan kiplik belirteçler “kesinlik belirten kiplik belirteçler, olasılık-tahmin ve farz etme belirten kiplik belirteçler, tanıklık ve onaylama belirten kiplik belirteçler” olarak üç başlık altında incelenmiştir. Abbasova (2014) ise Türk dillerindeki çalışmalarda ve Azeri dil biliminde, kiplik konusunu Türk dillerindeki cümlede olasılık, gereklilik ve gerçek biçimlerinin sınıflanmasındaki benzerlik ve farklılıklara odaklanarak incelemiştir.

Türkçede kiplik alanyazınında çeşitli kiplik yaklaşımlarınca Türkçenin biçim ve anlam özelliklerinin incelendiği yabancı araştırmacılarca yapılmış çalışmalar da mevcuttur. Özellikle kanıt kategorisi ile ilgili pek çok yabancı araştırmacı (ör. Palmer, 2001; Givon, 2001; Aikhenvald, 2003) tarafından atıfta bulunulan Türkçe, tipolojik kiplik incelemelerinde yabancı araştırmacıların da ilgi gösterdiği bir dildir. Bu konuda dikkat çeken yabancı araştırmacıların başında L. Johanson gelmektedir. Türk dillerinde bulunan dil bilimsel kanıt kategorisinin temel özelliklerini özetleyen bir çalışma olarak Johanson (2003) dolaylılık kavramını bir kanıt kategorisi olarak ele alır. Geleneksel olarak “söylenti” ve “çıkarım” gibi çeşitli kavramları kapsayan dolaylılık “bir delil kaynağının varlığını belirtme” gibi kanıtın dil bilimsel tanımına uygundur (Johanson, 2003: 274). Konuşurun bilgi kaynağını (i) rivayet (hearsay), (ii) çıkarım (inference) ve (iii) algılama (perception) kullanımlarıyla belirtebileceğini ifade eder:

- i. *Rivayet kullanımı*: Bilginin temeli dolaylı anlatım, söylenti vb. yabancı bir kaynaktır. Hastalıktan haberdar olan bir başkası tarafından söylenen “Bakan hastaymış.” cümlesi gibi.
- ii. *Çıkarım kullanımı*: Bilginin temeli safi yansıma, mantıksal çıkarım vb.’dir. Yeni kalkmış biri tarafından söylenen “uyumuşum” cümlesi gibi.
- iii. *Algılama kullanımı*: Bilginin temeli eylemin doğrudan duyuşsal algılanması veya izlem, sonuçlar temelinde dolaylı algılama vb. birinci el bilgidir. Müziği dinleyen biri tarafından söylenen “iyi çalışıyormuş” cümlesi gibi (Johanson, 2003: 274-275).

Türk dillerinde kipliği inceleyen Johanson (2009), Türk dillerindeki gönüllülük, gereklilik ve olasılık ifadelerinin dil bilgiselleşmesiyle ilgili bir çalışmadır. Ayrıca çalışmada Türk dilleri ailesi ile ilgili temel bilgiler ve bağımlı cümlelerde kiplik işaretlemelerde kullanılan kiplik eklerin dilek kipi işlevleriyle ilgili bilgiler yer almaktadır. Çalışmada gönüllülük, zorunluluk ve olasılık anlamları bireşimsel (sentetik) araçlarla ve analitik araçlarla işaretlenmelerine göre ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu inceleme neticesinde Johanson’un (2009) elde ettiği bulgular aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- A. Gönüllülük kavramı, eylemin gerçekleşeceğini öne süren gönüllülük, istek ve varsayım eki ile ifade edilir. Analitik işaretleyicileri “*fil – mAk/-mA iste-*”dir.
 - a. Türkçede *-(y)AyIm, -(y)AlIm, -sIn* bireşimsel gönüllülük işaretleyicileri güçlü dilek, rica, komut, tavsiye veya izin ifade eder.
 - b. Türkçede *-(y)A* bireşimsel işaretleyicisiyle istek, çoğu Türk dilinde koşul kipidir. İstek işaretleyicileri çoğunlukla özne veya diğer katılanın eşgüdümüne dayalı eylemin gerçekleştiğini öne sürmeden dilek, arzu veya umut ifade eder.
 - c. Türkçede *-sA* bireşimsel işaretleyicisiyle varsayılan eylemler anlamında bir hayal kipi ifade eden varsayım eki “Ya durum

böyle olsaydı?”, “Durumu böyle düşün.” anlamında arzu, dilek veya dilek koşul anlamları taşıyabilir.

- B. Zorunluluk kavramı “bu gereklidir” anlamına gelen çeşitli işaretleyicilerle ifade edilir. Bireşimsel işaretleyici *-mAll*; analitik işaretleyici *fiil -mAk/-mA gerek/lazım*.
- C. Olasılık kavramı “yapabilme” anlamında bir eylemin gerçekleşmesini veya bir katılımcı arasındaki ilişkiyi tanımlayabilir. Yani yükümlülük ve bilgi alanındaki durumları kapsar. Yükümlülük kiplik fonksiyonları bir eylemin kabul edilebilir, izin verilebilir, kabul edilemez veya yasak olup olmadığını belirtirken bilgi fonksiyonları konuşmacının önermenin gerçekliğine ne kadar bağlı olduğunu gösterir. Bireşimsel işaretleyici *-Abil*; analitik işaretleyici *mümkün ol-* (Johanson, 2009: 489-493).

Türkçede istem kipiyle ilgili olan Johanson (2014) kip ve kiplik arasındaki yakın ilişki göz önüne alındığında bu bölümde bahsedilmesi gereken bir çalışmadır. Çalışmada Türk dillerinde istem ifade eden emir kipi, gönüllülük, dilek kipi ve koşul kiplerinin işaretleyicilerinin farklı Türk dillerinde kullanımları karşılaştırmalı bakış açısıyla özet bir biçimde tartışılmıştır. İstem kiplerinde kullanılan eklerin sunulduğu çalışmada aoristin kiplik görünümlerine de yer verilmiştir. Johanson’a (2014: 48) göre aslında bir intraterminal bir kategori olan ancak genellikle aoris olarak adlandırılan (*- (A/I)r*) biçimler odaksal anlamda kullanılır.

Türk dillerinde kiplik konusunda araştırma yapan verimli araştırmacılardan bir diğeri de J. Rentzsch’dır. Art zamanlı tiolojik bir çalışma olan Rentzsch (2011a) Dede Korkut metnindeki kiplik ifadeleri kategorilendirmiştir. Rentzsch (2011a) çalışmanın sonunda eylem kipliği, bilgi kipliği ve kipler gibi kiplik kavramları ifade eden biçimbirimsel ve biçim-söz dizim öğelerinin bir envanterini sunmuştur. Türk dillerindeki kiplik ifadelerde anlam bilimsel ve biçimsel farklılıkta dil bilgiselleşme sürecinin nasıl olduğu ile ilgili bir çalışma olan Rentzsch (2011b) Türk dillerinin kiplik yapılarında eş zamanlı ve art zamanlı gözlenebilen mekanizmaları tanımlar. Bu çalışmada zorunluluk, olasılık ve istek kategorileri ifadelerinin art zamanlı ve eş zamanlı olarak çeşitli Türk dillerinde (Özbekçe, Eski Uyurca, Türkçe vb.) dil

bilgiselleşmesi incelenmiştir. Türk dillerindeki kiplik yardımcı fiillerin dil bilgiselleşmesi altındaki mekanizmayı inceleyen Rentzsch (2012) özelde temel fiil ve yardımcı fiil arasındaki bağlantı araçları ile ilgilenir. Rentzsch (2012) yedi fiilden oluşan bir seti (u-, bil-, bol-, küse-, başla(n)-) köken ve gelişim açısından incelemiştir. Bu yapılar genellikle kök olasılık ve istekliliğin anlamsal alanıyla ilgilidir. Rentzsch (2013) ise Türk dillerindeki kipselliğin anlam bilimsel alanının tipik bölümlenmesini tespit etmektedir. Çalışmada Türk dillerinde kaydedilen durum van der Auwera ve Plungian'ın (1998) kurduğu anlam haritasıyla karşılaştırılmıştır. Türk dillerinin model kuram için önemini irdeleyen Rentzsch (2013), olay kipselliği, görünüşsel kipsellik ve epistemik kipsellik olmak üzere üç kipsellik sınıfını incelemiştir. Anlam bilimsel çatı ulamlar olarak ise olanaklılık, gereklilik ile van der Auwera ve Plungian (1998) modelinden farklı olarak istek dikkate alınmıştır. Rentzsch (2012) çalışmada şekil anlam ilişkisine odaklanmıştır. Çalışmada sonuç olarak Türkçede görünüşsel kipselliği (genel dil biliminde yaygın sınıflamaya göre yükümlülük kipliği) işaretleyen Türkçe kip öğelerinin van der Auwera ve Plungian (1998) sınıflamasıyla uyuşmadığı vurgulanmıştır. Rentzsch (2013) epistemik kipselliğin diğer kipsel sınıflardan büsbütün farklı bir anlam bilimsel büyümeye sahip olduğunu belirtmiştir. Buna göre olanaklılık-gereklilik ikililiği epistemik kipsellik alanında anlam bilimsel bakımdan anlamsız bulup bu karşıtlığın yerine bir olasılık skalası önerir.

Kipliği anlamsal olarak oldukça heterojen kategorileri kapsayan bir yardımcı fiil terimi olarak düşünen Rentzsch (2015) Türk dilleri temelinde tipolojik bir sınıflama sunması bakımından önemli bir çalışmadır. Rentzsch (2015) kiplik sınıflamasında işlevsel ve anlamsal iki parametre kullanır. Kiplik -1, Kiplik -2 ve Kiplik -3 şeklinde ayırdığı işlevsel kategoriler biçimsel kategoriler arasındaki ilişkiyi belirtir. Çalışmada ele alınan anlamsal sınıflar ise bilgi kipliği, eylem kipliği ve bakış açısı kipliğidir. Bu sınıflamada bir işlevsel sınıf farklı anlamsal sınıflara da hizmet edebilir. Yani Kiplik -1 aynı zamanda eylem kipliği, bakış açısı kipliği ve bilgi kipliği anlam alanlarına hizmet edebilirken Kiplik -2 de bakış açısı ve bilgi kipliği anlam alanlarına hizmet edebilir (bkz. s.116).

Türkçede kiplik konusunda yabancı bir araştırmacı tarafından yapılan bir başka çalışma Mystridou (2015) –Ar, -Dİr, -Abil- ve –mAlI biçimbirimlerinin bilgisellik

kipliği içerisindeki rolü ve işlevlerini saptamayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Palmer'in (2001) bilgi kipliğine dayalı bir tipolojik yaklaşım benimsenerek çalışmada ele alınan biçimbirimlerin düşük olasılıktan yüksek olasılığa doğru ifade ettikleri kesinlik dereceleri belirlenmeye çalışılmıştır. Buna göre –Abil- düşük olasılık; -mAll gözlemlenen kanıtlara dayalı yüksek olasılık; -Ar/-Dİr ise genel bilgiye dayalı orta decede kesinlik yansıtmaktadır.

Son olarak bu bölümde bahsedeceğimiz çalışma Cinque'dir (2001). Bu çalışmanın amacı cümlelerin işlevsel yapısı üzerine Cinque'ye (1999) göre Türkçenin kip, kiplik, dil bilgisel zaman ve görünüş eklerini analiz etmektir. Cinque (2001) Türkçe dil olguları üzerine yaptığı yorumlamanın doğru olması durumunda Türkçedeki bazı eklerin görünen değişken sıralamasından sonuç çıkarmak için gerçek bir sebep olmayabileceğini vurgular.

III. BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma doküman incelemesi yönteminin kullanıldığı nitel bir araştırmadır. Yıldırım ve Şimşek (2011) nitel araştırmanın tüm yönlerini kapsayan bir tanımlamanın güç olduğunu belirtmekle birlikte nitel araştırmayı “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma (s.39)” olarak tanımlamışlardır. Doküman incelemesi ise “araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 187)”. Bu çalışmanın araştırma deseni de durum saptamasıdır.

3.2. Evren ve Örneklem (İncelenen Bütünce)

Dil bilimsel incelemelerde genellikle eş zamanlı yaklaşım benimsenmektedir. Bu çalışmada da eş zamanlı yaklaşım doğrultusunda inceleme yapılacak bütünce 2000 yılı sonrası Türkiye Türkçesiyle yazılmış metinlerden oluşturulmuştur. Araştırmanın bütüncesi 2000 yılı sonrası Türkiye Türkçesiyle yazılmış metinlerden amaçlı örnekleme yoluyla seçilen metinlerden oluşturulmuştur. Bunun için öncelikle Dilidüzgün (2010) tarafından belirlenmiş “Yapı ve İşlevleri Bakımından Metin Türleri” tablosu (EK – 1) görüşleri alınmak üzere uzmanlara sunulmuştur. Uzman görüşleri neticesinde fiil çekiminde yer alan eklerin kiplik özelliklerinin belirlenmesi için uygun örneklerin bulunabileceği metin türleri Tablo 19 ’daki gibi belirlenmiştir:

Tablo 19

Uzman Görüşleriyle Belirlenen İncelenmiş Metin Türleri

Betimsel Metinler	Anlatısal Metinler	Açıklayıcı Metinler	Kanıtlayıcı Metinler	Çağrı İşlevli Metinler
Turist rehberleri	Roman	Ansiklopedi maddeleri	Eleştiri	Reklamlar
İş ilanları	Öykü	Haber metinleri,	Deneme	Propaganda
Film tanıtımları	Yaşam öyküsü	Yemek tarifleri	Makale	Davetiyeler

Tabloda yer alan metin türlerinin kendi içlerinde de birer bütünce oluşturması gerektiğinden bu metin türleri de incelenecek metin sayısı açısından sınırlandırılmıştır. İş ilanları, film tanıtımları, haber metinleri ve reklam metinleri Türkiye’de en çok satan ilk üç gazetenin bir hafta boyunca taranması ile elde edilmiş ve bu metinler incelenmiştir. Bu metinlerin elde edileceği gazeteler gazetetirajları.com adresinin 23 - 29 Ekim 2017 tarihleri arasındaki verilerine göre *Hürriyet*, *Sözcü* ve *Sabah* gazeteleri olarak belirlenmiş ve bu gazeteler 30 Ekim – 5 Kasım 2017 tarihleri arasında bir hafta süre ile takip edilmiştir. Turist rehberleri Türkiye’de 2017 yılında yayınlanan *Atlas* ve *Condé Nast Traveller* gezi ve doğa dergilerinin birer sayılarının taranmasıyla elde edilmiştir. Ansiklopedi maddeleri, İslam Ansiklopedisinin her bir harf bölümünden rastgele bir maddesinin seçilmesiyle yirmi dokuz maddeden oluşmuştur. Roman, öykü, yaşam öyküsü, eleştiri ve deneme türleri için bir alan uzmanıyla birlikte 2000 yılı sonrası yazılıp yayımlanan farklı eğilimlere sahip, beş farklı yazarın birer kitabı tercih edilmiştir. Yemek tarifleri için de yine Türkiye’de 2017 yılında yayınlanmış *BEEF & FISH* ve *Lezzet* yemek dergilerinin birer sayısı incelenmiştir. Makale türündeki metinler için dergipark.gov.tr adresinde *sosyal ve beşeri bilimler*,

mühendislik ve temel bilimler, sağlık bilimleri, yaşam bilimleri, hukuk, spor bilimleri temel konuları içerisinde yer alan konular arasında rastgele bir seçim yapılmıştır. Bunun için sosyal ve beşeri bilimler içerisindeki konular birden yirmiye kadar; mühendislik ve temel bilimler içerisindeki konular birden on sekize kadar; sağlık bilimleri içerisindeki konular birden sekize kadar, yaşam bilimleri içerisindeki konular da birden yediye kadar numaralandırılmıştır. Hukuk ve spor bilimleri içerisinde alt konular bulunmadığından bunlarda numaralandırılma yapılmamıştır. Bu işlem sonucunda yapılan rast gele seçim sonucu sosyal ve beşeri bilimler alanında sanat tarihi konusu, mühendislik ve temel bilimler alanında mühendislik (genel) konusu, sağlık bilimleri alanında veteriner hekimlik konusu ve yaşam bilimleri alanında tarım bilimleri konuları belirlenmiştir. Makale türünde incelenecek metinlerin belirlenmesi için son olarak belirlenen konularda Türkçe yayın yapan ve en çok indirilme oranına sahip dergiden 2017 Ekim ayı itibariyle son sayısının ilk makalesi incelenmek için seçilmiştir. Propaganda metin türü için ise 2015 yılında meclise giren dört siyasi partinin (AKP, CHP, MHP, HDP) seçim beyannameleri incelenmiştir. Davetiyelerde de www.bursanikahsekeri.com.tr adresindeki davetiye metinleri incelenmiştir. Veri toplama amacıyla incelenen metinlerin tam listesi EK – 2’de verilmiştir.

3.3. Veri Çözümleme Teknikleri

Toplanan veriler nitel veri analizi yöntemlerinden içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiş ve yorumlanmıştır. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır. Çözümleme ve yorumlama sürecinde fiil çekiminde kullanılan kip, zaman ve görünüş eklerinin işaret ettikleri kiplik alanlar anlamsal-edimsel yaklaşımla ve bir ekin birden çok işlev üstlenebileceği anlayışıyla tespit edilmiştir.

IV. BÖLÜM

BULGULAR

Bu çalışmada $-(A/I)r$, $-(X)yor$, $-mXş$, $-DI$, $-(y)AcAk$, $-mAlI$, $-sA$, $-(y)A$ ve emir fiil çekim eklerinin $-(y)AyIm$, $-Ø$, $-sXn$, $-(y)AlIm$, $-Xn$, $-(y)XnIz$, $-sXnlAr$ kiplik özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Her bir biçimbirimin farklı metin türlerindeki görünüşleri incelenerek işaretledikleri kiplik alanlar belirlenmeye çalışılmıştır. Kiplik alanlar için Palmer'in (2001) belirlediği tipolojik sınıflama temel alınmıştır. Biçimbirimlerin bu kategorilerden hangisini/hangilerini işaretlediklerinin tespitinde bağlam, sözlüksel öğeler ve diğer biçimbirimlerle ilişkileri göz önünde bulundurulmuştur. Çalışma bu özellikleriyle anlamsal ve edimsel yaklaşımı temel alan bir çalışmadır.

Bir kiplik belirticisi olan $-DIr$ ve $-Abil-$ biçimbirimleri çalışma kapsamına dâhil olmamakla birlikte bunların incelenen biçimbirimlerle ilişkileri de çözümlemelerde göz önüne alınmıştır. Fiil çekim ekleri kiplik dışında dil bilgisel zaman ve görünüş kategorilerini de işaretleyebilir. Çözümlemeler sırasında bu işlevler de göz önünde bulundurularak biçimbirimlerin kiplik işlevlerinin birincil olduğu durumlara odaklanılmıştır. Ayrıca olumsuzluk eki $-mA$ ile birlikte oluşturulmuş yapılar olumsuzluğun kiplik çalışmalarında gerek gerçeklik dışı gerekse ayrı bir kategori olarak kabul edilmesinden dolayı çalışma kapsamına alınmamıştır.

4.1. $-(A/I)r$ Biçimbiriminin Kiplik Görünümü

$-(A/I)r$ biçimbiriminin farklı metin türlerindeki kiplik görünümü şu şekildedir:

4.1.1. Açıklayıcı Metinlerde $-(A/I)r$ Biçimbirimi

$-(A/I)r$ biçimbirimi açıklayıcı metinlerde bilgi kipliğinin alt kategorisi olan olasılık anlam alanını işaretleyebilir.

- (1) “*Kilise babaları*” deyimini yer belirtmeden kullanıldığı gibi, *İskenderiyeli, Suriyeli, Kapadokyalı, Kuzey Afrikalı, Romalı babalar şeklinde de kullanılır* (İ.A., “Aba” maddesi, s.5).
- (2) *Yunus Emre’yi takip eden mutasavvıf halk şairlerinden olan Cahidi’nin divanı, çoğu hece vezni ile yazılmış 100 kadar gazel-ilahi tarzında şiirden meydana gelir* (İ.A., “Cahidi Ahmed Efendi” maddesi, s.16).
- (3) *Fıkra kelimesi (çoğulu fırak) sözlükte “ayırarak, bölmek, açıklayıp hükme bağlamak” manalarına gelen fark kökünden isim olup insanlar arasında yayılmış belli bir grup ve topluluğu ifade eder* (İ.A., “Fıkra” maddesi, s.35).
- (4) *Sahasında Türkiye’de yapılmış ilk kapsamlı araştırma olan eser, Osmanlı-Safevi münasebetlerinin XVI. yüzyıl sonundaki uzun savaşlar döneminin dikkatli bir tahlilini ortaya koyar* (İ.A., “Kütükoğlu Bekir” maddesi, s.10).
- (5) *Hadislerde de vatan ve mevtın kelimeleri uzun veya kısa süreyle yerleşilen mekânı anlatır* (İ.A., “Vatan” maddesi, s.563).
- (6) *Kurak, verimsiz bir ülkede yaşayanlar daha zengin ülkelere gitseler yine de vatanlarını özler* (İ.A., “Vatan” maddesi, s.563).
- (7) *Hukuk çerçevesinde hukuki haklarımı sonuna kadar kullanırım* (Sabah/ 2 Kasım 2017).
- (8) *Tepsinin altında biriken hindi suyu biraz yağlı olmakla birlikte çorbalara çok yakışır* (Lezzet / Şubat 2018).

-(A/I)r biçimbirimi ile çekimlenmiş yukarıdaki cümlelerin hepsi genel olarak olasılık anlamı taşımaktadır. Ancak bu cümlelerdeki olasılık değerinin hepsinde eşit olmadığı fark edilebilir. Lyons’un (1977) bahsettiği öznel bilgi ve nesnel bilgi ayrımı ile Rubin’in²⁵ (2010) kullandığı kesinlik dışılık – mutlak kesinlik arasındaki derecelendirme yukarıdaki cümlelerin taşıdıkları olasılık anlamları arasındaki farkı daha görünür kılabilmek için birer parametre olarak kullanılabilir. Bu parametrelerin

²⁵ Kesinlik dışılık – mutlak kesinlik sıralaması için sayfa 96’ya bakınız.

kullanılmasıyla $-(A/I)r$ biçimbiriminin işaretlediği anlam alanları daha derinlemesine analiz edilebilecektir.

Kesinlik dışılık ve mutlak kesinlik arasındaki sıralamaya göre sabit bilgiler içeren (1), (2), (3), (4) ve (5) numaralı cümleler yüksek kesinlik belirtirken, ortalama bir ihtimal bildiren (6), (7) ve (8) numaralı cümleler orta kesinlik belirtmektedir. Aynı şekilde cümleler öznel bilgi ve nesnel bilgi taşımaları açısından da incelendiğinde (1), (2), (3), (4) ve (5) numaralı cümlelerin nesnel bilgi, (6), (7) ve (8) numaralı cümlelerin ise öznel bilgi taşıdıkları söylenebilir. (4) numaralı cümle “kapsamlı bir araştırma, dikkatli bir tahlil” gibi öznel yargı taşıyan sıfat takımları içerse de bu takımların taşıdıkları öznellik esere yöneliktir. Yani önermedeki bilgi eserin bir tahlil ortaya koymasıdır. Bahsedilen öznel ifadeler tahlil ortaya koyma bilgisini nitelememektedir. Dolayısıyla burada nesnel bir bilgi söz konusudur.

$-(A/I)r$ biçimbirimi farklı biçimbirimlerle çeşitli yapılar oluşturabilir. Bu yapılar içerisinde olasılık ve yeterlilik anlam alanlarını işaretleyen $-Abil-$ biçimbirimi ile kurulan $-Abil-(A/I)r$ yapısı yaygın olarak gözlenebilir.

- (9) *...İran şahının İstanbul'a hâkim olmasını istemesi ve bu doğrultudaki çabalarının onun idamına sebep olduğu söylenebilir* (İ.A., “Pir Sultan Abdal” maddesi, s.277).
- (10) *Süzidılara makamındaki bütün bu komşuluklar ve böylece meydana gelen asma kararlar şematik olarak gösterilebilir* (İ.A., “Süzidılara” maddesi, s.7).
- (11) *Bir tür Japon estetiği de diyebiliriz* (Hürriyet/30 Ekim 2017).
- (12) *3 bin kalem malzemeyi Türkiye'den Afrika'daki projelere götürmek mümkün olabilir* (Sabah /30 Ekim 2017).
- (13) *Bu dönüşümü ancak analitik, yaratıcı, yenilikçi, eleştirel ve disiplinler arası düşünebilen, 21. yüzyıl becerilerine sahip, bilimsel temelli bir eğitim almış nesiller sayesinde sağlayabiliriz* (Sözcü /1 Kasım 2017).
- (14) *Kemiksiz hindi göğsünü hoş hale getirmek için küçük bir müdahale gerekebilir* (BF /Ocak-Şubat 2018).
- (15) *Devrine uygun kapılar tercih edilebilirdi* (Hürriyet /30 Ekim 2017).

-*Abil-(A/I)r* yapısının kullanıldığı (9), (10), (11), ..., (15) numaralı cümlelerde bu yapının olasılık anlamını işaretlediği gözlemlenebilir. Yine bu yapıları kesinlik dışılık – mutlak kesinlik açısından incelediğimizde ortalama bir ihtimal bildirdikleri için hepsinin orta kesinlik bildirdiğini söyleyebiliriz. Ayrıca önermelerin taşıdıkları bilgi öznel niteliktedir. Burada (15) numaralı cümle diğerlerinden farklı bir yapı içerdiği için daha ayrıntılı bir çözümleme yapılmalıdır. Cümlenin yüklemi çözümlendiğinde *fiil-Abil-(A/I)r-DI* yapısı karşımıza çıkar. Burada -*Abil-(A/I)r* yapısı ortalama bir ihtimali ifade ederken geçmiş zaman işlevi taşıyan -*DI* biçimbiriminin eklenmesiyle oluşan yapı geçmişte gerçekleşmemiş olası bir durumu işaretlemektedir.

-(*A/I*)*r* biçimbirimi açıklayıcı metinlerde kanıt kipliği anlam alanına giren cümlelerde de kullanılabilir. Bilgi kipliğinin çıkarım ve varsayım kategorileri kanıt kipliği anlam alanına yakın kategorilerdir. İkisi arasındaki temel fark daha önce de belirtildiği üzere çıkarım ve varsayımın delillerden yola çıkarak önermeye karşı konuşur tutumunu belirtmesiyken kanıt kategorisinin de önermenin delilini belirtmesidir. Kanıt kategorisi önermedeki delilinin niteliğine göre aktarım ve duyum olarak ikiye ayrılır. Açıklayıcı metinlerde -(*A/I*)*r* biçimbirimiyle veya -(*A/I*)*r-DI* yapısıyla çekimlenmiş aktarım cümleleri görülebilir.

(16) *Ayrıca Zülkarneyn'in Semerkant'ı geçip Türk ülkesine yöneldiği sırada Türklerin kuvvetli ve büyük bir ordusu bulunan Su Kalesi'ni yaptırdığını söyler* (İ.A., “Balasagun” maddesi, s.4).

(17) *İbnü'l Kelbi'nin verdiği bilgiye göre özellikle Kureyş kabilesi mensupları tarafından tazim edilen bu putlara Kabe'yi tavaf sırasında şu şekilde dua edilirdi* (İ.A., “Uzza” maddesi, s.68).

Palmer (2001) aktarımı aktarım (2), aktarım(3) ve aktarım (Gen.) olmak üzere kendi içerisinde üçe ayırır. Doğrudan tanık olan birinden açıklanan durum için aktarım (2)'yi, doğrudan tanık olmayan birinden duyulan durum için aktarım (3)'ü ve sözlü kültür veya gelenekten kaynaklanan durumlar için de aktarım (Gen.)'i kullanır. (16) numaralı cümlede aktarım anlamı söyle- fiiliyle sağlanmakta ve bu cümle aktarım (3) olarak nitelenebilir. (17) numaralı cümlede ise aktarım anlamı -*A göre* edatı ile sağlanır ve aktarım (2) olarak nitelenebilir.

Açıklayıcı metinlerde eyleyicinin koşullanmasının dış bir otoriteye bağlı olduğu yükümlülük kullanımlarıyla da karşılaşılabılır. Açıklayıcı metinlerde yükümlülük kipliğinin alt anlam alanlarından olan izin anlamı –*Abil*-(*A/I*)*r* yapısıyla sağlanır. Ancak bu yapıda kiplik işlev daha çok yeterlilik bildiren –*Abil*- biçimbirimi üzerindedir. Bu yapıda –(*A/I*)*r* biçimbirimi için anlamsal olarak –*Abil*- biçimbiriminin kiplik işlevini desteklemesi ile birlikte daha çok izin verilen durumun gerçekleşme olasılığını işaretlediği söylenebilir.

(18) (*Hükümet sözcüsü*) (*Eğer Puigdemont seçimlerde yer alırsa,*)
demokratik muhalefetini ortaya koyabilir (Hürriyet /30 Ekim 2017).

(19) (*Yemek şefi*) *Zeytinyağı ile son dokunuşu yaptıktan sonra servis edebilirsiniz* (BF/Ocak-Şubat 2018).

Diğer bir eylem kipliği kategorisi olan devinim kipliği açıklayıcı metinlerde gözlemlenebilir. –(*A/I*)*r* biçimbirimiyle çekimlenmiş bazı cümleler devinim kipliğinin alt anlam alanı olan gönüllülük anlamını taşıyabilir.

(20) *Galibiyete hasrettik inşallah seri yakalarız* (Sabah /30 Ekim 2017).

(21) *Umarım (tez zamanda işlerini yerine koyar)* (Sabah /30Ekim 2017).

(22) *Hatta, sosu süt yerine sebze suyu ile pişirmenizi öneririm* (BF/Ocak-Şubat 2018).

Yukarıda açıklayıcı metinlerden örneklediğimiz cümlelerdeki gönüllülük anlamı (20) numaralı cümlede *inşallah* sözcüğüyle, (21) ve (22) numaralı cümlelerde de sırasıyla *um-* ve *öner-* fiilleriyle sağlanmaktadır. –(*A/I*)*r* biçimbiriminin bu cümlelerdeki işlevi daha çok konuşurun dileğinin sürekliliğini işaretlemek olarak yorumlanabilir.

4.1.2. Anlatısal Metinlerde –(*A/I*)*r* Biçimbirimi

–(*A/I*)*r* biçimbirimi anlatısal metinlerde bilgi kipliğinin olasılık alt anlam alanını işaretleyebilir.

(23) (*Okkası beş kuruştan satılmaz o defterler,*) *kiyamete kadar muhafaza edilir* (İsmail, 2014:9).

- (24) *Eğer vücudumuzu madde ve manası ile fethedebiliyorsak büyük bir Fatih olmuş sayılırız* (İsmail, 2014: 34).
- (25) ... *Kral Priamos'un acısını, belki de bulunabilecek en etkili biçimde anlatır Homeros* (Livaneli, 2016: 22).
- (26) *Dünyada onun yaşamına, hayatına tanıklık ettiğim kırk yılı anlatabilmek, bir toplantının sınırlarını çok aşar* (Livaneli, 2016: 49).
- (27) *Büyük devlet adamlarının sanatçı dostları olur* (Livaneli, 2016: 117).
- (28) *Yaşar Kemal'le görüşmediğimiz günlerde mutlaka telefonda konuşuruz* (Livaneli, 2016: 135).
- (29) *Bazen küçücük bir adım, mazinizi, istikbalinizden kesin hatlarıyla ayırır* (Dündar, 2012: 35).
- (30) *Bu aileyi siz benden daha iyi tanırırsınız* (Dündar, 2012: 77).
- (31) *Gitmeyecekse ya Bay Acıman'da kalır veya kabiliyetine göre bir iş veririz* (Dündar, 2012: 77).
- (32) *Herkes kendinin bizim hayatımızda nasıl bir yeri olduğunu bilir* (Sunal, 2014: 11).
- (33) *(Vefat etmiş kişi için) Bakarsın uyanınca o da gelmiş olur* (Sunal, 2014: 53).
- (34) *Londra çok büyük, ben orada kaybolurum, burası küçük bir kasaba daha mutlu olurum* (Sunal, 2014: 65).
- (35) *Gülen, çok güzel yemek yapar* (Gülsoy, 2016: 43).
- (36) *Okur yazarı tanımak ister* (Ural, 2011: 35).
- (37) *(Peki tam olarak ne zaman döneceksin?) Birkaç ayı bulur* (Mungan, 2009: 113).
- (38) *(Bazen ne uzun yemekmiş diye düşünüyorum, sanki dönecekler de üç sene süren yemeği anlatacaklar, yiye yiye yüz elli kilo olmuş olacaklar) Allah bilir* (Serbes, 2009: 10).
- (39) *Bacaklarını kırarım senin* (Serbes, 2009: 90).
- (40) *Para her kapıyı açar* (Serbes, 2009: 111).
- (41) *Çalınan mal elbet düşer pazara* (Bekiroğlu, 2016a: 68).
- (42) *(Deyin ki ona,) bu felaket bir gün geçer elbet* (Bekiroğlu, 2016a: 196).

(43) *Belli ezberin iyi ama gözü pekliğin bu kadarı da insana zarar verir* (Bekiroğlu, 2016b: 113).

(44) *Zannederim, Mehmed Esad yüzünden* (Ümit, 2016: 124).

(45) *Zamanla işler yoluna girer. Hak yerini bulur* (Ümit, 2016: 200).

(46) *Bakarsın yürüye yürüye buraya kadar gelir* (Tekin, 2002: 102).

(47) *Hikâyeler hep mutlu sonla biter* (Şafak, 2012: 252).

Yukarıda (23)'den (47)'ye kadar numaralanmış cümlelerin hepsinde $-(A/I)r$ biçim birimi olasılık anlam alanını işaretlemektedir. Bu cümleler kesinlik dışılık – mutlak kesinlik arasında sıralandığında (28) numaralı cümle yüksek kesinlik; (23), (26), (27), (30), (31), (32), (34), (35), (36), (37), (40), (41), (42), (43), (44), (45), (47) numaralı cümlelerin tamamı ortalama bir ihtimal veya makûs şanstı bahsettiği için orta kesinlik bildirir. Bunlardan (40), (41), (42), (45) ve (47) numaralı cümleler benzer durumlara dayalı genel bir beklenti anlamı taşımaktadır. Beklentinin benzer durumlardan kaynaklanması her durum için aynı sonucun elde edileceği anlamına gelmez. Dolayısıyla benzer durumlara dayalı genel beklenti önermenin olasılık değerini yüksek ve mutlak kesinlik yönünde etkilemez.

Diğer örneklerden (24), (25), (29), ve (46) numaralı cümleler düşük kesinlik; (33), (38) ve (39) numaralı cümleler de kesinlik dışılık bildirir. (28) numaralı cümledeki *mutlaka* belirteci önermenin taşıdığı bilginin ve olasılık durumunun kesinlik derecesini artırmaktadır. Buna karşın (25) numaralı cümlede *belki* belirteci ve (29) numaralı cümlede *bazen* belirteci önermenin taşıdığı bilgiyi kesinlikten uzaklaştırmakta ve olasılık durumunun kesinlik derecesini azaltmaktadır. Yine aynı şekilde (24) numaralı cümlede *sayı-* fiili "... gibi görülme, ... gibi kabul edilme vb." anlamlar taşıdığından önermenin olasılık durumunun kesinlik derecesini düşürür. Önermenin olasılık durumunun kesinliğini düşüren diğer bir durum da (33) numaralı cümlede görülebilir. Önermede bahsedilen gelmiş olma durumunun bağlamdan ölmüş bir kimse için söylendiği anlaşılmaktadır. Ölmüş bir kimsenin yeniden hayata dönme ihtimali olamayacağına göre önermedeki olasılık durumu kesinlik dışı olarak belirlenebilir. Dolayısıyla bu cümlede de önermenin olasılık durumunun kesinliğini düşüren bağlamdır. Sonuç olarak önermede bildirilen olasılığın kesinlik parametresindeki sırası belirteçler, sözcüksel ögeler ve bağlamdan etkilenebilir. Bu

cümleler taşıdıkları bilginin öznelliği ve nesnelliği açısından da değerlendirildiğinde yüksek kesinlik bildiren (28) numaralı cümle dışındaki önermelerin taşıdığı bilginin öznel nitelikte olduğu söylenebilir.

Anlatısal metinlerde –Abil-(A/I)r yapısı kullanıldığı cümlelerde orta kesinlik bildiren olasılık anlam alanını işaretleyebilir. Bu cümlelerdeki bilgi öznel niteliktedir. Bu kullanımlar için aşağıdaki cümleler örnek olarak gösterilebilir:

- (48) *Harpur gibi şiirlerinin bütünleriyle manaya yöneldikleri söylenebilir* (Ayvazoğlu, 2014: 26).
- (49) *Mersedes fabrikası idarecileri gibi adamları bulduğumuz gün ayağa kalkabiliriz* (İsmail, 2014: 36).
- (50) *Geçimsizlik, hastalık, sakatlanma, ölüm her şey olabilir* (İsmail, 2014: 179).
- (51) *Hayvanlar gibi terbiye edilen çocuklar sonuçta insanlığı mahvedecek düğmeye de basabilir* (Livaneli, 2016: 74).
- (52) *Tirbuşon ve kadehleri mutfakta bulabilirsiniz* (Gülsoy, 2016: 46).
- (53) *(Arayan pes etmiyor.) Yıllarca telefonu çaldırabilir* (Ural, 2011: 31).
- (54) *Bu gibi durumlarda rahatlıkla yanlış olmayı tercih edebilirim* (Mungan, 2009: 21).
- (55) *Öpüşürken başın döndüğü için fark etmemiş olabilirsiniz* (Serbes, 2009: 37).
- (56) *Ama ikinci kuşaktan bir ya da iki yaşlı ile karşılaşabilirim* (Bekiroğlu, 2016b: 96).
- (57) *Buna babamın solculuğunun etkisi diyebilirim* (Pamuk, 2016: 126).
- (58) *(Kendimizi savunabilmemiz lazım evladım, öyle bir çağda yaşıyoruz ki,) korkarım asker olmasan bile harp etmek mecburiyetinde kalabilirsin* (Ümit, 2016: 39).
- (59) *Oraya gitmek için duyduğu kıt isteği hepten kaybedip hiç gitmemeye karar verebilir kolaylıkla* (Şafak, 2012: 13).

fiil-Abil-(A/I)r-DI yapısı da anlatısal metinlerde gerçekleşmemiş olasılık bildirebilir. Yine bu cümlelerde *-DI* kiplik bir işlevden ziyade zamansal bir işleve sahiptir. (60), (61), (62) ve (63) numaralı cümlelerde bu kullanımı görebiliriz:

(60) *Onunla Sahaflar Çarşısı'nda, Beyoğlu'nda, Yüksekaldırım'da, Boğaziçi vapurlarında her an karşılaşabilirdiniz (Ayvazoğlu, 2014: 23)*

(61) *Bu doğru bir öngörü sayılabilirdi (Dündar, 2012: 64).*

(62) *Ancak o zaman, sorguladığım zaman o benim için öyle tuzlu, güneşli bir yaz günü olarak kalabilirdi (Gülsoy, 2016: 27).*

(63) *(Lale'den aldığım birkaç bilgi kırıntısı ve hayata ilişkin tuhaf bir yeniklik duygusuyla çıktım yola, her an vazgeçip eve dönebilir,) yatağıma kapanıp hüngür hüngür ağlayabilirdim (Mungan, 2009: 11).*

Yine anlatısal metinlerde *-(A/I)r-DI* gibi olasılık bildiren yapılarda kiplik işlev *-(A/I)r* biçimbirimi üzerindedir.

(64) *Her hayat ibretlik bir ders ise Mehmet Ali Birand'ın hayatının bu kısmından alınacak ders herhalde şu olurdu (Dündar, 2012: 190).*

(65) *Kesinlikle giderdi (Gülsoy, 2016: 32).*

(66) *Zayıflamış olmakla birlikte, ruhen hala piknik tip sayılırdım (Mungan, 2009: 44).*

(67) *Bir halının ilk birkaç sırası örülmeden bekletilmesi işin ağır gideceğine alamet edilirdi (Bekiroğlu, 2016b: 138).*

(68) *Belki Kırmızı Saçlı Kadın hakkında bir roman bile yazardım (Pamuk, 2016: 73).*

(69) *(Hayır, kendilerini saklamış olmaları mümkün değil, biraz iddialı olacak ama takip etselerdi) mutlaka anlardım (Ümit, 2016: 124).*

Bilgi kipliğinin diğer bir alt anlam alanı olan çıkarım kategorisidir. Çıkarım kategorisinin olasılık kategorisinden farkı bilginin gözlemlenen bir kanıta dayanmasıdır. Konuşur bu kanıta dayanarak bilgiye yönelik tutumunu belirtir. Anlatısal metinlerde konuşurun gözlemlenen bir kanıttan yola çıkarak önermedeki bilgiye yönelik tutumunu yansıttığı ifadeler *-(A/I)r* biçimbirimiyle çekimlenmiş olabilir.

(70) *İki yıllık Adliye Meslek Mektebi'ne girmek mizacına bütünüyle ters düşen bir mesleği seçmesi, zaruret içinde olduğunu ve köşeye sıkıştığını gösterir* (Ayvazoğlu, 2014: 71).

(71) *(“Kovan yok mu?” diye sordu sarışın. Çok kötü bir başlangıç. Daha ilk cümlede, hiç tanımadığın bir insana bir yoksunluğu hatırlatmak.) Ancak kötü niyetli biri böyle yapar kızım* (Serbes, 2009: 69).

(72) *İnsan bu kadar ince bir özenle yaşayıp mutlu olamıyorsa hayatta en yüksek değeri mutsuzluğuna biçer, doğal olarak...* (Tekin, 2002: 31).

Çıkarım ve olasılık aynı kiplik kategorisinin alt anlam alanlarıdır. Dolayısıyla bu anlam alanları arasındaki sınırlarda geçişkenlik olabilir. Yukarıdaki cümleler çıkarım anlam alanını işaretliyor olarak değerlendirilebilir. (70) numaralı cümlede konuşur önermesini desteklemek için kanıt sunarken (71) numaralı cümlede konuşur gözlemlerinden yola çıkarak karşısındaki kişinin niyetiyle ilgili bir önermede bulunmaktadır. Bu önermeye çıkarım anlamını katan ise *ancak* bağlacıdır. (72) numaralı cümlede ise konuşur gözlemlenen olumsuz durumun doğal sonucu olarak bir önermede bulunmaktadır. Dolayısıyla anlatısal metinlerde $-(A/I)r$ biçimbirimi bağlam, sözlüksel ögeler ve söz dizimi vb. yollarla çıkarım anlam alanını işaretler. Bu yollar dışında sadece $-(A/I)r$ biçimbirimi bu cümlelerde orta kesinlik belirten olasılık anlamını işaretler.

(73) *Diyelim ki bir zeytin ağacı geçiyor romanda, okuyucunun bahçesindeki zeytin ağacı gelir, romanın içine oturur* (Livaneli, 2016: 25).

Yukarıdaki örnekte olduğu gibi anlatısal metinlerde varsayım anlamı taşıyan $-(A/I)r$ biçimbirimiyle çekimlenmiş önermeler de bulunmaktadır. Ancak burada varsayım anlamı $-(A/I)r$ biçimbiriminden çok “Diyelim ki” yan cümlesi ile sağlanmaktadır.

Önerme kipliğinin diğer bir kategorisi olan kanıt kipliği de anlatısal metinlerde işaretlenmektedir. Anlatısal metinlerde $-(A/I)r$ biçimbirimiyle çekimlenmiş aktarım cümleleri görülebilir.

- (74) *Şair bir yazısında da Yahya Kemal'in "Hayal Şehir" şiirine atıfta bulunarak Cihangir'deki konağın penceresinden güneş batarken camları altın gibi parlayan Üsküdar'ı büyük bir zevkle seyrettiğini, o zamandan beri İstanbul'u Üsküdersiz düşünemediğini anlatır (Ayvazoğlu, 2014: 36).*
- (75) *Münevver Ayaşlı, Beylerbeyi'nde komşuluk ettiği her haliyle bir edep ve terbiye abidesi olan bu hakiki İstanbul beyefendisinin kendisine gençliğine bakmadan hürmet ve nezaket gösterdiğini, bu yüzden çok utanıp yerin dibine geçtiğini söyler (Ayvazoğlu, 2014: 38).*
- (76) *Gururlu Kral Priamos, o gece kılık değiştirerek düşman karargâhına sızar, Akhilleus'un çadırını bulur ve oğlunun katilinin önünde diz çökerek, ayaklarına kapanarak, hatta evladını öldüren kanlı ellerini öperek ona Hektor'un cesedini vermesi için yalvarır (Livaneli, 2016: 22).*
- (77) *(İki yaşlı turistin Napoli gezileri sırasında başlarından geçen komik olay gibi.) Bir gün otel odalarına iki hırsız girer. Hırsızlar odada çalacak bir şey bulamadıklarında sinirlenirler ve bir muzırlık yapmak isterler (Gülsoy, 2016: 88).*

-(A/I)r biçimbirimiyle çekimlenmiş (74), (75), (76) ve (77) numaralı cümleler aktarım anlam alanını işaretlemektedir. Buna göre doğrudan tanık olan birinden açıklanan bir durumu bildirdiği için (74) ve (75) numaralı cümleler aktarım (2); doğrudan tanık olmayandan duyulan bir durumu bildirdiği için (77) numaralı cümle aktarım (3) olarak değerlendirilebilir. Sözlü kültüre ait bir durum bildiren (76) numaralı cümle ise aktarım (Gen.) olarak nitelendirilebilir. Bu cümlelerde aktarım anlamı bağlam, sözlüksel ögeler ve bağlaçlar yoluyla sağlanmaktadır. Dolayısıyla – (A/I)r biçimbiriminin bu cümlelerde bir kanıt belirtme işlevi üstlenmediği söylenebilir.

- (78) *Arada İzzet Beylere Erenköy'e gelir, konağın yazlık bahçesinde karikatürcü Necmi Rıza'nın, Dümbüllü'nün ustası Kel Hasan'ın da katıldığı eğlenceli orta oyunları sahnelenirdi (Dündar, 2012: 15).*

(79) *Bazen yalnızlığını gidermek için okulun yanından geçen tren istasyonuna gider, en arka vagona atlar, son durağa kadar tek başına seyahat edip geri dönermiş* (Dündar, 2012: 32).

(80) *Vaktiyle ta Osmanlı'nın şaşaalı günlerinde iki sepetçi yaşarmış* (Şafak, 2012: 152).

Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi anlatısal metinlerde $-(A/I)r$ biçimbirimi $-DI$ veya $-mXş$ biçimbirimleriyle birlikte aktarım anlamı taşıyan cümlelerde kullanılabilir. (78) numaralı cümle bir biyografiden alınmıştır. Konuşur yaşam öyküsünü anlattığı kişinin geçmişte belirli sıklıkta gerçekleştirdiği bir olayı, durumu aktarmaktadır. Metnin bağlamından konuşurun bahsedilen duruma doğrudan tanık olmadığı dolaylı yollardan (yaşam öyküsü anlatılan kişinin kendisi, akrabaları, anıları vb.) elde ettiği bilgiye göre bir aktarımda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu cümlede $-(A/I)r$ biçimbirimi bahsedilen durumun tekrarlandığı anlamını işaretlerken $-DI$ biçimbirimi de geçmiş zaman anlamını işaretlemektedir. (79) numaralı cümlede de $-(A/I)r$ biçimbirimi bir durumun belirli aralıklarla tekrarlanması anlamını işaretler. (80) numaralı cümlede $-(A/I)r$ biçimbiriminin kullanımıyla bahsedilen durumun belirli bir süre devam ettiği anlamı işaretlenir. (79) ve (80) numaralı cümlelerde aktarım anlamı $-mXş$ biçimbirimi ile işaretlenmektedir. Dolayısıyla bu tür yapılarda kiplik anlamı $-mXş$ biçimbiriminin işaretlediği söylenebilir.

Anlatısal metinlerde konuşurun önermeye ilişkin doğrudan elde ettiği kanıt işaretleyen biçimbirimlerle çekimlenmiş cümleler görülebilir. Bu tür cümleler diğer bir kanıt kategorisi olan duyum anlam alanı içerisinde değerlendirilebilir. Duyum kategorisi konuşurun duyu organlarıyla algıladığı olay ve durumları içeren önermelerin kanıtı ile ilgilidir. Palmer'e (2001: 43) göre dillerde duyum kategorisini işaretlemek için; tek bir işaretleyici kullanma, görme için bir ve diğerleri için başka bir işaretleyici kullanma ile işitme ve görme için işaretleyiciler kullanma olmak üzere üç yol vardır.

(81) *Hekimoğlu somut örnekler vererek konuşur, en derin meseleleri anlatırken bile konuyu basite irca ederdi* (İsmail, 2014: 36).

- (82) *Basıncıköy'deki evinden çıkar, çamurlu vadiden aşağı iner, Menekşe istasyonundan tıklım tıklım banliyö trenine binerek Sirkeci'ye giderdik* (Livaneli, 2016: 17).
- (83) *(Ben bu gelenek, bu birikim içinde yoğruldu.) Sekiz yaşındayken köylerde şiir okurdum* (Livaneli, 2016: 71).
- (84) *İki ay, bazen üç ay deniz kıyısında bambaşka bir hayat sürerdik* (Gülsoy, 2016: 15).
- (85) *Kemal sadece, depoya kaldırmadan önce doldurduğu formun sonundaki kutuya kayıp eşyayı tarif eden cümleleri yazarken düşünürdü* (Gülsoy, 2016: 30).
- (86) *Kooperatifin bahçesinde maç yaparken hep yanıma gelir, kale direği niyetine koyduğumuz taşların yanında durur, öylece bizi seyrederdi* (Serbes, 2009: 43).
- (87) *Siyasi arkadaşlarının yanında babamın rahatsız olduğunu gördüğüm için dükkânda fazla kalmaz, boş sefer tasını alır, soluk sokak lambalarının ve çınar ağaçlarının altından yürüyerek eve dönerdim* (Pamuk, 2016: 9).

Anlatısal metinlerde $-(A/I)r$ biçimbiriminin konuşurun önermeye ilişkin duyusal kanıtlarını belirtme gibi bir işlevine rastlanmamakla birlikte bu metin türünde $-(A/I)r-DI$ yapısı sıklıkla görülebilir. Yukarıdaki örneklerde de görüleceği üzere bu tür yapıların kullanımında $-(A/I)r$ biçimbirimi belirli aralıklarla bir olay veya durumun tekrarı, devam etmesi vb. gibi olasılık temelli anlamları işaretlerken duyum kiplik alanını $-DI$ biçimbirimi işaretlemektedir.

Anlatısal metinlerde çok sık olmamakla birlikte yükümlülük anlam alanlarına giren $-(A/I)r$ biçimbiriminin kullanıldığı cümlelerle de karşılaşılabilir.

- (88) *Elbette bir sanat eserini incelerken yaratıldığı çevreyi, çağının bütün eğilimlerini, sosyal ve psikolojik etkenleri göz önünde bulundurmak gerekir* (Ayvazoğlu, 2014: 180).

(89) *Bu meslek yiğitlik, gözü peklik, namuskârlık, himayekarlık ister. Yeri gelir fukara babası, yeri gelir mahallenin kabadayısı olmak ister* (Bekiroğlu, 2016b: 470).

Yükümlülük kipliği, eylemin eyleyicisi için koşullanmanın dış bir faktöre bağlı olduğu izin, zorunluluk ve emir gibi alt kategorilerinden oluşur. Anlatısal metinlerde $-(A/I)r$ biçimbiriminin kullanıldığı yukarıdaki gibi cümleler zorunluluk anlamı taşıyabilir. Ancak (88) numaralı cümlede zorunluluk anlamı *gerek-* fiili tarafından, (89) numaralı cümlede ise yine *gerek-* anlamında kullanılan *iste-* fiilinden kaynaklanmaktadır. Bu cümlelerde $-(A/I)r$ biçimbirimi zorunluluğun sürekliliğini işaretlemektedir.

(90) *(Doğan, Birand'dan beş yaş büyüktü. Ama bu talebi gayet tabii karşıladı.) "Tabii diyebilirsin"* (Dündar, 2012: 227).

Bu cümlede de izin anlamı $-Abil-$ biçimbirimi ile işaretlenirken durumun gerçekleşebileceğine yönelik yüksek olasılık bilgisi $-(A/I)r$ biçimbirimi tarafından işaretlenmektedir.

Eylemin eyleyicisi için koşullanmanın içsel olduğu devinim kipliğinin alt anlam alanına giren cümlelerde de $-(A/I)r$ biçimbirimi ile çekimlenmiş fiiller görülebilir.

(91) *Bu basma kalıp yargıyı öne sürenlere en azından 1946 yılında yazılmış Pis hikaye'yi okumalarını öneririm* (Livaneli, 2016: 29).

Bu cümlede de devinim kipliğinin alt anlam alanı olan gönüllülük anlamı $-(A/I)r$ biçimbirimi dışında *öner-* fiilinden kaynaklanmaktadır. Anlatısal metinlerde eylem kipliğinin $-(A/I)r$ biçimbirimiyle çekimlenmiş sözlüksel öğelerle işaretlenmesinin dışında $-Abil-(A/I)r$ yapısı ile yeterlilik anlam alanının işaretlendiği kullanımlar görülebilir. Yeterlilik anlam alanı eyleyicinin fiziksel ve zihinsel yeterliliklerini kapsar. Bu açıdan aşağıdaki örnekler incelenebilir:

(92) *İnsanoğlu radyo sayesinde Ankara'dan İstanbul'daki insanların sesini duyabilir* (İsamil, 2014: 46).

- (93) *Onların görevlerini onuruyla yapacak düzeyde olup olmadıklarına dair kararı da ancak okuyucuları ve basın kuruluşları verebilir* (Dündar, 2012: 352).
- (94) *İsterseniz şimdi anlatacağım hikâyedeki gibi gün ve tarih bilgisi de verebilirim* (Sunal, 2014: 150).
- (95) *Korkma araba gelmeden karşıya geçebilirsin* (Ural, 2011: 113).
- (96) *Bir vadide ciğerlerimi sökerek haykırdığımda hissettiğim ne ise onu ancak bu deftere yazabilirim* (Bekiroğlu, 2016b: 395).

Bu örneklerde yeterlilik anlamı –Abil- biçimbirimi tarafından işaretlenirken –(A/I)r biçimbirimi daha çok bu yeterliliklerin gerçekleşebileceğine yönelik yüksek olasılık bilgisini işaretler.

4.1.3. Betimsel Metinlerde –(A/I)r Biçimbirimi

Betimsel metinlerde –(A/I)r biçimbirimi bilgi kipliğinin olasılık alt anlam alanını işaretleyebilir.

- (97) *Kısmi ev ve araç takası olur* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).
- (98) *(Silivri’de sahibinden bahçeli ev yapmalık, etrafı çevrili 2000 metre kare 82000’e.) Otoyla takaslanır* (Sabah, 5 Kasım 2017).
- (99) *Her insanın anılarının bir bölümünde falezler yer alır* (Atlas, Şubat 2017).
- (100) *Görece yumuşak ve eriyebilir kayaçlardan oluşan kıyılarda gelişen falez yapıları genellikle enine düzensiz olarak gelişir* (Atlas, Şubat 2017).
- (101) *Müzeden çıkıp da kuzeyde kalan kısmı 1600 metre olan bu yolu güneye doğru yürümeye başlarsanız kendinizi renkli bir caddede bulursunuz* (Atlas, Şubat 2017).
- (102) *Belki bu kez kendi tarihlerini kendileri yazarlar* (Atlas, Şubat 2017).
- (103) *Öte yandan çakıl taşlarının birleşmesiyle oluşmuş böylesi zayıf bir kayaç, suyun aşındırmasından da çok kolay etkilenir* (Atlas, Şubat 2017).

Yukarıda verilen örnek cümlelerde olasılık anlamı $-(A/I)r$ biçimbirimi ile işaretlenmektedir. (100) ve (102) numaralı cümlelerde *genellikle*, *belki* gibi belirteçlerle de bu olasılık anlamı belirginleştirilmektedir. Bu cümleler mutlak kesinlikten kesinlik dışılığına sıralandığında öznel bilgi içeren (97), (98), (99) ve (102) numaralı cümleler orta kesinlik, nesnel bilgi içeren (100), (101) ve (103) numaralı cümleler de yüksek kesinlik bildirir.

(104) *(Sahibinden deniz manzaralı sıfır rezidans daireler.) Takas olabilir* (Hürriyet, 3 Kasım 2017).

(105) *Cıvık mantarları ormanlık alanda çürüyen yaprakların, kütüklerin üstünde görebilirsiniz* (Atlas, Şubat 2017).

(106) *Dumanlı, bugün Oymapınar Baraj Gölü'nün altında olsa bile kaynaktan çıkan bu inanılmaz su miktarı ile hala bir dünya rekoru ile anılıyor diyebiliriz* (Atlas, Şubat 2017).

(104), (105) ve (106) numaralı cümlelerde de olasılık anlamı $-Abil-(A/I)r$ yapısıyla sağlanmaktadır. Bu yapıda her iki biçimbirim de olasılık kiplik anlamını işaretlemekle birlikte öznel bilgi içeren bu cümlelerin orta kesinlik bildirdiği söylenebilir.

Betimsel metinlerde, özellikle film tanıtımlarında, kanıt kipliğinin duyum anlam alanı içerisinde düşünülebilecek cümlelerde $-(A/I)r$ biçimbirimi görülebilir.

(107) *Ejder'in oyununa gelen Meral, panikleyerek kaçmaya karar verir ama Ejder'in ihbarıyla kısıvrak yakalanır* (Sabah, 30 Ekim 2017).

(108) *Mars'a gerçekleştirilen bir gezi sırasında meydana gelen fırtınanın ardından astronot Mark Watney, ölü olduğu sanılarak ekip arkadaşları tarafından bırakılır* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).

(109) *Evlilik hazırlıkları yapan Jane, Paris'te günlerin tadını çıkarırken kaybettiği eşinin yasını tutan gizemli bir Amerikalıyla tanışır* (Hürriyet, 3 Kasım 2017).

Bu cümleler filmde meydana gelen olay ve durumlardan bahsetmekle birlikte konuşurun bu olayları doğrudan bildiği varsayımıyla bu cümlelerin duyum anlam alanına girdiği düşünülebilir. Ancak bu cümlelerde $-(A/I)r$ biçimbirimi önermenin kanıtını belirtmek yerine film ile ilgili konuşurun verdiği bilginin kesinliğini işaretlemektedir. Kesin bilgi de yüzde yüz olasılık olarak yorumlanabilir. Dolayısıyla bu cümlelerde de $-(A/I)r$ biçimbirimi olasılık anlam alanını işaretlemektedir.

Betimsel metinlerde yükümlülük ve devinim kipliğinin alt anlam alanlarına yönelik kullanımlar da görülebilir. Betimsel metinlerde $-(A/I)r$ biçimbirimi veya $-Abil-(A/I)r$ yapısıyla çekimlenmiş cümleler izin, zorunluluk, gönüllülük gibi kiplik anlamlar taşıyabilir.

- (110) ... nolu telefonda bilgi edinilebilir (Hürriyet, 30 Ekim).
- (111) Kısacası bu kararların bir an önce yargıya taşınarak düzeltilmesi gerekir (Atlas, Şubat 2017).
- (112) (Eğer şnitzel seviyorsanız,) burada tadına bakmanızı öneririm (Atlas, Şubat 2017).
- (113) Duvarları bir tren garının içini andıran resimlerle boyanmış, renkli vitray camlarının ardından Ayios Yeorgios Rum Ortodoks Kilisesi'ne bakan Garda Kafe'nin kahvaltıları ve vegan-vejetaryen kahvaltı seçenekleri tavsiye edilir (C. Traveller, Şubat 2017).

Yukarıdaki cümlelerden (110) numaralı cümle yükümlülük kipliğinin izin alt anlam alanı olarak yorumlanabilir. Yükümlülük kipliğinde koşullanma dış kaynaklı olduğu için burada da telefonda izin alma olasılığı ilan veren otorite tarafından ilgililere sunulmaktadır. Zorunluluk olarak yorumlanabilecek (111) numaralı cümlede ise zorunluluk anlamı $-(A/I)r$ biçimbirimi dışında *gerek-* fiili ile sağlanmaktadır. (112) ve (113) numaralı cümlelerde de gönüllülük anlamı *öner-* ve tavsiye *et-* fiilleriyle sağlanmaktadır. Bu cümlelerde $-(A/I)r$ biçimbiriminin zorunluluk ile isteğin sürme ve devam etme durumunu işaretlediği düşünülebilir.

4.1.4. Çağrı İşlevli Metinlerde –(A/I)r Biçimbirimi

–(A/I)r biçimbirimi çağrı işlevli metinlerde de bilgi kipliğinin olasılık alt anlam alanını işaretleyebilir.

- (114) *CHP, ırkı, cinsiyeti, dili, dini, mezhebi, düşüncesi, doğum yeri, sosyoekonomik durumu ne olursa olsun tüm insanların birbirine eşit olduğu görüşünü savunur* (CHP, 2015).
- (115) *(Eğitim) İnsanlığın ortak değerlerini anlamaya, paylaşmaya ve gelişimine katkıda bulunmaya olanak tanır* (CHP, 2015).
- (116) *(Lansmana özel %25 indirim,) arayan tıklayan gelen kazanır* (Sözcü, 31 Ekim 2017).
- (117) *Deniz Leasing, 20 yıllık tecrübesi, uzman satış kadrosu ve özel finansman çözümleriyle size yol gösterir, işinizi büyütecek yatırımlara destek olur* (Hürriyet, 3 Kasım 2017).
- (118) *En tatlı sabahlar çokokremle başlar* (Sabah, 3 Kasım 2017).
- (119) *Yüksek enerji tasarrufu ile hep siz kazanırsınız* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).

(114) – (119) arasında numaralandırılmış cümlelerde –(A/I)r biçimbiriminin işlevinin olasılık anlam alanını işaretlemek olduğu söylenebilir. Bu cümlelerin aynı zamanda makul bir şans, ortalama bir ihtimal bildirdiği yani orta kesinlik ile öznel bilgi bildirdiği de söylenebilir. Bu işlevlerin çağrı metinlerinde –Abil-(A/I)r yapısı için de geçerli olduğu da görülür. Aşağıdaki cümleler de buna örnek olabilir:

- (120) *Ancak iftiranın, hakaretin, şiddetin, ırkçılığın, ayrımcılığın ve nefret söyleminin söz konusu olduğu durumlarda haklarına ve özgürlüklerine sınır getirilebilir* (CHP, 2015).
- (121) *Sağlıklı ve meşru bir anayasal düzen, ancak normalleşme ve sivilleşme yoluna girmiş bir toplumda hayata geçebilir* (AKP, 2015).
- (122) *Göksu Gölü kıyısındaki Kaşmir Mavi Orkide ve yanı başındaki Kaşmir Center AVM ile benzersiz bir yaşam tarzına ve üstün yaşam standartlarına şimdi en avantajlı oranla sahip olabilirsiniz* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).

Çağrı işlevli metinlerde de gönüllülük anlam alanı olarak nitelenebilecek cümlelerde $-(A/I)r$ biçimbirimi ile çekimlenmiş fiiller görülebilir.

(123) *Düğün törenlerinde sizleri de aralarında görmekten mutluluk duyarlar* (www.bursanikahşekeri.com).

(124) *Düğünümüz var bizim, hepinizi bekleriz* (www.bursanikahşekeri.com).

(125) *Örnek dairelerimize ziyaretinizi bekleriz* (Sabah, 3 Kasım 2017).

Yukarıdaki örneklerden (123) ve (124) numaralı cümleler davetiyelerden (125) numaralı cümle ise reklam metninden alınmıştır. Bu cümleler gerek metin işlevi gerekse bu işlevden kaynaklanan metin bağlamı açısından istek temelli değerlendirilebilir. Dolayısıyla bu cümlelerde istek anlamı yani gönüllülük kipliği doğrudan $-(A/I)r$ biçimbirimiyle işaretlenmemektedir. $-(A/I)r$ biçimbiriminin burada istek durumunun sürerliliğini belirttiği söylenebilir.

4.1.5. Kanıtlayıcı Metinlerde $-(A/I)r$ Biçimbirimi

Diğer metin türlerinde olduğu gibi kanıtlayıcı metinlerde de $-(A/I)r$ biçimbirimi bilgi kipliği alt anlam alanlarını işaretleyebilir. Bu anlam alanlarından olan olasılık $-(A/I)r$ biçimbirimi, $-Abil-(A/I)r$ yapısı ile işaretlenebilir.

(126) *(Belki de bu sebeple merhamete gelmiş kamyaz,) onun sol eline her gelişinde emrine amade olur ve talik hattında bedialar ortaya koyar* (Tekşen, 2013: 51).

(127) *Bastonunu oturduğu banka dayayarak trenin kalkmasını bekleyen bir ihtiyar, yanındaki talihli kişiyeye Haydarpaşa'nın mazideki halini anlatıyor olabilir ağır ağır* (Tekşen, 2013: 81).

(128) *Böyle bir yaklaşıma göre milli kültür ve halk kültürünü şu ortak tarif içinde birleştirebiliriz* (Okay, 2014: 17).

(129) *Çok defa genç bir heveslinin, etrafına topladığı birkaç arkadaşıyla başlayan dergi yayını kısa bir süre sonra ya ilgi*

görmemekten, ya yazar bulamamaktan yahut da ekonomik sıkıntıdan batar (Okay, 2014: 27).

- (130) *(Ve ihanet intikamın yan komşusudur;)* bir gün mutlaka kapını çalar (Tazeoğlu, 2016: 61).
- (131) *Belki fevkalade bir yaşantısı olamaz ama yine de mesut ve bahtiyar bir hayat sürebiliriz pekâlâ* (Tazeoğlu, 2016: 100).
- (132) *Yoksa kolayca diğer “etkinlik”ler arasında, duygulu ve hassas bir kardeş olarak kaybolup gidebilir, gülünç duruma düşebilir* (Ergülen, 2012: 57).
- (133) *Tuhaf sorunun yanıtı da tuhaf olur kuşkusuz* (Mungan, 2003: 17).
- (134) *İçinde yaşadığımız zamana ve özellikle kendimize karşı çok sert davrandığımız takdirde, günümüzde hiç yazar olmadığı sonucuna varabiliriz* (Mungan, 2003: 71).
- (135) *Birincisi roman okuru etkiler; onda arzu uyandırır; başkasının arzusunu, bir başkası olma arzusunu doğurur* (Gürbilek, 2004: 29).
- (136) *Sırf roman yazdığı için, yabancı bir türde yazdığı için, sırf etkiye bu kadar açık olduğu için, kendisi de pekala züppelikle suçlanabilir* (Gürbilek, 2004: 55).
- (137) *Dolayısıyla özellikle dinsel alanda ortaya çıkanların “O” oluşumlara mı bağlı olduğu, yoksa daha derine inen köklerden mi türediği ayrı bir vurgulamayla ele alınabilirdi* (Kahraman, 2002: 59).
- (138) *Romanın bizim edebiyatımızdaki macerası söz konusu edildiğinde, bu edebi türün uzun bir tanışma ve alışma devresi içerisindeki ilk önce tercüme örneklerle görüldüğü, çok daha sonraları telif örneklerin devrin edebiyatında kendisine yer aldığı söylenegeldir* (Andı, 2003: 21).
- (139) *Hatta bu kuşak şairlerinin Nazım şiiirine rağmen kendi kişiliklerini bulması kuşak için olumlu bir özellik olarak da görülür* (Cengiz, 2005: 23).
- (140) *Türk romanında mavinin izi sürülerek, sorunlu ve yenik yazar figürasyonunun izi de sürülebilir* (Parla, 2011: 63).

- (141) *Heusler tipi alaşımlar, manyetik şekil hafıza etkisine sahip olmasından dolayı yeterli ısıl işlem ile eski boyutunu ve şeklini geri kazanabilme kabiliyetine sahip olabilir* (Abdullah, 2017: 2).
- (142) *Diğer yandan toprak bütünlüğü konusunda Romanya'ya taahhütte bulunan İngiltere ile birlikte Fransa ve İtalya'nın devreye girmesi, Karadeniz ve Boğazlar bölgesinin bir anda savaş alanı haline gelmesi ile neticelenebilirdi* (Bozkurt, 2017: 14).

Deneme, eleştiri ve makale türünden kanıtlayıcı metinlerden elde edilen yukarıdaki örneklerde $-(A/I)r$ biçimbiriminin (126), (129), (130), (133), (135), (138) ve (139) numaralı cümlelerde doğrudan olasılık anlam alanını işaretlediği söylenebilir. Bunlardan (126), (129), (135) ve (139) numaralı cümleler ortalama bir ihtimal bildiren orta kesinlik olarak nitelenebilirken, (130) ve (133) numaralı cümleler de *mutlaka*, *kuşkusuz* gibi belirteçlerin kullanımıyla yüksek kesinlik olarak nitelenebilir. Yine sabit bir bilgi bildiren (138) numaralı cümle de yüksek kesinlik olarak nitelenebilir. $-Abil-(A/I)r$ yapısının kullanıldığı (127), (128), (131), (132), (134), (136), (137), (140), (141) ve (142) numaralı cümlelerin de olasılık anlam alanını işaretlediği söylenebilir. Bunlardan (137) ve (142) numaralı cümlelerdeki $-Abil-(A/I)r-DI$ yapısında $-DI$ biçimbirimi geçmiş zaman işlevinde kullanılmakla birlikte bu cümlelerde geçmişte gerçekleşmemiş bir olasılıktan söz edilir. Yine burada $-Abil-(A/I)r$ yapısıyla olasılık anlamının işaretlendiği cümlelerin de orta kesinlik bildirdiği söylenebilir. Yukarıdaki cümleler öznellik ve nesnellik açısından da nitelenecek olursa orta kesinlik bildirenlerin öznellik, yüksek kesinlik bildirenlerinse nesnellik taşıdığı söylenebilir.

Kanıtlayıcı metinlerde $-(A/I)r$ biçimbirimi çıkarım anlamı taşıyan cümlelerin yüklemelerinde görülebilir.

- (143) *Taştan örülmüş revakların, ters dönmüş yarım birer ay şeklinde ve aynı ölçülerde bir avluyu çevirmesi, sadeliğin tercih edildiği mekânlarda dahi bedii olmaya ne kadar riayet edildiğini gösterir* (Tekşen, 2013: 121).
- (144) *(Yalnız şurası unutulmamalıdır ki, halkın kültürü ve sanatı, yüksek kültür ve sanatlardan olduğu gibi idealist değildir.) O halde bir*

eşyanın, bir aletin, bir yapının her şeyden önce pratik, faydalı, işe yarar ve kolay kullanılır olması gerekir (Okay, 2014: 18).

(145) *(Bağlam) Bu yüzden aynanın romandaki işlevi de ayna bağımlısı züppeye yönelik müstehzi alayı harekete geçirmekle sınırlı kalır (Gürbilek, 2004: 142).*

(146) *(Bağlam) Bu nedenle, totaliter yaklaşımların hemen tümü toplumsal kalkınmadan, büyüme ve ilerlemeden, büyük sanayileşme etkinliklerinden söz açarlar (Kahraman, 2002: 7).*

(147) *Türkiye'nin ruhunu yakalamaya azmetmiş Oğuz Atay'ın, çerçevesi iç içe yazılardan oluşan romanı Tutunamayanlar'ı kurgularken, bütün karakterlerini şu ya da bu şekilde yazıya bulaştırması, o ruhu, en azından "yazarlık" saplantısı bağlamında yakalamış olduğunu gösterir (Parla, 2011: 12).*

(148) *(Tablo 2'de Ru₂FeGa için hesaplanan B/G oranı (2.00) kritik değer olan 1.75'ten büyük olduğu için incelenen malzemenin sünek olduğu söylenebilir.) Bundan dolayı Ru₂FeGa alaşımının mekanik olarak kararlı bir yapıda olduğu sonucuna varılır (Abdullah, 2017: 4).*

(143), (144), ..., (148) numaralı cümlelerde konuşur gözlemlenen bir durum, deney vb. olgulardan bir çıkarım ifade etmektedir. (143) ve (147) numaralı cümlelerde $-(A/I)r$ biçimbirimi yapılan gözlem sonrasında ulaşılan bilginin kesinliğine olan inancı yansıtmaktadır. (144), (145), (146) ve (148) numaralı cümlelerde de yine gözlenen durumların bir değerlendirmesi söz konusuysa bu cümlelerde çıkarım anlamının $-(A/I)r$ biçimbiriminden çok *o halde, bu yüzden, bu nedenle ve bundan dolayı* gibi bağlaçlarla sağlandığı söylenebilir. Bu cümlelerde çıkarım anlamının belirlenmesinde bağlam da etkilidir. Buna göre $-(A/I)r$ biçimbiriminin kanıtlayıcı metinlerde çıkarım anlamını edimsel olarak işaretlediği söylenebilir. Ayrıca $-(A/I)r$ biçimbiriminin bu cümlelerde bilginin kesinliğine olan inancı yansıtma veya bilginin sürekliliğini, değişmezliğini aktarma işlevlerinin olduğu da söylenebilir.

4.1.6. Türkçede $-(A/I)r$ Biçimbiriminin Kiplik Görünümünün Değerlendirilmesi

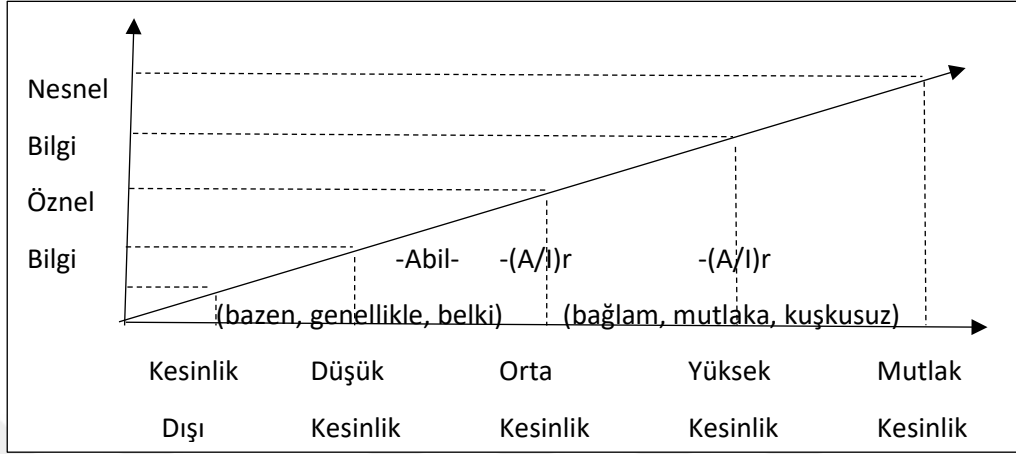
Çalışmada “ $-(A/I)r$ biçimbiriminin kiplik bakımından görünümü nasıldır?” alt problemiyle ilgili değerlendirmeler aşağıdaki gibidir:

- $-(A/I)r$ biçimbirimi bilgi kipliği kategorisinin alt anlam alanlarından biri olan olasılık anlam alanını doğrudan işaretler. Bağlama bağlı olarak çıkarım anlamı taşıyan cümlelerde de $-(A/I)r$ biçimbirimi edimsel olarak kiplik işlev üstlenebilir. Kanıt, yükümlülük ve devinim kategorilerinin alt anlam alanları içerisinde değerlendirilebilen cümlelerde $-(A/I)r$ biçimbirimi fiil çekimlerinde görölse de bu cümlelerde ilgili kiplik anlam bağlam, sözlüksel ögeler, bağlaçlar ve diğer biçimbirimler tarafından işaretlenmektedir.
- $-(A/I)r-DI$ ve $-Abil-(A/I)r-DI$ yapılarında kiplik anlam fiil köküne yakın olan biçimbirim tarafından işaretlenir. Ayrıca bu yapılarda $-DI$ biçimbirimi genellikle geçmiş zamanı işaretler.

Çeşitli metin türlerinde $-(A/I)r$ biçimbirimi olasılık anlam alanını doğrudan işaretlemektedir. Bu sonucun bulgular üzerinde daha detaylı bir analizi için farklı parametreler de kullanılabilir. Lyons’un (1977) bilgi kipliğinin alt kategorileri olarak önerdiği öznel ve nesnel bilgi ayrımı bu parametrelerden biri olabilir. Diğer bir parametre olarak da Rubin’in (2010) önerdiği kesinlik skalası kullanılabilir. Bu parametrelerin uygulanmasıyla önermelerde $-(A/I)r$ biçimbirimi ile işaretlenen olasılık anlamının sınırları belirginleştirilebilir. Bu parametrelerin uygulanmasında sınırlar; kesinlik dışılık-düşük kesinlik-orta kesinlik öznel bilgi, yüksek kesinlik-mutlak kesinlik nesnel bilgi şeklinde belirlenebilir. $-(A/I)r$ biçimbirimi tarafından olasılık anlam alanının işaretlendiği bulgular incelendiğinde bu iki parametre arasındaki ilişki doğru orantılıdır ve aşağıdaki gibi gösterilebilir.

Şekil 7

Olasılık Parametreleri

4.2. -(X)yor Biçimbiriminin Kiplik Görünümü

-(X)yor biçimbiriminin farklı metin türlerindeki kiplik görünümü şu şekildedir:

4.2.1. Açıklayıcı Metinlerde -(X)yor Biçimbirimi

-(X)yor biçimbirimi muhtemel bir durumu, olası bir şansı ifade eden cümlelerin yüklemelerinde kullanılabilir. Bilgi kipliğinin olasılık alt anlamı olarak değerlendirilebilecek bu cümleler açıklayıcı metinlerde görülebilir.

- (1) *Bu bölgedeki yapılaşmaların yüksek seviyelere ulaşması neticesinde, bu aks üzerinde bulunmakta olan İncek aksına doğru kayma bekleniyor* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).
- (2) *Fırtınanın bu bölgelerde gücünü artırması bekleniyor* (Sabah, 30 Ekim 2017).
- (3) *Zincirin en önemli enstrümanlarından olacak Tedarik Zinciri Finansmanı portalını da 2018'de devreye almayı planlıyoruz* (Sabah, 30 Ekim 2017).
- (4) *(CHP lideri) Burak Akbay hakkında yeni suç icat ediliyor* (Sözcü, 1 Kasım 2017).
- (5) *Projelerle birlikte RES'lerin payının yüzde 10 olmasını bekliyoruz* (Sabah, 2 Kasım 2017).

-(X)yor biçimbirimi ile çekimlenmiş bu cümleler olasılık ifade etmektedir. Ancak bu cümlelerdeki olasılık anlamı *bekle-* ve *planla-* fiillerinden kaynaklanmaktadır. Bu cümlelerde -(X)yor biçimbirimi fiillerin iç zaman yapısıyla da ilişkili olarak bir sürme, devam etme anlamı taşımaktadır. Dolayısıyla -(X)yor biçimbirimi burada kiplik anlam taşımamakta, bitmemişlik görünüşü işlevinde kullanılmaktadır. (4) numaralı cümlede de konuşurun bir durum hakkındaki olası iddiası yer almaktadır. Olasılık anlamının bağlam ve kullanım temelli olduğu bu cümlede -(X)yor ekinin edimsel olarak kiplik işaretlediği söylenebilir. Ancak bu kiplik işlevden daha belirgin bir biçimde -(X)yor biçimbirimi görünüş işlevini de yerine getirmektedir. Kiplik işlev ve görünüş işlevi arasındaki sınırın bulanık olduğu bu tür örneklerde -(X)yor biçimbiriminin iki işleve sahip olduğu düşünülebilir.

Açıklayıcı metinlerde -(X)yor biçimbirimi farklı biçimbirimlerle birlikte oluşturulan çeşitli yapılarda kullanılabilir.

- (6) *Öte yandan anne baba veya akrabaları bulunan çocuklar da boş yer olması durumunda yıllık masraflarının ödenmesi şartıyla ıslahhanelere alınabiliyordu* (İ.A., “Islahhane” maddesi, s.190).

(6) numaralı cümlede *fil-Abil-(X)yor-DI* yapısı içerisinde yer alan -(X)yor biçimbirimi yine bitmemişlik görünüşü işlevinde kullanılmıştır. Bu cümlede -Abil- kiplik, -DI biçimbirimi ise dil bilgisel zaman işlevi görmektedir.

Açıklayıcı metinlerde bilgi kipliğinin alt anlam alanlarından olan çıkarım ifade eden cümlelerde -(X)yor biçimbirimi ile çekimlenmiş fiiller görülebilir.

- (7) *Ankara'daki yerleşim merkezden dışarı doğru kaymakta olup Çayyolu, Yaşamkent, Beysukent, Ümitköy'deki yerleşimler şehrin batıya doğru büyüdüğünü gösteriyor* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).
- (8) *(Türkiye'de on yıl önce 24 bin 967 olan SUV satışları 2016'da yüzde 390 artışla 122 bin adette çıktı.) SUV pazarındaki büyüme 2017'de de devam ediyor* (Sabah, 30 Ekim 2017).

- (9) (...) *Bu koşullar Türkiye'nin yabancılar tarafından ekonomik verilerinin kısılanılacak bir tarafının olmadığını gösteriyor* (Sözcü, 30 Ekim 2017).
- (10) *(Ekonomi yönetiminin yaptığı tahmine göre, son üç ayda enflasyon yaklaşık yüzde 2 artacak.) Dolayısıyla temmuz aralık döneminde enflasyondaki artışın yüzde 3.36 olması bekleniyor* (Sözcü, 1 Kasım 2017).
- (11) (...) *Bu sonuçlara göre, MHP ve HDP meclise girmek için gerekli olan yüzde 10'luk barajın altında kalıyor* (Sözcü, 2 Kasım 2017).

(7), (8) ve (9) numaralı cümlelerde çıkarım anlamı bağlamdan anlaşılmaktadır. (10) ve (11) numaralı cümlelerde ise *–A göre* ve *dolayısıyla* bağlaçlarıyla çıkarım anlamı sağlanmaktadır. Buna göre bu cümlelerde *–(X)yor* biçimbiriminin doğrudan çıkarım kipliği anlam alanını işaretlemediği söylenebilir. *–(X)yor* biçimbirimi bu cümlelerde bitmemişlik görünüşü işlevinde kullanılmaktadır.

- (12) *Kaşgarlı Mahmud'un verdiği bilgiye göre Balasagun Kuz-Balık, Kuz-Uluş veya Kuz-Ordu adlarıyla da biliniyordu* (İ.A., “Balasagun” maddesi, s. 4).
- (13) *Aynı yöntem farelerden sonra şimdi insanlarda da deneniyormuş* (Hürriyet, 31 Ekim 2017).
- (14) *Süt ürünleri üreticileri zammın asıl nedeninin hammadde fiyatlarındaki yükseliş olduğunu söylüyor* (Hürriyet, 1 Kasım 2017).

Açıklayıcı metinlerde bir durumun veya olgunun doğrudan tanık olan birinden veya doğrudan tanık olmayan birinden aktarıldığı anlamını taşıyan cümleler görülebilir. Önerme kipliğinin kanıt kategorisi içerisinde değerlendirilen bu cümleler aktarım alt anlam alanına girer. (12) numaralı cümlede Palmer'in (2001) aktarım (2) olarak adlandırdığı doğrudan tanık olan birinden açıklanan durum söz konusudur. Burada aktarım anlamı *–A göre* bağlacı ile sağlanmaktadır. (14) numaralı cümlede de yine aktarım(2) anlamı *söyle-* fiili ile sağlanıyor. (13) numaralı cümlede ise yine Palmer'in (2001) aktarım(3) olarak adlandırdığı doğrudan tanık olmayandan duyulan durum söz konusudur. Bu cümlede aktarım anlamı *–mİş* biçimbirimi ile

sağlanmaktadır. –(X)yor biçimbiriminin de bu cümlelerdeki işlevinin bitmemişlik görünüşü bildirmek olduğu söylenebilir.

Diğer bir kanıt kategorisi olan duyum alt anlam alanına yönelik cümleler de açıklayıcı metinlerde görülebilir.

- (15) *Yaşlı birinin elinden tutmanın, daha da enteresanı yaşlı birine dokunmanın bile dokunan kişiye enerji aktardığına inanıyorlar* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).
- (16) *Demir ipek yolu açılıyor* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).
- (17) *Evinde odasında geliştirdiği icatlarla hayallerini gerçekleştirmeye çalışıyor* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).
- (18) *Türkiye'nin en hızlı büyüyen, en dinamik akaryakıt markası olarak, otomotiv sektöründe yaşanan bu dönüşümü bugünden görüyor, yol haritamızı, bu değişimi göz önünde bulundurarak şekillendiriyoruz* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).
- (19) *Yılların ustası Cafercan'ın golüne engel olamayan Turgutluspor, Darıca'dan boynu bükük dönüyor* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).
- (20) *220 milyon TL'lik bütçe ile yüzlerce nakkaş, restoratör ve akademisyenden oluşan ekip ihtişamlı tarihi yeniden ayağa kaldırıyor* (Sabah, 30 Ekim 2017).
- (21) *İddianamede, olay tarihinde Edirne Emniyet Müdürlüğü'nde görevli olan emniyet müdürü İsmail Uğuz'un da İstanbul Emniyet Müdürlüğü binası çevresinde yakalandığı belirtiliyor* (Sabah, 30 Ekim 2017).
- (22) *Ağrı'da elektrik teline kanadı takılan güvercini kurtarmak istediği sırada elektrik akımına kapılarak iki elinden olan Ramazan Taşdemir'e destek yağıyor* (Sabah, 31 Ekim 2017).
- (23) *Yufkayı sıcak suyun içinde 6-10 saniyeden fazla tuttuğunuzda çok yapışkan bir hal alıyor, yuvarlak şeklini korumanız zorlaşıyor* (BF/Ocak-Şubat 2018).

Kanıt kipliğinin belirgin yönü önermede kanıtın niteleğinin belirtilmesidir. Bir durum veya olguya yönelik bilginin doğrudan duyu organlarıyla algılandığı kanıt

kipliğinin alt anlam alanı da duyumdur. Yukarıda *-(X)yor* biçimbirimi ile çekimlenmiş cümleler sözceleyenin durum veya olguya doğrudan tanık olduğu anlamını taşıdığı bağlamdan anlaşılmaktadır. Bu cümlelerde doğrudan tanık olmanın hangi duyu organıyla gerçekleştiği anlamı bulanık olmakla birlikte görme duyusu anlamının daha ağır bastığı söylenebilir. Bu anlamın ortaya çıkmasında *-(X)yor* biçimbiriminin sözceleme anındaki durum ve olguları belirtmek için de kullanılıyor olmasının etkili olduğu düşünülebilir. Buna göre *-(X)yor* biçimbiriminin edimsel olarak duyum kipliğini işaretlediği söylenebilir. Yine bu cümlelerde *-(X)yor* biçimbiriminin edimsel olarak kiplik anlam işaretleme işlevi dışında bitmemişlik görünüşü ve sözceleme anına göre şimdiki zamanı işaretleme işlevlerini de yerine getirdiği söylenebilir. Bu yönüyle *-(X)yor* biçimbiriminin birden fazla işlevi aynı anda yerine getirebildiği düşünülebilir.

Açıklayıcı metinlerde yükümlülük ve devinim kipliklerinin alt anlam alanları olarak değerlendirilebilecek cümleler de görülebilir.

(24) *Bu hedefe ulaşmak için ihracattaki artış hızını yükseltmemiz gerekiyor* (Sözcü, 1 Kasım 2017).

(25) *İzmir Valiliği'nden yapılan açıklamaya göre, adayların askerliğini yapmış, 30 yaşını aşmamış, lise veya dengi okul mezunu Türk vatandaşı olması gerekiyor* (Hürriyet, 1 Kasım 2017).

(26) *Hülya Avşar'ı yenebiliyorum* (Sözcü, 30 Ekim 2017).

Yükümlülük kipliğinin zorunluluk alt anlam alanına giren (24) ve (25) numaralı cümlelerde zorunluluk anlamı *gerek-* fiili ile sağlanmaktadır. Eyleyicinin iç yeterliliğinden kaynaklanan bir durumun ifade edildiği (26) numaralı cümlede ise yeterlilik anlamı *-Abil-* biçimbirimi ile sağlanmaktadır. Devinim kipliğinin yeterlilik alt anlam alanına giren bu cümlede *-(X)yor*, (24) ve (25) numaralı cümlelerde de olduğu gibi, bitmemişlik görünüşü bildirmektedir.

4.2.2. Anlatısal Metinlerde *-(X)yor* Biçimbirimi

Anlatısal metinlerde olasılık anlamı taşıyan cümlelerin fiillerinin *-(X)yor* biçimbirimi ile çekimlendiği görülebilir.

- (27) *Şair'in sekiz yıl okuduğu Galatasaray'dan mezun olmadan ayrılmasını başka türlü açıklamak zor görünüyor* (Ayvazoğlu, 2014: 49).
- (28) *Ölümü üzerine onun tarafından Türk Düşüncesi dergisinde yazılan yazıda, Şair'in edebiyata Pierre Louys tercümeleriyle girdiğinin ifade edilmesi, birbirleri hakkında özel bilgilere sahip olduklarını düşündürüyor* (Ayvazoğlu, 2014: 53).
- (29) *Bütün bu isimler, Şair'in 1930'lara kadarki yakın çevresi hakkında açık bir fikir veriyor* (Ayvazoğlu, 2014: 67).
- (30) *Nice torunlar kim bilir nerelerde amel defterlerini karartıyorlar* (İsmail, 2014: 9).
- (31) *Yaşar Kemal'in, Mustafa Kemal'i çok sevdiğini ve bunu sık sık belirttiğini benim gibi birçok kişi biliyor* (Livaneli, 2016: 31).
- (32) *Bunlar çok büyük temalar, derin temalar ve Yaşar Kemal bunları, belki kendi bilincini de aşan yaratıcılıkla ortaya koyuyor* (Livaneli, 2016: 67).
- (33) *Galiba bazı insanlarda, kendi bilinçlerini aşan bir yaratıcılık fişkırması oluyor* (Livaneli, 2016: 68).
- (34) *Bu destek onu biraz rahatlattı sanıyorum...* (Sunal, 2014: 25).
- (35) *Bu heyecanı kaldıramam, düşündükçe bayılacak gibi oluyorum* (Sunal, 2014: 56).
- (36) *Yalan söylüyorsun* (Gülsoy, 2016: 18).
- (37) *Çocukluk yıllarının kıskançlıkları çok uzun sürüyor galiba* (Gülsoy, 2016: 19).
- (38) *Bunları hepiniz biliyorsunuz* (Gülsoy, 2016: 60).
- (39) *Zaman zaman yazar ne biliyorsa ben de biliyorum gibi geliyor* (Gülsoy, 2016: 109).
- (40) *"B" gözlüğe benziyor* (Ural, 2011: 16).
- (41) *(İştahım ve keyfim yerinde Allah'a şükür,) sigara bile tütürüyorum bazen kömürlükte* (Serbes, 2009: 82).
- (42) *Yarın nasıl olacak bilmiyorum ama onları elimle koymuş gibi bulacağımı zannediyorum* (Bekiroğlu, 2016b: 101).

- (43) *Yol uzadıkça dağlar arasında kaybolacağız sanıyorum* (Bekiroğlu, 2016b: 167).
- (44) *Sanki korkmamı, telaşa kapılmamı, belki de kaçmamı istiyorlar* (Tekin, 2002: 30).
- (45) *Yapraklara biçimini veren rüzgârlarmış gibi geliyor bana* (Tekin, 2002: 26).
- (46) *Ormanda ölüm yokmuş gibi görünüyor* (Tekin, 2002: 75).
- (47) *Hiç şüpesiz Zeliha, Cicianne'nin yazıya dökülmemiş ama çiğnenmesi imkansız kurallarını harfiyen biliyor* (Şafak, 2012: 13).

Yukarıdaki cümleler incelendiğinde (27), (28), (29), (34), (40), (42), (43) ve (46) numaralı cümlelerde olasılık anlamının *-(X)yor* biçimbirimi ile çekimlenmiş *görün-, düşündür-, fikir ver-, san-, benze-, zannet-* fiilleriyle sağlandığı söylenebilir. Ortalama bir ihtimalin bildirildiği bu cümlelerde *-(X)yor* biçimbiriminin işlevinin bitmemişlik görünüşü olduğunu söyleyebiliriz. (32), (33), (37) ve (44) numaralı cümlelerde olasılık anlamı *belki, galiba* bağlaçları ile sağlanırken (35), (39), (45) numaralı cümlelerde ve yine (46)'da *gibi* edatı ile bu anlam sağlanmaktadır. Yine bu cümlelerde *-(X)yor* biçimbirimi bitmemişlik görünüşünü işaretlemektedir. (41) ve (47) numaralı cümlelerde ise olasılık anlamı *bazen* ve *hiç şüphesiz* belirteçleriyle sağlanmaktadır. Konuşur tarafından ortalama ihtimallerden birinin kabulünü bildiren (31), (36) ve (38) numaralı cümlelerde olasılık anlamı bağlamdan anlaşılmakta olup bu cümlelerde *-(X)yor* biçimbiriminin edimsel olarak olasılık kipliğini işaretlediği söylenebilir. (30) numaralı cümlede ise *kim bilir* yardımcı cümlesiyle olasılık anlamı karşılanmaktadır. Bu örnekler dışında anlatısal metinlerde *-(X)yor* biçimbiriminin farklı biçimbirimlerle birlikte kullanıldığı olasılık anlamı taşıyan örneklerle de karşılaşılabilir.

- (48) *Semai o yaşlarda herhalde bir çeşit oyun gibi görüyordu* (Ayvazoğlu, 2014: 39).
- (49) *Bir insanın kendisini başka bir insanın karşısında silmesi, sıfırlaması zamanla korkunç bir şiddete dönüşebiliyor* (Livaneli, 2016: 54).
- (50) *Dönüşte Paris'e, oradan yine Lozan'a Semih'e gidiyorum; aynı şeyler tekrarlanabiliyormuş* (Dündar, 2012: 121).

(51) *Zaten 60 daireli apartman denilen bu kent devletinde her ay en az bir taşınma oluyordu* (Gülsoy, 2016: 71).

(52) *Kim bilir belki bütün kimsesizler kendilerinden bir tane daha çoğaltıp böyle yapıyorlardır* (Mungan, 2009: 104).

Yüklemleri $-(X)yor-DI$ yapısıyla çekimlenmiş cümlelerden (48) numaralı cümlede olasılık anlamı *herhalde* bağlacı ile sağlanırken (51) numaralı cümlede *en az bir* belirteciyle sağlanmaktadır. Bu yapıda $-(X)yor$ bitmemişlik görünüşü işaretlerken $-DI$ biçimbirimi dil bilgisel zamanı işaretlemektedir. (49) numaralı cümlede yüklem $-Abil-(X)yor$ yapısıyla çekimlenmiş olup burada olasılık anlamının $-Abil-$ ile işaretlendiği, $-(X)yor$ ile de bitmemişlik görünüşünün işaretlendiği söylenebilir. (50) numaralı cümlede de $-Abil-(X)yor-mXş$ yapısında olasılık anlamı $-Abil-$ ile, bitmemişlik görünüşü $-(X)yor$ ile işaretlenirken $-mIş$ biçimbirimi ile burada sonradan bir durumun farkına varma anlamı işaretlenmektedir. Son olarak (52) numaralı cümlede de olasılık anlamı *kim bilir* yardımcı cümlesi ve *belki* bağlacı ile sağlanırken yüklemdeki $-DIr$ biçimbirimi ile olasılık kuvvetlendirilmektedir. Yine bu cümlede de $-(X)yor$ biçimbirimi bitmemişlik görünüşü bildirmektedir.

Anlatısal metinlerde bilgi kipliğinin çıkarım alt anlamı olarak nitelenebilen cümlelerin yüklemelerinde $-(X)yor$ biçimbirimi gözlemlenebilir.

(53) *İsmail Nazif Çelebi'nin yaptırdığı konağın binden fazla evi kül yığınının çeviren bu korkunç yangından kurtulduğunu, Şair'in Beylerbeyi Sarayı hakkındaki yazısının satır aralarından anlıyoruz* (Ayvazoğlu, 2014: 39).

(54) *(Hayvanlar ot otluyor. Bu ottan et, kan, süt ve dana oluyor.) Otta topraktan olduğuna göre demek topraktan dana da yapılıyor* (İsmail, 2014: 58).

(55) (...) *Anladım ki o yatağa bağlı kalmak canını yakıyor* (Livaneli, 2016: 18).

(56) *Köşeli kaşları ile yüksek alını zeki biri olduğuna işaret ediyor* (Gülsoy, 2016: 120).

- (57) *İki kere hayır, soru karşısında savrulduğunu gösteriyor* (Ural, 2011: 41).
- (58) *(Duyarsız değildim elbet, ama geniş bir insandım galiba.) Bütün bu anlattıklarımın öyle anlaşılıyor* (Mungan, 2009: 44).
- (59) *(Şimdi koklamaya çalışıyorum kendimi. Çevirip başımı iyice yaklaşıtıyorum koltuk altıma. Bir kez daha yokluğumu hatırlıyorum.) Demek terlemiyorum artık, erkek erkek tütmüyorum* (Mungan, 2009: 127).

Gözlemlenen olay veya olgulardan hareketle bir akıl yürütme sürecini içeren çıkarım anlam alanı yukarıdaki cümlelerle örneklenebilir. Bu cümlelerin hepsinde gözlemlenen olay veya olgular bağlamdan anlaşılma olup çıkarım anlamı *anla-*, *demek* gibi sözcüksel öğelerle desteklenmektedir. Çıkarım anlamının bağlamdan anlaşıldığı cümlelerde *-(X)yor* biçimbiriminin kiplik işlevinin edimsel olduğu söylenebilir. Bunun yanında *-(X)yor* biçimbirimi görünüş işlevini de yerine getirmektedir. Ayrıca anlatsal metinlerde *-(X)yor-DI* ve *-(X)yor-mXş* yapılarıyla çekimlenmiş çıkarım anlamı taşıyan cümleler de olabilir.

- (60) *Sonradan arabasını satmak için eşyalarını boşaltırken, kaseti teybin içinde buldular.) Demek hep dinliyormuş* (Sunal, 2014: 85).
- (61) *Bu kadın ve erkeklerin giyimleri ve davranışları, kedisinin ait olduğu iş yaşamının çok uzaklarında olduğunu gösteriyordu* (Gülsoy, 2016: 16).
- (62) *Saki, Settarhan oluyordu demek ki çünkü çayları yani şifaları bu gece o dağıtacak ve demek ki kanı öyle ulu orta akıyordu* (Bekiroğlu, 2016b: 364).
- (63) *Sadece bizim vatanımızda değil, daha üç yıl önce Rusya'da ayaklanan halk, iki yıl önce İran'da patlak veren inkılap gösteriyordu ki, komşu ülkelerde de insanlar hürriyet istiyordu* (Ümit, 2013: 2018).

Yine bu cümlelerde de çıkarım anlam alanı *demek* gibi sözlüksel öğeler ve bağlamla işaretlenmektedir. (61), (62) ve (63) numaralı cümlelerde *-(X)yor* biçimbirimi bitmemişlik görünüşü işaretlerken *-DI* dil bilgisel zaman işaretlemektedir.

(60) numaralı cümlede *-mİş* biçimbirimi ise sonradan fark edilen bir durumu ifade etmektedir.

-(X)yor biçimbirimi anlatısal metinlerde bilgi kipliğinin diğer bir alt anlam alanı olan varsayım kipliği bildiren cümlelerde de kullanılabilir.

(64) *Diyeğim Türk başbakanı Fransa'ya gidecekse Birand bunu aylar öncesinden haber alıyor, Fransız başbakanından randevu istiyor, Fransa dışışleri Ankara'daki elçiliğe soruyor, onlar da "Bir mesaj verilse iyi olur; doğru adreste budur." derse röportaj gerçekleşiyordu* (Dündar, 2012: 257).

(65) *Sen paranın bir bölümü ile güneyde bir ev almayı planlıyorsun. Gülen işi bırakıyor ve Hindistan yolculuğundan sonra güneye yerleşiyorsunuz* (Gülsoy, 2016: 53).

(66) *(Aklına kötü şeyler geliyor.) Cemal'in cinnet getirerek Gülen'i doğradığını düşünüyorsun* (Gülsoy, 2016: 54).

(67) *Ama sonra, bir müddet sonra, hadi ihtiyarlayınca diyeğim, hayatın sırrına vakıf olunca, günler sıkıcı saatlerden ibaret olmaya başlıyor* (Ümit, 2013:211).

Çıkarım ile yakın ilişkili olan varsayım kesin olmamakla birlikte genelden yola çıkarak makul bir çıkarımın ifadesidir ve genellikle geleceğe yönelik tasarıları içerir. Yukarıdaki cümlelerde konuşur içinde bulunduğu andan geleceğe yönelik genelden yola çıkarak makul bir çıkarımda bulunmaktadır. Bu anlam alanı cümlelerde *diyeğim* yardımcı cümlesi ve bağlam tarafından işaretlenmektedir. Bu cümlelerde *-(X)yor* biçimbirimi yine bitmemişlik görünüş işlevini işaretlemektedir.

Anlatısal metinlerde kanıt kipliği içerisinde değerlendirilebilecek cümlelerde de *-(X)yor* biçimbirimi kullanılabilir. Aktarım alt anlam alanına giren cümlelerde bu durum gözlenebilir.

(68) *Erişen, bu köşkün büyük musiki âlimi Rauf Yekta Bey'in köşküyle sırt sırta, haremli selamlıklı bir berhane, yani eski ve harap bir bina olduğunu, bir bölümünde Şair'in, diğer bölümünde ise ağabeyi Kamili*

Çelebiler'le ablası Merzuka Yalım'ın oturduğunu söylüyor (Ayvazoğlu, 2014: 51).

(69) *Bu röportajdan, dünyaca ünlü keman virtüözü Robert Soetens'in 1946 yılında bir konser vermek üzere Türkiye'ye geldiğini, Şair'in kendisini Pera Palas'ta ziyaret ettiğini, Budizm konusunda ortak fikirlere sahip oldukları anlaşılınca aralarında ahbaplık kurduğunu da öğreniyoruz* (Ayvazoğlu, 2014: 39).

(70) *Yaşar Kemal'in son romanı Kimseçik'te İsmail Ağalar göç ederken yolda bir çocuk buluyorlar* (Livaneli, 2016: 58).

(71) *(Çok yıl önce Suudi Arabistan'a yerleşmiş Portekizli eşcinsel adamın öyküsüydü anlattığı...) İyi bir mimar olan bu adam, iş nedeniyle Suudi Arabistana bir süreliğine geliyor önce, ardından biraz daha uzatıyor kalışını, derken bir bakıyor sürekli yeni işler alıyor orada, yavaş yavaş yerleşmeye başladığını fark edince bir ara panikleyip apar topar Portekize dönüyor, ama arada gidip gelmeyi sürdürüyor* (Mungan, 2009: 120).

Kanıt kipliğinin bilgi kipliğinden farkının kısaca önermede kanıtın belirtilmesi olduğu söylenebilir. Yukarıdaki cümlelerde konuşur farklı kaynaklardan elde ettiği bilgiyi aktarmakta ve bu durum da söyle-, öğren- gibi sözlüksel ögeler ve bağlam tarafından işaretlenmektedir. (68) ve (69) numaralı cümlelerde konuşur doğrudan tanık olan birinden açıklanan bir durumu bildirmektedir ve bu cümlelerdeki aktarım türü aktarım(2) olarak nitelenebilir. (70) numaralı cümlede de konuşur doğrudan bir kaynaktan aktarımda bulunmaktadır. Dolayısıyla bu cümledeki aktarım türünü de aktarım(2) olarak belirtebiliriz. (71) numaralı cümlede ise birçok defa farklı yerlerde farklı kişilerce anlatılmış ve böylece evrensel bir folklor ögesi durumuna gelmiş bir hikâye anlatılmaktadır. Bundan dolayı bu cümledeki aktarım türünün de aktarım(Gen.) olduğu söylenebilir. Bu cümlelerde -(X)yor biçimbirimi ise çekimlediği fiillerin iç zamansal özelliklerine bağlı olarak bitmemişlik görünüşünü işaretlemektedir.

(72) *Şemsi Paşa'nın Arnavut fedailerinden ikisi, cemiyetin ileri gelenlerini vurmaya planlıyormuş* (Ümit, 2013: 98).

Anlatısal metinlerde aktarım anlamı daha çok (72) numaralı örnekte olduğu üzere $-(X)yor-mXş$ yapısıyla işaretlenmektedir. Daha önceki örneklerde olduğu gibi bu yapıda da $-(X)yor$ biçimbirimi bitmemişlik görünüşünü işaretlemektedir. Aktarım kiplik anlamı ise $-mIş$ biçimbirimi ile işaretlenmektedir. Bu örneklerin incelenmesinden yola çıkarak $-(X)yor$ biçimbiriminin anlatısal metinlerde doğrudan aktarım anlam alanını işaretlemediği söylenebilir.

(73) *Lezzetine, rüzgârına doyamadığım, canlar feda bir iklim içinde gözlerim tüterken, buğular içinde ellerinde ayakkabıları ihtiyar siluetleri fark ediyorum* (İsmail, 2014: 9).

(74) *Onlar hızlı gidiyor, ben de yeni bulduğum adım atma tekniği ile onları takip ediyorum* (Sunall, 2014: 31).

(75) *İstemsizce sesin kaynağına dönüyorsun. Cemal'i her şeye rağmen bir bakışta tanıyorsun* (Gülsoy, 2016: 40).

(76) *Bir yengeç yosunlu bir taşta tırmanmaya çalışırken kayıp düşüyor* (Ural, 2011: 11).

(77) *Okurum ismini bağıslıyor. Soyadını soruyorum. Sadece adımı yazsanız, diyor* (Ural, 2011: 35).

(78) *Bakü'nün trafiğinde, koca bir şantiyeye dönmüş şehrin tozu toprağı arasında havalimanına doğru yol alıyoruz* (Bekiroğlu, 2016b: 21).

(79) *Şubat donuk sarı ışığı tül perdenin gül desenlerini defterimin üzerine düşürüyor* (Bekiroğlu, 2016b: 42).

(80) *Dışarı çıkmak iyi fikirmiş; bu yaşlı kentin gün görmüş sokaklarını adımlamak, Pera'nın o ışıklı mekânlarına girip çıkmak, eğlence peşinde koşan insanların arasına karışmak iyi geliyor* (Ümit, 2013: 89).

(81) *Rüyamda aşık olmuşum, kıza soruyorum ...* (Tekin, 2002: 91).

(82) *Yağmur Zeliha'nın kuzguni ve kıvırcık saçlarından aşağı geniş omuzlarına damlıyor* (Şafak, 2012: 11).

Anlatısal metinlerde özellikle betimleme cümlelerinde yukarıdaki gibi kanıt kipliğinin diğer bir alt anlam alanı olan duyum kategorisi olarak adlandırılabilir. Duyum kipliğinde konuşur önermeye ilişkin kanıtın niteliğini yani olay veya durumun hangi duyu organıyla elde edildiğini belirtir. Bir olay veya

durumun (73), (74), (75), (76), (78), (79) ve (82) numaralı cümlelerde görsellik yönünden betimlendiği, (81)'de hem görsel hem işitsel olarak betimlendiği, (77)'de ise işitsel olarak betimlendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca (80) numaralı cümlede ise içinde bulunulan psikolojik durumdan bahsedilmektedir. Dolayısıyla bu cümlelerin konuşur tarafından görme, işitme ve hissetme duyularından yararlanılarak betimlendiği söylenebilir. Türkçede konuşur anlatımın akışını sağlamak, inandırıcılığı arttırmak, o anı olabildiğince yaşatmak adına geçmişte veya konuşma anında tanık olduğu olay ve durumları anlatmak için fiil çekiminde *-(X)yor* biçimbirimini de tercih edebilir. Bu tercihin nedeni ancak bilişsel analizlerle açıklanabilir. Dolayısıyla yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere bu tür cümlelerde duyum kipliğinin daha çok bağlam tarafından işaretlendiği söylenebilir ve bu cümlelerde *-(X)yor* biçimbiriminin kiplik işlevinin edimsel olduğu görülmektedir. Bu cümlelerde *-(X)yor* biçimbirimi aynı zamanda görünüş kategorisini de işaretlemektedir. Bu tür kullanımlardan yola çıkarak bu biçimbirimin birden fazla işlev üstlenebildiği düşünülebilir.

(83) *Yaşar Kemal, akşam radyoda açıklamayı duyduklarında çok üzüldüklerini, Thilda'nın ağladığını anlatıyordu* (Livaneli, 2016: 88).

(84) *Siyami Ersek Hastanesi'nin kafeteryasında oturup, Yılmaz'dan gelecek iyi bir haber bekliyorduk* (Sunal, 2014: 106).

(85) *Bazen yer altından boğuk, tuhaf sesler geldiğini işitiyordum* (Pamuk, 2016: 79).

Yüklemlerinde *-(X)yor-DI* yapısının kullanıldığı cümleler de duyum kipliği içerisinde değerlendirilebilir. Bu cümlelerde dil bilgisel zaman işlevinin yanında duyum kiplik anlamı *-DI* biçimbirimi tarafından işaretlenirken *-(X)yor* biçimbirimi bu cümlelerde de bitmemişlik görünüşünü işaretler.

Bir üst kategori olan eylem kipliğinin yükümlülük ve devinim kiplik kategorilerine yönelik kullanımlar da anlatsal metinlerde görülebilir.

(86) *Çantanın unutulduğu hat üzerinde kentin iki yakasında araştırma yapması gerekiyordu* (Gülsoy, 2016: 34).

- (87) *İki metreden sonra artık toprağı kuyunun dışına kürekle atmamız mümkün olmadığı için bütün kuyularda olduğu gibi bir çıkırık kurmamız gerekiyordu* (Pamuk, 2016: 21).
- (88) *Acele Selanik'e dönmem, mesajı yerine ulaştırdığımı bildirmem gerekiyordu* (Ümit, 2013: 66).

Yükümlülük kipliğinin zorunluluk alt anlamı ile etiketlenebilecek yukarıdaki cümlelerde zorunluluk anlamı *gerek-* sözlüksel ögesiyle işaretlenmektedir. Yine bu örneklerde *-(X)yor* bitmemişlik görünüşünü işaretlerken *-DI* dil bilgisel zamanı işaretlemektedir.

- (89) *Resim sanatına ve resamlara büyük ilgi duyan, hatta karısının anlattığına göre, resim de yapan Şair, bir süre okuduğu Güzel Sanatlar Akademisi'ne rahatlıkla girip çıkabiliyordu* (Ayvazoğlu, 2014: 39).
- (90) *Sokakta fakir bir adam görüyorum, imreniyorum ona; çünkü hiç değilse rahat, güneşte oturuyor, istediği zaman kalkıp dolaşmaya gidiyor; istediği an istediğini yapabiliyor* (Dündar, 2012: 93).
- (91) *Halbuki ben daha küçük yaşta yıkayabiliyordum* (Sunal, 2014: 74).
- (92) *Ben bir saat önceki ben olmak için öyle çaba harcıyordum ki, anlattıklarını yarım yamalak dinleyebiliyordum* (Gülsoy, 2016: 27).
- (93) *Bulunduğum yerden hepsini görebiliyordum* (Ural, 2011: 23).
- (94) *Son bir iki akşamdır daha iyi uyuyabiliyorum* (Mungan, 2009: 143).
- (95) *Yüz bin yıl önce söylenmiş şeyleri anlayabiliyor...* (Tekin, 2002: 101).
- (96) *... tavada cızırdayan baharatlı sucuk dilimlerini ve sürekli bir kanaldan diğerine atlayan televizyonun sesini duyabiliyordu* (Şafak, 2012: 143).

Anlatısal metinlerde devinim kiplik kategorisinin alt anlam alanı olan yeterlilik için yukarıdaki cümleler örnek olarak gösterilebilir. Bu cümlelerde yeterlilik kiplik anlamı *-Abil-* biçimbirimi ile işaretlenmektedir. Bu cümlelerde de *-(X)yor* bitmemişlik görünüşünü işaretlerken *-DI* biçimbirimi de dil bilgisel zaman işlevinde kullanılmıştır. Devinim kipliğinin diğer bir alt anlam alanı olan gönüllülük kipliği ile ilgili örneklere de anlatısal metinlerde rastlanabilir.

- (97) *Biraz onlardan bahsetmek istiyorum sana, yıllar önce anlatamadıklarımı şimdi yazmak istiyorum* (Ümit, 2013: 91).
- (98) *Ona sahip olduğun her şeyi vermek istiyorsun* (Gülsoy, 2016: 53).
- (99) *“Ben artık evlenmek istiyorum.”* (Mungan, 2009: 10).
- (100) *Bu yüzden ben başlangıçta, bir okuru olarak ondan söz etmek istiyorum* (Livaneli, 2016: 49).

Gönüllülük kipliği olarak etiketlenebilecek yukarıdaki cümlelerde gönüllülük anlamı iste- sözlüksel ögesi ile işaretlenmektedir. Yine burada -(X)yor biçimbirimi bitmemişlik görünüşü işlevindedir. İncelediğimiz bu cümlelerden yola çıkarak -(X)yor biçimbiriminin anlatısal metinlerde yükümlülük ve devinim kipliklerini doğrudan işaretlemediği söylenebilir.

4.2.3. Betimsel Metinlerde -(X)yor Biçimbirimi

-(X)yor biçimbirimi ile çekimlenmiş betimsel metin cümleleri bilgi kipliğinin alt anlam alanı olan olasılık kipliğine örnek olabilir.

- (101) *İlki bir takside geçen serinin ikinci filmi, berber dükkânı muhabbetlerini temel alıyor* (Sabah, 31 Ekim 2017).
- (102) *Gürkan ve Salih yeni sayfa açıyor* (Sözcü, 1 Kasım 2017).
- (103) *Ayhan cinyetini Cemal üstleniyor* (Sabah, 3 Kasım 2017).
- (104) *Alliance Healthcare Ecza Deposu A.Ş. Muğla şubesinde görevlendirilmek üzere takım arkadaşları arıyoruz* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).
- (105) *Gazetemizin pazarlama satış bölümünde çalışacak elemanlar ve bölge bayileri aranıyor* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).
- (106) *Altunizade'deki akaryakıt istasyonuna pompacı aranıyor* (Sabah, 30 Ekim 2017).
- (107) *Karabağlar Eski İzmir'de %80 tamamlanmış AVM'deki %25'lik hissemi satıyorum* (Hürriyet, 4 Kasım 2017).
- (108) *Art Deco Imperial Hotel de aynı tatta ve muhteşem çekicilikte. Bir sonraki gidişimde burada kalmayı planlıyorum* (C. Traveller, Şubat 2017).

- (109) *Belki de fotoğrafta olmayanlar şu bir avuç ışıltıyı daha çarpıcı ve düşündürücü kılıyor* (Atlas, Şubat 2017).
- (110) *Londra'daki Luton Havalimanı'nın özel terminalinde Cannes, Cenevre ve Zürih gibi kentlere günde birkaç uçuşun yanı sıra hafta sonları Ibiza seferleri de düzenleniyor* (C. Traveller, Şubat 2017).

Betimsel metinlerden seçilen yukarıdaki örneklerde (108) ve (109) numaralı cümleler dışındaki bütün cümlelerde yüksek kesinlik değerine sahip bir olasılıktan bahsedilmektedir. Bir konuşurun sabit bilgileri dile getirdiği ifadeler olasılık parametrelerinde yüksek kesinlik değerinde ve nesnel bilgiye yakın olarak nitelendirilir. (108) ve (109) numaralı cümlelerde ise konuşur ortalama bir ihtimalden bahsetmektedir. Bu cümleler de yine olasılık parametrelerine göre orta kesinlik değerinde ve öznel bilgiye yakın olarak değerlendirilebilir. Bu cümlelerde olasılık anlamı *belki*, *planla*- sözlüksel öğeleri ve *bağlam* tarafından işaretlenmektedir. Olasılık anlamının bağlamdan anlaşıldığı cümlelerde olasılık anlamını *-(X)yor* biçimbiriminin edimsel olarak işaretlediği söylenebilir. Ayrıca bu cümlelerde *-(X)yor* biçimbirimi görünüş işlevini de yerine getirmektedir. Buna göre betimsel metinlerde *-(X)yor* biçimbiriminin görünüş işlevi yanına edimsel olarak kiplik işlev taşıdığı düşünülebilir.

- (111) *Çelebi, bu bölgenin insanların yaşadığı biçimlerine, etnik çeşitliliklerine, inanışlarına, coğrafya ve ekonomisine dair gördüklerini, duyduklarını aktarıyor* (Atlas, Şubat 2017).

Yukarıdaki cümlede olduğu gibi *-(X)yor* biçimbirimi doğrudan tanık olan birinden açıklanan bir durumu ifade eden cümlelerde de kullanılabilir. Bu kullanımlar kanıt kipliğinin alt anlam alanlarından olan aktarım kipliği ile etiketlenebilir. Fakat burada aktarım anlamı *-(X)yor* biçimbirimi tarafından değil *aktar*- sözlüksel ögesi ve *bağlam* tarafından işaretlenmektedir.

Betimsel metinlerde konuşurun doğrudan tanık olduğu, sözceleme anında içerisinde bulunduğu olay ve olguları ifade ederken *-(X)yor* biçimbirimi de kullanılabilir. Bu tür kullanımlar da kanıt kipliğinin duyum kategorisi ile etiketlenebilir. Ancak bu kullanımlarda *-(X)yor* biçimbirimi ile duyum kategorisi edimsel olarak

işaretlenmektedir. Bu tür örneklerde $-(X)yor$ biçimbiriminin görünüş işlevi ve kiplik işlevinin sınırları bulanık kalmaktadır. Cümlelerdeki duyum anlamı bağlamla fark edilmektedir. Aşağıdaki cümle buna örnek olarak gösterilebilir.

- (112) *İlk araştırmadan 42 yıl sonra, burayı keşfeden mağaracıların izinden gitmek üzere nihayet Tilkiler Mağarası'na açılan tünele ilerliyoruz* (Atlas, Şubat 2017).

Betimsel metinlerde $-(X)yor$ biçimbirimi ile çekimlenmiş cümleler zorunluluk ve yeterlilik kiplik alanları için örnek olabilir.

- (113) *Yırçı'nın bu şiirinin ne anlama geldiğini kavramak için yaşamına ve Targu şavhallarıyla olan ilişkilerine bakmak gerekiyor* (Atlas, Şubat 2017).
- (114) *Beyni ve sinir sistemi olmayan cıvık mantar, labirent çözüyor; kentlerin, ülkelerin raylı ulaşım yollarının ve otoban ağlarının benzerlerini haritalara işleyebiliyor* (Atlas, Şubat 2017).
- (115) *Binlerce hücre çekirdeğinden oluşan büyük bir hücre halini alabilen bu sarı renkli cıvık mantar, yaklaşık bir metre karelik bir alanı kaplayıp saatte beş santimetreye varabilen hızla hareket edebiliyor* (Atlas, Şubat 2017).
- (116) *"Allah razı" dediğinde "sağ ol" anlamına geldiğini çıkarabiliyorum* (Atlas, Şubat 2017).

Yukarıdaki örneklerden zorunluluk kiplik kategorisi içerisinde değerlendirebileceğimiz (113) numaralı cümlede bu anlam *gerek-* sözlüksel ögesi tarafından işaretlenmektedir. Yeterlilik kipliği olarak etiketlendirebileceğimiz diğer örneklerde de yeterlilik anlamı $-Abil-$ biçimbirimi ile işaretlenmektedir. Bu cümlelerde $-(X)yor$ biçimbirimi bitmemişlik görünüşü işlevindedir. Yine betimleyici metinlerde $-(X)yor$ biçimbiriminin yükümlülük ve devinim kiplik kategorilerini doğrudan işaretlemediği söylenebilir.

4.2.4. Çağrı İşlevli Metinlerde –(X)yor Biçimbirimi

Çağrı işlevli metinlerde –(X)yor biçimbirimi ile çekimlenmiş cümleler olasılık kipliği olarak değerlendirilebilir.

- (117) *Ülkemiz 1 Kasım 2015 Genel Seçimi'ne doğru yol alırken Türkiye'nin sorunları giderek büyüyor* (CHP, 2015).
- (118) *Çatışma ve kavga artık toplumun her alanını etkiliyor* (CHP, 2015).
- (119) *Milli güvenliğe, cumhuriyetin temel niteliklerine, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, kamu düzenine, genel ahlaka, genel sağlığa ve başkalarının temel haklarını kullanmasına tehdit oluşturmamak kaydıyla temel hak ve özgürlüklerin kullanımına kısıtlama getirilemeyeceğini savunuyoruz* (MHP, 2015).
- (120) *Bu anlayışla, kamu hizmetlerini vatandaşımızın hayatını kolaylaştırmayı, temel kamu hizmetlerine rahatça erişimini sağlamayı kamu yönetiminin ana misyonu olarak görüyoruz* (AKP, 2015).
- (121) *Toplam 1500 daire 1000 TL taksitle ev sahibi olma fırsatı devam ediyor* (Sabah, 5 Kasım 2017).
- (122) *Gül proje, Avrupa yakasının en iyi lokasyonunda yer alan üç dev projesinde eşsiz fırsatlar sunuyor* (Sabah, 4 Kasım 2017).
- (123) *Ücretsiz binicilik kurslarımız başlıyor* (Sözcü, 2 Kasım 2017).
- (124) *Çevreye zarar vermeyen ürünler üretmek, kaynak tüketimini en aza indirmek ve nihai ürün taşıması sırasında sera gazı salımını en aza indirmek için çalışmalarımızı sürdürüyoruz* (Sabah, 3 Kasım 2017).
- (125) *MODA Bulvar, nitelikli konut projelerinin her geçen gün daha da değer kazandığı İzmir Bornova'da yükseliyor* (Sözcü, 1 Kasım 2017).

Çağrı işlevli metinlerden alınan yukarıdaki cümlelerin sabit bir bilgi bildirerek kesin olasılık değerine sahip oldukları söylenebilir. Olasılık parametreleri açısından değerlendirildiğinde bu cümlelerin yüksek kesinlik ve nesnel bilgi değerlerine sahip oldukları düşünülebilir. Bilgi kipliğinin olasılık alt anlam alanına uygun olarak

nitelendirebileceğimiz bu cümlelerde olasılık anlamı bağlam tarafından işaretlenmektedir. Dolayısıyla çağrı işlevli metinlerde de *-(X)yor* biçimbiriminin edimsel olarak olasılık kipliğini işaretlediği söylenebilir. Ayrıca *-(X)yor* biçimbirimi bu cümlelerde doğrudan bitmemişlik görünüşünü işaretlemektedir.

Çağrı işlevli metinlerde *-(X)yor* biçimbiriminin devinim kipliği kategorisinin alt anlam alanına giren cümlelerde de kullanıldığı görülebilir.

(126) ... 4A uydusuyla artık televizyon kanallarımız, Asya'dan Avrupa'ya, Ortadoğu'dan Afrika'ya kadar geniş bir alana yayınlarını ulaştırabiliyorlar (AKP, 2015).

(127) Cumhuriyet Halk Partisi bu buhranların temelinde yatan beş önemli sorunu çözme ve ülkemizi istikrara, barışa ve refaha ulaştırma sözü veriyor (CHP, 2015).

(128) AK Parti olarak, kamunun gerçek sahibinin vatandaşlar olduğu bilinciyle onlar adına kamuyu yönetirken; şeffaf, katılımcı ve hesap verebilir olmayı geçtiğimiz dönemde olduğu gibi yeni dönemde de taahhüt ediyoruz (AKP, 2015).

(129) Kaya Palazzo Kartalkaya, Dorukkaya ve Kaya Uludağ'da %20 erken rezervasyon fırsatıyla kayak ve kış tatili tutkunlarını sınırlı sayıdaki odalarımızdan yararlanmaya bekliyoruz (Hürriyet, 30 Ekim).

(130) Bu en güzel günümüzde sizleri de aramızda görmeyi diliyoruz (www.bursanikahşekeri.com).

(131) Sizleri düğünümüze konuk, mutluluğumuza tanık olmaya davet ediyoruz (www.bursanikahşekeri.com).

Yeterlilik anlamı taşıyan (126) numaralı cümlede bu anlam *-Abil-* biçimbirimi ile işaretlenmektedir. (127) ve (128) numaralı cümlelerde de *söz ver-*, *taahhüt et-* sözlüksel ögeleri ile konuşur kendi kendini yükümlülük altına sokmakta ve cümleler de gönüllülük kipliği olarak etiketlenmektedir. (129) , (130) ve (131) numaralı cümlelerde de *bekle-*, *dile-* ve *davet et-* sözlüksel ögeleri ile bir istek, dilek anlamı bulunmaktadır. Bu cümleler de gönüllülük kipliği olarak etiketlenebilir. Bu cümlelerde *-(X)yor* biçimbirimi bitmemişlik görünüşünü işaretlemektedir. Yine çağrı işlevli

metinlerde devimin kipliği alt anlam alanlarının da doğrudan –(X)yor biçimbirimi ile işaretlenmediği söylenebilir.

4.2.5. Kanıtlayıcı Metinlerde –(X)yor Biçimbirimi

Kanıtlayıcı metinlerde yer alan –(X)yor biçimbirimiyle çekimlenmiş cümleler bilgi kipliğinin olasılık alt anlam alanı içerisinde etiketlenebilir.

- (132) *Mahiyetini tam olarak bilmemekle beraber bir lisenin ilk ve orta öğrerim öğrencileri dikkate alınarak hazırlattırıldığını tahmin ediyorum* (Okay, 2014: 58).
- (133) *Geniş halk tabakalarınca, yazarlığın şöyle dört başı mamur bir tam uğraş değil de, olsa olsa insanı eğlendirici, rahatlatıcı bir yan uğraş olduğu ve bu yüzden bir esas meslek sayılmayacağı kanısı iyiden iyiye benimsenmiş gibi görünüyor* (Mungan, 2003: 103).
- (134) *Para kazanma gereksinimini bir yana bırakırsak, düz yazı için gerekli olan en az dört ana yazma nedeni olduğunu sanıyorum* (Mungan, 2003: 24).
- (135) *... diye tanımladığı oluşumun gizliden gizliye gündelik tüketim kavramını belirlediğini biliyoruz* (Kahramn, 2002: 87).
- (136) *Avrupalılık olgusunun gelişim tarihi biliniyor* (Kahraman, 2002: 141).
- (137) *Şiirimizin geldiği noktadaki yadırgatıcılığı, iyi ürünlerin eski ölçütlerle kavranamayışının ve ayırt edilememesinin nedenleri de bizzat şiirimizin özelliklerinde yatıyor* (Cengiz, 2005: 19).
- (138) *İşte, işlediği içerik ne olursa olsun, görülmeyeni bize aralayan ve biçime özel bir önem veren, içeriği biçimde duygu, düşünce eyleyen Necatigil şiiri için de en uygun girişin, şiirin öncelikle biçim olduğunu söylemekle yapılabileceğine inanıyorum* (Cengiz, 2005: 54).
- (139) *Gürbilek sayesinde artık bu metinlerin anahtarının psikanalitik okumalarda olduğunu biliyoruz* (Parla, 2011: 21).

- (140) *Hüseyin Cahit bu bilimsel mantıkla edebiyat çevrelerine, Fransız dekadancılığının örnek alınmayacağına dair güvence verme amacı güdüyor* (Parla, 2011: 57).

Sabit bilgi ve ortalama bir ihtimal bildiren yukarıdaki cümleler olasılık kipliği içerisinde değerlendirilebilir. (132), (133), (134) ve (138) numaralı cümlelerde sırasıyla *tahmin et-*, *gibi* edatı ve *görün-*, *san-*, *inan-* fiilleriyle sağlanan olasılık anlamının orta kesinlik derecesine sahip nesnel bilgi olduğu söylenebilir. (135), (136), (137), (139) ve (140) numaralı cümlelerde de konuşur bilginin kesinliği ve sabitliği yönünde tutumunu belirtiyor. Bu anlamın bağlamdan ve *bil-* fiilinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bu nedenle bu cümlelerin olasılık parametreleri açısından yüksek kesinlik ve nesnel bilgi değerine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Buna göre *-(X)yor* biçimbiriminin edimsel olarak olasılık kipliğini işaretlediğini düşünebiliriz. Ayrıca *-(X)yor* biçimbirimi bu cümlelerde bitmemişlik görünüşü işlevindedir.

- (141) *Ne garip değil mi; kaliteli insanların bile basit aşkları olabiliyor bu hayatta* (Tazeoğlu, 2016: 65).
- (142) *O halde ilk romanlardaki züppe bolluğu yalnızca yerel ulusal kimliği yitirme, bir “ödünc şahsiyet”e dönüşme endişesini de yansıtıyordur* (Gürbilek, 2004: 56)
- (143) *Belki de modern odio-vizüel iletişim araçlarının fonksiyonunu üstleniyordu çocukça bir safiyetle, basit ve ham olarak olsa da ...* (Andı, 2013: 108).
- (144) *Yüksek ihtimalle ilgili devletler, bu ve türevi meselelerin Boğazlar Komisyonu’nda görüşülmesini sağlayarak Boğazlar Mukavelesi’nden açıkça belirtilmeyen hususları Türkiye’ye kabul ettirmeyi hedefliyorlardı* (Bozkurt, 2017: 10).

Yukarıdaki olasılık anlamı taşıyan cümlelerin yüklemelerinde bulunan *-Abil-* *(X)yor*, *-(X)yor-Dİr* ve *-(X)yor-Dİ* yapılarında da *-(X)yor* biçimbirimi kiplik işlevin aksine görünüş işlevindedir. (141) numaralı cümlede olasılık anlamı *-Abil-* biçimi ile sağlanırken (142) numaralı cümlede *-Dİr* biçimbirimi ile sağlanmaktadır. Olasılık

anlamı (143)'te *belki* bağlacı, (144) numaralı cümlede de *yüksek ihtimal* sıfat takımı ile sağlanmaktadır.

(145) *Genç şaire mektup yazdığımı göre demek ki ben de yaşlı şair oluyorum* (Ergülen, 2012: 6).

(146) *Gülmececilerin son dönemde edebiyatçılara çizgilerinde ve yazılarında sıkça gönderme yapmaları böyle bir oluşumun yaşanmakta olduğunu gösteriyor* (Kahraman, 2002: 252).

(147) *Sonuç olarak, geldiği yerden bakıldığında, Eray Canberk'in kendi şiiri etrafında, kendini daha çok bularak, hoş bir geziyi gerçekleştirdiğini görüyoruz* (Cengiz, 2005: 195).

Kanıtlayıcı metinlerde yukarıdaki örneklerde olduğu gibi *-(X)yor* biçimbirimi ile çekimlenmiş çıkarım anlamlı cümleler görülebilir. Ancak bu cümlelerde çıkarım anlamı *bağlam, demek ki, sonuç olarak* yapılarıyla sağlanmaktadır. Dolayısıyla bu cümlelerde de *-(X)yor* biçimbirimi kiplik anlam işaretlememektedir.

Kanıtlayıcı metinlerde *-(X)yor* biçimbirimi ile çekimlenmiş cümleler kanıt kategorisinin alt anlam alanı olan aktarım kategorisine örnek olarak gösterilebilir.

(148) *Birden Ehl-i Salib'in eli gelip bütün gölgeleri siliyor Haliç'ten ve o gün kırmızı akıyor sular. Yara bere içinde evsiz barksız bir avuç insan kalıyor geriye. Tâ on üçüncü asır* (Tekşen, 2013: 33).

(149) *(1878 yılından başlamak üzere ölüm tarihi olan 1912'ye kadar yayımladığı, başında bulunduğu Tercüman-ı Hakikat gazetesi koleksiyonunun toplam sayısı ise 11000'in üzerinde.) Ahmed Mithat'ın romanlarının ve bunların dışındaki kitaplarının çoğu burada tefrika ediliyor. İmzalı imzasız pek çok yazıları; hatta haber sütunlarıyla neredeyse gazetenin tamamını kendisi kaleme alıyor* (Okay, 2014: 68).

(150) *Erişirgil yazısında, değindiğim noktayı tüm çıplaklığıyla ve tümüyle pozitivist bir yaklaşımla vurgulayarak, "dünyevi mahiyetini kaybetmiş bir devletin zamanımızda yaşayabilmesi yalnız müşkil değil, imkansızdır" diyor* (Kahraman, 2002: 63).

- (151) *Yahya Kemal 1903 ile 1912 yılları arasında dokuz yıl Paris'te yaşıyor* (Kahraman, 2002: 260).
- (152) *Hüseyin Cahit Sevet-i Fünun topluluğu içindeki yakın arkadaşı Ahmed Şuayb'le tanışmasını Edebi Hatıralar'ında böyle anlatıyor* (Andı, 2013: 123).
- (153) *Ahmet Okay da "İlhan Berk için Birkaç Kurgusal Yaklaşım" adlı yazısını şöyle bitiriyor* (Cengiz, 2005: 70).

Yukarıdaki cümlelerden (148)'de artık bir folklor ögesi konumuna gelmiş tarihi bir olayın aktarıldığı bağlamdan anlaşılmaktadır ve bu cümle aktarım(Gen.) olarak nitelenebilir. (149), (150), (151), (152) ve (153) numaralı cümlelerin de yine bağlamdan ilgili kaynaklardan bir durumu bildirdiği anlamı çıkarılabilir ve bu cümleler de aktarım(2) olarak nitelenebilir. -(X)yor biçimbirimi bu cümlelerde de bitmemişlik görünüşünü işaretlemektedir.

- (154) *1919 yılında postaneye ilk umum müdür olarak tayin edilen Sait Faik de burada çalışmaktan dolayı kendisini en çok memnun eden şeyin binanın düzeni ve temizliği, eşyalarının da yeniliği olduğunu söylüyordu* (Tekşen, 2013: 129).
- (155) *Üç Çiçek dergisi 'proje' Adnan Özer'in kafasından çıkmış, Tuğrul Tanyol'la paylaşmış, benim bir trenle Ankara'dan Eskişehir'e gelmemi bekliyormuş* (Ergülen, 2012: 45).
- (156) *Unamuno bu satırlarını 1914 yılında yazıyordu* (Andı, 2013: 50).

Yine aktarım anlamı taşıyan yukarıdaki cümlelerin yüklemeleri -(X)yor-DI ve -(X)yor-mXş yapılarıyla çekimlenmiştir. (154) numaralı cümlede aktarım anlamı söyle- fiiliyle sağlanmakta olup -(X)yor bitmemişlik görünüşü ve -DI biçimbirimi de dil bilgisel zamanı işaretlemektedir. (155) numaralı cümlede -(X)yor bitmemişlik görünüşünü işaretlerken aktarım anlam alanını işaretleyen -mİş kiplik işlev yerine getirmektedir. Bağlamdan ilgili bir kaynaktan bilginin edinildiği anlaşılan (156) numaralı cümlede de -(X)yor bitmemişlik görünüşünü, -DI dil bilgisel zamanı

işaretlemektedir. Kanıtlayıcı metinlerde kanıt katagorisinin diğer bir alt anlam alanı olan duyum kategorisi içerisinde değerlendirilebilecek örnekler bulunabilir.

- (157) *Bunu Türk, İslam veya Doğu medeniyetini değil, bütün insanlık medeniyetini düşünerek söylüyorum* (Okay, 2014: 16).
- (158) *Umuma açık tutulan kapıdan başlayarak hümayun kapısına kadar sıralanmış on dört sütun, birer hizmetli gibi okuyucu masalarının ardında bekliyordu* (Tekşen, 2013: 89).
- (159) *Lisede felsefe-sosyoloji derslerimize gelen rahmetli hocam Nurettin Topçu, insanın temel şuur bilgisi olan özdeşlik ve çelişmezlik prensiplerini ve gerçeklik duygularını anlatıyordu* (Okay, 2014: 141).
- (160) *Küçük elleriyle kendisine öğretilen işi yapıyordu sadece* (Tazeoğlu, 2016: 97).

Doğrudan $-(X)$ yor biçimbirimiyle çekimlenmiş (157) numaralı cümlede söyle-filiyle konuşurun içerisinde bulunduğu doğrudan bilinçli gerçekleştirdiği bir eylem kastedildiğinden bu durum bilginin delili olarak yorumlanabilir. Ancak burada delil yüklem ve bağlam tarafından işaretlenmekte olup $-(X)$ yor biçimbiriminin kiplik işlevi net değildir. Bu tür durumlar için kiplik işlevin edimsel olduğu söylenebilir. (158), (159) ve (160) numaralı cümlelerde de durumun görme ve işitme duyularıyla edinildiği $-(X)$ yor-DI yapısından $-DI$ biçimbirimi tarafından işaretlenirken yine $-(X)$ yor biçimbirimi bitmemişlik görünüşünü işaretlemektedir.

Kanıtlayıcı metinlerde devinim kipliği alt anlam alanları içerisinde değerlendirilebilecek kullanım örnekleri görülebilir.

- (161) *Dönüp geriye baktığımda, aşktan yana çok ihanet gördüğümü ama asla aşkı bir ihanete dönüştürmediğimi görebiliyorum* (Tazeoğlu, 2016: 35).
- (162) *Çok güzel, hiçbir el becerisi gerektirmeyen bir şey yapacağım ben de – az kalsın unutuyordum, konserve açacağıyla bile- şişe tıplarını çıkarabiliyorum* (Mungan, 2003: 19).
- (163) *Ben bir şeyler yapabiliyorum, yazabiliyorum* (Mungan, 2003: 39).

- (164) *Bu hususta affınıza sığınarak başımdan geçen bir olayı anlatmak istiyorum* (Ergülen, 2012: 119).
- (165) *'Kadınsılaşıma endişesi'yle neyi kastettiğimi daha iyi anlatabilmek için ilk romanlardaki züppe figürüne daha yakından bakmak istiyorum* (Gürbilek, 2004: 58).
- (166) *Ben bu yazıda dinsel gelişmeler, Türkiye'de kazandığı boyutlar ve genel açıdan bir din sistematigi olarak İslamiyet üstüne görüşlerimi çeşitli bağlamlarda ele almak istiyorum* (Kahraman, 2002: 59).
- (167) *Ancak anlatılmak istenilenin bu eğilim olarak gittikçe öne çıktığı günümüzde, İnce'nin şiirinde dile verdiği önemi (...) toplumsal konuları işlemek isteyen herkese salık veriyorum* (Cengiz, 2005: 167).

Kanıtlayıcı metinlerden alınan yukarıdaki örneklerden (161), (162) ve (163) numaralı cümleler yeterlilik kipliği içerisinde değerlendirilebilir. Bu cümlelerde yeterlilik anlamı –Abil- biçimbirimi ile işaretlenmektedir. (164) – (167) numaralı cümlelerde ise devinim kipliğinin diğer bir alt anlam alanı olan gönüllülük söz konusudur. Bu cümlelerde gönüllülük anlamı iste- ve salık ver- sölüksel ögeleri ile sağlanmaktadır. Bu cümlelerde –(X)yor biçimbirimi bitmemişlik görünüşünü işaretlemektedir. Dolayısıyla kanıtlayıcı metinlerde devinim kipliği kategorilerinin de –(X)yor biçimbirimiyle doğrudan işaretlenemediği söylenebilir.

4.2.6. Türkçede –(X)yor Biçimbiriminin Kiplik Görünümünün Değerlendirilmesi

Çalışmada “–(X)yor biçimbiriminin kiplik bakımdan görünümü nasıldır?” alt problemiyle ilgili değerlendirme şu şekildedir:

- İncelenen çeşitli metinlerde –(X)yor biçimbiriminin –Abil-(X)yor, -Abil-(X)yor-DI, -Abil-(X)yor-mXş, -(X)yor-DI, -(X)yor-mXş gibi çeşitli yapılarda da kullanıldığı ve daha çok bitmemişlik görünüşünü işaretlediği tespit edilmiştir.
- Kiplik anlamın daha çok bağlamdan anlaşıldığı örneklerde –(X)yor biçimbiriminin kiplik işlevinin edimsel olduğu söylenebilir. İncelenen metinlerde –(X)yor biçimbiriminin edimsel olarak olasılık kipliği,

çıkartım kipliği ve duyum kipliği kategorilerini işaretlediği görülmüştür. Ancak belirgin biçiminde bu cümlelerde görünüş işlevini de işaretleyen $-(X)yor$ biçimbiriminin kiplik işlevi ile görünüş işlevi arasındaki sınır net değildir. Buna göre iki işlev arasında bir bulanıklıktan söz edilebilir. Ayrıca $-(X)yor$ biçimbiriminin birden fazla işleve sahip olduğuda düşünülebilir. Bunun dışında incelenen metinlerde $-(X)yor$ biçimbiriminin doğrudan bir kiplik kategorisini işaretlediği tespit edilememiştir.

4.3. $-(y)AcAk$ Biçimbiriminin Kiplik Görünümü

$-(y)AcAk$ biçimbiriminin farklı metin türlerindeki kiplik görünümü şu şekildedir:

4.3.1 Açıklayıcı Metinlerde $-(y)AcAk$ Biçimbirimi

$-(y)AcAk$ biçimbirimi ile çekimlenmiş açıklayıcı metinlerdeki cümleler bilgi kipliğinin olasılık alt anlamına örnek olarak gösterilebilir.

- (1) * alıştay 24-26 Kasım'da Antalya'da yapılacak* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).
- (2) *Ayyıldız'ın ölüm nedeni otopsi sonucu belli olacak* (Sabah, 30 Ekim 2017).
- (3) *Yaşadıklarını, sevinçlerini hayal kırıklıklarını anlattığı kitap, 2018 yılının ilk aylarında piyasaya çıkacak* (Sabah, 30 Ekim 2017).
- (4) *Kamu çalışanına esnek çalışma modeli, memuru esnetip k le yapacaklar* (Sözcü, 1 Kasım 2017).
- (5) *Hafta sonunda ürünü toplayacak firmalar 10 gün içinde Rusya'ya domates gönderecek* (Sabah, 2 Kasım 2017).
- (6) *2 aşamalı ihalenin ilk aşaması 20 Aralık 2017 tarihinde yapılacak* (Sabah, 2 Kasım 2017).
- (7) *Turkish Airlines Open 2017 Antalya'da başlarken, 14. deliğe topu tek vuruşta sokan oyuncular tam 1 milyon uçuş mili kazanacak* (Sabah, 3 Kasım 2017).

- (8) *Kontrolden çıkan enflasyon, trafik cezasından damga vergisine, ehliyet harcından su faturasına kadar ığneden ipliğe yansıyacak* (Sözcü, 4 Kasım 2017).
- (9) *Dava ilerleyen günlerde Asliye Ceza Mahkemesi'nde görölecek* (Sabah, 30 Ekim 2017).
- (10) *Özellikle geleceğin sürücüsüz otomobilleri için çalışan Türk konuşmacılar büyük ilgi çekecek* (Sabah, 30 Ekim 2017).
- (11) *Benzin ve motorin fiyatlarında son 5 aydaki artış vatandaşıa zam olarak dönecek* (Sözcü, 31 Ekim 2017).
- (12) *Oksijenle temas kesildiğinde odunlar sönecek ve duman çıkacak* (BF, Ocak-Şubat 2018).

Olasılık anlamı taşıyan ve $-(y)AcAk$ biçimbirimi ile çekimlenmiş yukarıdaki cümleler farklı olasılık derecelerini işaretlemektedir. (1), (3), (5), (6), (7), (9), numaralı cümlelerde planlanmış, belirli bir program dâhilinde gerçekleşme ihtimali yüksek olan durumlar ve (12) numaralı cümlede ise sabit bir bilgi söz konusudur. Bu cümleler içerisinde yer alan tarih, rakamsal değerler vb. bilgiler cümlelerde ifade edilen ihtimalin kesinlik durumunu yükseltmektedir. Dolayısıyla bu cümleler olasılık parametreleri ile değerlendirildiğinde yüksek kesinlik değerinde nesnel bilgi olarak nitelenebilir. (2), (4), (8), (10), ve (11) numaralı cümlelerde de olası bir ihtimal veya şans durumu dile getirilmektedir. Ancak bir önceki gruptaki cümlelerde olduğu gibi bu cümlelerde bilginin kesinliğini destekleyen başka bir ifade olmadığından olasılık parametrelerine göre orta kesinlik ve öznel bilgi olarak nitelenebilir. Buna göre $-(y)AcAk$ biçimbirimi açıklayıcı metinlerde doğrudan olasılık anlam alanını işaretler ve bu olasılığın olasılık parametrelerine göre değeri cümledeki veya bağlamdaki diğer öğelere göre belirlenir.

Açıklayıcı metinlerde $-(y)AcAk$ biçimbiriminin farklı biçimbirimlerle birlikte oluşturduğu yapılar da görölebilir.

- (13) *Plana göre, peynir kalıpları içerisinde gizlenmiş plastik patlayıcılar, sınır iller üzerinden büyük kentlere gönderilecekti* (Sözcü, 31 Ekim 2017).

- (14) *Bazıları Marmaray'ı kullanarak Avrupa yakasına geçebilecek* (Hürriyet, 3 Kasım 2017).
- (15) *Anlaşmaya göre, sınır kapılarında peşmerge, Irak askerleri ve ABD askerleri bulunacak ve sınır kapıları ortak güçler ile kontrol edilecekti* (Hürriyet, 1 Kasım 2017).
- (16) *Bornova'daki bir teknoloji markette çalışan Ecem Haliloğlu 21 Ağustos 2016'da nişanlısı Bircan Tektaş ile evlenecekti* (Sabah, 2 Kasım 2017).
- (17) *Bir süre sonra parçacıklar ısınıp duman vermeye başlayacaklardır* (BF, Ocak-Şubat 2018).

Geçmişte gerçekleşmemiş olasılık anlamı taşıyan (13), (15) ve (16) numaralı cümlelerde $-(y)AcAk$ biçimbirimi $-DI$ biçimbirimiyle bir yapı oluşturmaktadır. Bu yapıda $-(y)AcAk$ olasılık anlamını işaretlerken $-DI$ dil bilgisel zaman işaretlemektedir. $-Abil-$ biçimbirimiyle birlikte $-(y)AcAk$ biçimbiriminin kullanıldığı (14) numaralı cümlede olasılık anlamını işaretleyebilen iki biçimbirim bir arada kullanılmıştır. Bu kullanımda $-(y)AcAk$ biçimbiriminin olasılık işlevinin yanında sözcemele anından sonraki bir zaman dilimine de atıfta bulunmasıyla bir dil bilgisel zaman işlevi de görüldüğü söylenebilir. (17) numaralı cümlede de $-Dir$ biçimbirimi ile birlikte kullanılan $-(y)AcAk$ olasılık kipliğini işaretlemekte ve $-Dir$ biçimbirimi de bu olasılık anlamını kensinlik yönünde kuvvetlendirmektedir. Yapılan bu incelemeler sonucunda açıklayıcı metinlerde $-(y)AcAk$ biçimbiriminin diğer biçimbirimlerle oluşturduğu yapılarda da doğrudan olasılık anlam alanını işaretlediği söylenebilir.

- (18) *(Yani aralık ayında birkez daha faiz artırmayı planlayan FED önümüzdeki yıl bir yandan faiz artırırken, diğer yandan da hızla bilanço küçültme adımları atacak.) Böylece gelişen ülkelerden sermaye çıkışı hız kazanırken, aşırı düzeydeki küresel likidite bolluğu da hızla azalacak* (Sözcü, 30 Ekim 2017).
- (19) *(Yıllık enflasyon yüzde 11.20'yi buluyor ancak Merkez Bankası yıl sonu hedefini yüzde 9.8 olarak revize etti.) MB yılsonunda yine enflasyon hedefini ıskalayacak* (Sözcü, 2 Kasım 2017).

(20) *Bakanlığın yaptığı hesaplamalara göre bu yıl verilen zam ve enflasyon farkına rağmen memur ve memur emeklilerinin reel geliri yüzde 1.3, asgari ücretlilerin reel geliri de yüzde 2.5 oranında eriyecek* (Sözcü, 31 Ekim 2017).

Tümdengelim veya tümevarım vb. akıl yürütme yolları, belirli verilerin gözlemi gibi zihinsel süreçler sonucunda ortaya konulan bilgiye yönelik ifadeler açıklayıcı metinlerde yukarıdaki gibi örneklendirilebilir. $-(y)AcAk$ biçimbirimi ile çekimlenmiş yukarıdaki örneklerde zihinsel süreçler bağlam tarafından işaretlenmektedir. Tek başına olasılık anlamını işaretleyen $-(y)AcAk$ biçimbirimi bağlam ile desteklendiğinde çıkarım anlam alınma giren ifadelerde de kullanılabilir. Bu kullanımların yanında geleceğe yönelik makul tasarıların, beklentilerin ifade edildiği varsayım örnekleri de açıklayıcı metinlerde görülebilir.

(21) *Rusya'dan Türkiye'ye yılda 15.75 milyar metreküp doğal gaz taşıyacak* (Sabah, 1 Kasım 2017).

(22) *2019'da açılacak Bayraklı Şehir Hastanesi, faaliyete geçtiğinde günde 72 bin kişi giriş çıkış yapacak* (Sabah, 31 Ekim 2017).

Varsayım ifadeleri geleceğe yönelik gerçekleşmemiş ve gerçekleşeceğine yönelik kesinlik taşımayan makul çıkarımlardır. (21) ve (22) numaralı cümlelerde de geleceğe yönelik belirsiz bir çıkarım durumu ifade edilmektedir. Türkçede dil bilgisel gelecek zaman işaretleyicisi olarak kullanılan $-(y)AcAk$ biçimbirimi de bu tür ifadelerde kullanılabilmektedir. Bu tür ifadelerde $-(y)AcAk$ biçimbiriminin varsayım anlamı ve dil bilgisel zaman işlevi arasındaki sınır bulanıktır. Bununla birlikte $-(y)AcAk$ biçimbiriminin edimsel olarak açıklayıcı metinlerde varsayım ve çıkarım anlam alanlarını işaretlemek için kullanıldığı düşünülebilir.

$-(y)AcAk$ biçimbiriminin açıklayıcı metinlerde devinim kipliğinin alt anlam alanlarına giren ifadelerde de kullanıldığı görülebilir.

(23) *Ömrüm boyunca saygı ve minnet duyacağım* (Sabah, 30 Ekim 2017).

(24) *Halka en iyisini, en güzelini, en kalitelisini sunacağız* (Sabah, 31 Ekim 2017).

(25) *Sevgi ve iyilik dilini başlatacağız* (Hürriyet, 3 Kasım 2017).

Yukarıdaki örneklerde konuşurun bir eğilimi, niyeti söz konusudur. Bu eğilim ve niyetler kişinin kendinden kaynaklı isteksel bir durumu ifade ettiğinden bu cümleler devinim kipliğinin gönüllülük alt anlam alanı olarak etiketlenebilir. İstek ve niyetler sözceleme anından sonraki zamana yönelik olduğundan anlamsal olarak içerisinde gelecek zamanı barındırır. Türkeçede gelecek zamanı işaretlemeye kullanılan –(y)AcAk biçimbirimi bu tür gönüllülük ifadelerinde de kullanılabilir. Dolayısıyla –(y)AcAk biçimbirimi açıklayıcı metinlerde edimsel olarak gönüllülük kategorisini işaretleyebilir. Ancak –(y)AcAk biçimbiriminin bu cümlelerde dil bilgisel işlevi ile kiplik işlevi arasındaki sınır bulanıktır.

4.3.2. Anlatısal Metinlerde –(y)AcAk Biçimbirimi

Anlatısal metinlerde olasılık anlamı taşıyan cümleler –(y)AcAk biçimbirimi ile çekimlenmiş olabilir.

(26) *(Biyografi metninde geçmiş zaman bağlamında kullanılmış bir cümlede) Bu tanışıklığın Ağaç Dergisi'yle birlikte sancılı bir dostluğa dönüştüğünü göreceğiz* (Ayvazoğlu, 2014: 53).

(27) *Erkan Kavaklı ile buluşup bizi bekleyen dostlarımıza gideceğiz* (İsmail, 2014: 70).

(28) *Belki de şimdi buradan kalkıp yola düşünce bir trafik kazasında öleceğim* (İsmail, 2014: 108).

(29) *Göreceksin bu genç çok meşhur olacak* (Livaneli, 2016: 86).

(30) *4 Ocak Cumartesi günü uçakla Cenevre'ye gideceğim* (Livaneli, 2016: 156).

(31) *Ve belki şuanda benim elde etmek için can attığım birçok şeyi elde etmiş olacaksın* (Dündar, 2012: 102).

(32) *Bu an çok önemli çünkü ilerde hep anımsayacaksın* (Gülsoy, 2016: 45).

(33) *Suudi Arabistan sıcaklarında valla kalpten gideceksin* (Mungan, 2009: 116).

(34) *Birazdan günün bereketli ışıkları çölün kıyısına yaslanmış dağın üzerinden süzülerek eteklerine dökülecek* (Bekiroğlu, 2016: 23).

- (35) *(Bu kadar dikkatli bakma.) Şimdi masadan fırlayacağım* (Ural, 2011: 16).
- (36) *En fazla iki günde konuştuklarını okuryazar hale geleceksin* (Bekiroğlu, 2016b: 239).
- (37) *Ya karanlık bir köşede kafama sıkılmış bir kurşunla ya da ustaca tezgâhlanmış bir mahkeme kararıyla yağlı ilmeğin ucunda can vereceğim* (Ümit, 2016: 16).
- (38) *Bey evladım inanbana bu kötü günler geçecek* (Ümit, 2016: 183).

Yukarıdaki cümlelerde, belirli bir program dâhilinde bir durumun gerçekleşeceğine yönelik bilginin yer aldığı (30) numaralı cümle dışındakiler bir ihtimal veya şans bildirmektedir. Gelecek belirsiz olduğundan geleceğe yönelik olgu ve olayların gerçekleşeceği konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu olgu ve olaylara yönelik bilgi bir tahmin, bir olasılıktan ibarettir. Yukarıdaki örnek cümlelerde de konuşur gelecekteki olası durumlara yönelik bilgi tutumlarını belirtmektedir. Bu cümlelerde konuşur gelecek ve olasılık anlamını $-(y)AcAk$ biçimbirimi ile doğrudan işaretlerken bu bilginin kesinlik derecesini bağlam, sözlüksel öğeler vb. yollarla işaretleyebilir. (30) numaralı cümlede zaman belirteci ile yüksek kesinlik ve nesnel bilgi değeri sağlanırken (28) numaralı cümledeki gibi $-(y)AcAk$ biçimbirimi dışında *belki* belirtecinin kullanımıyla da orta kesinlik ve öznel bilgi değeri işaretlenebilmektedir. Bunun dışında sadece $-(y)AcAk$ biçimbirimiyle işaretlenmiş diğer cümlelerin de bağlamdan orta kesinlik ve nesnel bilgi değerine sahip olduğu söylenebilir. Bu örneklerde (26) numaralı cümle kullanıldığı bağlam bakımından önemli olabilir. Çünkü geçmişte bir kişinin yaşadığı durumun ifadesinde gelecek zaman anlamını işaretleyebilen bir biçimbirim kullanılmıştır. Bu ve bu tür kullanımlarda konuşur geçmişte gelecek bir durum ifade etmekten ziyade geçmişte gerçekleşmiş bir olgu ve olayı dile getirir ve sabit bir bilgiyi ifade eder. Olasılık parametrelerine göre bu durum yüksek kesinlik ve nesnel bilgi olarak nitelenebilir.

Yukarıdaki örneklerden yola çıkarak $-(y)AcAk$ biçimbiriminin anlatsal metinlerde doğrudan olasılık anlam alanını işaretlediği söylenebilir. Bu örneklerin dışında $-(y)AcAk$ biçimbiriminin olasılık anlamını işaretlediği farklı yapılar da görülebilir.

- (39) *Her yağmur gibi bu yağmur da bir gün dinecektir* (İsmail, 2014: 13).
- (40) *Hem de bütün hayatı boyunca yaşayacağı olumlu olumsuz her şeye ben sebep olacaktım* (Sunal, 2014: 50).
- (41) *Eserimizde insana değer verdiğimiz sürece kent uygarlığında da yerimiz olacaktır* (Livaneli, 2016: 72).
- (42) *İlginç eşyalar hakkında anlatılan hikayeleri zaman içinde duyup öğrenecekti* (Gülsoy, 2016: 30).
- (43) *Kirk Douglas 'ın oynadığı Spartaküs filmini seyretmiş ve hayatında en az bir kez pazara gitmiş herkes bu konuda bana hak verecektir* (Serbes, 2009: 16).
- (44) *O nedemek istediğimi anlayacaktır mutlaka* (Bekiroğlu, 2016: 196).
- (45) *Sanki o kadının şefkatli ve şakacı bakışları, sevgisi bana bu dünyanın ne kadar güzel bir yer olduğunu öğretecekti* (Pamuk, 2016: 52).
- (46) *Üstelik anladığım kadarıyla Mehmed Esad muammasının çözülmesinde de bana yardım edecekti* (Ümit, 2016: 117).

-(y)AcAk biçimbirimi –Dİr biçimbirimi ile birlikte kullanıldığı (39), (41), (43) ve (44) numaralı cümlelerde olasılık anlam alanını işaretlemektedir. Bu cümlelerde –(y)AcAk biçiminin sonra kullanılan –Dİr biçimbirimi konuşurun bilginin kesinliğine olan tutumunu kuvvetlendirici niteliktedir. (44) numaralı cümlede konuşur tutumu ayrıca *mutlaka* belirteci ile de kuvvetlendirilmektedir. Bu cümlelerin olasılık parametreleri açısından yüksek kesinlik ve nesnel bilgi değerinde olduğu söylenebilir. –(y)AcAk biçimbiriminin –Dİ biçimbirimi ile kullanıldığı (40), (42), (45) ve (46) numaralı cümlelerde de –(y)AcAk biçimbirimi olasılık anlamını işaretlemektedir. –Dİ biçimbirimi de bu cümlelerde dil bilgisel zamanı işaretlemektedir. Olasılık parametreleri açısından bu cümleler değerlendirildiğinde biyografi metinlerinde kullanılmış olan (40) ve (42) numaralı cümlelerin, bağlamdan gerçekleşmiş bir olgu veya durumdan bahsettiği anlaşıldığı için, yüksek kesinlik ve nesnel bilgi değerinde olduğu söylenebilir. (45) ve (46) numaralı cümlelerin ise orta kesinlik ve nesnel bilgi değerinde olduğu görülebilir.

- (47) *(İki levend arası 1-2-3-4-5-6-7 adım!) Büyük bir halı olacaktı demek ki bu* (Bekiroğlu, 2016b: 134).

Anlatısal metinlerde $-(y)AcAk$ biçimbiriminin de fiil çekiminde yer aldığı cümleler çıkarım anlamı taşıyabilir. (47) numaralı cümlede çıkarım anlamı $-(y)AcAk$ biçimbirimi yerine *demek ki* bağlacı ile sağlanmaktadır. Bunun dışında bilgi kipliğinin diğer bir alt anlam alanı olan varsayım olarak değerlendirilebilecek cümlelerin fiil çekiminde de $-(y)AcAk$ biçimbirimi kullanılabilir.

(48) *(Azam, parmak uçlarını son kez gergin iplerin üzerinden geçirirken Settarhan'ın içi de o teller gibi titredi; gergin iskelete, boş tellere baktı.) Demek Azam aylarca bu iskeletin önünde oturacak, içini ona dökcek. (Bir an için bütün bu hikâyelerin gerçek olduğunu varsaydı Settarhan.)* (Bekiroğlu, 2016b: 237).

(49) *Kuyudan su çıkmayacaktı ama ben paramı alacak, dönünce dershaneye gidecek, üniversite sınavında iyi puan alacak, yazar olacak, şu karşımdaki yıldızlar gibi hiç durmadan ışıldayan bir hayatım olacaktı* (Pamuk, 2016: 73).

(50) *Şöyle düşün, sen onları öldürmeseydin, onlar seni öldüreceklerdi. Ve bir kâfir öldürdük diye sevineceklerdi. Cennetteki yerimizi garantiledik böylece. Evet, öyle diyeceklerdi* (Ümit, 2016: 205).

Anlatısal metinlerden alınan yukarıdaki örnek cümlelerin varsay-, *şöyle düşün-* gibi sözlüksel öge ve yan cümleler ile bağlamdan varsayım anlamı taşıdığı söylenebilir. Geleceğe yönelik makul bir çıkarımın ifade edildiği bu cümlelerde $-(y)AcAk$ biçimbirimin edimsel olarak doğrudan varsayım anlamını işaretlediği görülür. Ancak bu tür kullanımlarda gelecek zaman bildirme işlevinin yanında sınırları bulanık olsa da kiplik anlama katkı sağladığı düşünülebilir.

(51) *İleride ünlü bir gazeteci olup da sık sık hangi üniversiteyi bitirdiği sorulduğunda hiç ezilip yerinmeden, “lise mezunuyum”, diyecek, üniversite okumamış olmanın kendisine hiçbir şey kaybettirmediğini, tersine zaman kazandırdığını söyleyecekti* (Dündar, 2012: 75).

(52) *(Ertesi gün eniştem beni evde bıraktı, bir işi varmış, öğleden sonra hastaneye gidecekmiş,) beni de o zaman götürecekmiş* (Serbes, 2009: 18).

(53) *Adını bile bilmediğim çöllere gidecekmışız* (Bekiroğlu, 2016b: 278).

Anlatısal metinlerde aktarım anlamı taşıyan yukarıdaki gibi cümlelerin yüklemine $-(y)AcAk$ biçimbirimi bulunabilir. (51) numaralı cümlede *söyle-* sözlüksel ögesi (52) ve (53) numaralı cümlelerde de *-miş* biçimbirimi ile aktarım anlamı sağlanmaktadır. Bu cümlelerde $-(y)AcAk$ biçimbirimi ile de olasılık anlamı işaretlenmektedir. Dolayısıyla anlatısal metinlerde aktarım anlamının doğrudan $-(y)AcAk$ biçimbirimi ile sağlanamadığı söylenebilir.

Bu kullanımlar dışında anlatısal metinlerde $-(y)AcAk$ biçimbiriminin yükümlülük ve devinim alt anlam alanlarına yönelik kullanımları da görülebilir.

(54) *Kısa ziyaret makbul değildi... (Gelenek olarak) Geldin mi akşama kadar oturacaksın* (Sunal, 2014: 181).

(55) *“İşte o ...” dedi derviş. “O tamamen sana kalmış. Ona sen karar vereceksin* (Bekiroğlu, 2016b: 365).

(56) *-Buradan biryere ayrılmayacaksınız...* (İsmail, 2014: 145).

(57) *Sabahleyin “Günaydın” diyeceksin* (Ural, 2011: 91).

(58) *Bu bulaşıklar yıkanıp kalkacak ortalıktan, bu kadar!* (Mungan, 2009: 138).

(59) *Ey Zeliha, bu çocuğu öldürmeyeceksin!* (Şafak, 2012: 39).

(60) *Mücadeleyi önce kendi ruhunla, önce kendi vücudunla yapacaksın* (İsmail, 2014: 21).

(61) *Bak dostum. Kendinle barışık yaşayacaksın. Ne yaparsan yap affedeceksin kendini* (Ural, 2011: 47).

(62) *Şimdi sana bir soru soracağım ve bana doğruyu söyleyeceksin* (Şafak, 2012: 297).

(63) *Ben de tüy toplamaya başlayacağım* (Tekin, 2002: 20).

(64) *Ahdım olsun ki nefsimle mücadele edeceğim ve onu yeneceğim* (Şafak, 2012: 82).

Anlatısal metinlerden alınan yukarıdaki cümlelerden (54) numaralı cümle zorunluluk, (55) numaralı cümle izin anlamı taşımaktadır. Bir gelenekten kaynaklanan zorunluluğun dile getirildiği (54) numaralı cümlede $-(y)AcAk$ biçimbiriminin

kullanımı ilgi çekicidir. Cümlelerin yüklemine bulunan $-(y)AcAk-sIn$ çekiminde bir tür emir anlamı da sezilmektedir. Ancak bu zorunluluğun veya emrin $-(y)AcAk$ biçimbirimi tarafından mı yoksa $-sIn$ biçimbirimi tarafından mı işaretlendiği tam net değildir. Yine (55) numaralı cümlede de izin anlamı bağlamdan anlaşılmaktadır. Emir anlamı taşıyan (56), (57), (58) ve (59) numaralı cümlelerde $-(y)AcAk$ biçimbirimi kullanılmaktadır. Emir anlamı alıcının bir dış otorite tarafından bir olgu veya durumu gerçekleştirmeye yönelik harekete geçirilmesini ifade eder. Bu cümlelerde emir anlamının işaretlenmesinde konuşurun ses tonu ve vurgunun $-(y)AcAk$ biçimbirimi üzerinde olması önemlidir. Bu kullanımlarda $-(y)AcAk$ biçimbiriminin emir anlam alanını işaretleme işlevini, olasılık anlamını işaretleme kadar belirgin olmasa da, vurgu ile birlikte yerine getirdiği söylenebilir. Burada anlamı etkileyen vurgudur ve vurgu da dilde kiplik işaretlemeye kullanılan birimlerden birisidir. Tavsiye anlamı taşıyan (60), (61) numaralı cümleler ile istek anlamı taşıyan (62), (63) ve (64) numaralı cümleler de devinim kipliğinin gönüllülük anlam alanı olarak düşünülebilir. Bu cümlelerde de gönüllülük anlamı bağlamdan anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki örnekler ve açıklamalar göz önüne alındığında $-(y)AcAk$ biçimbiriminin edimsel olarak yükümlülük ve devinim kipliğinin alt anlam alanlarını işaretlediği söylenebilir. Yükümlülük ve devinim anlamları sözceleme anından sonraki olgu ve olaylara yönelik olduğu için Türkçede gelecek anlamını işaretleyen $-(y)AcAk$ biçimbirimiyle de ifade edilebilirler. Ancak bu tür kullanımlarda $-(y)AcAk$ biçimbiriminin dil bilgel zaman ve kiplik işlevleri arasındaki sınır bulanıktır.

4.3.3. Betimsel Metinlerde $-(y)AcAk$ Biçimbirimi

$-(y)AcAk$ biçimbirimi betimsel metinlerde bilgi kipliğinin olasılık alt anlam alanı işaretleyebilir.

(65) *Mustafa ve İnci Kuzgun çiftinin büyük sırrı ve Seher ile Burak'ın yıllar sonra alevlenen aşk hikâyesi herkesi ekrana kilitleyecek* (Sözcü, 1 Kasım 2017).

(66) *Kayıtdışı'nın yeni bölümü bu akşam yayınlanacak* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).

- (67) *Rüzgârlı yamaçlarına çıktığınızda bir yanınızda Aşağı Weald'i diğer yanınızda parıldaayan Manş Denizi'ni göreceksiniz* (C. Traveller, Şubat 2017).
- (68) *O tren; Helsinki'den başlayarak kuzeye doğru tırmanan Santa Claus Gece Treni, 12 saat sonunda bizi Laponya'nın başkenti Rovaniemi'ye ulaştıracak* (C. Traveller, Şubat 2017).
- (69) *(Bolonya'dan Modena'ya doğru ilerleyin ve sevdiğiniz bir yoldan yukarı kırım direksiyonu.) Karşınıza birbirinden pastoral çiftlik evleri çıkacak* (C. Traveller, Şubat 2017).

Betimsel metinlerden seçilen yukarıdaki örneklerde –(y)AcAk biçimbirimi ile olasılık anlam alanı doğrudan işaretlenmektedir. Bu örneklerden bir beklentiye karşı muhtemel bir ihtimalin belirtildiği (65) numaralı cümle olasılık parametrelerine göre orta kesinlik ve nesnel bilgi olarak nitelenebilir. Planlanmış bir programa bağlı sabit bilginin paylaşıldığı (66) ve (68) numaralı cümleler ile gözlem ve deneyim sonucu elde edilmiş sabit bilginin sunulduğu (67) ve (69) numaralı cümlelerin de yüksek kesinlik ve nesnel bilgi değerinde olduğu söylenebilir.

- (70) *Obaya dönmek isteyen Ertuğrul'a Anteus eşlik edecektir* (Sabah, 1 Kasım 2017).
- (71) *Cüneyt ise hayatıyla ilgili zor bir seçim yapmak zorunda kalacaktır* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).
- (72) *Gururu ve kalbi kırılan Hazan'ın öfkeyle attığı adım sadece Sinan için değil, Yağız için de büyük şok olacaktır* (Sabah, 4 Kasım 2017).
- (73) *Manisa 1. Piyade Er Eğitim Komutanlığı yemekhanesinde çalışacak gıda mühendisi ve diyetisyen alınacaktır* (Sabah, 31 Ekim 2017).
- (74) *Beylikdüzü Yakuplu'da lahmacun-pide salonu ve market devredilecektir* (Sabah, 1 Kasım 2017).
- (75) *Kiralık veya genel cirodan pay almak kaydıyla kısa-uzun süreli işletmeye verilecektir* (Sabah, 4 Kasım 2017).

Yukarıdaki örneklerde de –(y)AcAk biçimbirimi olasılık anlam alanını işaretlemektedir. Yükleme –(y)AcAk-Dİr yapısı bulunan bu cümlelerde –Dİr

biçimbirimi olasılık anlamının kesinlik değerini mutlak kesinlik yönünde olumlu olarak etkilemektedir. Bu örnekler dışında da betimsel metinlerde $-(y)AcAk$ biçimbirimi başka biçimbirimlerle birlikte farklı yapılar oluşturabilir.

(76) *Atina'daki Kıbrıs Cumhuriyeti elçiliğinden vizenizi alıp bu kez adanın güney sahilindeki Larnaka'ya inecek ve 55 kilometrelik bir kara yolculuğuyla önünüzdeki telin diğer tarafına ulaşabileceksiniz* (Atlas, Şubat 2017).

(77) *Sabah 11'de aydınlanan hava öğleden sonra iki gibi yeniden karanlığa gömülecekti* (C. Traveller, Şubat 2017).

(78) *Zira bundan sonra ulaşacağımız çoğu yer buranın en az üç katı olacaktı* (Atlas, Şubat 2017).

Yüklemde $-Abil-(y)AcAk$ yapısının yer aldığı (76) numaralı cümlede $-(y)AcAk$ biçimbirimi olasılık anlamını işaretlemektedir. Olasılık ve yeterlilik anlam alanlarını işaretleyebilen $-Abil-$ ekinin bu yapıda kullanılması cümlede devinim kipliğinin alt anlam alanı olan yeterlilik anlamının da varlığını düşündürebilir. Ancak devinim kipliği yüklemde bildirilen eylemi eyleyicinin gerçekleştirmeye yönelik içsel kapasitesiyle ilgilidir. Fakat bu cümlede eyleyicinin kapasitesinden çok belirli koşullarda gerçekleşecek makul ihtimalden bahsedilmektedir. Genel olarak geçmişte gerçekleşmemiş olasılık olarak anlamlandırılan $-(y)AcAk-DI$ yapısı (77) ve (78) numaralı cümlelerde bağlam göz önünde bulundurulduğunda bu şekilde anlamlandırılmaz. Çünkü bağlamdan cümlelerde bahsedilen olgu ve olayların gerçekleştiğini anlamaktayız. Bu cümlelerde $-(y)AcAk$ olasılık anlam alanını işaretlerken $-DI$ dil bilgisel zamanı işaretlemektedir. Dolayısıyla burada $-(y)AcAk-DI^{26}$ yapısı geçmişte bir olasılığı işaretlemektedir. Cümlelerde bahsedilen olgu veya olayın gerçekleştiği de göz önüne alınırsa olasılık parametrelerine göre bu yapının yüksek kesinlik ve nesnel bilgi değerini işaretlediği söylenebilir.

Sonuç olarak betimsel metinlerde $-(y)AcAk$ biçimbiriminin doğrudan olasılık anlam alanını işaretlediği söylenebilir.

²⁶ $-(y)AcAk-DI$ yapısı Banguoğlu (2011:466) tarafından niyet, gerçekleştirilmemiş bir gereklilik olarak ele alınırken Ediskun'da (1992:197) gelecek zamanın hikâyesi olarak ele alınmıştır.

4.3.4. Çağrı İşlevli Metinlerde –(y)AcAk Biçimbirimi

Çağrı işlevli metinlerde yüklemi –(y)AcAk biçimbirimiyle çekimlenmiş cümleler bilgi kipliğinin olasılık alt anlam alanına örnek olabilir.

(79) *Düğün törenini onurlandırmanızdan sonsuz mutluluk duyacaklar* (www.bursanikahşekeri.com).

(80) *Ölüme karşı yaşamı, savaşa karşı barışı, diktatörlüğe karşı eşitlik, özgürlük ve adaleti, köleliğe karşı eşit ve ortak yaşamı kazanacağız* (HDP, 2015).

(81) *HDP, gösteri, yürüyüş, ifade ve örgütlenme hakkı başta olmak üzere, temel hak ve özgürlüklerin önündeki engelleri ve baskıcı yasaları kaldıracak* (HDP, 2015).

(82) *2015 yılında da yaklaşık 320 bin öğrenciye burs vereceğiz* (AKP, 2015).

(83) *Üst yöneticiler başta olmak üzere kamu personelinin gelişimine yönelik etkin eğitim programları uygulayacağız* (AKP, 2015).

(84) *Bu eserle Kurtuluş Savaşı'nın umut dolu yıllarına fotoğraflar ve belgelerle tanık olacaksınız* (Hürriyet, 31 Ekim 2017).

(85) *Europen Tour golfçüleri bu yıl, ilk kez 2017'de görücüye çıkacak olan ve sekiz turnuvadan oluşan yeni mükemmeliyet sınavı Rolex Series'de dünyayı heyecanlandıracak* (Hürriyet, 3 Kasım 2017).

(86) *Yenilenen Kelebek'in sayfalarından her gününüzü renklendirecek, size kendinizi iyi hissettirecek pek çok sey bulacaksınız* (Hürriyet, 5 Kasım 2017).

(87) *Haftasonu size, Migros fıratları cebinize iyi gelecek* (Sabah, 4 Kasım 2017).

Çağrı işlevli metinlerde de –(y)AcAk biçimbirimi doğrudan olasılık anlam alanını işaretlemektedir. (79)-(87) numaralı örneklerde –(y)AcAk biçimbirimi doğrudan olasılık anlam alanını işaretlerken olasılık parametrelerine göre de bu cümlelerin orta kesinlik ve öznel bilgi değerine sahip olduğu söylenebilir.

- (88) *Yoksulluğun ortadan kaldırılması ve eşitsizliklerin azaltılması sosyal dayanışmayı güçlendirecek, toplumsal gerilimleri azaltacaktır (CHP, 2015).*
- (89) *Merkezi idare tarafından sağlanan kaynaklar, ihtiyaçlar gözetilerek dağıtılacak ve bunların ne şekilde kullanılacağına bizzat yerel yönetimler karar verebilecektir (CHP, 2015).*
- (90) *Türkiye'nin böylesi sağlıklı bir ekonomik düzene kavuşması, önümüzdeki yılların şekillenmesini etkileyecek en önemli hususlardan birisi olacaktır (MHP, 2015).*
- (91) *Milli birlik ve beraberliğin tesisi ancak ortak değerler ve geçmiş üzerinde inşa edilen bir millet anlayışıyla ve müşterek bir gelecek yürüyüşü ile mümkün olabilecektir (MHP, 2015).*

Yukarıdaki örneklerde $-(y)AcAk$ biçimbiriminin $-Abil-$ ve $-Dİr$ biçimbirimleriyle kurduğu yapılarda da olasılık anlamı bulunmaktadır. Bu yapılarda $-Abil-$ muhtemel bir ihtimal anlamı işaretlerken, $-Dİr$ olasılık anlamını kesinlik yönünde olumlu etkilemektedir. Bu bulgular neticesinde çağrı işlevli metinlerde $-(y)AcAk$ biçimbiriminin olasılık anlam alanını doğrudan işaretlediği söylenebilir.

4.3.5. Kanıtlayıcı Metinlerde $-(y)AcAk$ Biçimbirimi

$-(y)AcAk$ biçimbirimiyle çekimlenmiş kanıtlayıcı metin cümleleri olasılık anlamı taşıyabilir.

- (92) *23 Nisan'da Bursa'ya bir ilköğretim okuluna, şiir sever öğretmenlerin ve öğrencilerin daveti üzerine, şiir okumaya gideceğim (Ergülen, 2012: 61).*
- (93) *Bu satırları yazdığım sırada Tuzla Belediyesi'nin gül şiirleri yarışmasının sonuçları açıklanmış olacak (Okay, 2014: 106).*
- (94) *Birgün anlatacaksın hangi yollardan geldiğini, birgün sen de getireceksin bana geçmişini (Tazeoğlu, 2016: 43).*
- (95) *Bu olgular karşısında yalnızca yazarlar için beslediğim kuşkunun, çevrelerine yüksekte bakarak kendilerini yazar diye nitelendirmeyi*

sürdürenler için beslediğimden daha az olmamasını sanırım anlayışla karşılayacaksınız (Mungan, 2003: 67).

(96) *Bu yazıda edebiyattan söz edeceğim için, ben burada züppe karşıtlığını öncelikle “etkilenme endişesi” bağlamında, yani yazarın kendi yazarlığına, kendi yapıtına ilişkin bir tedirginliğin ifadesi olarak ele alacağım (Gürbilek, 2004: 54).*

(97) *“Erotik” demiştik belki “oto-erotik” demek daha doğru olacak (Gürbilek, 2004: 145).*

(98) *Biz yalnızca Ahmet Oktay’ın yazılarının neliğini temellendiren olgular üzerinde duracağız (Cengiz, 2005: 148).*

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere kanıtlayıcı metinlerde –(y)AcAk biçimbirimi doğrudan olasılık anlamını işaretlemektedir. Bir program dâhilindeki bilgiyi dile getiren (92) numaralı cümlelerin olasılık parametrelerine göre yüksek kesinlik ve nesnel bilgi niteliğinde olduğu söylenebilir. Diğer cümlelerin de muhtemel bir ihtimali dile getirmesinden dolayı orta kesinlik ve nesnel bilgi değerinde olduğu söylenebilir. Ayrıca (95) numaralı cümlede *sanırım* çekimli fiili ile (97) numaralı cümledeki *belki* bağlacı ile de olasılık anlamı işaretlenebilmektedir. Buna göre –(y)AcAk biçimbiriminin kanıtlayıcı metinlerde farklı kiplik işaretleyicilerle birlikte kiplik işlevde kullanılabileceği de söylenebilir.

(99) *Ve tıpkı eski yıllarda olduğu gibi, bundan sonraki yıllarda da olacağı gibi üç aşağı beş yukarı aynı konularda şiirler yazılacaktır (Ergülen, 2012: 24).*

(100) *Ya onu seçip her şeyi kaybedecektin, ya da içinde o olmayan her şeyi seçip, kendini kaybedecektin (Tazeoğlu, 2016: 28).*

(101) *Toplum kendisine ait değerler sistemini kullanarak, onları dönüştürerek yeni bir değerler sistemi üretmeye başladığında bu gelişme kaçınılmaz olarak yaşanacaktı (Kahraman, 2002: 122).*

(102) *Söz, romanın bu “hayat kaydırıcı” özelliğine gelip dayanınca, aklımıza ilk gelen Donkişot olacaktır (Andı, 2013: 14).*

(103) *Bundan böyle Türk Boğazlarından geçiş, giriş ve çıkışlar ile birlikte liman ve tersane hizmetleri dâhil olmak üzere denizcilikle ilgili*

muamaleler İtilaf devletlerinin müsaade ettiği ölüçüde gerçekleştirilebilecekti (Bozkurt, 2017: 3).

Yukarıdaki (99) ve (102) numaralı cümlelerde $-(y)AcAk-DIr$ yapıyla olasılık anlam alanı işaretlenmektedir. Aynı zamanda olasılık anlam alanını işaretleyen $-DIr$ biçimbirimi burada olasılık anlamını kesinlik derecesi yönünde olumlu etkilemektedir. Yükeleminde $-(y)AcAk-DI$ yapısı bulunan (100) ve (101) numaralı cümlelerde de olasılık anlamı $-(y)AcAk$ biçimbirimi ile işaretlenirken $-DI$ biçimbirimi dil bilgisel zamanı işaretlemektedir. Bu cümlelerde bu yapının meydana getirdiği anlam gerçekleşmemiş olasılık olarak yorumlanabilir. (103) numaralı cümlede yüklemde ise $-Abil-(y)AcAk-DI$ yapısı bulunmaktadır. Yine bu cümlede olasılık anlamı $-Abil-(y)AcAk$ yapısı ile işaretlenirken $-DI$ dil bilgisel zamanı işaretlemektedir.

Bilginin gözlem ve zihinsel bir süreç neticesinde elde edildiğinin anlaşıldığı cümleler kanıtlayıcı metinlerde $-(y)AcAk$ biçimbirimiyle çekimlenmiş olabilir.

(104) *Dolayısıyla, yeni kültürel kimliği irdelerken sorunu etnik azınlıklar olarak koymaktan öte, belli bir coğrafya parçasında yaşayan insanlar bütünüünün arayışları olarak anlamak çok daha sağlıklı sonuçlar verecektir* (Kahraman, 2002: 95).

(105) *Öyleyse, Avrupalılığın bundan sonra dünya için hangi anlama geldiğini ve herhangi bir ulusallığın hangi anlamları içerdiğini iyi bilmek gerekecektir* (Kahraman, 2002: 146).

Bilgi kipliğinin çıkarım alt anlam alanı olarak yorumlanabilecek (104) ve (105) numaralı cümlelerde bu anlam bağlamla ve cümlelerde kullanılan *dolayısıyla* ve *öyleyse* bağlaçlarıyla sağlanmaktadır. Buna göre kanıtlayıcı metinlerde çıkarım anlamının doğrudan $-(y)AcAk$ biçimbirimi ile işaretlenemediği söylenebilir. Bilimsel metinlerde yapılan çalışmanın bilim alanına yapacağı olası katkılarla ilgili makul çıkarımlar, bilgi kipliğinin diğer bir alt kategorisi olan varsayım olarak nitelendirilebilir.

(106) *Bu çalışma kapsamında uluslararası platformda yapılan üretimle de oluşan maliyetlerden daha düşük bir maliyette daha fazla miktarda ürün üretimi yapılacaktır* (Çadırcı, Bebek, Çam, 2017: 7).

(107) *Bilimsel çalışmalarda düşük maliyet ve kolay ulaşılabilmesiyle üretimi gerçekleştirilecek olan enzimin kullanımı sağlanmış olacaktır* (Çadırcı, Bebek, Çam, 2017: 7).

(106) ve (107) numaralı cümlelerde kullanılan $-(y)AcAk-Dir$ yapısında $-(y)AcAk$ biçimbirimi edimsel olarak doğrudan varsayım anlamını işaretlemektedir. Bu cümlelerde $-(y)AcAk$ biçimbiriminin genel bilgilerden kabul edilebilir bir çıkarım anlamını işaretlediği söylenebilir. $-Dir$ biçimbirimi de bu çıkarımı kesinlik yönünde anlamsal olarak olumlu etkilemektedir. Buna göre $-(y)AcAk$ biçimbiriminin doğrudan varsayım anlam alanını işaretlediği söylenebilir.

(108) *Kara tarafındaki surlar yıkılacak, bir rivayete göre hâkimiyetin nişanesi olarak kulenin tepesinden de on arşın alınacaktı* (Tekşen, 2013: 35).

(109) *Nitekim aynı yazıda, kadın okurun yazarın telkinlerine fazlasıyla “tabi” olduğunu da söyleyecektir* (Gürbilek, 2004: 24).

Kanıt kipliğinin aktarım alt anlam alanı niteliklerine uygun olarak yorumlanabilecek yukarıdaki örneklerde kiplik işlev $-(y)AcAk$ biçimbirimi ile işaretlenememektedir. Aktarım anlamı (108) numaralı cümlede *bir rivayete göre* bağlaç grubu ile sağlanırken (109) numaralı cümlede bu anlam söyle- sözlüksel ögesi ile sağlanmaktadır. Dolayısıyla kanıtlayıcı metinlerde $-(y)AcAk$ biçimbiriminin aktarım anlam alanını doğrudan işaretleyemediği söylenebilir.

Kanıtlayıcı metinlerde yükümlülük ve devinim kipliklerinin alt anlam alanlarına ilişkin $-(y)AcAk$ biçimbirimi ile çekimlenmiş cümleler görülebilir.

(110) *Dedenin oğullarının zuhuru için ikinci Abdulhamit devrini beklemek gerekecektir* (Okay, 2014: 78).

(111) *Yarın iplik fabrikasında işe başlayacaksın* (Tazeoğlu, 2016: 97).

- (112) *(Eminönünde bir velvele, bir telaş, Safiye Sultan'ın emri var:)
Bütün evler boşaltılacak, onların yerine bir külliye inşaa edilecek,
külliye'nin mimarı da Koca Sinan'ın elinde yetişen Davut Ağa olacak*
(Tekşen, 2013: 41).
- (113) *Bundan böyle Asakir-i Mansure-i Muhammediye bu fesi
giyecek!* (Tekşen, 2013: 160).
- (114) *Bu düşünceyi sonra yeniden ele alacağım* (Mungan, 2003: 41).
- (115) *Yazımı Yahya Kemal'in bir başka şiiriyle bitireceğim* (Okay,
2014: 14).
- (116) *Kadın okura dair Tanzimat'tan bu yana çok da değişmemiş
olduğunu düşündüğüm bu kabulün bize roman hakkında ne söylediğini
tartışmaya çalışacağım* (Gürbilek, 2004: 25).

Yükümlülük anlam alanına giren zorunluluk için (110) numaralı cümle örnek olabilir. Ancak bu cümlede zorunluluk anlamı $-(y)AcAk$ biçimbirimi ile değil *gereksözlüksel* ögesi ile işaretlenmektedir. Eyleyici üzerindeki dış etkiyi içeren emir için de (111), (112) ve (113) numaralı cümleler örnek olabilir. Bu cümlelerde emir anlamı bağlam ve vurgudan anlaşılma ile birlikte edimsel olarak $-(y)AcAk$ biçimbirimi ile işaretlenmektedir. Bu örneklerde edimsel kullanımlar ön plana çıktığından dil bilgisel zaman ve kiplik işlevleri arasındaki sınır bulanıktır. Bir niyet, bir eğilim anlamı taşıyan (114), (115) ve (116) numaralı cümleler de gönüllülük kipliği içerisinde düşünülebilir. Bu cümlelerde de gönüllülük anlamı edimsel olarak $-(y)AcAk$ biçimbirimi ile işaretlenmektedir. Ancak $-(y)AcAk$ biçimbiriminin bu kullanımlarda dil bilgisel zaman ve kiplik işlevleri arasındaki sınır bulanıktır.

4.3.6. Türkçede $-(y)AcAk$ Biçimbiriminin Kiplik Görünümünün Değerlendirilmesi

Çalışmada “ $-(y)AcAk$ biçimbiriminin kiplik bakımından görünümü nasıldır?” alt problemiyle ilgili değerlendirme şu şekildedir:

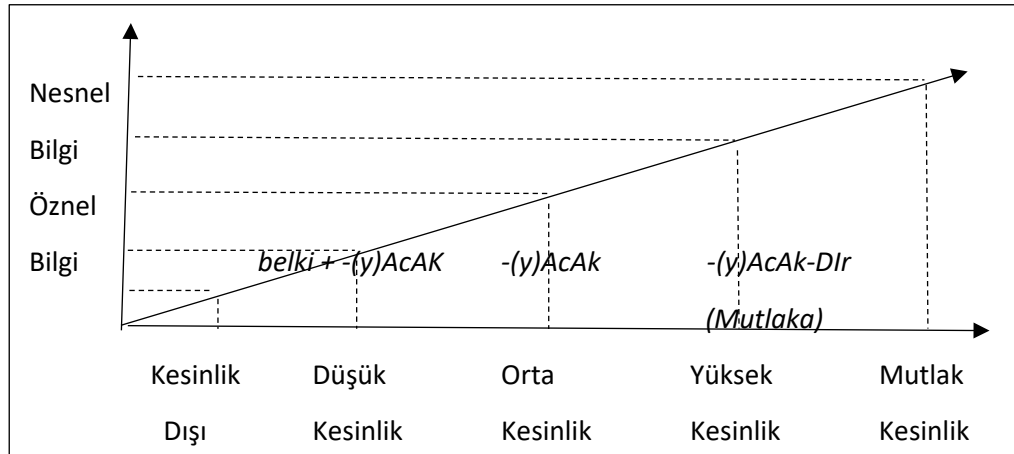
- Türkçede $-(y)AcAk$ biçimbirimi anlamsal ve edimsel olarak doğrudan bilgi kipliği alt anlam alanlarından olasılık anlam alanını işaretler.

- İncelenen metinlerde $-(y)AcAk$ biçimbiriminin edimsel olarak bilgi kipliğinin diğer bir alt anlam alanı olan varsayım ve çıkarım kipliğini de doğrudan işaretlediği görülmüştür.
- İncelenen metinlerde yine edimsel olarak $-(y)AcAk$ biçimbiriminin emir ve gönüllülük kiplik alanlarını işaretlediği görülmektedir.

Türkçede $-(y)AcAk$ biçimbirimi olasılık anlamını işaretleyebilen $-Abil-$ ve $-Dir$ biçimbirimleriyle birlikte kullanılabilmektedir. Bu kullanımlarda $-(y)AcAk$ biçimbirimi olasılık anlamını işaretlerken $-Dir$ biçimbirimi cümledeki kesinlik değerini artırıcı bir işlev üstlenmektedir. $-Abil-$ biçimbirimi ile kullanılan yapılarda ise her iki biçimbirim de olasılık anlamını işaretlemekle birlikte aralarındaki sınır bulanıktır. Ancak bu kullanımlarda olasılık anlamının daha çok $-Abil-$ üzerinde olduğu ve $-(y)AcAk$ biçimbiriminin ise dil bilgisel zaman işlevinin biraz daha belirgin olduğu söylenebilir. Ayrıca $-Abil-(y)AcAk$ yapısında $-(y)AcAk$ biçimbiriminin cümledeki kesinlik değerini artırıcı bir niteliğe sahip olduğu da söylenebilir. $-(y)AcAk$ biçimbiriminin olasılık parametreleri üzerindeki değerinin orta kesinlik ve öznel bilgi olduğu söylenebilir. Ancak sözlüksel ögeler, bağlaçlar, belirteçler, $-Dir$ biçimbirimi vb. dil bilgisel ögelerle $-(y)AcAk$ biçimbirimi olasılık parametreleri üzerinde farklı değerler alabilir. $-(y)AcAk$ biçimbiriminin olasılık parametreleri üzerindeki dağılımı Şekil 8’deki gibi gösterilebilir.

Şekil 8

$-(y)AcAk$ Biçimbiriminin Olasılık Parametreleri Üzerindeki Dağılımı

4.4. -mXş Biçimbiriminin Kiplik Görünümü

-mXş biçimbiriminin farklı metin türlerindeki kiplik görünümü şu şekildedir:

4.4.1. Açıklayıcı Metinlerde -mXş Biçimbirimi

Açıklayıcı metinlerde olasılık anlamı taşıyan cümlelerin yüklemde -mXş biçimbirimi görülebilir.

- (1) *Cahidi Ahmed Efendi muhtemelen Edirne’de bir Halvetî – Uşşâki şeyhinden hilafet aldıktan sonra Çanakkale’ye giderek Kilitbahir’de kurduğu tekkesinde irşad faaliyetinde bulunmuştur* (İ.A., “Cahidi Ahmet Efendi” maddesi, s.16).
- (2) *Bundan dolayı olacaktır ki erken dönemlerden itibaren “ebedi kurtuluşa eren grup” anlamında fıkra-i naciye tabiri kullanılmaya başlanmıştır* (İ.A., “Fıkra” maddesi, s. 35).

Yüklemlerinde -mXş-Dir yapısının kullanıldığı yukarıdaki cümlelerin olasılık anlamı bildirdiği söylenebilir. Ancak (1) numaralı cümlede olasılık anlamı *muhtemelen* belirteciyle ve (2) numaralı cümlede de *Bundan dolayı olacaktır* yardımcı cümlesi ile sağlanmaktadır. Ayrıca -Dir eki de cümlelerdeki olasılık durumunun kesinlik derecesini artırır işlevdedir. -mXş biçimbirimi ise bu cümlelerde bilginin konuşur tarafından dolaylı kaynaklardan edinildiğini işaretler. Açıklayıcı metinlerde konuşurun sunduğu bilginin elde ediliş biçimini bildirdiği, kanıt kipliği içerisinde değerlendirilen örnekler de görülebilir.

- (3) *Polis 11 gün sonra gitmiş* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).
- (4) *Yılmaz’ın kardeşi Sinan Sağlam; “Eşi ablamı 15 gün önce uyurken 8 yerinden bıçaklayıp, banka şifrelerini aldıktan sonra da bankaya gidip hesaplarını boşaltmış”* (Sabah, 30 Ekim 2017).
- (5) *Üretim sürecinde aldığı ön ödemelere rağmen siparişleri yetiştiremediği ve bu sebeple iptal edilen siparişlerin geri ödemesini yapmadığı için Shopfi go tarafından mahkemeye verilmiş* (Sabah, 30 Ekim, 2017).

- (6) *Darbeci Dişli ile birlikte helikoptere binmiş* (Sözcü, 31 Ekim 2017).
- (7) *CIA faşist diktatörü Kolombiya’da bulmuş, Hitler 10 sene daha yaşamış* (Sözcü, 1 Kasım 2017).
- (8) *Bugüne kadar çanak, çömlek, testi, gözyaşı şişeleri, çocuk oyuncakları gibi basit malzemler bulunmuş* (Sabah, 2 Kasım 2017).

Açıklayıcı metinlerden edinilen yukarıdaki örnekler kanıt kipliğinin alt anlam alanlarından olan aktarım kategorisi ile etiketlenebilir. Doğrudan tanık olan birinden açıklanan durumun ifade edildiği bu cümlelerde aktarım anlamı $-mXş$ biçimbirimi tarafından doğrudan işaretlenmektedir. Ayrıca bu cümlelerin aktarım türünün de Palmer’e (2001) göre aktarım(2) olduğu söylenebilir. Bu örnekler dışında $-mXş$ biçimbiriminin açıklayıcı metinlerde farklı biçimbirimlerle birlikte oluşturduğu çeşitli yapılar görülebilir.

- (9) *Eski literatürümüzde, Hristiyan kilisesince saygı gören ve büyük çoğunluğu aziz kabul edilen ruhani reislerle kilisenin inanç prensiplerini savunan ve doktrinlerinin değerliliğiyle tanınan kimseler için kullanılmıştır* (İ.A. “Aba” maddesi, s. 5).
- (10) *Eser ilk defa baskı tarihi verilmeden Hindistan’da yayımlanmış, daha sonra şerhleriyle birlikte basılmıştır* (İ.A., “el-Elfiyye” maddesi, s.29).
- (11) *Nitekim çeşitli cezalara çarptırılmış suçlu çocuklarla buradaki hapisanede bulunan otuza yakın kadın Niş Islahhanesi’nin eğitim öğretim faaliyetlerine dahil edilmişti* (İ.A., “Islahhane” maddesi, s.190).
- (12) *Polis eylül ayında da, Bağdadi’nin özel cellat timinden olan üç bombacıyı yakalamıştı* (Sabah, 30 Ekim 2017).
- (13) *İzmir’de Alperen Sakin (3) uyuduğu için unutulduğu okul servisinde havasızlıktan hayatını kaybetmişti* (Sözcü, 1 Kasım 2017).
- (14) *Bursa’da cinayet dâhil işlediği suçlardan 7 aydır aranan Burak Örekli, polisin elinden iki kez kurtulmuştu* (Sabah, 3 Kasım 2017).

Yüklemlerinde $-mXş-Dİr$ yapısının bulunduğu (9) ve (10) numaralı cümlelerde $-mXş$ biçimbirimi aktarım anlam alanını işaretlerken $-Dİr$ biçimbirimi de aktarılan

bilginin doğruluğuna veya kesinliğine ilişkin konuşurun güvenini yansıtmaktadır. –*mXş-DI* yapısıyla çekimlenmiş (11), (12), (13) ve (14) numaralı cümlelerde de –*mXş* biçimbirimi aktarım anlam alanını işaretlerken –*DI* dil bilgisel zamanı işaretlemektedir. Dolayısıyla açıklayıcı metinlerde –*mXş* biçimbiriminin kanıt kipliğinin aktarım anlam alanını doğrudan işaretlediği söylenebilir.

4.4.2. Anlatısal Metinlerde –*mXş* Biçimbirimi

–*mXş* biçimbirimi anlatısal metinlerde olasılık anlamı taşıyan cümlelerin yüklemelerinde görülebilir.

(15) *(Taniyanların bildiği gibi Yaşar Kemal, dost canlısı bir adamdır.)Yolda yürürken bir de bakarsınız ki Yaşar Kemal, Bebek Parkı'nda rastladığı baloncu çocukla saatler süren bir sohbeta dalmış* (Livaneli, 2016: 119).

(16) *Bir bakarsınız, hiç adam yerine koymadığınız bir çocuk sonraki yıl geniş omuzlarla, yakıcı bakışlarla çıkıp gelmiş ve kızları kendine hayran etmiş* (Gülsoy, 2016: 16).

(17) *Söylemedi deme, bu kız buraya hazine sandığı bulmaya gelmiş* (Şafak, 2012: 179).

Yukarıda –*mXş* biçimbirimi ile çekimlenen bu cümlelerde olasılık anlamı *bir de bakarsınız ki* yardımcı cümlesi, *bir bakarsınız* ve *söylemedi deme* sıralı cümleleri ile sağlanmaktadır. –*mXş* biçimbiriminin ise bu cümlelerde daha çok dil bilgisel zamana yönelik bir işlev üstlendiği söylenebilir. Bunun dışında anlatısal metinlerde olasılık anlamı taşıyan cümlelerin yüklemine –*mXş* biçimbirimi farklı biçimbirimlerle birlikte de görülebilir.

(18) *Muhtemelen Birand'ın devletle çatışmasını ve agresif yayıncılığını, Akyol'un dengeleyebileceğini düşünmüştü* (Dündar, 2012: 365).

(19) *O çelimsiz halimle hiç şansım olmadığını düşünmüş olmalıyım ki kitapların, yazarların dünyasına ilgi duymaya başlamıştım* (Gülsoy, 2016: 16).

- (20) *Ama eminim, mutlaka çok zevk almış gibi davranmışsınızdır* (Mungan, 2009: 76).
- (21) *Hem galiba en çok Büyükhanım'ı sevmiştin* (Bekiroğlu, 2016b: 57).
- (22) *Belki o da benim babam gibi kayıplara karışmıştı* (Pamuk, 2016: 32).
- (23) *Sanki rüyalarına gömülmüş, sonsuz bir uykunun derinliklerinde yitip gitmişti o ...* (Tekin, 2002: 15).

Yukarıdaki cümlelerde de olasılık anlamı sözlüksel ögeler, belirteçler, yardımcı cümleler ile işaretlenmektedir. (20) numaralı cümlede konuşur doğrudan tanık olmadığı bir olay veya olguya yönelik olası bir ihtimali dile getirmekte olup –*mXş* biçimbirimi burada dolaylılığı işaretler. –*DIr* biçimbiriminin ise bahsedilen ihtimalin kesinliğine yönelik konuşurun güvenini yansıttığı söylenebilir. –*mXş-DI* yapısının kullanıldığı diğer cümlelerde geçmişteki bir olay veya olguya yönelik sonradan fark edilmiş muhtemel bir durumdan bahsedilmektedir. Bu cümlelerde –*DI* biçimbiriminin dil bilgisel zaman işlevi gördüğü, –*mXş* biçimbiriminin ise sonradan farkına varma durumunu işaretlediği görülmektedir. Bu örneklerden yola çıkarak anlatısal metinlerde –*mXş* biçimbiriminin doğrudan olasılık anlamını işaretlemediği söylenebilir.

- (24) *(Ali arıyor: “Anne kâğıt oynayalım mı?”) Belli ki çok sıkılmış, bunalmış* (Sunal, 2014: 101).
- (25) *Cemal'in durgunluğu, parasızlığı, tuhaflığı, hatta karısı hakkındaki söyledikleri ...) Demek ki hepsi kendi hastalığı nedeniyle söylediği yalanlarmış* (Gülsoy, 2016: 47).
- (26) *(Başı önde dalgın adım yürüyerek ıslık çalıyor. Yaklaştıkça daha duyulur olmaya başlayan ısıktaki melodiye tanıyor Hatice. Birden bire yarası açılmış gibi sızlıyor içi.) Gecenin başından beri kardeşini düşünmesi boşuna değilmiş meğer. Bunun işaretiymiş* (Mungan, 2009: 107).
- (27) *(...)Tamam işte, o zaman sana utangaçlık bulaşmış... Kendin için hiçbir şey istemez olmuşsun* (Tekin, 2002: 166).

Yüklemleri $-mX\text{ş}$ biçimbirimiyle çekimlenmiş yukarıdaki anlatsal metin cümleleri bilgi kipliğinin alt anlam alanı olan çıkarım kategorisi olarak etiketlenebilir. Bu cümlelerdeki çıkarım anlamı *belli ki, demek ki, tamam işte* gibi dilsel ögeler ve bağlam tarafından işaretlenmektedir. Bu cümlelerde $-mX\text{ş}$ biçimbirimi de bahsedilen olay veya olgunun sonradan konuşur tarafından fark edildiği anlamını işaretler. Buna göre $-mX\text{ş}$ biçimbiriminin anlatsal metinlerde çıkarım anlamını doğrudan işaretlemediği söylenebilir.

Anlatsal metinlerde $-mX\text{ş}$ biçimbiriminin kanıt kipliğinin aktarım kategorisi içinde değerlendirilebilecek kullanımları görülebilir.

- (28) *Birgün nasıl olmuşsa, şiddetli bir buhran geçirip intihar etmeye kalkışmış* (Ayvazoğlu, 2014: 56).
- (29) *Adam 400 sayfa Şit'i anlatmış* (İsmail, 2014: 62).
- (30) *(Bir gazetede okudum.) bir kadın, boğazda, arabasıyla birlikte kendisini sulara atmış* (İsmail, 2014: 113).
- (31) *Önemli yazarlardan biri, hem de Yaşar Abi'nin yakın arkadaşı olan bir romancı, onun hakkında ileri geri konuşmaya, dedikodu yapmaya başlamış* (Livaneli, 2016: 43).
- (32) *Anlattığına göre Orhan Kemal bu bakışa "tilki kardeş" adını takmış* (Livaneli, 2016: 81).
- (33) *Birand'ın babası İzzet Bey, adını sultan II. Abdulhamit'in Posta Nazırı İzzet Efendi'den almış* (Dündar, 2012: 16).
- (34) *Sizinle gitmeden güzel bir ayrılış konuşması yapmış* (Dündar, 2012: 156).
- (35) *Bir araba sıkıştırmış, iki üç araba birbirine girmiş* (Sunal, 2014: 31).
- (36) *(Geçenlerde bir gazetede okumuştum.)Genç yaşta kanserden ölen kızın arkadaşlarına şöyle demiş annesi ...* (Ural, 2011: 49).
- (37) *(Bir keresinde Marmara adası açıklarında çok fazla dibe daldığı için az kalsın vurgun yiyormuş, ölümden dönmüş,) bu yüzden dalgıçlığa ara vermiş* (Mungan, 2009: 19).

- (38) *(Arkadaşım aramıştı Antalya'dan.) Kaldığı otelde kocama rastlamış, yanında genç bir kadın varmış, bir süre uzaktan izlemiş onları ...* (Mungan, 2009: 110).
- (39) *Rüstem dedem vaktinde bir arsa almış ...* (Serbes, 2009: 13).
- (40) *(Bir haftadır düşünüyormuş,) bütün planı yapmış* (Serbes, 2009: 48).
- (41) *(...) İstanbul'a geçmek niyetiyle Trabzon'a şöyle bir uğradığını sanmış ama büyükannemle evlenince burada kalmış* (Bekiroğlu, 2016b: 13).
- (42) *(Onun hakkında pek de iyi şeyler söylenmiyor.) Çetelerle münasebeti varmış adı batasıcının* (Bekiroğlu, 2016b: 62).
- (43) *Bizi ihbar eden, Sessiz John adındaki casusmuş, Karakol Cemiyeti'nin idare heyetine sızmış, oradan öğrenmiş adresimi* (Ümit, 2016: 138).
- (44) *(Rica ediyorum İhsan.) Bak laf otel sahibine kadar gitmiş* (Ümit, 2016: 283).

Konuşur bilgi kipliğinde bilginin doğruluğuna ilişkin tutumunu ifade ederken kanıt kipliğinde bilgiyi elde etme yolunu ifade eder. Anlatısal metinlerden alınmış yukarıdaki örneklerde de konuşurun –mXş biçimbirimini kullanmasıyla doğrudan tanık olan birinden aktarılan bir bilgiyi veya doğrudan tanık olmayan birinden aktarılan bir bilgiyi ifade ettiği söylenebilir. Yani bu cümlelerde –mXş biçimbiriminin kanıt kipliğinin alt anlam alanı olan aktarım kategorisini doğrudan işaretlediği söylenebilir. (29), (31), (32), (34), (35), (37), (38), (39), (40), (43) ve (44) numaralı cümlelerde doğrudan tanık olan birinden açıklanan durum söz konusu olduğundan bu cümleler aktarım(2) olarak nitelenebilir. Doğrudan tanık olmayandan duyulan durumun ifade edildiği (28), (30), (33), (36), (41) ve (42) numaralı cümleler de aktarım(3) olarak nitelenebilir.

- (45) *Yeni bir kitap, hem de kıymetli bir eser kazanmanın hazzıyla unutmuşum cebimin hesabını* (İsmail, 2014: 12).
- (46) *Eyvah! Ezo büyümüş* (Sunal, 2014: 50).
- (47) *... Rumlardan kalma eski evlerden ne de olsa... Yüksek tavanlarına çiçekli bahçeler resmedilmiş* (Mungan, 2009: 103).
- (48) *(Yoksa bizim arabayı gördüm,) girdiği kamyonun altında akordeona dönmüş* (Serbes, 2009: 10).

(49) *Topu topu on üç on dört metre duvar örmüşüz* (Pamuk, 2016: 52).

Yukarıdaki $-mXş$ biçimbirimi ile çekimlenmiş cümlelerin bir aktarım ifade etmediği anlaşılabılır. (45), (46) ve (49) numaralı cümlelerde konuşur bahsettiği durumun sonradan farkına varmaktadır. $-mXş$ biçimbiriminin bu tür bilinç dışı gerçekleşen durumların sonradan fark edilmesine yönelik ifadelerde kullanılması İngilizce vb. dillerdeki *mirative* kullanımlarına benzetilebilir. (47) ve (48) numaralı cümlelerde de $-mXş$ biçimbiriminin dil bilgisel zaman işlevi gördüğü söylenebilir. Anlatısal metinlerde $-mXş$ biçimbirimi diğer biçimbirimlerle farklı yapılar da oluşturabilir.

(50) *Hep Çukurovalı olarak algılanmasına rağmen, uzun ömrünün ancak küçük bir bölümünü köyünde geçirmiştir* (Livaneli, 2016: 15).

(51) *Adeta son senelerde en çok üstüne düştüğüm kız o olmuştu* (Dündar, 2012: 84).

(52) *Sohbet etmiş, ertesi gün pastanede buluşmak için sözleşmiştik* (Sunal, 2014: 14).

(53) *Bütün kutuların taşınmasına yardım etmişti* (Gülsoy, 2016: 73).

(54) *Bir akşam bunu ona söylediğimde, inanmaz gözlerle yüzüme bakmış, şaka yapmadığımı anladıktan sonra bir zamanlardaki halimin izlerini arar gibi yoklayıcı bakışlarla tepeden tırnağa süzmüştü beni* (Mungan, 2009: 31).

(55) *Bir başkasının mutluluğundan söz ederken babam bir keresinde anneme böyle demişti* (Pamuk, 2016: 32).

(56) *Taşın üzerinde hiç kımıldamadan öylece duruyordu kuş, hafifçe arkasına kaykılmıştı* (Tekin, 2002: 143).

(57) *Küçük kızını park yerinde arabanın içinde bıraktığı için huzursuz olmuştu* (Şafak, 2012: 47).

Yükleminde $-mXş-Dİr$ yapısının kullanıldığı (50) numaralı cümlede $-mXş$ biçimbirimi aktarım anlam anlanını işaretlerken $-Dİr$ biçimbiriminin burada sunulan bilginin kesinliğine ilişkin mutlak kesinlik yönünde olumlu bir etki yaptığı söylenebilir. (51) – (57) numaralı cümlelerin yüklemine ise $-mXş-Dİ$ yapısı

görülmektedir. Bu cümlelerde konuşur bahsedilen durumun içerisinde ve bundan dolayı başka bir kaynaktan aktarım yapamayacağı söylenebilir. Dolayısıyla bu cümlelerde *-mXş* biçimbiriminin görünüş işlevini işaretlerken *-DI* biçimbiriminin de dil bilgisel zaman işaretlediği söylenebilir.

4.4.3. Betimsel Metinlerde *-mXş* Biçimbirimi

-mXş biçimbirimi betimsel metinlerde kanıt kipliğinin alt anlam alanı olan aktarım kipliğini işaretleyebilir.

- (58) *Birlikte hareket ettiği adam asılırken Grace 16 yaşında olduğu için ömür boyu hapse mahkûm edilmiş* (Hürriyet, 4 Kasım 2017).
- (59) *Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda Kafkasya'ya 1640, 1647 ve 1666'da olmak üzere üç defa seyahat etmiş* (Atlas, Şubat – 2017).
- (60) *Şef Alain Passard, kırmızı eti yıllar önce mönüden çıkarmış* (Atlas, Şubat – 2017).
- (61) *Renkli fotoğraf tekniğini Kudüs'te kendisine öğreten Deanna isimli Yahudi fotoğrafçıdan esinlenerek önce dükkânına "Foto Deanna" adını vermiş, ardından kendisine soyadı yapmış* (Atlas, Şubat – 2017).
- (62) *Derin vadilerden akan Yırçı'nın yırları o günden bu yana kumuzla çalınıp söylenmiş; dilden dile, gönülden gönüle kuşaklar boyunca aktarılmış* (Atlas, Şubat – 2017).
- (63) *Martinique'teki volkanik patlamaların ardından tahliye çalışmalarını yürüten deniz Yüzbaşı Georges Hébert, adalılarının arazide nasıl da ustalıkla topukladığını fark etmiş* (C. Traveller, Şubat – 2017).
- (64) *Mahallenin en iyi üçüncü dalga kahvecilerinden Kamarad, çiçeği burnunda girişimciler Cem ve İnci tarafından yaklaşık bir sene önce hayata geçirilmiş* (C. Traveller, Şubat – 2017).

Yüklemleri *-mXş* biçimbirimi ile çekimlenmiş (58), (60), (61) ve (64) numaralı cümleler doğrudan tanık olan birinden açıklanan bir durumu bildirdiğinden aktarım(2) olarak nitelendirilebilir. Doğrudan tanık olmayan birinden açıklanan durumun ifade edildiği (59) ve (63) numaralı cümleler de aktarım(3) olarak nitelenebilir. Bir folklor durumunun ifade edildiği (62) numaralı cümlelerin ise aktarım(Gen.) olduğu görülür.

Bu örneklerden yola çıkarak $-mXş$ biçimbiriminin betimsel metinlerde doğrudan aktarım anlam alanını işaretlediği söylenebilir.

(65) *Jeolojik süreçlerin sonucu, insan yapımı mütevazı tünelin duvarlarında farklı renk ve formlarda neredeyse duvar resimleri denebilecek görüntüler oluşmuş* (Atlas, Şubat – 2017).

Yüklemelerinde $-mXş$ biçimbirimi bulunan yukarıdaki cümlede konuşur sözceleme anı içerisindeki bir gözlemini ifade etmektedir. Gözlemlenen olay veya olgunun sözceleme anından önce meydana geldiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla $-mXş$ biçimbiriminin burada dil bilgisel zamanı işaretlediği görülür. Ayrıca betimsel metinlerde $-mXş$ biçimbirimi farklı biçimbirimlerle çeşitli yapılar oluşturabilir.

(66) *Bekâr olan Danny, evli ama mutsuz olduğu yalanı ile tek gecelik birçok ilişki yaşamıştır* (Hürriyet, 31 Ekim 2017).

(67) *Esposito katili bulacağına ve adalet karşısına çıkaracağına yemin etmiştir* (Hürriyet, 3 Kasım 2017).

(68) *Mine Hanım'ı en son bahçede sağ kolu Gülden Kilci ile restoran süslerine kurdele takarken bırakmıştım* (C. Traveller, Şubat – 2017).

(66) ve (67) numaralı cümlelerde $-mXş-Dİr$ yapısı doğrudan tanık olan birinden açıklanan durumun kesinliğini ifade etmektedir. Burada $-mXş$ biçimbirimi aktarım anlam alanını işaretlerken $-Dİr$ biçimbirimi bilginin kesinlik derecesini işaretlemektedir. $-mXş-Dİ$ yapısının kullanıldığı (68) numaralı cümlede de $-mXş$ biçimbirimi görünüş işaretlerken $-Dİ$ geçmiş zamanı işaretlemektedir.

4.4.4. Çağrı İşlevli Metinlerde $-mXş$ Biçimbirimi

Çağrı işlevli metinlerde içerisinde $-mXş$ biçimbiriminin de bulunduğu yapılar cümlelerin yüklemine görülebilir.

(69) *Uluslararası bağlantıları da değerlendirildiğinde, bu unsurlar sadece hükümetimize yönelmiş bir tehdit olarak değil, devletin varlığına kast eden, onun yapısını çökertmeyi hedefleyen bir ulusal güvenlik sorununa dönüşmüştür* (AKP, 2015).

- (70) TÜİK tarafından yapılan “Yaşam Memnuniyeti Araştırması” sonuçlarına göre, kamu hizmetleri sıralamasında vatandaşlarımızın en fazla memnun olduğu asayiş hizmetleri olmuş ve birinci sırada yer almıştır (AKP, 2015).
- (71) Türkiye, bireyleri, toplumu ve anayasal kurumları baskı altına alan bir iktidara karşı, özgürlüğü ve demokrasiyi kararlılıkla savunma noktasına gelmiştir (CHP, 2015).
- (72) Önemli spor organizasyonlarının ülkemizde gerçekleşmesine yönelik girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır (CHP, 2015).
- (73) Son yıllarda uygulanan kur ve faiz politikaları sonucunda hem dış ticaret açığı artmış, hem de özel sektörün dış borçlanması tehlikeli boyutlara ulaşmıştır (MHP, 2015).
- (74) Sürekli olarak 36 etnik gruptan söz edilerek toplumda etnik ayrılıkçılık öne çıkarılmış, ötekileştirici bir dil ile de mezhepçilik kaşınmıştır (MHP, 2015).

-mXş-Dİr yapısının kullanıldığı yukarıdaki cümlelerin olasılık bildirdiği söylenebilir. Bu cümlelerde -mXş dil bilgisel zamanı işaretlerken -Dİr biçimbirimi de olasılık anlam alanını işaretlemektedir. Ayrıca incelenen çağrı işlevli metinlerde -mXş biçimbiriminin aktarım olarak nitelenebilecek bir kullanımına rastlanmamıştır.

4.4.5. Kanıtlayıcı Metinlerde -mXş Biçimbirimi

Kanıtlayıcı metinlerde yüklemi -mXş biçimbirimiyle çekimlenmiş olasılık anlamı taşıyan cümleler görülebilir.

- (75)Galiba Günersel, kendisiyle ilgili kimi kaygılara kapılmış ve Güntan'ın yazısını da yanlış okuyunca, açık mektubunda açık açık bir hakkı yenmişler dayanışmasına girmiş (Ergülen, 2012: 92).

Bu cümlede olasılık anlamı *galiba* bağlacı ile sağlanırken -mXş biçimbirimi dil bilgisel zaman işaretlemektedir. Kanıtlayıcı metinlerde olasılık anlamı taşıyan cümlelerde -mXş biçimbirimi farklı yapılar içinde de görülebilir.

(76) *Belki de posta kutularından birinde sahiden böyle bir mektup unutulup kalmıştı* (Tekşen, 2013: 133).

(77) *Okuyucu açısından bakıldığında 19. yüzyılda popüler romanın müşterileri, daha ziyade az veya çok okuryazar olan, öğrenim seviyesi yüksek olmayan, kenar mahalle kahve müdavimleri, kasaba memurları belki daha da önemlisi ev kadınları olmuştur* (Okay, 2014: 82).

(78) *Çoğu zaman ozan ya bir çeşit karanlığın ya da bir çeşit alaca karanlığın içinde yol almıştır* (Mungan, 2003: 45).

-*mXş-DI* yapısı ile çekimlenmiş (76) numaralı cümlede olasılık anlamı *belki* bağlacı ile sağlanmaktadır. Bu cümlede -*mXş* biçimbirimi görünüş, -*DI* biçimbirimi de dil bilgisel zaman işlevindedir. -*mXş-DIr* yapısının kullanıldığı (77) ve (78) numaralı cümlelerde de olasılık anlamı *belki*, *bağlam* ve -*DIr* biçimbirimi ile sağlanmaktadır. (77) numaralı cümlede -*mXş* biçimbirimi dil bilgisel zamanı işaretlerken (78) numaralı cümlede görünüş işlevindedir. Dolayısıyla kanıtlayıcı metinlerde -*mXş* biçimbiriminin olasılık anlamını doğrudan işaretlemediği söylenebilir.

Kanıtlayıcı metinlerde -*mXş* biçimbirimiyle çekimlenmiş çıkarım anlamlı cümleler de görülebilir.

(79) *Demek ki Reşit Paşa'nın sivilizasyon kelimesini kullanmasından yirmi küsür yıl sonra bu kavram dilimize medeniyet olarak kazandırılmış* (Okay, 2014: 12).

(80) *Yolun eski vokabillerde karşılığı tarik idi. Bu kelimedden hareketle tarikat Allah'a ulaşmak için tutulan yollardan her biri için kullanılmış* (Okay, 2014: 21).

(79) ve (80) numaralı cümlelerde çıkarım anlamı *demek ki* bağlacı ile bağlamdan anlaşılmaktadır. -*mXş* biçimbiriminin bu cümlelerde dil bilgisel zamanı işaretlediği söylenebilir. -*mXş-DIr* ve -*mXş-DI* yapılarının bulunduğu kanıtlayıcı metin cümleleri de çıkarım anlamı taşıyabilir.

- (81) *(Modernleşme, moderniteye/moderne içkin olan kavramların belli ekler kullanılarak bireyin bilincini ve toplumun yapısını belirleyecek biçimde ayağa kaldırması ve etkinleştirmedir.) Böylece, modernizmi tutkulu bir idea'ya dönüştüren kavramlar giderek, bireyin anlaşılmasını getiren olgulara dönüşmüş, ideolojik yoğunlaşma düzeyi öznenin nesnelleşmesini getirmiştir (Kahraman, 2002: 3).*
- (82) *Nitekim daha ilk tercüme ve telif örneklerinin kalbinde, dönemin edebiyat ortamında tartışma konusu yapılan huşu, yukarıda adlarını ve cümlelerini andığımız iki Batılı romancıdan çok daha önceleri, tiyatronun ve bilhassa romanın insanı değiştiricilik fonksiyonu çerçevesinde düşünülebilecek ahlaki boğulma-roman ilişkisi etrafında şekillenmiştir (Andı, 2013: 51).*
- (83) *Yukarıda anlattıklarımızdan, Dağlarca'nın sesinin çok sesli olduğu zaten çıkmıştı (Cengiz, 2005: 52).*
- (84) *(Otuzu aşkın romanıyla en üretken romancılarımızdan Ahmet Mithat, yazar kişileştirmesinde çağına göre gerçekten yaratıcı bir iş yaparak Müşehdat adlı romanında kendini romanın hem olaylara yön veren başkışisi hem de anlatıcısı yapmış) ve böylece romanının yazılma ve okunma süreçlerini kurgulayan bir meta roman yazmayı başarmıştır (Parla, 2011: 35).*

Eleştiri türü metinlerden alınan yukarıdaki örneklerde de çıkarım anlamı *bağlaçlar ve bağlam* tarafından işaretlenmektedir. Bu cümlelerde –*Dir* biçimbirimi önermenin kesinlik derecesiyle ilgiliyken –*DI* biçimbirimi ise dil bilgisel zamanı işaretlemektedir. –*mXş* biçimbirimi de görünüş işlevindedir. Buna göre kanıtlayıcı metinlerde –*mXş* biçimbiriminin çıkarım anlam alanını işaretleyemediği söylenebilir.

Kanıtlayıcı metinlerde –*mXş* biçimbirimi aktarım anlam alanını işaretleyebilir.

- (85) *Şemsettin Sami Kamus-ı Fransevi'sinde popüler karşılığı olarak “halka veya avam-ı nasa mensup” manasını vermiş (Okay, 2014: 80).*
- (86) *Falih Rıfki, Darülfünun'da Akif'in öğrencisi olmuş (Okay, 2014: 94).*

- (87) “Benimle gidecek olanlar içimde kalanlardır” demiş (Tazeoğlu, 2016: 26).
- (88) *Babam annemi polislerin coplarının arasından almış* (Tazeoğlu, 2016: 134).
- (89) *Parnassus Press’te kitabın el yazmasını okuyan biri “Ged”in “God-Tanrı” kelimesini çağırtmak için seçildiğini sanmış* (Mungan, 2003: 86).

Kanıtlayıcı metinlerden alınan bu aktarım örneklerinde (86), (87) ve (88) numaralı cümleler doğrudan tanık olan birinden aktarılan bir açıklama bildirdiği için aktarım(2), (89) numaralı cümle ise doğrudan tanık olmayan birinden aktarılan bir açıklama bildirdiği için aktarım(3) olarak nitelenebilir. Buna göre $-mXş$ biçimbiriminin kanıtlayıcı metinlerde kanıt kipliğinin aktarım anlam alanını işaretleyerek kiplik işlev gördüğü söylenebilir.

- (90) *Bu kâğıtlar bir süre tomarlar halinde korunmuş, zaman zaman da uzun dikdörtgenler halindeki sayfaların tepeleri delinerek sırasının bozulmaması için ip geçirilerek saklanmış* (Okay, 2014: 93).
- (91) *Senin kaçtığın şey söylediğin yalanlar değil, sakladığın gerçeklermiş* (Tazeoğlu, 2016: 71).

Yukarıdaki örneklerde ise $-mXş$ biçimbirimi kiplik işlevde kullanılmamıştır. (90) numaralı cümlede dil bilgisel zamanı işaretleyen $-mXş$ biçimbiriminin (91) numaralı cümlede de sonradan fark edilen bir durumu işaretlemektedir.

- (92) *Üç beş kişinin çıkardığı kavga sırasında devrilen bir sobanın bütün mahalleyi neredeyse küle çevirmesi bazı padişahların kahvehaneleri kapatma, hatta yıktırma bahanesi olmuştur* (Tekşen, 2013: 93).
- (93) *Zira üniversitede bir grup öğrencinin gösteri hazırlığı içinde olduğu haber verilmişti* (Tazeoğlu, 2016: 108).
- (94) *Thibaudet, doğru hatırlıyorsam, Mallarmé ve Valéry’nin şiirlerini böyle yorumlamıştı* (Mungan, 2003: 51).
- (95) *Meftun’un eline tutuşturduğu Fransızca romanlara, özellikle de Paul ve Virginie’ye kendini kaptırmıştır* (Gürbilek, 2004: 20).

- (96) *Hatta pek çok anlatılan bir öyküdür: Namık Kemal Londra kitaplıklarında kendisine milliyeti sorulduğunda önce İslam, sonra Osmanlı, nihayet sonunda da Türk diyebilmiştir* (Kahraman, 2002: 107).
- (97) *Özkatarkaya'nın (2010) çalışmasında, sporcuların yaşları ile saldırganlık düzeyleri arasında pozitif yönde doğrusal bir ilişki bulunmuştur* (Biricik, Ozan, Sivrikaya, Çakmakçı, 2017: 14).
- (98) *Nobilitinin farelerde duygusal ve yenilikleri tanıma belleğini geliştirdiği rapor edilmiştir* (Yarım, Çenesiz, Yarım, Çenesiz, Kazak, 2017: 104).
- (99) *Senâ'i, sure isimlerini beyitlerde kullanırken bu isimleri hem gerçek anlama gelecek şekilde kullanmış hem de onlara gerçek anlamları dışında anlamlar yükleyerek farklı anlam çağrışımlarında bulunmuştur* (Yunus, 2017: 7).

Kanıtlayıcı metinlerde $-mXş$ biçimbirimi farklı biçimbirimlerle çeşitli yapılar oluşturabilir. $-mXş-Dİr$ yapısının kullanıldığı (92), (95), (97), (98) ve (99) numaralı cümlelerde $-mXş$ biçimbirimi aktarım işlevini gerçekleştirirken $-Dİr$ biçimbirimi konuşurun aktarılan önermenin kesinliğine olan güvenini yansıtır. $-mXş-Dİ$ yapısının bulunduğu (93) ve (94) numaralı cümlelerde de $-mXş$ aktarım kiplik anlamını işaretlerken $-Dİ$ biçimbirimi dil bilgisel zamanı işaretlemektedir. (96) numaralı cümlede ise $-Abil-mXş-Dİr$ yapısı yer almaktadır. Bu yapıda $-Abil-$ biçimbirimi yeterlilik kiplik anlam alanını işaretlemektedir. $-mXş$ biçimbiriminin zaman anlamı da taşımasına karşın edimsel olarak bu yapıda aktarım kiplik işlevini de işaretlediği söylenebilir. Burada zaman ve kiplik işlevi arasındaki sınır bulanıktır. $-Dİr$ biçimbirimi de yine önermenin kesinliğine ilişkin konuşur tutumunu işaretlemektedir. Dolayısıyla bu yapıdaki tüm biçimbirimler kiplik işlevdedir denebilir.

4.4.6. Türkçede $-mXş$ Biçimbiriminin Kiplik Görünümünün Değerlendirilmesi

Çalışmada “ $-mXş$ biçimbiriminin kiplik bakımdan görünümü nasıldır?” alt problemiyle ilgili değerlendirme şu şekildedir:

- İncelenen metinlerde $-mXş$ biçimbiriminin Türkçede görünüş, dil bilgisel zaman işlevlerinin yanında kiplik işleve de sahip olduğu anlamsal ve edimsel açıdan tespit edilmiştir. $-mXş$ biçimbirimi Türkçede kanıt kipliğinin aktarım anlam alanını doğrudan işaretleyebilir. $-mXş$ biçimbirimi aktarım(2), aktarım(3) ve aktarım(Gen) olarak Palmer (2001) tarafından belirlenmiş aktarım türlerinin hepsi için ortak kullanılır. $-mXş$ biçimbiriminin bu aktarım türlerinden hangisini işaretlediği bağlamdan veya cümledeki diğer sözlüksel öğelerden anlaşılır.

4.5. -DI Biçimbiriminin Kiplik Görünümü

-DI biçimbiriminin farklı metin türlerindeki kiplik görünümü şu şekildedir:

4.5.1. Açıklayıcı Metinlerde -DI Biçimbirimi

Açıklayıcı metinlerde -DI biçimbirimi farklı işlevlerde kullanılabilir.

- (1) *Kutlamalar Anıtkabir’de, devletin zirvesinin tam kadro katıldığı törenlerle başladı* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).
- (2) *(Kasımdan bu yana hepimiz bir dram izliyoruz.) Görüntülerini içim burkularak izledim* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).
- (3) *Smith, Hawking’in doktora tezinin şimdiye kadar okulun yayınladığı araştırmalardan en çok okunan olduğunu tahmin ettiğini söyledi* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).
- (4) *Okinavalıların nasıl yaşadıklarını da yandaki kutuda özetlemeye çalıştım* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).
- (5) *Şimşek, bir ay gibi kısa sürede yastık altından ekonomiye kazandırılan bu tutarın başarı olduğunu vurguladı* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).
- (6) *Palandöken, yaptığı yazılı açıklamada kadın istihdamını artırmanın toplumsal ve ekonomik kalkınma için önemli bir unsur olduğuna işaret ederek, sicil kayıtlarına göre son üç yılda kadın esnaf ve sanatkâr sayısında yaklaşık 48 bin artış görüldüğüne dikkat çekti* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).

- (7) *Sene başından bu yana 7,5 milyon çalışan sisteme girdi ve bunun 4 milyonu cayma hakkını kullanarak, ayrıldı* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).
- (8) *Peşmerge çekildi ve Haşdi Şabi ile Irak ordusu hiç zorluk çekmeden Kerkük ve tartışmalı bölgelere girdi* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).
- (9) *Oturum sırasında Barzani yanlıları parlamentoyu bastı* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).
- (10) *Kayseri’de askere gitmeye hazırlanan 5 asker adayının içinde bulunduğu iki otomobil, kavşağa kontrolsüz giren TIR’ın dorsesine çarptı* (Sabah, 30 Ekim 2017).
- (11) *Başına aldığı darbe ile yaralanan Muhammet G., ağabeyinin kolunu ısırp elinden kurtuldu, balkondan atlayıp komşulardan yardım istedi* (Sözcü, 30 Ekim 2017).
- (12) *İsrail’in Gazze Şeridi yakınlarındaki bir tüneli havaya uçurması sonucu 5 Filistinlinin hayatını kaybettiği bildirildi* (Sabah, 31 Ekim 2017).
- (13) *Türk Silahlı Kuvvetleri ve polisin yurtiçi ve sınır ötesinde sürdürdüğü başarılı operasyonlarda büyük kayıp veren terör örgütü PKK’de çözümlenin hızlandığı kaydedildi* (Sabah, 1 Kasım 2017).
- (14) *Alsancak Limanı’nda, İtalya’ya gidecek konteynerde havasız kalan 9 kaçak konteyneri yumruklayarak seslerini duyurdu* (Sabah, 1 Kasım 2017).
- (15) *Dâvûd b. Ali burada tam bir bedevi gibi cesur, atılgan, intikam almaktan zevk duyan ve fasih konuşan bir kişi olarak yetiştirildi* (İ.A., “Dâvûd b. Ali” maddesi, s.26).
- (16) *III. Abdurrahman, II. Hakem ve II. Hişam dönemlerinde kuzeydeki Hristiyan İspanyol krallıklarına ve Kuzey Afrika’da İdrisiler ve Fatimiler’e karşı düzenlenen seferlerdeki başarılarıyla kendini gösterdi* (İ.A., “Galib b. Abdurrahman” maddesi, s.328).
- (17) *Daha sonra Yüksek Öğretmen Okulu’na girdi ve 1948’de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünden mezun oldu* (İ.A., “Kütükoğlu Bekir” maddesi, s.10).

Açıklayıcı metinlerden alınan yukarıdaki örnek cümlelerin doğrudan tanık olunan bir durumu, belirli kaynaklardan elde edilen bir bilgiyi ifade ettiği söylenebilir. Yüklemleri –DI biçimbirimiyle çekimlenmiş (1), (2), (3), (4), (5), (6) ve (7) numaralı cümlelerde kouşurun geçmişte doğrudan tanık olduğu bir bilgiyi ifade ettiği söylenebilir. Bu cümlelerde –DI biçimbiriminin hem doğrudan tanık olmayı hem de dil bilgisel zamanı işaretlediği ve iki işlev arasındaki sınırın bulanık olduğu düşünülebilir. Kanıt kipliği önermenin gerçeklik durumunun delilini içerir. Kanıt kipliğinin anlam alanlarından birisi olan duyum da doğrudan duyu organlarıyla algılanan delilleri içerir. Palmer (2001) dillerde duyum kategorisini işaretlemenin üç türlü yolu olduğunu ifade etmiştir. Buna göre diller duyum kategorisini işaretleyebilmek adına tüm duyular için tek bir işaretleyici, bir görme işaretleyicisi ve diğer duyular için başka bir işaretleyici ve görme – işitme işaretleyicileri kullanır. (1) – (7) numaralı cümlelerde edimsel olarak duyum kategorisini işaretlediği söylenebilir. Buna göre (1) ve (2) numaralı cümlelerde görme, (3) numaralı cümlede de önermenin gerçekliği hakkında işitme duyusu ile elde edilen kanıtı işaretlediği görülür. Ancak (4) – (7) numaralı cümlelerde ise herhangi bir duyu belirginlik kazanmaksızın konuşurun önermenin gerçekliğine ilişkin bilinçsel bir durumu söz konusudur. Bu tür kullanımlar da tüm duyuları kapsayacak biçimde bir bilinç durumu olarak nitelenebilir. Dolayısıyla –DI biçimbiriminin açıklayıcı metinlerde görme, işitme ve bilinç durumu işaretleyicisi olarak duyum kipliği işlevi taşıdığı görülür. (8) – (17) numaralı cümlelerin bağlamlarından aktarım anlamı taşıdıkları anlaşılır. Bu cümlelerde –DI biçimbiriminin dil bilgisel zamanı da işaretlediği söylenebilir.

(18) *Savunmada etkisiz kalan, top kayıpları ile hücumda da sorun yaşayan Galatasaray sadece ilk periyottaki 7-0'lık seride kendini gösterebildi* (Sabah, 30 Ekim 2017).

(19) *Ancak sarı lacivertliler tüm girişimlerinden sadece 62'de bir net fırsat üretebildi* (Sabah, 5 Kasım 2017).

(18) ve (19) numaralı cümlelerde olduğu gibi açıklayıcı metinlerde –DI biçimbirimi çeşitli biçimbirimlerle farklı yapılar kurabilir. Yeterlilik anlamı taşıyan bu cümlelerde –Abil- biçimbirimi yeterlilik anlamını işaretlerken –DI biçimbirimi dil bilgisel zamanı işaretlemektedir.

4.5.2. Anlatısal Metinlerde –DI Biçimbirimi

Anlatısal metinlerde –DI biçimbirimi ile çekimlenmiş cümleler bilgi kipliği anlam alanlarından olan olasılık olarak etiketlenebilir.

(20) *Şair'in gazel ve rubai gibi eski tarzdaki şiirlerini bilenler, Ses'teki "ultramodern" şiirlerini okuyunca küçük dillerini yutmuş olmalıydılar* (Ayvazoğlu, 2014: 84).

(21) *Sanırım yalnızken bu anılara gömülmekten korktum...* (Sunal, 2014: 11).

(22) *Yemek, örtü, tabak, çatal-bıçak, meyve, tatlı... Genç bir çocuk için sıkıcı olmalıydı* (Sunal, 2014: 158).

(23) *Belki bu yüzden, her zaman sade bir çalışkanlıktan yana oldum; kendiliğinden ve gösterişsiz çabaları sevdim* (Mungan, 2009: 13).

(24) *Ben de, Alice'i, Harikalar Diyarı'na geçiren ayna gibi bir fotoğraf kartonunun arkasına geçmiş, eski zamanın içine girmiş olmalıydım* (Bekiroğlu, 2016b: 30).

(25) *Kuyumcu herhalde benden nefret etti* (Bekiroğlu, 2016b: 96).

Yüklemlerinde –DI biçimbirimiyle çekimlenmiş yukarıdaki (21), (23) ve (25) numaralı cümlelerde olasılık anlamı *sanırım* çekimli fiili, *belki* ve *herhalde* bağlaçlarıyla sağlanmaktadır. –mAll-(i)-DI yapısının bulunduğu (20), (22) ve (24) numaralı cümlelerde de olasılık anlamı –mAll- biçimbirimi ile işaretlenirken –DI biçimbirimi dil bilgisel zamanı işaretlemektedir. Buna göre anlatısal metinlerde –DI biçimbiriminin olasılık anlam alanını işaretleyemediği söylenebilir.

Anlatısal metinlerde bilgi kipliğinin diğer bir anlam alanı çıkarım olarak değerlendirilebilecek –DI biçimbirimiyle çekimlenmiş cümleler bulunabilir.

(26) *(İstanbul'un bittiği yerde dolmuştan indik. Karadeniz'e geldik mi diye baktım, ama göremedim.) Akşam karanlığından olmalıydı* (İsmail, 2014: 194).

(27) *(Arzu Film'le anlaşması ve gönül bağı olduğu için teklifleri reddediyordu. O döneme göre çok büyük paralar konuşuluyor, O*

hepsini geri çeviriyordu. Kaç tane senet imzaladığını bilmiyordu. Sadece “Çoktu, kolum yoruldu” diye ifade edebiliyordu.) Yani Arzu Film’den ayrılmasına imkan yoktu (Sunal, 2014: 17).

(28) *(Bir telefon geldi ve Cemal bir şey söylemeden çıktı gitti. Şimdi anlıyorum.) Demek sizi buraya davet etti (Gülsoy, 2016: 46).*

(29) *Babam telgraf gönderdi, çağırmış, anlaşılan bana yine yol göründü (Bekiroğlu, 2016b: 107).*

(30) *(Çocukluğumda, yazları Ihlamur Kasrı arkasındaki boş araziye kurulan lunaparkın yanına bir yıl bunun gibi bir çadır tiyatrosu kurulmuştu ama tutunamayıp kapanmıştı.) Bu tiyatro da onun gibi bir şey olmalıydı (Pamuk, 2016: 37).*

Yukarıdaki örneklerde çıkarım anlamının (27), (28), (29) numaralı cümlelerde *demek, yani, anlaşılan* ve *bağlam* gibi kiplik işaretleyicilerle sağlandığı söylenebilir. (26) ve (30) numaralı cümlelerde çıkarım anlamının, Türkçede bir zorunluluk, gereklilik işaretleyicisi olarak kullanılan –*mAlI* biçimbirimi tarafından edimsel olarak işaretlendiği düşünülebilir. –*DI* biçimbirimi de bu cümlelerde dil bilgisel zamanı işaretlemektedir. Bunların dışında anlatısal metinlerde –*DI* biçimbirimi ile çekimlenmiş cümleler varsayım anlamı da taşıyabilir.

(31) *Bir an için bütün bu hikâyelerin gerçek olduğunu varsaydı Settarhan (Bekiroğlu, 2016b: 237).*

Yukarıdaki örnekte varsayım anlamı *varsay-* fiili ile işaretlenmekte olup yine bu cümlede de –*DI* biçimbirimi dil bilgisel zaman işlevindedir. Bu örneklerden yola çıkarak –*DI* biçimbiriminin anlatısal metinlerde çıkarım ve varsayım anlam alanlarına yönelik bir kiplik işleve sahip olmadığı söylenebilir.

Anlatısal metinlerde –*DI* biçimbirimi ile çekimlenmiş aktarım anlamlı cümleler de bulunabilir.

(32) *Fakat İbrahim Minnetoğlu’na göre, törende bir iki şair, hikayeci, fıkıracı, üç beş dost, akraba ve Beylerbeyli birkaç hayırseverden başka kimse yoktu (Ayvazoğlu, 2014: 22).*

Bu örnekte de aktarım anlamı yine –DI biçimbirimi dışında –A göre bağlacıyla sağlanmıştır. –DI biçimbirimi dil bilgisel zaman işlevinde kullanılmıştır.

(33) *Hekimoğlu, ellerinin dosyalardaki seyahatini kesip, önüne bakarak ağır ağır konuştu* (İsamail, 2014: 49).

(34) *Derken radyo sustu bu sefer, “Ordu hakimiyeti aldı ve hükümeti destekliyor,” diye yayın başladı* (Dündar, 2012: 84).

(35) *Oyundan sonra arkadaşlarıyla Topçular’a gidip sayısız çöp şiş yediklerini, o dönem hemen bütün tiyatroların İzmir’de bir ay boyunca turne yaptıklarını, hepsinin de tıklım tıklım olduğunu büyük bir özlemle anlattı* (Sunal, 2014: 40).

(36) *Cem de tam tersi bir yönde yol aldı* (Gülsoy, 2016: 19).

(37) *Basri Bey’in gözlerindeki tereddütün tümüyle kaybolduğunu gördüm* (Ümit, 2016: 96).

Anlatısal metinlerde –DI biçimbirimi ile çekimlenmiş cümlelerde konuşurun önermede belirtilen olgu veya olayın doğrudan içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum önermelerin gerçekliğine ilişkin delil olarak kabul edilebilir ve bu cümleler kanıt kipliği olarak etiketlenebilir. Cümlelerin yüklemelerinde bulunan görme ve işitme duyularına yönelik *konus-*, *başla-*, *anlat-*, *gör-* fiilleri ve bu fiillerin –DI biçimbirimi ile çekimlenmesiyle bu örnekler duyum kipliği olarak nitelendirilebilir. Bu cümlelerde –DI biçimbirimi aynı zamanda dil bilgisel zamanı da işaretlemektedir. Ayrıca burada –DI biçimbiriminin kiplik işlevi ve dil bilgisel zaman işlevi arasındaki sınır bulanıktır. Buna göre anlatısal metinlerde –DI biçimbiriminin duyum kipliğini işaretleme işlevinin edimsel olduğu söylenebilir.

Anlatısal metinlerde –DI biçimbirimi ile çekimlenmiş cümlelerdeki, hâkim bakış açısından kaynaklanan, duyum kipliği olarak nitelenebilecek kullanımlar da edimsel kullanımlar olarak değerlendirilebilir.

(38) *Saçının bittiği yerden bir damla su kayıp kaşının kenarından gözüne ulaşıncaya kadar baktı* (Gülsoy, 2016: 32).

(39) *Sonra Yusuf’u ve diğer oğullarını düşündü. En fazla da Yusuf’a muhabbetindeki farklılığı, coşkuyu düşündü* (Bekiroğlu, 2016: 30).

- (40) *Büyükhanım ve Hacıbey'in elini öpmek için eğildiği daha ilk anda Zehra onun İsmail'e benzediğini fark etti* (Bekiroğlu, 2016b: 76).
- (41) *Etinden sıyrılmış kemikler gibi yamaçlar boyunca göçmüş topraklardan dışarı fırlamış garip biçimli ağaç köklerine dokunup ürpererek geri döndüler* (Tekin, 2002: 55).
- (42) *İçeri girmeden Asya camdaki yansımaları kontrol etti, memnuniyetsizce memelerine baktıktan sonra saçlarını düzeltti* (Şafak, 2012: 188).

-DI biçimbirimi zorunluluk anlamı olarak etiketlenebilen anlatısal metin cümlelerinde de görülebilir.

- (43) *Duvarcı ustası, hiç değilse kendi mesleği ile alakalı fıkıh hükümlerini bilmeliydi* (İsmail, 2014: 16).
- (44) *(Çocukların) Hayattan kopmamaları için gayret etmeliydim* (Sunal, 2014: 161).
- (45) *... eve varmak için ikindiden önce yola çıkmalıydı* (Bekiroğlu, 2016b: 85).
- (46) *Tezgahtarlıktan kazandığım para hiç olmazsa üniversite giriş dershanesine vereceğimi karşılamalıydı* (Pamuk, 2016: 12).
- (47) *Ortalığı karıştırmanın manası yoktu, sabırlı olmalıydım* (Ümit, 2016: 216).

Yükümlülük kipliğinin temel ayrımı koşullandırma etkenlerinin özne için dış kaynaklı olmasıdır. Yukarıdaki cümlelerde de öznenin içerisinde bulunduğu zorunluluk durumu dışsaldır. (43) – (47) numaralı cümlelerde zorunluluk anlamı – *mAll* biçimbirimi ile işaretlenirken –DI biçimbirimi bu cümlelerde dil bilgisel zamanı işaretlemektedir. Dolayısıyla anlatısal metinlerde –DI biçimbiriminin yükümlülük anlam alanlarını işaretlenmediği söylenebilir.

Anlatısal metinlerde devinim kipliği anlam alanları içerisinde değerlendirilebilecek cümlelerin yüklemeleri de –DI biçimbirimi ile çekimlenmiş olabilir.

- (48) *Şair 1950'lerin başında, Belediye Kütüphanesi'nde yaşadığı, herhalde bir kısmı kendisinden kaynaklanan problemler yüzünden Sanat Yıllığı 1950'nin anketine verdiği cevapta sıraladığı projelerden sadece birini gerçekleştirebildi (Ayvazoğlu, 2014: 274).*
- (49) *Böylece Türk kamuoyu, Kıbrıs'ta kendi Hava Kuvvetleri'nin kendi Deniz Kuvvetleri'ne ait bir gemiyi yanlışlıkla batırdığını; ancak olaydan bir yıl sonra 27 Temmuz 1975 günü Birand'ın imzasını taşıyan satırlardan öğrenebildi (Dündar, 2012: 213).*
- (50) *İstanbul'a gidişlerimden birinde hiç tanımadığım Yaşar Kemal'i bulmak istedim (Livaneli, 2016: 85).*
- (51) *Ölümün karanlık sularında kaybolmadan önce görmeliydim onu (Ural, 2011: 7).*
- (52) *Zamana yayılıp iç içe geçmiş olayları sonunda birbirine bağlayan bir kahraman olarak romanda tanrı olmayı tanısaydım (Mungan, 2009: 152).*
- (53) *Zehra tek kolunu bir sandalcı tutmuş olduğu halde atlayabildi (Bekiroğlu, 2016b: 487).*
- (54) *Rusya, İran, Belçika, Fransa, İtalya, Avusturya-Macaristan, Kuzey Almanya bayraklarını ya da yazılarını çıkarabildim (Bekiroğlu, 2016b: 35).*
- (55) *Hemen arabaya bindik ama yazıhaneden çıktıktan tam üç saat on beş dakika sonra babamın evine varabildik (Pamuk, 2016: 133).*
- (56) *Mahmut Usta hikâyeleriyle nasıl beni terbiye etmek istiyorsa, ben de hikâyemle onu rahatsız etmeliydim! (Pamuk, 2016: 37).*
- (57) *Keşke hep böyle olsaydı, keşke hürriyet için dövüşürken yanımda hep sen olsaydın (Ümit, 2016: 27).*
- (58) *Bir gece ormanda kalıp yıldızların ruhunun ağaçlara aktığını görmeliydiler (Tekin, 2002: 20).*
- (59) *Yasemin de sevgilisinin mezarına tek başına gidebilseydi (Tekin, 2002: 123).*
- (60) *Madem bitecek, bari süründürmeden sona erebilseydi (Şafak, 2012: 48).*

Devinim kipliğinin ayırt edici yönü koşullanma faktörünün eyleyiciden kaynaklanıyor olmasıdır. Yukarıdaki anlatısal metin cümlelerinden (48), (49), (53), (54) ve (55) numaralı cümleler eyleyicinin fiziksel veya zihinsel bir yeterliliğinden bahsettiği için devinim kipliğinin yeterlilik anlam alanı olarak etiketlenebilir. Bu cümlelerde yeterlilik anlamı –*Abil*- biçimbirimi ile işaretlenirken –*DI* biçimbirimi dil bilgisel zamanı işaretlemektedir. Yukarıdaki örneklerden (50), (51), (52), (56), (57), (58), (59) ve (60) numaralı cümleler de gönüllülük anlam alanını işaretlemektedir. (50) numaralı cümlede gönüllülük anlamı *iste-* sözlüksel ögesi ile işaretlenmektedir. Türkçede genel olarak zorunluluk, gereklilik işaretleyicisi olarak kullanılan –*mAll* biçimbiriminin bulunduğu (51), (56) ve (58) numaralı cümlelerde koşullanma durumu eyleyiciden kaynaklandığı için bu cümlelerde bir zorunluluktan bahsedemeyiz. Dolayısıyla bu cümlelerde –*mAll* öznenin bahsedilen olay veya olguya karşı aşırı ihtiyacını, isteğini işaretlemektedir. Bundan dolayı bu cümlelerde edimsel olarak –*mAll* biçimbiriminin gönüllülük kategorisini işaretlediği söylenebilir. (51), (56) ve (58) numaralı cümlelerde –*DI* biçimbirimi dil bilgisel zamanı işaretlemektedir. (52), (57), (59) ve (60) numaralı cümlelerde de gönüllülük anlamı –*sA* biçimbirimi ile işaretlenirken yine bu cümlelerde de –*DI* biçimbirimi dil bilgisel zamanı işaretlemektedir. Bu örnekler göz önünde bulundurularak anlatısal metinlerde –*DI* biçimbiriminin yükümlülük ve devinim kipliklerinin anlam alanlarına yönelik kiplik bir işleve sahip olmadığı söylenebilir.

4.5.3. Betimsel Metinlerde –*DI* Biçimbirimi

Betimsel metinlerde –*DI* biçimbirimiyle çekimlenmiş cümleler bulunabilir.

- (61) *Geçici koruma kimliğimi kaybettim* (Sabah, 1 Kasım 2017).
- (62) *İstanbul 1985 yılında UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'ne dört bölge olarak dâhil edildi* (Atlas, Şubat 2017).
- (63) *İstanbul Büyük Şehir Belediyesi, Fatih Belediyesi, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın projeleri birbiriyle çelişerek yapıla geldi* (Atlas, Şubat 2017).

- (64) *Nitekim 2000’li yıllardan bu yana Antalya’daki kentleşme baskısı kıyıya doğru genişlemeye başladığında, falezlerde göçük tehlikesi de baş gösterdi ve bazı alanlar bu nedenle boşaltıldı* (Atlas, Şubat 2017).
- (65) *Sırasıyla Avraların, Darginlerin ve Kumukların gösterilerini izledik* (Atlas, Şubat 2017).
- (66) *Üretim hayatına traktör ile başlayan Ferruccio Lamborghini ilk modeli 350 GT’yi 1963’te üretti ama asıl çıkışını bugün dünyanın en pahalı klasik otomobillerinden biri olan efsanevi Miura ile yaptı* (C. Traveller, Şubat 2017).

Betimsel metinlerden alınan yukarıdaki –DI biçimbirimi ile çekimlenmiş cümlelerden (61), (62), (63), (64) ve (66) numaralı cümlelerde konuşur geçmişte gerçekleşmiş bir olgu veya olaya dayalı bilgiyi sunmaktadır. (61) numaralı cümlede konuşurun olay veya olgunun içerisinde olduğu düşünülebilir ancak cümlede bildirilen durum konuşurun sonradan fark ettiği bir durumdur. Dolayısıyla bu cümlelerde –DI biçimbiriminin dil bilgisel zamanı işaretlediği söylenebilir. Ancak (65) numaralı cümlede ise konuşur geçmişte tanık olduğu bir olgu veya olayı bildirmektedir. Bu cümlede konuşurun olgu veya olaya doğrudan tanık olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca *izle-* fiili de görme duyusuna bir gönderimde bulunduğundan bu cümlede –DI biçimbiriminin hem dil bilgisel zamanı hem de kiplik işlevi işaretlediği söylenebilir. Bu cümlede –DI biçimbiriminin dil bilgisel zaman işlevi ile kiplik işlevi arasındaki sınır bulanıktır. –DI biçimbiriminin *izle-* fiiliyle birlikte cümleye bir kiplik anlam katmasından dolayı bu biçimbirimin betimsel metinlerde kiplik işlevinin edimsel olduğu düşünülebilir.

4.5.4. Çağrı İşlevli Metinlerde –DI Biçimbirimi

Çağrı işlevli metinlerde de –DI biçimbirimi ile çekimlenmiş cümleler bulunabilir.

- (67) *İktidarımız döneminde Türkiye, ekonomisini büyütürken eş zamanlı olarak sosyal dengeleri iyileştirebilen ender ülkelerden biri oldu* (AKP, 2015).

(68) *7 Haziran genel seçimlerinde oyumuzu barıştan, çözümünden, eşitlik ve demokratikleşmeden yana kullandık* (HDP, 2015).

(69) *Vakıf Emeklilik Zaman Makinası ile İzmit, Sakarya, Zonguldak, Samsun, Ankara, Kayseri, Adana, Gaziantep, Antalya, İzmir, Bolu ve İstanbul'da binlerce kişi geleceğe yolculuk etti* (Sabah, 30 Ekim 2017).

(70) *65 yıldır süren bu başarı ile Ege'nin İnci'si, Türkiye'nin İnci Holding'i olduk* (Sabah, 31 Ekim 2017).

(71) *DAP yapı İzmir'e sürprizleriyle geldi* (Sözcü, 4 Kasım 2017).

(72) *II. Etap lansman satışları başladı* (Hürriyet, 4 Kasım 2017).

Çağrı işlevli metinlerde –DI biçimbirimi ile çekimlenmiş cümlelerin dil bilgisel zamanı işaretlediği, yukarıdaki örneklerde görülmektedir. (67) – (72) numaralı cümlelerde geçmişte gerçekleşmiş bir olay ve olgu bildirilmektedir. Dolayısıyla –DI biçimbiriminin çağrı işlevli metinlerde kiplik işleve sahip olmadığı söylenebilir.

4.5.5. Kanıtlayıcı Metinlerde –DI Biçimbirimi

–DI biçimbirimiyle çekimlenmiş kanıtlayıcı metin cümleleri olasılık anlamı taşıyabilir.

(73) *Ama gene aynı dört parçanın bir heykel oluşturması ise kuşkusuz yercil bir çıkıştı* (Kahraman, 2002: 20).

(74) *Mektupla bir üniversiteye öğretim üyesi olmalıydım; belki de bir süre sonra üniversitede ders vermeye başlamalıydım* (Parla, 2011: 182).

(75) *Atay, bu başkalaşımın, mektup ve dilekçe dilinin birbirini yok etmesinden doğacağını düşündü belki de* (Parla, 2011: 186).

Yukarıda olasılık anlamı taşıyan kanıtlayıcı metin cümlelerinde olasılık anlamı bağlam, kuşkusuz belirteci, belki bağlacı ve –mAli biçimbirimi ile sağlanmaktadır. Bu cümlelerde –DI biçimbirimi ise dil bilgisel zamanı işaretlemektedir. Buna göre –DI biçimbiriminin kanıtlayıcı metinlerde bilgi kipliğinin alt anlam alanlarından olan olasılık anlam alanını işaretlemediği söylenebilir.

Bilgi kipliğinin diğer bir alt anlam alanı olan çıkarım anlamı taşıyan kanıtlayıcı metin cümleleri de –DI biçimbirimi ile çekimlenmiş olabilir.

- (76) *(Hece 100. sayısına ulaşmış. Ne güzel! Bizim dergiciliğimizde, yukarıdan beri açıklamaya çalıştığım sebeplerle 100. sayıya ulaşmak epey uzun bir yolu katetmiş olmak demektir.) Demek ki Hece kültür hayatımızda kendine bir yer buldu* (Okay, 2014: 73).
- (77) *(Ölüme karşı savaşıyordu. Belki on, belki on beş dakika sürdü, sonra durdu.) Yaşamı sona ermiş olmalıydı* (Mungan, 2003: 119).
- (78) *Medeniyet değiştiren bir toplumda modernliğin tehdit ettiği cemaatin manevi simgesi, mahrem alanın doğal uzantısı olarak görüldüğü için, yani “dış”a karşı “iç”le özdeşleştirildiğinden modernlikle ilgili endişelerin üzerinden konuşulduğu bir alan oldu kadın* (Gürbilek, 2004: 29).
- (79) *(Söz konusu tinselliğin en belirleyici yanı, şiirin, politikanın doğrudan hizmetine verilmesinin, bizzat hizmetine girdiği politik kaygılardan, bu kaygıların ön plana alınmasının getirdiği söylem basitliğinden dolayı yıpranmasına, tıkanmasına yol açmasıydı.) Bu nedenle politika kapalı araştırmalar, imgelerle, şiirin derin yapısına çekildi* (Cengiz, 2005: 17).

–DI biçimbirimi ile çekimlenmiş (76) numaralı cümlede çıkarım anlamı demek ki bağlacı ile, (77) numaralı cümlede *bağlam* ve –mAli biçimbirimi ile, (78) numaralı cümlede *bağlamla* ve (79) numaralı cümlede ise *bağlam* ve *bu nedenle* bağlacı ile sağlanmaktadır. Bu cümlelerde –DI biçimbirimi de dil bilgisel zamanı işaretlemektedir. Dolayısıyla kanıtlayıcı metinlerde –DI biçimbiriminin çıkarım anlam alanını işaretlemediği söylenebilir.

- (80) *Borcu olan bakkalın önünden geçmemek için arka sokağı kullandı* (Tazeoğlu, 2016: 108).
- (81) *Yavaşça ve gözlerini kızından ayırmadan yatağın yanındaki sandalyeye oturdu* (Tazeoğlu, 2016: 125).

- (82) *Yazarın yazmak için duyduğu, duymadığı, içinden geçirdiği, geçirmediği bütün nedenlerin bir şey anlatmadığını, ya da bunların ötesine geçmiş olduğunu söyledim* (Mungan, 2003: 47).
- (83) *... aynı zamanda bu travmanın yol açtığı cinsel belirsizleşmeye de verilmiş bir cevap olduğundan söz ettim* (Gürbilek, 2004: 69).
- (84) *Çünkü daha önce de gördük* (Gürbilek, 2004: 94).
- (85) *Bir gün yine orman kıyısında, ... elinde orada bulunan beş altı kişiye yetecek kadar meze ve rakıyla çıkıp geliverdi* (Cengiz, 2005: 29).
- (86) *Can Yücel'in kimi şiirlerinin çapaklı olduğunu, çok üretmenin, hayatla içli dışlı olmanın sorunsalını taşıdığını yazmıştık ve şiirindeki bu çapağın, şiiri çok iyi bilen şairin pek umrunda olmadığını söyledik* (Cengiz, 2005: 96).

Yukarıdaki –DI biçimbirimiyle çekimlenmiş kanıtlayıcı metin cümleleri kanıt kipliğinin duyum alt anlam alanı olarak etiketlenebilir. (80), (81), (84) ve (85) numaralı cümlelerde bir olay ya da olguyu görme, tanık olma anlamı varken, (82), (83) ve (86) numaralı cümlelerde de işitme ve tanık olma anlamı olduğu söylenebilir. Bu cümleler duyum kipliği olarak etiketlenebilir. Cümlelerin taşıdıkları kiplik anlamların fiil köklerinden ve –DI biçimbiriminden kaynaklandığı düşünülebilir. Ancak bu cümlelerde –DI biçimbirimi aynı zamanda dil bilgisel zamanı da işaretlemektedir. Burada –DI biçimbiriminin kiplik işlevi ile dil bilgisel zaman işlevi arasındaki sınır bulanıktır. Buna göre –DI biçimbiriminin görme ve işitme duyularına anlamsal olarak gönderimde bulunan fiil kökleriyle edimsel bir kiplik işlev sergilediği söylenebilir.

Kanıtlayıcı metinlerde yeterlilik ve gönüllülük anlam alanlarına giren cümleler de –DI biçimbirimiyle çekimlenmiş olabilir.

- (87) *Kendinden sonraki 1940'lı yıllarda ise ancak çok az sayıda şair, Nazım'ın şiirlerinin mirasının ağırlığından kurtulabildi* (Cengiz, 2005: 35).
- (88) *Oysa Edebiyat-ı Cedideciler "şiir-i sahih" in ne demek olduğunu anladı, ilmin ışığında "fıkr-i tahlil" yapabildi* (Parla, 2011: 55).

(89) *Kalbinde bir misafir gibi değil, bir aşk gibi kalmak istedim* (Tazeoğlu, 2016: 9).

(90) *Bana yazılmadığını bildiğim ama söylemekten çok hoşlandığım o şarkının kime yazıldığını öğrenmeliydim* (Tazeoğlu, 2016: 54).

(91) *... insanların kendilerine gökten inmiş birer mucize gibi baktıkları günleri anlatabilselerdi keşke* (Tekşen, 2013: 133).

-*Abil-DI* yapısının kullanıldığı (87) ve (88) numaralı cümlelerde yeterlilik anlamı -*Abil*- biçimbirimi ile sağlanırken -*DI* biçimbirimi dil bilgisel zamanı işaretlemektedir. (89) numaralı cümlede gönüllülük anlamı *iste-* sözlüksel ögesi ile işaretlenirken yine -*DI* biçimbirimi dil bilgisel zamanı işaretlemektedir. -*mAll-(i)-DI* yapısının bulunduğu (90) numaralı cümlede gönüllülük anlamı -*mAll* biçimbirimi ile işaretlenmektedir. Türkçede genellikle dış kaynaklı bir zorunluluk bildirmek için kullanılan -*mAll* biçimbirimi bu cümlede içsel bir zorunluluk bildirmektedir. Zorunluluğun kaynağı içsel olduğu için bu cümle gönüllülük olarak yorumlanabilir. -*Abil-sA-lAr-(i)-DI* yapısının bulunduğu (91) numaralı cümlede -*Abil*- yeterlilik, -*sA* bu yeterliliğe ilişkin istek veya dilek -*lAr* da çokluk anlamlarını işaretlemektedir. (90) ve (91) numaralı cümlelerdeki yapılarda -*DI* biçimbirimi dil bilgisel zamanı işaretlemektedir. Dolayısıyla kanıtlayıcı metinlerde -*DI* biçimbiriminin yeterlilik ve gönüllülük kipliklerini işaretleyemediği söylenebilir.

4.5.6. Türkçede -*DI* Biçimbiriminin Kiplik Görünümünün Değerlendirilmesi

Çalışmada “-*DI* biçimbiriminin kiplik bakımından görünümü nasıldır?” alt problemiyle ilgili değerlendirme şu şekildedir:

- İncelenen metinlerde -*DI* biçimbiriminin anlamsal olarak dil bilgisel zamanı işaretlemesinin yanında edimsel olarak kanıt kipliğinin duyum anlam alanını da işaretlemektedir. -*DI* biçimbiriminin duyum kipliğini işaretlediği kullanımlarda dil bilgisel zaman işleviyle arasındaki sınır net değildir.
- Türkçede edimsel olarak duyum kipliğini işaretleyen -*DI* biçimbirimi ile çekimlenen cümlelerde konuşurun olgu veya olaya doğrudan tanık olduğu veya sürecin içerisinde yer aldığı anlamı bulunmaktadır. Bu

anlam da bütün duyular için yorumlanabilir. *-DI* biçimbirimi Türkçede doğrudan bir duyuyu işaretlememekle birlikte eklendiği fiil kökünün anlamsal gönderimiyle bir duyusal ayırım söz konusu olabilir. İncelenen metinlerde *-DI* biçimbiriminin eklendiği fiil kökünün anlamsal gönderimiyle birlikte genel olarak görme, işitme ve tüm duyuları kapsayan bilinç durumunu işaretlediği söylenebilir. Bu yönüyle Türkçenin bütün duyular için tek bir işaretleyici kullandığı söylenebilir.

4.6. -mAlI Biçimbiriminin Kiplik Görünümü

-mAlI biçimbiriminin farklı metin türlerindeki kiplik görünümü şu şekildedir:

4.6.1 Açıklayıcı Metinlerde *-mAlI* Biçimbirimi

Bilgi kipliğinin çıkarım anlam alanı olarak etiketlenebilen açıklayıcı metin cümleleri *-mAlI* biçimbirimi ile çekimlenebilir.

- (1) *(Cami, ölüm tarihini 16 Şevval 718 (11 Aralık 1318) olarak kaydeder.) Ancak Zadü'l-müsafirîn adlı eserini 729'da (1329) tamamladığını ifade ettiğine göre bu tarihten sonra ölmüş olmalı (İ.A., "Hüseyin Sadat el-Gürî" maddesi, s.24).*
- (2) *İstifa etti ve danışmanlarım da bunu kaldırmış olmalılar (Hürriyet, 31 Ekim 2017).*

Konuşurun bir akıl yürütme sonucunda sadece olası bir çıkarıma ulaştığı anlamı taşıyan (1) ve (2) numaralı cümleler *-mAlI* biçimbirimi ile çekimlenmiştir. Bağlamlarından bir akıl yürütme süreci içerdiği anlaşılan bu cümlelerde *-mAlI* biçimbirimi ile konuşurun bilginin gerçekliğine ilişkin kuvvetli tutumu işaretlenmiştir.

-mAlI biçimbirimi açıklayıcı metinlerde yükümlülük kipliğinin zorunluluk anlam alanını da işaretleyebilir.

- (3) *Ben çağırdığım zaman hepsi koşarak gelmeli (Hürriyet, 30 Ekim 2017).*

- (4) *(Yasal durum) Devremülk sözleşmesi firmanın tanıtımı sonrası değil, düşünme süresi alınıp uzmana danışılıp imzalanmalı* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).
- (5) *Maliyetler azaltılmalı* (Sabah, 30 Ekim 2017).
- (6) *... hemen tüketilemeyecek balıklar ise mutlaka dondurulmalı ve buz içine konulmalı* (Sabah, 31 Ekim 2017).
- (7) *Avrupa'daki en iyi 10 kulüpten biri haline gelmemiz için Şampiyonlar Ligi'nin ana takımlarından biri olmalıyız* (Sözcü, 4 Kasım 2017).

(3) numaralı cümlede yüklemnin eyleyicisi dışındaki bir otoriteden kaynaklanan zorunluluk durumu ifade edilmektedir. (4) numaralı cümlede bir yasal duruma ilişkin yapılması gereken ifade edilmektedir. Konuşurun iradesi dışındaki bir durum olan maliyet, artması durumunda olumsuz bir etki yaratacağından eyleyen dışı bir etkidir. Dolayısıyla (5) numaralı cümlede de bu dış etkenin azaltılmasına yönelik bir zorunluluk ifade edilmektedir. (6) ve (7) numaralı cümlelerde de yine konuşurun imkân ve etkisi dışında kalan durumların olası olumsuzluklarını yaşamama adına bir zorunluluk dile getirilmekte olup bunlar da dış kaynaklı olduğundan zorunluluk anlam alanı olarak etiketlenebilir. Buna göre (3) – (7) numaralı cümlelerde koşullandırma etkenlerinin özne için dışsal veya bir otoriteden kaynaklı zorunluluk olduğunun –mAll biçimbirimi ile işaretlendiği söylenebilir.

Açıklayıcı metinlerle –mAll biçimbirimi farklı biçimbirimlerle birlikte de kullanılabilir.

- (8) *Bu önemli görev gereğince yapılabilmeli* (Sözcü, 30 Ekim 2017).
- (9) *Sanayi 4.0 stratejimizi hayata geçirirken, başlangıç noktamız ve en önem vermemiz gereken husus ise eğitim sistemimiz olmalıdır* (Sabah, 31 Ekim 2017).

Olasılık anlamı da işaretleyebilen –Abil- ve –Dir biçimbirimleriyle birlikte –mAll biçimbiriminin kullanılmasıyla yukarıdaki cümlelerin olasılık anlamı taşıdığı söylenebilir. (8) numaralı cümlede görevin gerçekleştirilebilme olasılığına ilişkin bir gereklilikten söz edilmektedir. Ancak burada özne dışı bir koşullanma veya bir otorite etkisinden ziyade öznenin beklentisi dile getirilmektedir. Dolayısıyla bu cümlede

olasılık anlamı –*Abil-* ile işaretlenirken –*mAli* biçimbiriminin de bilgisel gereklilik işaretlediği söylenebilir. (9) numaralı cümlede de olasılık anlamı –*mAli* biçimbirimi ile işaretlenirken –*Dir* biçimbirimi olasılık anlamını mutlak kesinlik yönünde olumlu etkilemektedir.

(10) *(Erdoğan) Cumhurbaşkanına hakaret eden bir partiliye genel başkanı müdahale etmeli* (Sabah, 2 Kasım 2017).

(11) *Atatürk'e uzatılan dile ortak tepki vermeliyiz* (Hürriyet, 3 Kasım 2017).

(12) *Bankalar sıkıntılı dönemde ihtiyatlı yaklaşımı bırakmalı* (Sabah, 30 Ekim 2017).

(13) *(Tekin) Türk halkı yolsuzluklara karşı bir arada durmalı* (Sözcü, 30 Ekim 2017).

(14) *Lucescu Arda'yı niye almadığını açıklamalı* (Hürriyet, 4 Kasım 2017).

–*mAli* biçimbirimiyle çekimlenmiş yukarıdaki açıklayıcı metin cümlelerinde özne dışı veya bir otorite kaynaklı koşullanma söz konusu değildir. Bu cümlelerde bağlamdan konuşurun bir olay veya olgu karşısında kuvvetli isteği ifade ettiği anlaşılmakta olup bu istek işlevi –*mAli* biçimbirimi ile işaretlenmektedir. Dolayısıyla açıklayıcı metinlerde –*mAli* biçimbiriminin edimsel olarak devinim kipliğinin alt anlam alanlarından olan gönüllülük kategorisini işaretleyebildiği söylenebilir.

4.6.2. Anlatısal Metinlerde –*mAli* Biçimbirimi

Olası bir durum ifade eden anlatısal metin cümleleri –*mAli* biçimbirimi ile çekimlenmiş olabilir.

(15) *(... ikinci çalışında bir kadın açıyor kapıyı.) Gülen Hanım olmalı* (Gülsoy, 2016: 45).

(16) *"Bu işte bir bityeniği olmalı!"* (Ural, 2011: 61).

(17) *"Hayattan iyice ümidini kesmiş olmalısın"* (Mungan, 2009: 10).

(18) *İnsanlardan tamamen ümidi kesmek böyle bir şey olmalı* (Mungan, 2009: 81).

(19) *İçeride seksen doksan yaşlarında olsa da sağlığı ve hafızası yerinde biri olmalı ve beni bekliyor olmalı* (Bekiroğlu, 2016b: 96).

(20) “*Buna dünyanın parasını vermiş olmalısın*” (Bekiroğlu, 2016b: 157).

Olası durumlardan birini belirten yukarıdaki örnek cümleler bilgi kipliğinin olasılık anlam alanı olarak etiketlenebilir. –*mAll* biçimbiriminin bu cümlelerde konuşurun olası bir duruma yönelik güçlü inancını işaretlediği söylenebilir. Olasılık parametrelerine göre konuşur bir bilgi veya inanca dair tutum belirtmediğinden bu cümleler nesnel bilgi ve orta kesinlik olarak nitelenebilir. Dolayısıyla anlatısal metinlerde –*mAll* biçimbiriminin nesnel bilgi ve orta kesinlik niteliğinde olasılık anlam alanını doğrudan işaretlediği söylenebilir.

Anlatısal metinlerde sadece olası bir durumun bildirildiği cümleler de –*mAll* biçimbirimi ile çekimlenmiş olabilir.

(21) *Sultan’ın matbuatı kontrol hastalığı düşünülürse Posta Nazırı, Saray’ın çok güvendiği bir bürokrat olmalı ...* (Dündar, 2012: 65).

(22) *Kitabı ben yazdığımı göre parayı da ben almalıyım* (Ural, 2011: 36).

(23) - *Durduğumuzda zaman kaybettiğimize göre bir yerlere yetişiyor olmalıyız* (Ural, 2011: 48).

(24) *Sonuçta bu kadar karşılıksız arzunun da bir bedeli olmalı* (Serbes, 2009: 108).

(25) ... *bunca yolu aştın geldin. Bir yükün olmalı* (Bekiroğlu, 2016: 28).

(26) *Karıncaların su içmeye inse incinmeyeceği günlerden birinde çekilmiş olmalı bu fotoğraf. (Çünkü deniz, denizden çok durgun bir göle benziyor)* (Bekiroğlu, 2016b: 43).

(27) *Pek muteber bir fedai olmalısınız. (Yoksa böyle mühim bir vazifeye vermezlerdi)* (Ümit, 2016: 213).

(28) *Armanuş söylediklerinin doğru anlaşılmadığından şüphe etmiş olmalı (ki eğilip açıklamaya çalıştı)* (Şafak, 2012: 279).

–*mAll* biçimbirimi ile çekimlenmiş yukarıdaki anlatısal metin cümleleri bilgi kipliğinin çıkarım anlam alanı olarak etiketlenebilir. Çıkarım kipliği ile olasılık kipliği arasındaki fark olasılığın durumlardan birini, çıkarımın ise sadece birini ifade etmesidir. Bu cümlelerde olası durumlardan sadece birisi anlamı *bağlam* ve *çünkü*, –*A göre* gibi bağlaçlarla belirginleşmektedir. Buna göre –*mAll* biçimbiriminin burada

çıkartım anlam alanını işaretleme işlevinin edimsel olduğu söylenebilir. Dolayısıyla –*mAll* biçimbiriminin işaretlediğı olasılık ve çıkartım anlamları arasındaki sınırın da bulanık olduğı düşünölebilir.

Anlatısal metinlerde –*mAll* biçimbirimi ile çekimlenmiş cümleler yükümlölük kipliğinin zorunluluk anlam alanı olarak etiketlenebilir.

- (29) *Bir an önce ormana gitmeliyim. (Mavi süt beni bekliyor)* (Ural, 2011: 13).
- (30) *Sen şehrin bütün çocuklarına örnek olmalısın* (Mungan, 2009: 88).
- (31) *(Ayca'n'la konuşmalıyız. Korhan Abi ile konuşup konuşmadığını öğrenmeliyiz.) Mutlaka konuşmalısın* (Serbes, 2009: 58).
- (32) *Arkadan gelecek yedi yılın tedbiri bu zamanda alınmalı* (Bekiroğlu, 2016: 166).
- (33) *Kazanın musluğu kaynak yerinden aşınmış, tamir edilmeli* (Bekiroğlu, 2016b: 471).
- (34) *Beni iyi dinle Zeliha! Burnu halkalı dul kadın görmedim senden başka. Kendinden utanmalısın* (Şafak, 2012: 283).
- (35) *Böyle vıdı vıdı huysuzlanacağına tabağına konan her lokma ete şükretmelisin* (Şafak, 2012: 91).

(29) ve (35) numaralı cümlelerde özne ya dışsal bir etken ya da bir otorite tarafından koşullandırılmaktadır. Buna göre bu cümleler zorunluluk anlam alanı olarak etiketlenebilir. Dolayısıyla anlatısal metinlerde –*mAll* biçimbiriminin zorunluluk anlam alanını doğrudan işaretlediğı söylenebilir.

Anlatısal metinlerde –*Abil-mAll* ve –*mAll-DIr* yapıları ile çekimlenmiş cümleler görölebilir.

- (36) *Yeri gelmişken Şair'in Ta'lik yazıya meraklı amatör bir hattat olduğı da kayda geçirilmelidir* (Ayvazoğlu, 2014: 65).
- (37) *Milli savunmaya inandığımız gibi Allah'a da inanabilmeliyiz* (İsmail, 2014: 45).

(38) *Romanın yapısı, dili hep bu doğa ilişkisiyle iç içe olmalıdır* (Livaneli, 2016: 73).

(39) *“Madem bunu görebiliyordun” dedi yumuşak bir sesle, “bütün ırmakların sonunda aynı denize döküldüğünü görebilmelisin”* (Bekiroğlu, 2016b: 179).

(36) - (39) numaralı cümlelerde olasılık anlamı –Abil- ve -mAlli biçimbirimleri ile sağlanırken –Diri biçimbirimi –mAlli ile işaretlenen olasılığı mutlak kesinlik yönünde olumlu etkiler.

(40) *İnsan evlenecekse Sandıklı’daki gibi düğün yapmalı* (Sunal, 2014: 178).

(41) *Şimdi size iki şey birden anlatmalıyım* (Gülsoy, 2016: 104).

(42) *Benden bir telefon numarası istemeden durmalı tren* (Ural, 2011: 42).

(43) *Mısır’ın en güzel kadını bende, diye geçirdi içinden, Mısır’ın en güzel kölesi de onda olmalı* (Bekiroğlu, 2016: 70).

(44) *Biraz ara vermeliyim, (bir ilaç alsam iyi olacak)* (Ümit, 2016: 180).

(45) *Renklerim saf, dayanıklı, parlak olmalı. Ben ölsem bile onlar kalmalı* (Bekiroğlu, 2016b: 141).

(46) *Tabi romanın nasıl başlayacağını sen daha iyi bilirsin ama kitabın, benim son sahnedeki monologlarım gibi hem içten hem de bir masal gibi olmalı* (Pamuk, 2016: 195).

Öznenin koşullanmasının içsel olduğu (40) – (46) numaralı cümleler –mAlli biçimbirimi ile çekimlenmektedir. –mAlli biçimbiriminin bu cümlelerde edimsel olarak koşullanılan olay veya olguya yönelik kuvvetli isteği işaretlediği söylenebilir. Dolayısıyla bu cümleler koşullanmanın içsel olması ve istek anlamı içerdiği için gönüllülük olarak etiketlenebilir. Buna göre –mAlli biçimbiriminin anlatısal metinlerde edimsel olarak gönüllülük anlam alanını işaretlediği söylenebilir.

4.6.3. Betimsel Metinlerde –mAlli Biçimbirimi

–mAlli biçimbirimi betimsel metinlerde de edimsel olarak gönüllülük anlam alanını işaretleyebilir.

(47) *Dağ tuttu mu gitmeliyim* (C. Taraveller, Şubat 2017).

(48) *Ama asıl kuru meyveli, antep fıstıklı, beyaz peynirli Benazio Özel Tost'u denenmeli* (C. Taraveller, Şubat 2017).

(47) ve (48) numaralı cümlelerde bir otorite, kanun, tüzük, kural vb. dış kaynaklı bir zorunluluktan ziyade sözceleyenin kendisinden kaynaklanan bir duruma yönelik aşırı isteği ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu cümlelerdeki gibi –*mAli* biçimbiriminin betimsel metinlerde gönüllülük kategorisini işaretleyebildiği görülür.

4.6.4. Çağrı İşlevli Metinlerde –*mAli* Biçimbirimi

–*mAli* biçimbiriminin çağrı işlevli metinlerde –*Dir* biçimbirimiyle birlikte kullanıldığı gözlenmektedir.

(49) *Yeni anayasa, çağdaş demokrasi anlayışını, mümkün olan en geniş mutabakatla ve demokratik yöntemlerle hazırlanmalı, geniş toplumsal kesimlerce sahiplenilmelidir* (AKP, 2015).

(50) *Sosyal politikalar, yoksulluğun ve eşitsizliğin tüm boyutlarını dikkate alarak hazırlanmalı ve uygulanmalıdır* (CHP, 2015).

(51) *Eş zamanlı olarak da terör unsurlarının istismar ettiği ekonomik ve sosyal sebeplerin ortadan kaldırılması için tedbirler hayata geçirilmelidir* (MHP, 2015).

(49) – (51) numaralı cümlelerde –*Dir* biçimbirimi olasılık durumlarının kesinlik derecelerini mutlak kesinlik yönünde olumlu etkileme işlevine benzer şekilde –*mAli* biçimbirimi ile edimsel olarak işaretlenen gönüllülük anlam alanının kesinlik, gereklilik derecesini olumlu yönde etkileyen bir işleve sahiptir. Gönüllülük anlam alanı olarak etiketlenebilecek (49) – (50) numaralı cümlelerde –*mAli-Dir* yapısının isteğin kesinliğine, gerekliliğine yönelik bir işlev gördüğü söylenebilir. Dolayısıyla çağrı işlevli metinlerde de –*mAli* biçimbiriminin edimsel olarak gönüllülük kategorisini işaretlediği söylenebilir.

4.6.5. Kanıtlayıcı Metinlerde –mAlli Biçimbirimi

Kanıtlayıcı metinlerde olasılık anlamı taşıyan cümleler –mAlli biçimbirimi ile çekimlenmiş olabilir.

(52) *Galiba Türkçe bunlar arasında en zengini değilse en zenginlerinden olmalı* (Okay, 2014: 21).

(53) *Herhalde söze dayandığı böylece öteki sanatlara kıyasla herkesin kolayca anladığını sandığı için olmalı* (Okay, 2014: 92).

(54) *Herhalde yüzlerce şiir dergisi çıkıyor olmalı Anadolu’da ve merkezde* (Ergülen, 2012: 80).

(55) *Arada bir basit şeyler yazmak rahatlatıcı olmalı* (Mungan, 2003: 88).

(56) *İzlek ve teknik olarak başkalaşım, Türkiye’nin kültürel dönüşüm sürecinde ortaya çıkan etkilenme endişesi, geç kalmışlık ve engelleme duygusuyla baş etmenin ve özgün bir üslup edinmenin aracı olarak görülmüş olmalı* (Parla, 2011: 108).

(52), (53) ve (54) numaralı cümlelerde olasılık anlamı *galiba* ve *herhalde* gibi bağlaçlarla belirginleşirken (55) ve (56) numaralı cümleleri de bir akıl yürütme süreci içermediğinden olasılık anlamı –mAlli biçimbirimi ile işaretlenmektedir. Kanıtlayıcı metinlerde –mAlli-Dir yapısı ile çekimlenmiş olasılık anlamı taşıyan cümleler de görülebilir.

(57) *Bana göre doğrusu, nazlı bir yaratık olan sanatkarı kendi dünyası içinde rahat ve hür bırakmak olmalıdır* (Okay, 2014: 92).

(58) *Kadının kalbine seslenen Poul ve Virginie’ye gelince: Sergüzeşt’te Poul ve Virginie okuyup içlenen cariye Dilber’dir; ama esas okur, esas etkilenen, Samipaşazade’nin kendisi olmalıdır* (Gürbilek, 2004: 35).

(57) ve (58) numaralı cümlelerde –mAlli olasılık anlamı işaretlerken –Dir biçimbirimi mutlak kesinlik yönünde olumlu etki yapmaktadır. Dolayısıyla kanıtlayıcı metinlerde –mAlli biçimbiriminin olasılık anlamını doğrudan işaretlediği ve öznel bilgi ile orta kesinlik olarak nitelenebileceği söylenebilir.

- (59) *Artık Mehmet Yaşın'dan bu hususta bir açıklama ya da Ahmet Erhan'dan özür dilemesini beklemiyorum, dört aydır sessiz kaldığına göre sükût ikrardan gelir diye düşünmüş olmalı* (Ergülen, 2002: 122).
- (60) *Sizin bilmeniz gerek çünkü yazılarımı siz okuyorsunuz ve okuduğunuza, okumaya devam ettiğinize göre, onlarda sağlam bir yan beslenme yolu, gereksindiğinizi karşılayan bir şey buluyor olmalısınız* (Mungan, 2003: 31).
- (61) *(Çünkü roman denen gerçeklik kurmacadır ve yazılıdır.) O halde ben bir yazarın iradesiyle vücut bulmuş olmalıyım* (Parla, 2011: 32).
- (62) *...; ama bu kaybı anlatış biçiminde İzmir Levantenlerinin gittiği ve Fransızca eğitim veren Mechitarist okulunda on yedi yaşına dek aldığı edebiyat eğitiminin etkisi olmalı. Çünkü bu okulda Fransız romantik şiirinin, başta da Lamartine'nin okunduğuna kuşku yoktur* (Parla, 2011: 65).

Kanıtlayıcı metinlerden alınmış yukarıdaki cümlelerde konuşur sadece olası bir durumu ifade etmektedir. Buna göre –mAlli biçimbirimi ile çekimlenmiş bu cümleler çıkarım kipliği olarak işaretlenebilir. Ancak bu cümlelerdeki çıkarım anlamını yansıtan zihinsel sürecin varlığı bağlamdan anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu cümlelerde –mAlli biçimbiriminin çıkarım anlamını edimsel olarak işaretlediği söylenebilir.

–mAlli biçimbirimi kanıtlayıcı metinlerde gönüllülük anlam alanını da işaretleyebilir.

- (63) *O yanıtın hoşuma gittiğini söylemeliyim* (Ergülen, 2012: 55).
- (64) *Herkes kendine kullanmak üzere küçük “Kartezyen Yöntem Üzerine Konuşma”sını hıırlamalı* (Mungan, 2003: 38).
- (65) *Senden önce ölürsem, benden sonrası için yaşamalısın sen* (Tazeoğlu, 2016: 139).
- (66) *Son olarak da Akif Damar'da bir Marksist olarak geleceğe şimdiden şöyle olsun dediği yerde hegomenik bir bakışın güçlendiğini, bireyi ve*

toplumu mutsuz kılan her şeyi eleştirdiğinde şiirsel gücün azaldığını söylemeliyiz (Cengiz, 2005: 83).

(67) *Bu türden başkalaşımların Karasu'nun dilin sıfır noktasından yeni bir ses ve dil yaratabilme amacıyla kullandığı bir teknik olduğunu diğer yapıtlarından, özellikle de Göçmüş Kediler Bahçesi'nden hatırlamalıyız (Parla, 2011: 205).*

-*mAll* biçimbirimi ile çekimlenmiş (63) – (67) numaralı cümlelerde öznenin koşullanması içsel bir istek temelli olduğundan bu cümleler gönüllülük olarak etiketlenebilir. Bu cümlelerde gönüllülük anlamı bağlamdan anlaşılmakla birlikte –*mAll* biçimbirimi ile de edimsel olarak işaretlendiği söylenebilir.

4.6.6. Türkçede -*mAll* Biçimbiriminin Kiplik Görünümünün Değerlendirilmesi

Çalışmada “-*mAll* biçimbiriminin kiplik bakımdan görünümü nasıldır?” alt problemiyle ilgili değerlendirme şu şekildedir:

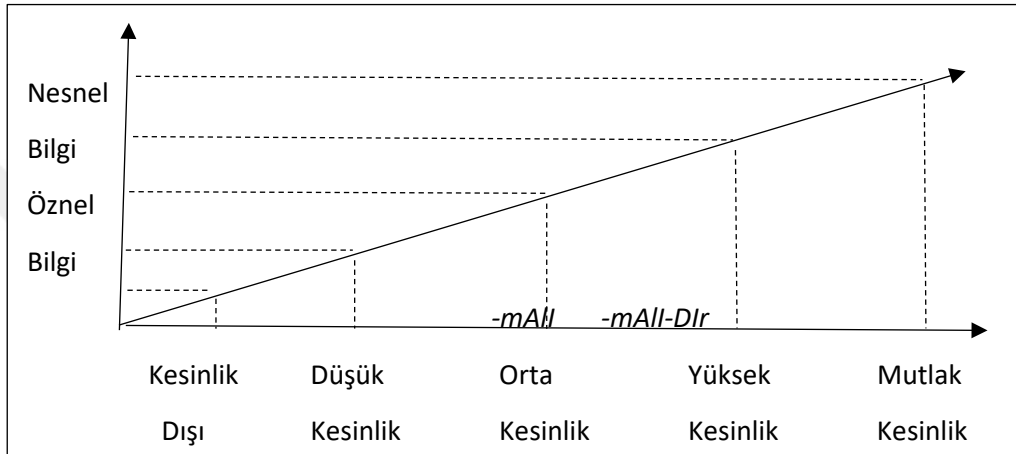
- -*mAll* biçimbiriminin Türkçede bilgi kipliğinin alt anlam alanı olan olasılık kipliğini ve yükümlülük kipliğinin alt anlam alanı olan zorunluluk kipliğini doğrudan işaretlediği söylenebilir. Geleneksel dil bilgisinde gereklilik kipi olarak ele alınan –*mAll* biçimbirimi aynı zamanda kiplik anlamları da işaretlemektedir. Dolayısıyla –*mAll* biçimbirimi hem kip hem de kiplik işaretleyen bir biçimbirimdir denilebilir.
- Türkçede farklı biçimbirimlerle veya kiplik işaretleyicilerle de doğrudan işaretlenebilen olasılık, çıkarım ve gönüllülük kipliklerinin –*mAll* biçimbirimi ile edimsel olarak işaretlendiği söylenebilir. Bu tür kullanımların bağlamdan kaynaklı ve konuşur tercihinin dayalı olduğu düşünülebilir.

-*mAll* biçimbiriminin Türkçede olasılık anlamı işaretleyebilen –*Abil-* ve –*Dir* biçimbirimleriyle birlikte kullanımları da görülebilir. –*Abil-mAll* yapılarında olasılık anlamı –*Abil-* biçimbirimi ile işaretlenirken kiplik mantığının “... olasıdır, ... gereklidir” yaklaşımından yola çıkarak –*mAll* biçimbiriminin de bilgisel gereklilik işaretlediği

söylenebilir. $-mAll-Dir$ yapısında ise olasılık anlamı $-mAll$ biçimbirimi ile işaretlenmekte ve $-Dir$ biçimbirimi de bu olasılığı mutlak kesinlik yönünde olumlu olarak etkilemektedir. $-mAll$ biçimbiriminin olasılık parametreleri üzerindeki dağılımı Şekil 9'daki gibi gösterilebilir.

Şekil 9

$-mAll$ Biçimbiriminin Olasılık Parametreleri Üzerindeki Dağılımı

$-sA$ Biçimbiriminin Kiplik Görünümü

$-sA$ biçimbiriminin farklı metin türlerindeki kiplik görünümü şu şekildedir:

4.7.1. Açıklayıcı Metinlerde $-sA$ Biçimbirimi

$-sA$ biçimbirimi açıklayıcı metinlerde gönüllülük kipliğini işaretleyebilir.

(1) *Bahçeli keşke memleket sorunlarına zaman ayırsa* (Sözcü, 1 Kasım 2017).

Bir haber metninden alınan yukarıdaki cümlede konuşurun bir isteği, dileği bildirilmektedir. İstek anlamı bu cümlede *keşke* sözlüksel ögesi ve $-sA$ biçimbirimi tarafından işaretlenmektedir. Buna göre $-sA$ biçimbiriminin açıklayıcı metinlerde doğrudan gönüllülük kategorisini işaretlediği söylenebilir.

4.7.2. Anlatısal Metinlerde –sA Biçimbirimi

–sA biçimbirimi ile çekimlenmiş cümleler anlatısal metinlerde de görülebilir.

- (2) *Gülcüm, sen de biraz kendine baksan artık* (Sunal, 2014: 95).
- (3) *Baksana ne diyeceğim, bu akşam bize gelsene* (Gülsoy, 2016: 43).
- (4) *Sırt üstü kumlara yatsam. Karıncalar dolansa parmaklarımda. Su satan bir çocuk “Abi buz!” diye bağırса kulağımın dibinde* (Ural, 2011: 12).
- (5) *Son zamanlarında bari biraz yanında olsam* (Mungan, 2009: 116).
- (6) *Bir fırt versene şu biradan* (Serbes, 2009: 74).
- (7) *Senin benden ne istediğini bir bilsem;* (Bekiroğlu, 2016b: 348).
- (8) *Hep bu ılık yorganın altında yatsam, hep bu odada kalsam, kimse bana dokunmasa, ben kimseden korunmak mecburiyetinde olmasam, bütün belalardan uzak dursam* (Ümit, 2016: 475).
- (9) *Keşke BM sözleşmesinin koruması altındaki etnik bir azınlık filan olsak* (Şafak, 2012: 100).
- (10) *Keşke mümkün olsa da bir ressamın yaptığı bütün resimlere topluca göz atabilsek...* (Tekin, 2002: 129).

–sA biçimbirimiyle çekimlenmiş (2) – (10) numaralı anlatısal metin cümlelerinin bir istek bildirdiği söylenebilir. (3) ve (6) numaralı cümlelerin yüklemelerinde –sA-n-A çekimi –sA dilek-şart, -n ikinci kişi, -A eklenmiş ünlem olarak açıklanabilir. Bu cümlelerdeki istek anlamı doğrudan –sA biçimbirimi tarafından işaretlenmektedir. Yine –sA biçimbirimi (2), (4), (5), (7), (8) numaralı cümlelerde de doğrudan istek anlamını işaretlemektedir. (9) ve (10) numaralı cümlelerde –sA biçimbirimini yanında *keşke* sözlüksel ögesi de cümlelerde istek anlamını işaretlemektedir. (10) numaralı cümlede konuşur bütün resimlerin toplu halde bulunması ile mümkün olacak olası bir duruma yönelik isteğini dile getirmektedir. Buna göre –Abil-sA yapısı ile çekimlenen bu cümlede –Abil- olasılık anlamını işaretlerken –sA istek anlamını işaretlemektedir. Dolayısıyla öznenin koşullanma etkeninin içsel olduğu (2) – (10) numaralı anlatısal metin cümlelerinde –sA biçimbirimini doğrudan gönüllülük kategorisini işaretlediği söylenebilir.

4.7.3. Kanıtlayıcı Metinlerde –sA Biçimbirimi

Kanıtlayıcı metinlerde –sA biçimbirimi ile çekimlenmiş cümleler görülebilir.

(11) *Şimdi uzansam şöyle anıların üstüne... Biraz kendimi dinlesem, biraz kendimsizliği* (Tazeoğlu, 2016: 10).

(12) *Tekrar başa dönersek, gazeteler kitap eklerinin yanı sıra edebiyat ekleri de verseler, ürünler de yayımlansa iyi olur...* (Ergülen, 2012: 19).

(13) *Ne yapsak etsek çocuğu yine bir “çocuk hali”nde şiire yeniden kazandırsak* (Ergülen, 2012: 25).

(14) *Gidip bir sebile kapansak. Bize ait olanı geri alsak* (Tekşen, 2013: 15).

Öznenin koşullanma etkeninin içsel olduğu (11) – (14) numaralı cümleler de devinim kipliğinin alt anlam alanlarından gönüllülük kipliği olarak etiketlenebilir. Bu cümlelerde istek anlamı –sA biçimbirimi ile işaretlenmektedir. Buna göre kanıtlayıcı metinlerde –sA biçimbiriminin gönüllülük kipliğini doğrudan işaretleyebildiği söylenebilir.

4.7.4. Türkçede -sA Biçimbiriminin Kiplik Görünümünün Değerlendirilmesi

Çalışmada “-sA biçimbiriminin kiplik bakımından görünümü nasıldır?” alt problemiyle ilgili değerlendirme şu şekildedir:

- İncelenen metinlerde Türkçenin geleneksel dil bilgisinde istek kipi olarak ele alınan –sA biçimbiriminin doğrudan gönüllülük kipliğini işaretlediği söylenebilir. Gönüllülük istek, dua, yalvarma, tavsiye vb. anlamlar için kapsayıcı bir kiplik kategorisidir. –sA biçimbirimi bir dil bilgisi ögesi olarak kip kategorisinin ögesidir. Ancak pek çok anlam alanını içeren gönüllülük gibi bir kiplik kategorisini de işaretlemektedir.

4.8. -(y)A Biçimbiriminin Kiplik Görünümü

-(y)A biçimbiriminin farklı metin türlerindeki kiplik görünümü şu şekildedir:

4.8.1. Türkçede -(y)A Biçimbiriminin Kiplik Görünümünün Değerlendirilmesi

İncelenen bütüncede -(y)A biçimbiriminin sadece deneme metnindeki iki cümlede kullanım örneğine rastlanmıştır. Çalışmada “-(y)A biçimbiriminin kiplik bakımdan görünümü nasıldır?” alt problemiyle ilgili değerlendirme şu şekildedir:

(1) *(Annem derdi,) mürdesengi bir bardak içinde gül yağı ile ezesin, çocuğunun gözüne öyle süresin* (Tekşen, 2013: 45).

(2) *(Söylediğin an bu karşılık beklemek olur), bilesin* (Tazeoğlu, 2016: 6).

İstek ve tavsiye anlamı taşıyan (1) ve (2) numaralı cümlelerde öznenin koşullanma etkeni içseldir. Bu cümelerde istek ve tavsiye anlamı yüklemelerindeki -(y)A biçimbirimi ile işaretlenmektedir. Buna göre -(y)A biçimbirimin doğrudan gönüllülük kipliğini işaretleyebildiği söylenebilir. Ancak bütüncede -(y)A biçimbiriminin sadece iki örnek cümlede kullanımına rastlanmış olmasından dolayı Türkçe metinlerde bu biçimbirimin kullanımının terk edilmeye başlandığı söylenebilir.

4.9. Emir (-(y)AyIm, Ø, -sXn, -(y)AlIm, -Xn, -(y)XnIz, -sXnlAr) Biçimbirimlerinin Kiplik Görünümü

Emir (-(y)AyIm, Ø, -sXn, -(y)AlIm, -Xn, -(y)XnIz, -sXnlAr) biçimbirimlerinin farklı metin türlerindeki kiplik görünümü şu şekildedir:

4.9.1. Açıklayıcı Metinlerde Emir (-(y)AyIm, Ø, -sXn, -(y)AlIm, -Xn, -(y)XnIz, -sXnlAr) Biçimbirimleri

İstek anlamı taşıyan açıklayıcı metin cümleleri emir biçimbirimleri ile çekimlenmiş olabilir.

(1) *Önce Bireysel Emeklilik Sistemi'ne (BES) otomatik katılımla ilgili bir değerlendirme ile başlayayım* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).

(2) *Devremülkü uzun vadeli bir yatırım olarak düşünün* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).

(3) *Hep böyle kalalım* (Sözcü, 30 Ekim 2017).

- (4) *Gideceğiniz yere geç kalmamak için yola daha erken çıkın* (Sözcü, 30 Ekim 2017).
- (5) *Bu notu hâkim ve savcılar okusun* (Sabah, 31 Ekim 2017).
- (6) *Galatasaray ile Çin'de Kazakistan'da maç yapalım* (Sabah, 1 Kasım 2017).
- (7) *(Muhalefet partilerine belediye çağrısı,) onlar da gerekeni yapsın* (Hürriyet, 3 Kasım 2017).
- (8) *Üretim katma değer oranında desteklensin* (Sabah, 3 Kasım 2017)
- (9) *Yerli otomobili İzmir'de üretelim* (Hürriyet 4 Kasım 2017).
- (10) *Dana kaburganın fazla yağlarını alıp tuz, kişniş tohumu, karabiber ve şeker ile tatlandırın* (BF, Ocak – Şubat 2018).
- (11) *Üzerine kurutulmuş biberi iri parçalar halinde ufalayıp serpin ve sıcak servis yapın* (Lezzet, Şubat 2018).

İstek, tavsiye, öneri anlamları taşıyan (1) – (11) numaralı açıklayıcı metin cümleleri gönüllülük anlam alanı olarak etiketlenebilir. İstek anlamı taşıyan (1) numaralı cümle $-(y)AyIm$ biçimbirimi ile çekimlenmekte ve bu biçimbirim cümlede istek anlamını doğrudan işaretlemektedir. Tavsiye anlamı taşıyan (2), (4), (10), (11) numaralı cümleler gönüllülük kipliği olarak ele alınabilir. Bu cümlelerde tavsiye anlamı $-Xn$ biçimbirimi tarafından işaretlenmektedir. (3), (6) ve (9) numaralı cümlelerde de istek anlamı $-(y)AlIm$ biçimbirimi tarafından işaretlenmektedir. Bu cümleler de gönüllülük kipi olarak ele alınabilir. Yine istek anlamı taşıyan (5), (7) ve (8) numaralı cümleler de $-sXn$ biçimbirimi ile çekimlenmekte ve bu cümleler de gönüllülük kipliği olarak ele alınabilir. Buna göre açıklayıcı metin cümlelerinde $-(y)AyIm$, $-Xn$, $-(y)AlIm$ ve $-sXn$ emir biçimbirimlerinin doğrudan gönüllülük kipliğini işaretleyebildiği söylenebilir.

4.9.2. Anlatısal Metinlerde Emir $-(y)AyIm$, $\emptyset$, $-sXn$, $-(y)AlIm$, $-Xn$, $-(y)XnIz$, $-sXnIAr$) Biçimbirimleri

Anlatısal merinlerde emir biçimbirimleriyle çekimlenmiş cümleler görülebilir.

- (12) *Ortaya yürüyelim beyler (emrini sık sık duyduğumuz için...)* (İsmail, 2014: 38).

- (13) *Bay Acıman ile görüşünüz. (Bu çocuğu alsın, çalıştırsın ve biraz para versin)* (Dündar, 2012: 77).
- (14) *“Tuvalete girin, pijamalarınızı giyin, sessiz olun, bulunduğunuz odaların kapılarını kapatın, televizyonun sesi gelmesin”* (Sunal, 2014: 56).
- (15) *(Züleyha) Getirin bana beni daha yakından, tam vurulduğum yerden gösterecek el aynalarımı* (Bekiroğlu, 2016: 85).
- (16) *(Kandilleri yanan saray bir ı ışık salkımı halinde suya döküldükten ve gece bir hayli ilerledikten sonra elmas yüzüklerin arasından el çırpı Züleyha,) hazırlasınlar Yusuf’u* (Bekiroğlu, 2016: 100).
- (17) *Adam gibi konuş lan* (Serbes, 2009: 21).
- (18) *Mızırdama da cumartesiye hazırlan!* (Mungan, 2009: 11).
- (19) *(Bu bulaşıklar yıkanıp kalkacak ortalıktan, bu kadar! Hem dikilip durma başımda, geç otur şu koltuğa,) yüzünü göreyim burada* (Mungan, 2009: 138).
- (20) *-Çek elini o domatesten!* (Ural, 2011: 104).
- (21) *Seyise söyle, Serbülend’i hazır etsin, ikindiye doğru Kuyumcu Kirkor’un kapısına getirsin* (Bekiroğlu, 2016b: 107).
- (22) *(Tertibat alın. Duvarların dibine, tümseklerin içine, kapıların arkasına... Kimse açıkta kalmasın.) Herkes kendine bir siper bulsun* (Ümit, 2016: 190).
- (23) *Düş önüme!(Buyurdu Zeliha Teyze)* (Şafak, 2012: 146).

Anlatısal metinlerden alınan (12) – (24) numaralı cümlelerde öznenin koşullanma etkeni dış bir otoritedir. Bu otorite metinlerde bağlamdan veya ünlem (!) gibi noktalama işaretlerinden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu cümleler yükümlülük kipliğinin emir anlam alanı olarak etiketlenebilir. Emir anlamı (12) numaralı cümlede –(y)AlIm biçimbirimi; (13) numaralı cümlede –XnIz biçimbirimi; (14), (15) ve (18) numaralı cümlelerde –Xn biçimbirimi; (16) numaralı cümlede –sXnIAr; (17), (20), ve (23) numaralı cümlelerde –Ø biçimbirimi; (19) numaralı cümlede –(y)AyIm biçimbirimi; (21) ve (22) numaralı cümlelerde de –sXn biçimbirimi ile işaretlenmektedir. Anlatısal metinlerdeki cümlelerde emir anlamının belirlenmesinde

bağlam ve parça üstü birimlerin belirleyici olması nedeniyle bu biçimbirimlerin emir kipliğini işaretleme işlevinin edimsel olduğu söylenebilir.

- (24) *Biz yine de gösterişli bir ahşap konak tasavvur edelim* (Ayvazoğlu, 2014: 34).
- (25) *Hasta olan, tayini çıkan, başı derde girene öteki arkadaşları omuz versin* (İsamil, 2014: 77).
- (26) *O zaman da siyaset kelimesi ile politika kelimeleri arasındaki farkı araştırınız* (İsamil, 2017: 111).
- (27) *Düşüncelerine katılmasanız bile dinleyin, tartışın, üzerinde düşünün* (Livaneli, 2016: 137).
- (28) *Bol bol gül, yağmur altında dolaş, mehtapta denizi seyret ve bol bol aşık ol dostum* (Dündar, 2012: 103).
- (29) *Bir hikaye daha anlatayım* (Sunal, 2014: 30).
- (30) *Yemeklerini yesinler, soğukta iyi alsınlar gıdalarını* (Sunal, 2014: 39).
- (31) *Bu oğlanı hiç olmazsa memur yapalım, tanıdıklar var, otobüs işletmelerinde işe sokalım* (Gülsoy, 2016: 29).
- (32) *Bu noktada unutturmayın da, bir ara size sözcük sözcük var olmak nasıl bir duygu anlatayım* (Gülsoy, 2016: 113).
- (33) *Fener bekçiliği yaptın kıyına gelsin dalgalar. Sürüler halinde gelsinler* (Ural, 2011: 17).
- (34) *(-Canım sıkılıyor) –Biraz dolaş, açılırsın* (Ural, 2011: 31).
- (35) *(Güzel bir merak hiç bırakmayınız evladım.) Bilakis yazmayı da tecrübe edin* (Ümit, 2016:2012: 36).

Öznenin koşullanma etkeninin içsel olduğu yukarıdaki cümleler de devinim kipliğinin gönüllülük anlam alanı olarak etiketlenebilir. Gönüllülük kipliği içerisinde değerlendirilebilen bu cümlelerdeki istek, tavsiye vb. anlamlar *-(y)AyIm*, *Ø*, *-sXn*, *-(y)AlIm*, *-Xn*, *-(y)XnIz*, *-sXnlAr* biçimbirimleri tarafından işaretlenmektedir. Buna göre anlatısal metinlerde emir *-(y)AyIm*, *Ø*, *-sXn*, *-(y)AlIm*, *-Xn*, *-(y)XnIz*, *-sXnlAr* biçimbirimlerinin gönüllülük kiplik kategorisini doğrudan işaretlediği söylenebilir.

4.9.3. Betimsel Metinlerde Emir $-(y)AyIm$, $\emptyset$, $-sXn$, $-(y)AlIm$, $-Xn$, $-(y)XnIz$, $-sXnIz$ Biçimbirimleri

Betimsel metinlerde emir anlamı taşıyan cümleler görülebilir.

(36) ... diyor ki: “Koşun ve treni yakalyın!” (C. Traveller, Şubat 2017).

Türkçedeki emir biçimbirimlerinden $-Xn$ ile çekimlenen fiillerin bulunduğu (36) numaralı cümlede emir anlamı bağlamdan ve ünlem işaretinden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu cümlede $-Xn$ biçimbiriminin emir kipliğini işaretleme işlevinin edimsel olduğu söylenebilir.

Betimsel metinlerde emir biçimbirimleriyle çekimlenmiş gönüllülük anlam alanı olarak etiketlenebilecek cümleler de görülebilir.

(37) *Emlakmax'ı arayınız* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).

(38) *İzmir Çiğli'de bulunan binanın mimarı proje müellifi Mimar Oktay MENENDİ'nin vefat etmiş olmasından dolayı varislerine ulaşmak istiyorum. Lütfen aşağıdaki numaradan bana ulaşın* (Sabah, 3 Kasım 2017).

(39) *Gelin bu Anadolu kıyılarının boyun eğmez vahşi direnişçilerinin, inatçı dalgalarla milyonlarca yıl süren kimi zaman dingin, kimi zaman delişmen ahbaplıklarına tanıklık edelim* (Atlas, Şubat 2017).

(40) *Bu nedenle, arktik dairede meydana gelen bu tür kıyı aşınım şekillerini şimdilik başka bir yazıya bırakalım* (Atlas, Şubat 2017).

(41) *Bolonya'nın sembolü İkiz Kuleler'den uzun Asinelli'ye çıkıp kente tepeden bakın* (C. Traveller, Şubat 2017).

$-(y)XnIz$, $-Xn$ ve $-(y)AlIm$ biçimbirimleriyle çekimlenmiş yukarıdaki örneklerin öznenin koşullanma etkeninin içsel olduğu, istek ve tavsiye anlamları taşıdığı söylenebilir. Buna göre Türkçede emir biçimbirimleri içerisinde yer alan $-(y)XnIz$, $-Xn$ ve $-(y)AlIm$ biçimbirimlerinin betimsel metinlerde gönüllülük anlam alanını doğrudan işaretlediği söylenebilir.

4.9.4. Çağrı İşlevli Metinlerde Emir $-(y)AyIm$, $\emptyset$, $-sXn$, $-(y)AlIm$, $-Xn$, $-(y)XnIz$, $-sXnIzAr$ Biçimbirimleri

Çağrı işlevli metinlerde emir anlamlı cümleler görülebilir.

(42) *Türkiye'ye doğru tam yol ileri!* (Sabah, 5 Kasım 2017).

$-\emptyset$ biçimbirimi ile çekimlenmiş bu cümlede emir anlamı bağlamdan ve kullanılan noktalama işaretinden anlaşılmaktadır. Buna göre çağrı işlevli metinlerde $-\emptyset$ biçimbiriminin edimsel olarak emir kipliğini işaretlediği söylenebilir.

(43) *Gelmeyen dostlara selam söyle, İşte biz de gireceğiz dünya evine*
(www.bursanikahşekeri.com).

(44) *Bütün dostlar buyursun düğünümüze* (www.bursanikahşekeri.com).

(45) *Tüm dostlarımızı düğünümüze çağıralım*
(www.bursanikahşekeri.com).

(46) *Geleni başımızın üstünde, Gelmeyeni gönlümüzde tutalım*
(www.bursanikahşekeri.com).

(47) *Buyurun dostlar gelin* (www.bursanikahşekeri.com).

(48) *Beraber yapalım düğünümüzü...* (www.bursanikahşekeri.com).

(49) *Gelin onların umudu olalım* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).

(50) *Siz de işlemlerinizi FKB'nin e-dönüşüm platformuna taşıyın, hızlı ve pratik şekilde yönetin, işiniz de içiniz de rahat etsin* (Sabah, 30 Ekim 2017).

(51) *Axess Mobil'i indir moduna göre takıl* (Hürriyet, 31 Ekim 2017).

(52) *İşe başlarken yol arkadaşınızı iyi seçin* (Sabah, 5 Kasım 2017).

$-\emptyset$, $-Xn$, $-(y)AlIm$ biçimbirimleri ile yüklemeleri çekimlenmiş yukarıdaki cümlelerin istek ve tavsiye anlamı taşıdığı söylenebilir. Buna göre bu cümleler devinim kipliğinin gönüllülük anlam alanı olarak etiketlenebilir. İstek ve tavsiye anlamının $-\emptyset$, $-Xn$, $-(y)AlIm$ biçimbirimlerince işaretlendiği bu cümlelerden yola çıkarak çağrı işlevli metinlerde gönüllülük kipliğinin emir biçimbirimlerince doğrudan işaretlendiği söylenebilir.

4.9.5. *Kanıtlayıcı Metinlerde Emir $-(y)AyIm$, $\emptyset$, $-sXn$, $-(y)AlIm$, $-Xn$, $-(y)XnIz$, $-sXnIAr$) Biçimbirimleri*

Kanıtlayıcı metinlerde yüklemli emir biçimbirimleri ile çekimlenmiş cümleler görülebilir.

- (53) *Batı medeniyetindeki bu olumsuz gelişmeyi bir tarafa bırakıp, daha on dokuzuncu asırda Avrupa medeniyetinin ahlak, örf ve adetlerle ilgili bahislerine karşı, kendi değerlerimizin korunmasına gelelim* (Okay, 2014: 13).
- (54) *Hayat bu işte bırak aksın, anlamı bende, utancı sende gizli kalsın* (Tazeoğlu, 2016: 51).
- (55) *Önemli değil, değerli olmayı seç* (Tazeoğlu, 2016: 64).
- (56) *Bilerek bilmeyerek, geçmişte bu mealde şeyler söylediysem gençliğime verin* (Ergülen, 2012: 23).
- (57) *(Tütsü olarak yakardı amber kabuğunu ki) Rahmet-i Rahman'a güzel kokularla uğurlansın* (Tekşen, 2013: 45).
- (58) *Sanat eleştirisinden bir örnek alalım* (Mungan, 2003: 49).
- (59) *Yaz Yağmuru'nun suyu görünce birden iradesizleşen ("Yağmur insanı nasıl kendi içine çağırıyor") genç kadını hatırlayalım burada* (Gürbilek, 2004: 102).
- (60) *..., örneğin bir estetik kategori olan şiir açısından bakarak söyleyeyim* (Kahraman, 2002: 33).
- (61) *..., günlük/gidimli dilden şairin kendinin edindiği dilin kodlarının çözülebilirliği ve estetik düzeyde yaratılabilirliği zorunluluklarını da hemen ekleyelim* (Cengiz, 2005: 127).
- (62) *(Osmanlıcayla Türkçe çoğu kez bir araya getirilir ki) aynı anda kullanılan bu iki dilin birbirinden ne denli kopuk olduğu daha iyi belirsin* (Parla, 2011: 193).

Yüklemli $-(y)AlIm$, $-sXn$, $\emptyset$, $-Xn$, $-(y)AyIm$ emir biçimbirimleriyle çekimlenmiş kanıtlayıcı metin örneklerinin istek ve tavsiye anlamı taşıdığı söylenebilir. Öznenin koşullanma etkenlerinin içsel olduğu bu cümlelerde istek ve

tavsiye anlamları $-(y)AlIm$, $-sXn$, $\emptyset$, $-Xn$, $-(y)AyIm$ emir biçimbirimleriyle doğrudan işaretlenmektedir. Dolayısıyla emir biçimbirimlerinin kanıtlayıcı metinlerde gönüllülük kipliğini doğrudan işaretlediği görülür.

4.9.6. Türkçede Emir $-(y)AyIm$, $\emptyset$, $-sXn$, $-(y)AlIm$, $-Xn$, $-(y)XnIz$, $-sXnAr$ *Biçimbirimlerinin Kiplik Görünümünün Değerlendirilmesi*

Çalışmada “Emir $-(y)AyIm$, $\emptyset$, $-sXn$, $-(y)AlIm$, $-Xn$, $-(y)XnIz$, $-sXnAr$ biçimbirimlerinin kiplik bakımdan görünümü nasıldır?” alt problemiyle ilgili değerlendirme şu şekildedir:

- İncelenen örneklerle göre Türkçede emir biçimbirimleri içerisinde ele alınan $-(y)AyIm$, $\emptyset$, $-sXn$, $-(y)AlIm$, $-Xn$, $-(y)XnIz$, $-sXnAr$ biçimbirimlerinin devinim kipliğinin gönüllülük anlam alanını doğrudan işaretlediği görülmektedir. Aynı biçimbirimlerin yükümlülük kipliğinin emir anlam alanını işaretlemesinde bağlam ve tonlama gibi diğer kiplik işaretleyicilerin belirleyici olduğu söylenebilir. Buna göre $-(y)AyIm$, $\emptyset$, $-sXn$, $-(y)AlIm$, $-Xn$, $-(y)XnIz$, $-sXnAr$ biçimbirimlerinin emir kipliğini işaretleme işlevinin edimsel olduğu düşünülebilir.

V. BÖLÜM

TARTIŞMA VE SONUÇ

Palmer'in (2001) evrensel tipolojik kiplik sınıflaması temel alınarak işlevlerine göre açıklayıcı, anlatısal, betimsel, çağrı işlevli ve kanıtlayıcı metin türlerinde eş zamanlı olarak anlamsal ve edimsel bakış açısıyla Türkçe fiil çekim eklerinin kiplik görünüşleri incelenmiştir. Bulgular bölümünde elde edilen sonuçlarla Türkçe üzerine yapılan diğer kiplik çalışmalarının sonuçları bu bölümde karşılaştırılmış ve Türkçenin kiplik özelliklerinin belirlenmesi ile bu özelliklerin dil bilgisi öğretimine yansıtılmasına yönelik sonuç ve öneriler sunulmuştur.

5.1. Türkiye Türkçesinde Bilgi Kipliği

Bilgi kipliği, Palmer'in (2001) tipolojik sınıflamasında önerme kipliği süper kategorisinin içerisinde yer alır. Bilgi kipliği, konuşurun önermenin gerçekliğine yönelik tutumunu yansıtan ifadelerini içerir. Bu ifadeler de bilgi kipliği altında olasılık kipliği, çıkarım kipliği ve varsayım kipliği olarak alt kategorilere ayrılır. Bu kiplik kategorileri arasındaki temel ifade farkının sırasıyla olası çıkarım, sadece olası çıkarım ve kabul edilebilir çıkarım olduğu söylenebilir.

Anlamsal ve edimsel bakış açısıyla açıklayıcı, anlatısal, betimsel, çağrı işlevli ve kanıtlayıcı metinler üzerinde eş zamanlı yapılan inceleme sonucunda -(A/I)r ve -(y)AcAk biçimbirimlerinin anlamsal ve edimsel olarak bilgi kipliğini işaretlediği görülmüştür. Yine -(X)yor ve -mAlI biçimbirimlerinin de edimsel olarak bilgi kipliğini işaretlediği tespit edilmiştir.

Erguvanlı Taylan, Özsoy (1993), Palmer'e (1986) göre Türkçedeki kiplik biçimleri bilgisellik ve yükümlülük-olurluk içerisinde incelemiştir. Çalışmada geniş zaman eki olarak nitelendirilen -(A/I)r biçimbiriminin özneye yönelik bir istek bildirdiği öne sürülerek -Abil- biçimbirimi ile birlikte izin ve devingenlik bildirdiği belirtilmiştir.

- (1) *(Yemek şefi) Zeytinyağı ile son dokunuşu yaptıktan sonra servis edebilirsiniz* (BF/Ocak-Şubat 2018).
- (2) *(Doğan, Birand'dan beş yaş büyüktü. Ama bu talebi gayet tabii karşıladı.) "Tabii diyebilirsiniz"* (Dündar, 2012: 227).
- (3) *Tirbuşon ve kadehleri mutfakta bulabilirsiniz* (Gülsoy, 2016: 46).
- (4) *Korkma araba gelmeden karşıya geçebilirsiniz* (Ural, 2011: 113).

-Abil-(A/I)r yapısıyla çekimlenmiş yukarıdaki cümlelerden (1) ve (2) numaralılar izin anlamı taşımaktadır. Koşullanma etkenlerinin özne için dışsal olduğu ve yükümlülük kipliği olarak etiketlenen bu cümlelerde koşullanma etkeni bağlamdan anlaşılmaktadır. Yani bu ifadelerin izin olduğunu bunları sözceleyen bir otoritenin varlığından anlarız ve bu otoritenin varlığı da -Abil-(A/I)r yapısı ile işaretlenmemektedir. Bu cümlelerde -Abil- biçimbirimi öznenin sahip olduğu içsel bir yeterliliği işaretlemektedir. Bu yeterliliğin özne tarafından sergilenebilmesi otoritenin onayına bağlıdır ve bunun için olumlu – olumsuz olmak üzere iki onay durumu söz konusudur. Bu yapıda -(A/I)r biçimbirimi de bu onay durumlarından birini işaretler. Dolayısıyla -(A/I)r biçimbirimi bu yapıda olasılık anlamını işaretlemektedir. Burada yeterlilik kipliği ile bilgi kipliği işaretleyicilerinin birlikte bir yapı oluşturarak farklı bir kiplik kategoriyi işaret ettiği görülmektedir. Bu durumda -Abil-(A/I)r yapısının birlikte izin anlamını işaretlemesi durumu eş dizimlilik veya dil bilgiselleşme açısından incelenebilir.

(3) ve (4) numaralı cümlelerde -Abil-(A/I)r yapısı olasılık bildirmektedir. Burada -Abil- biçimbirimi yeterlilik bildirirken -(A/I)r biçimbirimi yine olasılık işaretlemektedir. Ancak bağlamdan (3) numaralı cümlemin kesinlik derecesinin (4) numaralı cümleden daha düşük olduğu anlaşılmaktadır. -Abil-(A/I)r yapısından yola çıkarak bir cümlede birden fazla kiplik biçimbirimin kullanılabileceği söylenebilir.

Aslan Demir (2008) semantik derece ve edimsel özellikler temelinde isteme kipliğini 'emir, istek, rica ve yalvarma' gibi alt anlam alanlarına ayırır. Aslan Demir'e (2008: 121) göre -(A/I)r biçimbirimi isteme semantik alanı içerisinde emir, istek ve rica olmak üzere üç ayrı semantik alanı işaretleyebilmektedir. Aslan Demir'in (2008)

–(A/I)r biçimbiriminin bu işlevleriyle ilgili yorumunda dil içi ve dil dışı bağlam, zarflar ve pekiştirici diğer öğelerin önemli rolü vardır.

(5) Müşteri: *Yemek vakti gelince beni kaldırırsın*, tamam mı?

Otel görevlisi: Emredersiniz efendim (Aslan Demir, 2008: 73).

(6) [Evin hanımı kalfaya emir veriyor] “Hiç dinlemem Ali Çavuş. Onu gözüm görmesin. *Sen onu yarın bir otele götürürsün*” (Aslan Demir, 2008: 73).

(7) ... Çünkü sana birkaç senelik maziyi anlatacağım. *Dinlersin, üzülmezsin* değil mi? (Aslan Demir, 2008: 122).

(8) *Çorbayı ben yaparım. Ayşe de ekmek alır* (Aslan Demir, 2008: 122).

(9) *Pencereyi kapatır mısınız? Krş. Pencereyi kapatırsınız* (Aslan Demir, 2008: 153).

(10) Size bugün çok zahmet verdim, dedim. *Lütfen* bunu nereye götüreceğimi de *söyler misiniz* efendim (Aslan Demir, 2008: 153)?

Yukarıdaki örneklerde Aslan Demir (2008) –(A/I)r biçimbiriminin (5) ve (6) numaralı cümlelerde emir; (7), (8) numaralı cümlelerde istek ve (9), (10) numaralı cümlelerde de rica anlamını işaretlediğini belirtir. Aslan Demir’e (2008: 74) göre –(A/I)r biçimbiriminin emir bildirme işlevi ikinci kişide ortaya çıkar; diğer kişilerde emir işlevini yitirir ve fiilden beceri, varsayım, tahmin, genelleme, çıkarım vb. kiplik okumalar elde edilir. Buna göre (5) ve (6) numaralı cümlelerin yüklemindeki –(A/I)r-sIn yapısı incelendiğinde burada emir anlamı bağlamdan anlaşılacakla birlikte emrin –sXn biçimbirimi tarafından da işaretlenmiş olabileceği düşünülebilir. Yani burada –sXn ikinci kişi eki olmayabilir veya bir ekin birden fazla işlev üstlenebileceğinden yola çıkarak, aynı *gelsin* örneğindeki gibi, bu biçimbirimin de emir ve kişi işaretleme işlevini bir arada görebileceği söylenebilir. Aslan Demir’in (2008) sadece emir işlevinin ikinci kişi de görüldüğünü belirtmesi –sXn biçimbiriminin –(A/I)r-sXn yapısında emri işaretlediği düşüncesini daha kabul edilebilir kılmaktadır. Bu yapıda –(A/I)r biçimbirimi ise olasılık işaretlemektedir. Dolayısıyla –(A/I)r biçimbiriminin yükümlülük kipliği işlevi gördüğü söylenemez. (7) numaralı cümlede bulunan –(A/I)r-sXn yapısında ise bir istek anlamı vardır. İsteme semantiği içerisinde yer alan emir anlamı istek anlamından bağlam, tonlama vb. parça üstü birimlerce ayrılır. Yine

yukarıdaki açıklamadan yola çıkarak (7) numaralı cümlede de –(A/I)r biçimbiriminin olasılık işaretlediği istek anlamının da –sXn biçimbirimince işaretlendiği söylenebilir. –(A/I)r biçimbirimi teklik-çokluk birinci kişilerde *bir işe gönüllü olma, niyetlenme* vb. kiplik anlatımları kodlayabilmektedir. Bu tür kullanım, –(A/I)r ve gönüllülük kipi 1. kişiler arasında, belirli detaylarla birbirinden ayrılan semantik bir yakınlığa işaret etmektedir: *bu işi ben yaparım krş., bu işi ben yapayım* (Aslan Demir, 2008: 122). (8) numaralı cümle bu açıdan incelendiğinde konuşurun çorba yapmaya niyetinden ziyade çorba yapabilme becerisine yönelik güveni, bu işin gerçekleşeceğine yönelik tutumu söz konusudur. Yine devamında “... ekmek alır”da da konuşurun önermeye yönelik tutumu söz konusudur. Aslan Demir’in (2008) de ifade ettiği gibi *çorba yaparım krş., çorba yapayım* arasındaki anlamsal fark ortadadır. Birinde önermeye karşı tutum, diğerinde eyleyicinin koşullanma etkeninin içsel olduğu devinim kipliği söz konusudur. Dolayısıyla –(A/I)r biçimbiriminin bu kullanımlarını da bilgi kipliği içerisinde değerlendirmek gerekir. –(A/I)r biçimbiriminin rica işlevine örnek gösterilen (9) ve (10) numaralı cümlelerde de rica anlamı *lütfen* sözlüksel ögesi ve –(A/I)r-sXn yapısındaki –sXn biçimbirimince sağlanmaktadır. Benzer (2008: 250) de –(A/I)r biçimbiriminin bildirme, gereklilik, emir, istek, alışkanlık, tahmin, kesinlik ve söz verme olmak üzere sekiz farkı kipliğe sahip olduğunu ifade eder. Benzer’in (2008) bunlardan bildirme, tahmin, kesinlik ve söz verme için verdiği örnekler bilgi kipliği içerisinde değerlendirilebilir. Ancak gereklilik, emir ve istek kiplikleri için sunulan ve yüklemelerinde –(A/I)r-sXn yapısı bulunan örneklerde bu anlamların –sXn biçimbirimince işaretlenmiş olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Güçer (2010: 88) –(A/I)r biçimbiriminin anlam açısından istikrarsızlık, belirsizlik gösterdiğini, belirli bir anlamsal değerin eki olmadığı ve “isteme kipi” ya da “bilgi kipliği” tanımlarına sığmadığını ifade eder. Güçer (2010) –(A/I)r biçimbiriminin çeşitli metin türlerinden yola çıkarak işlevlerini genelleştirme, tekrar, kural koyma-yasaklama, teklifte bulunma, ricada bulunma, niyet ifade etme, tahmin ve olasılık belirtme, koşul varsayımda bulunma ve yetenek-nitelik-özellik vb. durumlar olarak belirlemiştir. Yüklemeleri –(A/I)r biçimbirimi ile çekimlenmiş örneklerin yer aldığı genelleştirme, tekrar, teklifte bulunma, niyet ifade etme, tahmin ve olasılık belirtme, koşul varsayımda bulunma, yetenek, nitelik, özellik vb. durumlar konuşurun önermenin gerçekliğine ilişkin tutumu bakımından değerlendirildiğinde

bilgi kipliği içerisinde ele alınabilir. Ayrıca $-(A/I)r-sXn$ yapısıyla yüklemelerinin çekimlendiği teklifte bulunma, ricada bulunma anlam alanlarına yönelik örneklerde de $-(A/I)r$ biçimbirimi olasılık anlamını işaretlerken teklif ve rica kaynaklı istek anlamı $-sXn$ biçimbirimi tarafından işaretlenmektedir. Dolayısıyla $-(A/I)r$ biçimbirimi belirtilen anlam alanlarında bilgi kipliği işlevini işaretlemektedir. Ancak $-Abil-(A/I)r$ yapısının izin anlamlı bağlamlarda kullanılması gibi istek temelli bağlamlarda kullanılan $-(A/I)r-sXn$ yapısı da eş dizimlilik veya dil bilgiselleşme açısından incelenebilir.

Erkman Akerson (1994) izlenirlik/izlenmezlik karşıtlığıyla fiil çekim eklerini inceler ve buna göre $-(A/I)r$ biçimbiriminin izlenirlik bildirdiğini ifade eder. Erkman Akerson'a (1994) göre $-(A/I)r$ biçimbiriminin temel işlevi görünüştür. Günay (2014) ise Türkçede $-(A/I)r$ biçimbiriminin varlıkların fiil ya da durumlarına bağlı anlam alanlarının aktarımında kullanılan bir kip eki olduğunu belirtir. Geniş zamanlı cümlelerde anlam özneye yüklem arasındaki bağ üzerine odaklanır. Öznenin varlığına, isteğine, niyetine, durumuna bağlı olarak gerçekleşen bir fiil söz konusudur. Bu bakımdan $-(A/I)r$ biçimbiriminin kiplik kategorisi içerisinde incelenmesi gerekir (Günay, 2014: 536). Günay (2014: 542) $-(A/I)r$ biçimbiriminin düşünceye dayalı metinlerde yaygın olarak bilgi kipliği ve devinim kipliği, olaya dayalı metinlerde de yükümlülük kipliğinin anlam alanlarına yönelik kullanımlarından bahseder. $-(A/I)r$ biçimbiriminin yükümlülük ve devinim anlamlarına yönelik kullanımlarının daha çok $-Abil-$ biçimbirimi ile birlikte kullanımından kaynaklandığını (1) – (4) numaralı örneklerden yola çıkarak söyleyebiliriz. Ancak $-(A/I)r$ biçimbiriminin bilgi kipliğini işaretlemesi de bu çalışmada elde edilen sonuçla benzerlik taşımaktadır. Yine bu sonuçları destekler nitelikteki bir bulgu da Uzun'a (2004) aittir. Uzun (2004: 165) $-(A/I)r$ biçimbiriminin olasılık kipi aktardığını ifade eder. Mystridou'ya (2015: 98) göre de $-(A/I)r$ ile aktarılan önermeler gelecek gönderimli olduğunda bilgisel olasılık anlamı taşımaktadır, konuşmacı ise yargısını bu biçimbirimle aktarırken genel bilgisi ve tecrübesinden yola çıkarak mantığa yakın olan bir çıkarım dile getirmektedir. Ayrıca $-(A/I)r$ dilde nesnel bilgiselliği kodlayabilir ve bu durumlarda doğruluğu her zaman geçerli olan, genel anlamlı önermelerin anlatımını sağlamaktadır.

Kerslake, Göksel (2005: 294-295) sözcelere göre kipleri beş başlık altında inceler. -(A/I)r biçimbiriminin de genelleştirme, genel kural veya ilke beyanı ile varsayım veya hipotez kiplerini ifade etmede kullanıldığını belirtir. Fakat belirtilen sözce türleri de anlamsal yönden bilgi kipliği içerisinde değerlendirilebilir. Dilden bağımsız anlamsal bir alan temelinde, dil bilgisel zaman, görünüş ve kiplik kategorilerini analiz etmek için semantik bir çerçeve geliştiren Temürcü (2007: 196) de yaptığı analiz sonucunda -(A/I)r biçimbiriminin genel geçerlik kategorileri (zamandışı, genel olgu ve genel durum) ve bilgi kipliği (olasılık) bildirdiğini ifade eder.

Çalışmada elde edilen bulgulardan birisi de -(y)AcAk biçimbiriminin anlamsal ve edimsel olarak bilgi kipliğini işaretlediğidir. Kerslake, Göksel'e (2005: 295) göre -(y)AcAk biçimbirimi gelecek dil bilgisel zamanı işaretleme veya (kiplik olarak) bir varsayım ya da daha genel bir yolda konuşma bağlamına dayalı olarak bir direktif gibi anlaşılmalıdır. Erkman Akerson'a (1994: 83) göre de -(y)AcAk biçimbiriminin öncelikli işlevi dil bilgisel zaman bildirmektir.

Benzer (2008) -(y)AcAk biçimbiriminin zaman kavramıyla birlikte bir niyet, istek anlamının öne çıktığını belirtir. Benzer'e (2008: 239) göre geleceğe yönelik olarak çeşitli duygu, düşünce ve davranışlar henüz gerçekleşmediği için konuşucu konuşma anından sonra gerçekleşecek bu vaka ya da durumunu anlatabilmek için zaman kavramını verirken baskın olarak da bir niyet istek kipliğini öne çıkarır. Bu kipliğin öne çıkmasındaki en önemli amil gelecek zamanın bilinmemesidir. Bu açıklamanın yanında geleceğin belirsizliğinden kaynaklanan olasılık durumunun da göz ardı edilmemesi gerektiği belirtilmelidir. İstek anlamı taşımayan aşağıdaki kullanımlar buna örnek gösterilebilir.

- (11) *Çalıştay 24-26 Kasım'da Antalya'da yapılacak* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).
- (12) *Ayyıldız'ın ölüm nedeni otopsi sonucu belli olacak* (Sabah, 30 Ekim 2017).
- (13) *Kamu çalışanına esnek çalışma modeli, memuru esnetip köle yapacaklar* (Sözcü, 1 Kasım 2017).

(11), (12) ve (13) numaralı cümlelerde –(y)AcAk biçimbirimi bir niyet veya istekten ziyade gelecekte bir olgu veya olayın gerçekleşme durumuna yönelik konuşurun tutumunu yansıtmaktadır. Bu tür kullanımlar da bilgi kipliği içerisinde değerlendirilir. Bunun dışında Uzun (2004: 165) –(y)AcAk biçimbiriminin bir tahmin kipi işaretlediğini belirtir. Ayrıca Torun (2013) –(y)AcAk biçimbiriminin bilgi kipliği anlam alanı içerisinde kesinlik, olasılık, tahin-olasılık, tahmin, tahmin-çıkarım, çıkarım, varsayım, gereklilik, belirsizlik işlevlerini tespit etmiştir.

Kara (2016) –(y)AcAk biçimbiriminin bilgi kipliği işlevine yönelik bulgular sunmuştur. –(y)AcAk konuşma anı sonrası gerçekleşmemiş eylemleri belirttiği için kullanılan cümleye bağlı olarak ekin zaman anlamından ziyade tahmin, olasılık, niyet, istek gibi kipsel anlamları ön plana çıkabilir (Kara, 2016: 116). ‘Konuşucunun veya yazarın, sahip olduğu bilginin gerçekliğine ilişkin tutumunu belirtmesi’ biçimindeki tanıtısal tanımları benimseyen Sargın’a (2014) göre –(y)AcAk biçimbirimi tanıtısal kodlayan dilsel düzenekler arasındadır. Sargın’a (2014: 375) göre tanıtısal kodlayan –(y)AcAk biçimbiriminin tümevarım (kanıttan yola çıkarak bir sonuca ulaşma) ve tündengelim (çıkarım sonucunda bir varsayıma ulaşma) işlevleri bulunmaktadır. Tanıtısal tanımdan da anlaşılacağı üzere bu işlevler de bilgi kipliği içerisinde değerlendirilebilir.

Bir biçimbirimin edimsel incelemesinde biçimbirimin kullanıldığı cümle içi ve cümle dışı bağlamlar, tonlama gibi parçauştü dil birimleri de göz önüne alınır. Çalışmada elde edilen bulgular neticesinde de –(X)yor biçimbiriminin edimsel olarak bilgi kipliğini işaretleyebildiği görülmüştür. Kerslake, Göksel (2005: 294) zaman/görünüş/kiplik eklerinden biri olan –(X)yor biçimbirimi ile işaretlenen bir cümlelerin doğrudan konuşmacı tarafından bilinen bir gerçeği yansıttığı için kiplik olarak nötr olduğunu ifade eder. Erkman Akerson’a (1994) göre de bu biçimbirimin asıl işlevi görünüştür. Uzun (2004: 165) ise görünüş bildiren –(X)yor ekinin olgusal kipi ile uyduğunu belirtir. Temürcü (2007: 196) de –(X)yor biçimbiriminin dolaysızlık kategorileri (eş zamanlılık, yeni bilgi ve dolaysız katılım) yanı sıra tekrarlanan olayları ifade ettiğini belirtir. Sebzecioğlu (2004) –(X)yor biçimbiriminin cümlelerin kipi üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olmadığını ifade ederek bu biçimbirimin iki özelliğinin belirgin olduğunu söyler. Buna göre –(X)yor biçimbirimi

sürerlilik bildiren görünüş kategorisi içerisinde yer alır ve –(X)yor bir zaman ögesi değil, çok daha başka kipteki tümcelerinde yer alabilen bir görünüş ögesidir (Sebzecioğlu, 2004: 32).

Karabağ (2000), Taylan ve Özsoy'un (1993) kiplik sınıflamasından yola çıkarak Türkçe cümle ve diyaloglarda ağırlıkla edimsel bakış açısıyla yaptığı kiplik incelemesi sonucunda –(X)yor biçimbiriminin bilgisellik aktardığını belirtir. Kara'ya (2016: 116) göre bilgi vermek amacıyla genel geçer olay veya durumların ifadeleştirilmesinde de kullanılabilen –(X)yor biçimbiriminin “İstanbul Boğazı Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlıyor” gibi bir cümlede kipsel değeri öne çıkar. Benzer (2008: 217) de –(X)yor biçimbiriminin bildirme, belirsizlik, emir ve alışkanlık olmak üzere dört farklı türde kipliğe sahip olduğunu belirtir. Bu bulgulardan –(X)yor biçimbiriminin bildirme, belirsizlik ve alışkanlık kiplik işlevleri edimsel olarak bilgi kipliği içerisinde değerlendirilebilir. Ancak emir işlevine yönelik “Kapını kapatıp yatıyorsun (Benzer, 2018: 217)” örneğinde emir anlamı –(X)yor biçimbirimi ile değil daha çok bağlam, tonlama gibi parçaüstü dil birimleri ile sağlanmaktadır.

Bilgi kipliğine ilişkin çalışmada elde edilen diğer bir edimsel bulgu da –mAlli biçimbirimine yöneliktir. Türkçede anlam bilimsel olarak gereklilik ve zorunluluk anlamlarını işaretleyen –mAlli biçimbiriminin bilgi kipliğine yönelik kullanımları da görülebilir. Kocaman (1990) Türkçede eklerin tek işlevinin olmadığından dolayı –mAlli biçimbirimi ile gereklilik dışında anlamların (olasılık, tahmin, emir, yasaklama) da ifade edilebileceğini belirtir. Kerslake Göksel (2005: 295) de –mAlli biçimbirimini bir olayın veya durumun meydana gelme gerekliliği veya olasılığı ile ilgili bir durum işaretleyicisi olarak tanımlar. İkili örnekler üzerinden yükümlülük ve bilgi anlamları arasındaki belirsizlik kaynağına odaklandığı çalışmasında Erk Emeksiz (2009) “Emrah hasta olmalı” gibi bilgi kullanımlarını inceler. Erk Emeksiz'e (2009: 85) göre eyleyen/eyleme yönlendirilen olarak işaretlenmiş öznelerle kiplik cümleler sadece bilgi kipliği olarak yorumlanır. Türkçedeki tanıtıcılık işaretleyicileri arasında Sargın (2014: 375) –mAlli biçimbiriminin tümevarım işlevi taşıdığını belirtir. Mystridou (2015: 93) ise –mAlli biçimbiriminin bilgisellik kipliği içerisinde somut gözlenebilen belirtilerden hareketle meydana getirilen tek olası çıkarım anlamını taşıdığını ifade eder. Yükümlülük kipliğinin temel özelliklerinden birisi de yükümlülük ifadelerinin

içsel olarak gelecek anlamı taşımasıdır. Dolayısıyla –mAlli biçimbiriminin gelecek anlamı içermeyen kullanımları bilgi kipliği olarak yorumlanabilir.

İncelenen metinlerden elde edilen bulgulara göre olasılık kipliği Türkçede –(A/I)r ve –(y)AcAk biçimbirimlerince anlamsal ve edimsel olarak işaretlenmektedir. Aynı kategori –(X)yor ve –mAlli biçimbirimleriyle de edimsel olarak işaretlenmektedir. Ancak bu biçimbirimlerin işaretledikleri olasılık anlamları arasında bir derece farkı sezilenmektedir.

(14) *İnsanlarda tamamen ümidi kesmek böyle bir şey olmalı* (Mungan, 2009: 81).

(15) *(... ikinci çalışında bir kadın açıyor kapıyı.) Gülen Hanım olmalı* (Gülsoy, 2016: 45).

(16) *(CHP lideri) Burak Akbay hakkında yeni suç icat ediliyor* (Sözcü, 1 Kasım 2017).

(17) *Hadislerde de vatan ve mevtın kelimeleri uzun veya kısa süreyle yerleşilen mekânı anlatır* (İ.A., “Vatan” maddesi, s.563).

(18) *Tepsinin altında biriken hindi suyu biraz yağlı olmakla birlikte çorbalara çok yakışır* (Lezzet / Şubat 2018).

(19) *Çalıştay 24-26 Kasım’da Antalya’da yapılacak* (Hürriyet, 30 Ekim 2017).

(20) *Ayyıldız’ın ölüm nedeni otopsi sonucu belli olacak* (Sabah, 30 Ekim 2017).

Yukarıda örneklenen (14) – (20) numaralı cümlelerde bildirilen olasılık anlamının dereceleri farklıdır. Bu tür kullanımlarda biçimbirimlerin işaretledikleri anlam alanlarının belirginleştirilmesi için farklı parametreler kullanılabilir. Bir parametre oluşturma adına Lyons’un (1977) bilgi kipliği türleri olarak ifade ettiği nesnel bilgi – öznel bilgi ayrımı ile Rubin’in (2010) olasılık skalası birer parametre ölçütü olarak kullanılabilir ve buna Bilgi Kipliği Olasılık Parametreleri denilebilir. Bu parametrenin birimleri dikey yönde nesnel bilgi – öznel bilgi; yatay yönde de kesinlik dışı – mutlak kesinlik olarak yerleştirilebilir.

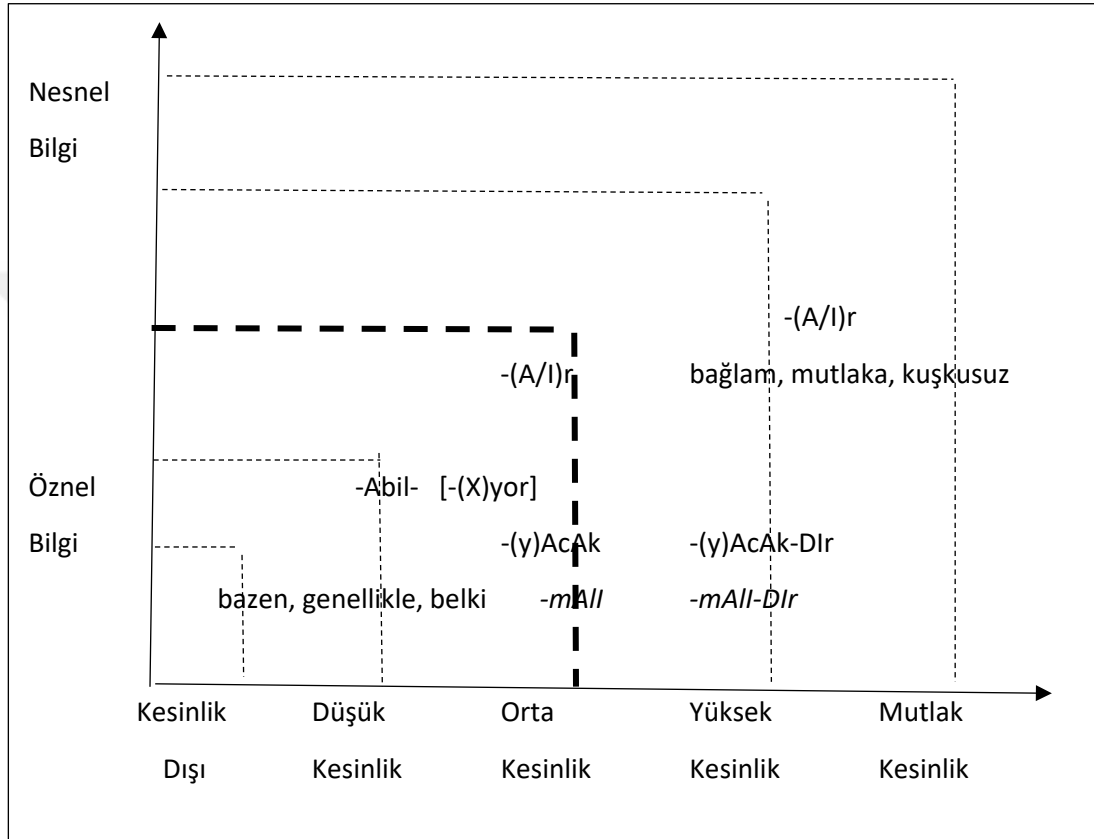
Nuyts (2006: 13) çoğu yazarın formal bir tanımı olmadan öznel ve nesnel kavramlarını sezgisel bir şekilde kullandığını ifade eder ve Lyons'un bu ayrımını (1977: 797) şu şekilde özetler: Nesnel bilgi kipliği, değerlendirilen durumun doğru olup olmadığını nesnel olarak bir ölçme şansı ifade ederken, öznel bilgi kipliği durumun gerçekliği hakkında salt öznel bir tahminde bulunur. Önerme içeriği için duygusal tutumu veya alıcının bilişi, öznel kiplik ifade eder. Öznel ihtiyaç, kişisel ilgi, duygular kişisel değerlendirme anlamlarını işaretler. Nesnel kiplik ayrımları, göndericinin kendi durumundan bağımsız olarak bir önermenin içeriğinin inanırılığı, gerekliliği veya arzu edilirliliğinin değerlendirmelerini sunar (Johanson, 2014: 20). Lyons'a (1977: 805-808) göre öznel bilgi kipliği nesnel bilgi kipliğinden daha temel görünür ve öznel kiplik her zaman nesnel kiplikten daha geniş kapsama sahiptir; basit bir sözce tek bir öznel bilgi kipliğinden fazlasını içermez.

BKOP birimlerinden yatay ekseninde yer alan kesinlik dışılık – mutlak kesinlik Rubin (2010) tarafından kullanılan olasılık skalasındaki birimleri içerir. Bu skalada tereddütlü bilgi için kesinlik dışı; uzak olasılık için düşük kesinlik; ortalama bir ihtimal, muhtemel bir şans için orta kesinlik; sabit bilgiler için yüksek kesinlik ve inanç güvence gibi tartışmasız bilgiler için mutlak kesinlik birimleri kullanılır. Olasılık dereceleri veya olasılık bildiren anlam alanları arasındaki soyut sınırın görsel bir halde sunularak konunun somutlaştırılması açısından BKOP etkili olabilir. Ancak Şekil 10'da da görüleceği üzere biçimbirimlerin işaretlediği olasılık anlam alanlarının somutlaştırılması konusundaki etkisi anlam alanları arasındaki sınırların netleştirilmesi konusunda yetersiz kalmaktadır. Gerek olasılık anlam alanları arasındaki sınırın gerekse de biçimbirimlerin zaman, görünüş, kiplik işlevleri arasındaki sınırların netleştirilmesi açısından geleneksel mantık yaklaşımlarına alternatif olan bulanık mantık modelleri etkili olabilir. Bulanık mantık, insanların tecrübelerinden, verilerinden yararlanarak, elde ettiği değerleri belirli algoritmalar ile işleyip, oluşturacağı her bir kurala bağlı olarak belirli matematiksel fonksiyonların yardımı ile sonuç değerlerinin çıkarılmasıdır (Keskenler, Keskenler: 2017: 3). Daha çok bilgisayar bilimi, mekatronik gibi alanlarda kullanılan bulanık mantık dil bilimsel çalışmalarda edimsel bakış açısı ile yapılan incelemelerde net bir şekilde açıklanamayan işlevlerin sayısal değerlerle ifade edilerek belirginleştirilmesine yardımcı olabilir. Kiplik çalışmalarında da bulanık mantık kural tabanıyla bulanık

girdi parametrelerinden bir çıktı değeri elde ederek iki olasılık anlamı arasındaki sınır daha somut hale getirilebilir.

Şekil 10

Bilgi Kipliği Olasılık Parametreleri

5.2. Türkiye Türkçesinde Kanıt Kipliği

Palmer'in (2001) tipolojik sınıflamasında bilgi kipliği ile birlikte önerme kipliği içerisinde yer alan kanıt kipliği, önermenin gerçeklik durumunun delilinin belirtilmesiyle ilgilidir. Birbirine yakın anlamlı görülen çıkarım ve kanıt arasındaki farkın, çıkarımın birtakım kanıtlardan yola çıkarak önermeye yönelik tutumum ifadesi, kanıtın ise önermenin delilini belirtmesi olduğu söylenebilir. Kanıt kipliği aktarım ve duyum kipliği olmak üzere iki alt kategoriden oluşur. Aktarım kipliğinde konuşur açıklanan durumu doğrudan tanık olan veya olmayandan duyduğunu ya da sözlü tarihin bir parçası olduğunu iddia eder. Buna göre aktarım kipliği kendi içinde sırasıyla

aktarım(2), aktarım(3) ve aktarım(Gen.) olarak sınıflandırılır. Duyum kipliği ise doğrudan duyu organlarıyla algılanan delilleri içerir.

Anlamsal ve edimsel bakış açısıyla açıklayıcı, anlatısal, betimsel, çağrı işlevli ve kanıtlayıcı metinler üzerinde eş zamanlı yapılan inceleme sonucunda –mXş biçimbiriminin anlamsal ve edimsel olarak kanıt kipliğini işaretlediği görülmüştür. Yine –(X)yor ve -DI biçimbirimlerinin de edimsel olarak kanıt kipliğini işaretlediği tespit edilmiştir.

Kiplik kategorilerinden bilgi kipliği ve bilgi kipliği içerisinde de kanıt kipliğine odaklanan Aksu Koç (1988:204-206) Türkçede görünüş ve kiplik kategorilerinin zaman kategorisine göre daha temel olduğu ve Türkçenin kanıt sistemine sahip bir dil olduğunu vurgular. Aksu Koç’a (1986) göre –mXş biçimbirimi “kanıtın değerlendirilmesi, rivayet, hazırlıklı olmayan zihin için yeni bir duruma işaret etme” gibi kiplik işlevlere sahiptir. Slobin, Aksu Koç (1986) da –mXş biçimbiriminin “çıkartım, aktarım, hayret” gibi kanıta dayalılık işlevlerini ön plana çıkarır. Erguvanlı Taylan (2000) da –mXş biçimbiriminin kanıta dayalılık kipini işaretleyen biçimbirimlerden biri olduğunu belirtir. –mXş biçimbirimi Karabağ’a (2000) göre de bilgisellik anlamı aktaran biçimbirimlerdendir. Uzun (2004: 165) da –mXş biçimbiriminin kiplik işlevini rivayet olarak belirtir. Kerslake, Göksel (2005:295) –mXş biçimbirimi dolaylı olarak edinilen bilgiye dayanan bir ifade işaretleyicisi olarak ele alır. Benzer (2008: 191) –mXş biçimbiriminin kullanıldığı cümlelerin taşıdığı anlamlardan yola çıkarak bildirme, küçümseme, belirsizlik, kanıt, sonradan farkına varma, şaşırma, övünme, tanık olmama, şüphe, söylenti biçiminde on ayrı kiplik anlam belirler. Demir’e (2012: 97) göre Türkçede bilginin kaynağı, fiil köklerinde –mXş biçimbirimi ile işaretlenir. Bu biçimbirim bilginin doğrudan değil, görme, işitme, çıkartımda bulunma, farkına varma, varsayma, koklama, dokunma, tadına bakma gibi farklı biçimlerde ortaya çıkabilen yollarla dolaylı olarak elde edildiği anlamını verir. Arslan ve diğer. (2014: 167) çıkarımsal ve aktarımsal olarak dolaylı kanıttan bahseder. Buna göre konuşmacının bilgiye çıkartım yoluyla ulaştığını gösteren çıkarımsal kanıt –mXş biçimbirimi ile işaretlenir. Bu kullanım esas olarak geçmişte meydana gelmiş bir olay değerlendirme zamanında bir sonuç durumu olarak ortaya çıktığında kullanılır. Konuşmacının durumla ilgili bilgiye söylenti yoluyla, yani

bir başka konuşurun dilsel aktarımına erişebildiğini ifade eder. Kahraman, Bosnalı (2017) Türkçede farklı kategorilerin sınırlı sayıdaki biçimbirimlerle işaretlediği kanıtsallığın dil bilgiselleşerek büyük ölçüde zorunlu kategori olduğunu belirtmiş ve –mXş biçimbiriminin dolaylı aktarım işlevini yerine getirdiğini ifade etmiştir. Kanıtı ayrı bir dil kategorisi olarak ele alan Johanson (2003) bilgi kaynağının belirlenmesini dolaylılık için bir kriter kabul etmez ve –mXş biçimbiriminin söylenti (hearsay), çıkarım (inference) ve algı (perception) işlevleri olduğunu dile getirir.

Türkçede kanıt işlevine yönelik yukarıdaki çalışmaların –mXş biçimbirimi için ortak olarak vurguladığı dolaylılık veya aktarım anlamı işaretleme işlevi bu çalışmada elde edilen sonuçlarla uyumaktadır. Ancak –mXş biçimbirimi için Slobin, Aksu Koç (1986), Johanson (2003), Demir (2012) ve Arslan ve diğer. (2017) tarafından belirtilen çıkarım işlevi kanıtın önermenin gerçekliğine ilişkin delili belirtmesi açısından değerlendirilmelidir.

- (1) *(Ali arıyor: “Anne kâğıt oynayalım mı?”) Belli ki çok sıkılmış, bunalmış* (Sunal, 2014: 101).
- (2) *(Cemal’in durgunluğu, parasızlığı, tuhafılığı, hatta karısı hakkındaki söyledikleri ...) Demek ki hepsi kendi hastalığı nedeniyle söylediği yalanlarmış* (Gülsoy, 2016: 47).
- (3) *(...)Tamam işte, o zaman sana utangaçlık bulaşmış... Kendin için hiçbir şey istemez olmuştun* (Tekin, 2002: 166).
- (4) *Yılmaz’ın kardeşi Sinan Sağlam; “ Eşi ablamı 15 gün önce uyurken 8 yerinden bıçaklayıp, banka şifrelerini aldıktan sonra da bankaya gidip hesaplarını boşaltmış”* (Sabah, 30 Ekim 2017).

(1) ve (2) numaralı cümlelerin yüklemeleri –mXş biçimbirimi ile çekimlenmiş olup bu cümlelerde çıkarım anlamı bulunmaktadır. Bu cümlelerde –mXş biçimbirimi ne bir önermenin gerçekliğine ilişkin delil işaretlemekte ne de bir takım kanıtlardan yola çıkarak bir çıkarımı işaretlemektedir. Bu cümlelerde çıkarım anlamı *belli ki, demek ki* gibi bağlaçlarla işaretlenmektedir. (3) numaralı cümlede de çıkarım anlamı bağlamdan anlaşılmaktadır. Çıkarımın bir tutum ifadesi olmasından yola çıkarak –

mXş biçimbirimin kiplik açıdan böyle bir işlevi olamadığını söyleyebiliriz. Bu cümlelerde –mXş biçimbirimi daha çok görünüş ve zaman işlevinde kullanılmaktadır.

Johanson (2003: 275) “İyi çalışıyormuş” örneğinden yola çıkarak algı (perception) kullanımında, dolaylı anlatımın olay ya da duruma dönüşmüş etkisinin, apaçık görünür veya duyulardan biri aracılığıyla yakalandığını ve alıcının aklında böylece açık hale geldiğini ifade eder. Johanson’a (2003) göre bu kullanım aktarım ve çıkarımsal anlamlardan türetilmiş olamaz veya “birinci el olmayan bilgi” altına yerleştirilemez. Buna göre öncelikli işlevi konuşurun bilgisinin yabancı kaynağını ifade etmek olan “konuşurun birinci el olmayan ve birinci el bilgisi” arasındaki kanıt şeması ayrımı içerisine yerleştirilemez (Johanson, 2003: 275). Ancak –mXş biçimbiriminin (4) numaralı örnekte görüldüğü gibi birinci el olmayan bilgiyi işaretleyebilme işlevinin olduğu da görülmektedir. Johanson’un (2003) örneğindeki algısal durumun –(X)yor-mXş yapısında –(X)yor biçimbiriminden de kaynaklandığı düşünülebilir. Burada –(X)yor biçimbirimin edimsel olarak duyum işaretleyerek –mXş biçimbiriminin de sonradan bir durumu fark etme işlevini işaretlediği düşünülebilir. Bu çalışmada –(X)yor biçimbiriminin görünüş işlevi yanında edimsel olarak kanıt kipliği içerisinde yer alan duyum kipliğini işaretlediği yönünde bulgular elde edilmiştir. Ancak –(X)yor biçimbiriminin görünüş işlevi ile kiplik işlevi arasındaki sınır net değildir.

Kerslake, Göksel’e (2005: 294) göre kiplik olarak nötr olan –(X)yor biçimbiriminin, Benzer’e (2008: 217) göre de bildirme, belirsizlik, emir, alışkanlık olmak üzere dört farklı kiplik işlevi vardır. Bu çalışmada elde edilen bulgulara paralel olarak Sargın (2014: 375) da –(X)yor biçimbiriminin duyusal kanıt (doğrudan tanık olarak edinilen bilgi) işlevine sahip olduğunu belirtir.

Palmer (2001) doğrudan duyu organlarıyla elde edilen kanıtı duyum kategorisi içerisinde ele alır. Palmer’e (2001: 43) göre dillerde duyum kipliğini işaretleme durumu için üç olasılık vardır: (i) tek bir işaretleyici (duyum), (ii) bir görme işaretleyicisi ve diğer duyular için başka bir işaretleyici (görsel görsel olmayan karşıtlığı) ve (iii) işitme ve görme işaretleyicileri. Çalışmada elde edilen bulgulara göre –DI biçimbiriminin anlamsal olarak dil bilgisel zamanı işaretlemesinin yanında

edimsel olarak duyum kipliğini de işaretlediği tespit edilmiştir. Aksu Koç (1988: 206) –DI biçimbirimi için konuşurun birinci elden bir bilgiyi ifade edebildiği sonucunu vurgular. Erguvanlı Taylan’a (1997) göre –DI biçimbirimi konuşurun olaya doğrudan ya da dolaylı ilişkisini göstermesi bakımından kiplik işleve sahiptir. Yine alanyazında bilgi kaynağı bakımından –DI biçimbiriminin dolaysız (Kahraman, Bostanlı, 2017), doğrudan tanık olunan (Sargın, 2014) ve doğrudan algı (Arslan vd., 2014) kanıtsal işlevleri ön plana çıkmaktadır. Önermenin gerçeklik durumunun delilini belirtmesi açısından –DI biçimbirimi değerlendirildiğinde bu biçimbirimin doğrudan herhangi bir duyu organını belirtmediği sonucuna ulaşılabilir. Ancak bu biçimbirimin kullanıldığı cümlelerde edimsel okumalarla duyu organları belirlenebilmektedir. –DI biçimbirimi zaman işlevinin yanında konuşurun olaya doğrudan tanık olduğu yönünde kiplik bir anlamı da işaretlemektedir. Fakat –DI biçimbiriminin bu kullanımlarda zaman ve kiplik işlevi arasındaki sınır net değildir.

Ayrıca dillerde de duyum kipliğini işaretlemeye yönelik olası durumlardan “tek bir işaretleyici (duyum)” durumu Türkçe için geçerlidir. Çünkü duyum anlamı taşıyan cümlelerde –DI biçimbirimi bütün duyular için kullanılmakta konuşurun kullandığı duyu diğer sözlüksel veya bağlamsal öğeler yoluyla anlaşılmaktadır.

5.3. Türkiye Türkçesinde Yükümlülük Kipliği

Yükümlülük kipliği anlamsal olarak fiziksel ve zihinsel dış koşullara bağlıdır (Kiefer, 1997:241). Bilgi kipliği önermenin doğruluğu ile ilgiliyken yükümlülük kipliği eylemin olasılığı ve gerekliliği ile ilgilidir. İki kiplik türü arasındaki diğer bir fark da yükümlülük kipliğinin içsel olarak gelecek anlamı taşımasıdır. Yani yükümlülük anlamı taşıyan ifadeler sözceleme anının sonrasına yöneliktir.

Palmer’in (2001) tipolojisinde eylem kipliği süper kategorisi içerisinde yer alan yükümlülük kipliğinde koşullandırma etkenlerinin özne olarak belirtilen kişi için dışsal olması ve genel olarak bir çeşit otoriteye bağlı olması temel noktadır. Burada otorite bir kişi veya varlık olabileceği gibi sosyal kurallar, kanunlar ve normlar da olabilir. Genelde izin ve zorunluluk temelli incelenen yükümlülük kipliğini Palmer (2001) izin, zorunluluk ve emir alt kategorilerine ayırır. Bu bağlamda anlamsal ve edimsel bakış açısıyla açıklayıcı, anlatısal, betimsel, çağrı işlevli ve kanıtlayıcı

metinler üzerinde eş zamanlı yapılan inceleme sonucunda Türkçede yükümlülük kipliğinin –mAll biçimbirimi ile doğrudan işaretlendiği tespit edilmiştir. Ayrıca –(y)AcAk ve emir -(y)AyIm, Ø, -sXn, -(y)AlIm, -Xn, -(y)XnIz, -sXnIAr) biçimbirimlerinin edimsel olarak yükümlülük kipliği işaretlediği görülmüştür.

–mAll biçimbirimi bir olayın veya durumun meydana gelme olasılığı ve gerekliliği ile ilgili ifadelerde kullanılır (Kerslake, Göksel, 2005: 295). Aslan Demir’e (2008: 123) göre –mAll biçimbiriminin morfosemantik içeriği gereklilik ve zorunluluk kategorilerinin yanı sıra tahmin, çıkarım, istek, emir vb.nin ifadesi için de elverişlidir. –mAll kiplik biçimbirimi zorunluluktan arzuya bütün yükümlülük kavramlarda tüm yorumları sağladığı için çok anlamlıdır (Erk Emeksiz, 2009: 85). Çetin’e (2011: 64) göre Türkçede asıl morfolojik gereklilik işaretleyicisi –mAll’dır. –mAll temelde gereklilik ve yüksek gereklilik (zorunluluk) işaretlemekle birlikte bağlam, konuşur, alıcı, dil bilgisel özne, sözlüksel özne ilişkisine, kiplik zarflar ile kiplik sözlere ve mI, ne gibi soru sözcüklerine bağlı olarak istek, emir, tavsiye, tahmin-ihtimal, çıkarım, sitem, kararsızlık-tereddüt, uyarı, alay, küçümseme-beğenmeme, pişmanlık-üzüntü, telkin, çaresizlik, yüksek gereklilik (zorunluluk) gibi başka kiplik anlamlar da ifade etmektedir. Corcu’ya (2006: 1) göre –mAll biçimbiriminin anlam içeriklerini betimleyen bir kipsel alan sınırı bulunmaz.

Corcu (2005: 3) zorunluluk anlatımı için Türkçe dil bilgisel tek zorunluluk belirtisi olan –mAll biçimbiriminin işaretlediği zorunluluk kipliğinde zorunluluğu doğuran temel yaptırım türü belirginleşmemiştir. –mAll zorunluluk içinde tanımlanan farklı derecelerde zorunluluğu (zorunluluk ve gereklilik) anlatmakta kullanılır (Corcu, 2005: 3). Zorunluluk ve gereklilik arasındaki temel fark zorunluluğun güçlü bir eyleyici güç belirtmesidir. Gereklilik durumunda ise güçlü bir eyleyici söz konusu değildir. Zorunluluk durumunda bir yaptırım söz konusuysa gereklilik durumunda bir yaptırım meydana gelmez hatta eyleyen eylemi gerçekleştirmezse bu bir seçimdir. Böylece konuşur tarafından ifade edilen gerekliliğin gücü eylemi gerekli, mecburi veya zorunlu yapan yaptırımın gücüne bağlıdır (Corcu, 2003: 71).

Yükümlülük kipliğinin anlamsal doğası başta da belirtildiği üzere eylemin gerçekleşmesine yönelik olasılık ve gereklilik ifadesi ile içsel bir gelecek anlamı

taşımasıdır. Aşağıdaki cümlelerde de bu durum açıkça görülebilir. Dolayısıyla –mAll biçimbiriminin Türkçede doğrudan yükümlülük kipliğini işaretlediği söylenebilir.

- (1) *Maliyetler azaltılmalı* (Sabah, 30 Ekim 2017).
- (2) *Avrupa'daki en iyi 10 kulüpten biri haline gelmemiz için Şampiyonlar Ligi'nin ana takımlarından biri olmalıyız* (Sözcü, 4 Kasım 2017).
- (3) *Kazanın musluğu kaynak yerinden aşınmış, tamir edilmeli* (Bekiroğlu, 2016b: 471).

Palmer'in (2001) tipolojisinde yükümlülük ve devinim ayrımında kullanılan dışsal koşullanma, yani bir otoritenin varlığı, içsel koşullanma şartı –mAll biçimbirimince doğrudan işaretlenememekte ancak edimsel okumayla anlaşılabilir. Yükümlülükler açık edimsel kuvvete sahiptir ve yükümlülük kipliği konuşmacının davranışsal duruma yönelik yargısının bir işlevi olarak normatif bir eylemi ve görevi ifade eder (Frawley, 1992: 420). Dolayısıyla bu ayrımı biçimbirimlerin morfosemantik özellikleriyle açıklamanın zor olduğunu söyleyebiliriz. Ancak yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere istenilen veya beklenen durumun gerçekleşmemesi durumunda dışsal bir olumsuz etkenin ortaya çıkacağı beklenmekte ve bu durum eyleyici üzerinde zorlayıcı bir etkiye dönüşmektedir. Bu kullanımlardan yola çıkarak –mAll biçimbiriminin iç koşullanma etkeni belirtmeden dış koşullanma etkeni belirtmeye doğru anlamsal bir gelişim sürecinde olduğu söylenebilir.

Çalışmada elde edilen yükümlülük kipliği ile ilgili bulgulardan birisi de –(y)AcAk biçimbiriminin bu kiplik kategorisini edimsel olarak işaretlediğidir. Daha önce Türkiye Türkçesinde bilgi kipliği bölümünde –(y)AcAk biçimbirimiyle ilgili olarak yaptığımız değerlendirmelere ek olarak Torun (2013: 164-172) bu biçimbirimin yükümlülük kipliği bağlamındaki anlamlarını belirtir: istek, niyet, emir, rica, zorunluluk-gereklilik, yeterlilik, izin, yasaklama, kaygı, beklenti-umut, tercih, yaklaşma, tehdit-öfke, tavsiye-öneri, öğüt, yakınma-şikayet, uyarı, tembih, söz verme-vaat etme, alay, amaç-hedef. –(y)AcAk biçimbiriminin emir işlevini inceleyen Aslan Demir (2008: 46) emir işleviyle teklik ve çokluk ikinci kişilerdeki sıklık derecesinin,

sıfır biçimbirimler veya -Xn ile işaretlenen ikinci kişi emir kipi ile eşdeğere yakın bir paralellik gösterdiğini savunur.

(4) *Vali Reşit Bey Caddesine süreceksin! diyorum. ...* (Aslan Demir, 2008: 49)

(4) numaralı cümledeki gibi (y)AcAk-sXn yapısında genellikle -sXn biçimbiriminin işlevi ikinci kişi işaretleme olarak değerlendirilir. Ancak burada bu etkin emir işlevi işaretleme durumu da göz ardı edilmemelidir. Bu tür diğer zaman, görünüş ve kiplik biçimbirimlerin -sXn biçimbirimleriyle oluşturduğu yapılar bu açıdan da ayrıca incelenmelidir. Sonuç olarak -(y)AcAk biçimbirimi gelecek işaretleme, eylemin gerçekleşmesine yönelik olasılık ve gereklilik anlamları içermeye ile dış koşullanmadan oluşan yükümlülük şartlarından sadece gelecek koşulunu anlamsal olarak içermektedir. Diğer koşullar edimsel okumayla ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla -(y)AcAk biçimbiriminin Türkçede yükümlülük kipliğini edimsel olarak işaretlediği söylenebilir.

Yükümlülük kipliğinin diğer alt anlam alanlarından olan emir kipliği de Türkçede elde edilen bulgulara göre edimsel olarak işaretlenmektedir. Türkçede emir kipi üzerine tartışmalar kip/kiplik alanyazınında önemli bir yer tutmaktadır. Geleneksel dil bilgisinde bu eki işaretleyen biçimbirimler konusunda bir uzlaşma söz konusu değildir²⁷. Çalışmada incelenen metinlerde -(y)AyIm, Ø, -sXn, -(y)AlIm, -Xn, -(y)XnIz, -sXnIAr biçimbirimleri ile çekimlenmiş cümlelerde emir anlamının bağlam ve tonlama gibi parça üstü birimlerce işaretlendiği görülmüştür. Emri karşılayabilen morfolojik birimler, kiplik yüklem, emir cümleleri, vurgu, ezgi, tonlama vb. ifadenin emir olarak yorumlanmasını destekleyen bürünsel ögeler, kimi zaman tek tek, kimi zaman koordineli ve birbirini dışlamadan kullanılan, konuşurların emir semantiği üretmesine hizmet eden görevli birimlerdir (Aslan Demir, 2008: 31). Emrin bir istek olduğunu belirten Karademir'e (2012: 2132) göre emir biçimbilgisel, sözlüksel, söz dizimsel ve bürünsel işaretleyicileri olan, konuşanın eylemin işlenmesiyle/işlenmemesiyle ilgili tutumunu yansıtan bir kiplik olduğunu ifade etmiştir. Buna göre Karademir (2012:2132) -(y)AyIm, Ø, -sXn, -(y)AlIm, -Xn, -

²⁷ bkz. Ercilasun (1993)

(y)XnIz, -sXnlAr biçimbirimlerinin birincil işlevinin isteme kipi olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmada elde edilen bulgular da bu görüşü destekler niteliktedir. -(y)AyIm, Ø, -sXn, -(y)AlIm, -Xn, -(y)XnIz, -sXnlAr biçimbirimleri yükümlülük kipliğinin belirleyici kriterleri olan gelecek, olasılık ve gereklilik anlamları içermeye ile dış bir otoriteye bağlılık durumlarından sadece gelecek anlamını işaretleyebilmektedir. Gereklilik ve dış otoriteye bağlılık kriterleri ancak edimsel okuma ile anlaşılmaktadır.

5.4. Türkiye Türkçesinde Devinim Kipliği

Palmer'in (2001) tipolojisinde yükümlülük kipliği ile birlikte eylem kipliği içerisinde değerlendirilen devinim kipliğinin farkı öznenin koşullandırma etkeninin içsel olmasıdır. Yükümlülük kipliğinin diğer kiplik kategorilerden ayrımı için kullanılan kriterlerden yola çıkarak devinim kipliğinin ayrıcı özellikleri için gelecek, olasılık ve istek anlamları içermeye kıstas olarak belirlenebilir. Devinim kipliği kendi içinde yeterlilik ve gönüllülük alt anlam alanlarına ayrılır. Yeterlilik öznenin bir eylemi gerçekleştirmeye yönelik fiziksel, zihinsel özelliklerini kapsar. Gönüllülük ise başta istek olmak üzere öneri, tavsiye, vb. öznenin inanç ve duygularından kaynaklı her türlü içsel eğilimini kapsar. Bu bağlamda anlamsal ve edimsel bakış açısıyla açıklayıcı, anlatısal, betimsel, çağrı işlevli ve kanıtlayıcı metinler üzerinde eş zamanlı yapılan inceleme sonucunda Türkçede devinim kipliğinin -sA, -(y)A ve emir (-(y)AyIm, Ø, -sXn, -(y)AlIm, -Xn, -(y)XnIz, -sXnlAr) biçimbirimleri ile doğrudan işaretlendiği görülmüştür. Ayrıca -(y)AcAk ve -mAlI biçimbirimleri ile de devinim kipliğinin edimsel olarak işaretlendiği tespit edilmiştir. Dildeki biçimlerin bir kategori ile sınırlandırılmasından ziyade kategorilerin nasıl ifade edilebileceğine odaklanılması gerektiğini vurgulayan Kerimoğlu (2008: 153) istek kategorisini bildiren biçimleri şu şekilde sıralamıştır: -sA, -(y)A ve emir biçimbirimleri (-(y)AyIm, Ø, -sXn, -(y)AlIm, -Xn, -(y)XnIz, -sXnlAr). Dolayısıyla istek anlamını işaretleyen bu biçimbirimlerin devinim kipliğinin gönüllülük alt kipliğini işaretlediği de söylenebilir.

Türk dillerindeki gönüllülük, gereklilik ve olasılık ifadelerinin dil bilgiselleşmesiyle ilgili bir çalışma olan Johanson (2009) gönüllülük kavramını gönüllülük, istek ve varsayım eki ile ifade eder. Bu kavramlar talepler, ricalar, talimatlar, komutlar, dayatmalar, üstlenme, ihtarlar, uyarılar, önermeler, teklifler,

tavsiyeler, öğütler, cesaretlendirmeler vb. içerir (Johnason, 2009: 489). Johanson'a (2009: 489-490) göre gönüllülük işaretleyicileri $-(y)AyIm$, $-(y)AlIm$, $-sXn$ güçlü dilek, rica, komut, tavsiye veya izin ifade eder. Aslan Demir'e (2008: 99) göre gönüllülük kipinin terimsel çağrışımı, sözü edilen paradigmanın istek işlevini karşılamak için yeterince kapsayıcı değildir. Çünkü bu kiple, gönüllülüğten de öte, kararlı isteklerin, niyetlerin, plan ve tasarıların ifadesi vardır. Emir kipinin 2, 3 ve çokluk birinci kişileri aynı zamanda gönüllülük kipini işaretlerken çokluk birinci kişi sadece gönüllülük kipi işaretler (Aslan Demir, 2008: 99). Bu çalışmada elde edilen bulgulara da emir $-(y)AyIm$, $\emptyset$, $-sXn$, $-(y)AlIm$, $-Xn$, $-(y)XnIz$, $-sXnIAr$ biçimbirimlerince işlek olarak gönüllülük kipliğinin işaretlendiği görülmüştür. Buna karşın geleneksel dil bilgisinde istek eki olarak belirtilen $-(y)A$ ekinin incelenen metinlerde nadir olarak kullanımına rastlanmıştır. Aslan Demir'e (2008: 99) göre istek kipi $-(y)A$ biçimbiriminin standart dilden büyük oranda çekilmesiyle oluşan işlevsel boşluk gönüllülük kipi ile doldurulmuştur.

Johanson'a (2009: 490) göre istek çoğu Türk dilinde dilek koşul $-(y)A$ kiptir ve istek işaretleyicileri dilek, arzu veya umut ifade eder. İstek semantiği emir kadar güçlü olmayan, rica kadar da kibar olmayan; günlük hayatta yoğun toplumsal ağları paylaşan, mesafeli olmayan insanların birbirinden bir şey isterken sıklıkla kullandıkları; birinci kişilerde niyet edilen, tasarlanan durumları, zaman zaman da gerçekleşme potansiyeli görece düşük dilekleri, arzu veya hayal edilenleri karşılayan, ikinci ve üçüncü kişilerde yönlendirici olabildiği için tavsiye, öneri, teklif, nasihat, tembih vb. anlam nüveleriyle yakın duran bir anlam alanıdır (Aslan Demir, 2008: 93-94). Bu anlam alanını işaretleyen $-(y)A$ biçimbiriminin işlevleri Aslan Demir'e (2008: 109) göre $-sA$ ve gönüllülük kipliği işaretleyicileri olmak üzere diğer istek işaretleyicilerince üstlenilmiştir.

Gönüllülük kipliği işaretleyen diğer bir biçimbirim de $-sA$ 'dır. Johanson (2009: 491) bu biçimbirimin varsayılan eylemler anlamında bir hayal kipi ifade ettiğini dile getirir ve arzu, dilek veya umut gibi dilek koşul anlamları da taşıyabileceğini belirtir. $-sA$ biçimbirimi, gerçek dışı olan ya da normal koşullarda gerçekleşmesi mümkün olmayan istek ve dilekleri, gerçek olup gerçekleştirilebilirliği düşük olanları, ikili/çoklu iletişimde yönlendiriciliği ve empoze derecesi düşük, baskı oluşturmayan,

eylemenden çok eylemden önceki ‘razı olma’ eşiğine vurgu yapan istek ve beklentileri karşılar (Aslan Demir, 2008: 113). Sonuç olarak bu açıklamalardan ve elde edilen bulgulardan yola çıkarak gelecek, istek ve koşullanma durumunun içsel olduğunu işaretleyen –sA, -(y)A ve emir (-(y)AyIm, Ø, -sXn, -(y)AlIm, -Xn, -(y)XnIz, -sXnlAr) biçimbirimlerinin gönüllülük kipliği işaretleyicileri olduğu söylenebilir.

Türkçede devinim kipliğinin -(y)AcAk ve –mAlI biçimbirimlerince edimsel olarak işaretlendiği durumlar da söz konusudur.

(1) *Halka en iyisini, en güzelini, en kalitelisini sunacağız* (Sabah, 31 Ekim 2017).

(2) *Ama asıl kuru meyveli, antep fıstıklı, beyaz peynirli Benazio Özel Tost’u denenmeli* (C. Taraveler, Şubat 2017).

Yukarıdaki örneklerden (1) numaralı cümlemin çeşitli derecelerde vaat, niyet, üstlenme anlamlarını taşıdığı söylenebilir. Yine (2) numaralı cümlede de bir tavsiye söz konusudur. Bu anlamlar devinim kipliği içerisinde gönüllülük kipliği olarak etiketlenebilir. Ancak bu gönüllülük anlamı cümlelerin yüklemelerinde yer alan –(y)AcAk ve –mAlI biçimbirimlerince işaretlenmemekte ve bu anlamlar ancak bağlamın göz önünde bulundurulduğu edimsel okumalarla anlaşılabilir.

5.5. Sonuç ve Öneriler

Çalışmada elde edilen bulguların değerlendirilmesiyle ulaşılan sonuçlar ve bu sonuçların dil bilgisi öğretimine yansıtılmasıyla ilgili öneriler şu şekildedir:

- Palmer’in (2001) tipolojik kiplik kategorileri Türkçenin fiil çekiminde kullanılan biçimbirimlerin kiplik görünümünün betimlenmesinde oldukça kullanışlıdır.
- Palmer’in (2001) tipolojik kiplik sınıflamasında yer alan bilgi kipliği, kanıt kipliği, yükümlülük kipliği ve devinim kipliği temel kategorileri Türkçe fiil çekiminde kullanılan biçimbirimlerle doğrudan işaretlenebilmektedir. Ancak bu temel kategorilerin alt anlam alanlarının bir kısmı Türkçe fiil çekiminde kullanılan biçimbirimlerle

doğrudan işaretlenebilirken bir kısmı edimsel olarak işaretlenebilmektedir.

- Türkçe fiil çekiminde kullanılan biçimbirimler birden fazla kiplik işlevde kullanılabilir. Aynı zamanda bir cümlede birden fazla kiplik öge bulunabilir.
- Türkçe fiil çekiminde kullanılan biçimbirimler aynı anda birden fazla kategorik işlev üstlenebilir. Örneğin $-(X)yor$ görünüş ve kiplik kategorilerini aynı anda işaretleyebilir.
- Edimsel bakış açısından kaynaklanan biçimbirimlerin kategorik sınırlar arası geçişkenlikleri anlam bulanıklıklarına neden olabilir. Bu anlam bulanıklığının netleştirilmesi için bir bulanık mantık kural tabanı oluşturulabilir. Bulanık mantık kural tabanıyla bulanık girdi parametrelerinden bir sayısal çıktı değeri elde edilerek özellikle edimsel kiplik çalışmalarında karşılaşılan anlamsal bulanıklıklar netleştirilebilir.
- Türkiye Türkçesinde bilgi kipliği $-(A/I)r$ ve $-(y)AcAk$ biçimbirimleriyle doğrudan işaretlenir.
- Türkiye Türkçesinde kanıt kipliği $-mXş$ biçimbirimi ile doğrudan işaretlenir. $-(X)yor$ ve $-DI$ biçimbirimleri duyusal bir delilden ziyade konuşurun dile getirdiği olay veya olguya doğrudan katılımını ya da tanıklığını işaretler.
- Türkiye Türkçesi yükümlülük kipliği işaretleyicisi olarak $-mAll$ biçimbirimi kabul edilebilir.
- Türkçede izin anlamı işaretlemede birlikte kullanılan $-Abil-(A/I)r$ yapısı eş dizimlilik veya dil bilgiselleşme açısından incelenmelidir.
- Çalışmanın bulgularında Türkçede yükümlülük kipliğinin alt anlam alanlarından olan emir kipliğini doğrudan işaretleyen bir biçimbirim tespit edilememiştir. Bu kiplik alan ancak bağlam, tonlama gibi parça üstü birimlerle işaretlenmekte ve edimsel okumayla tespit edilebilmektedir.

- Türkiye Türkçesinde gönüllülük kipliği -sA, -(y)A ve -(y)AyIm, Ø, -sXn, -(y)Allm, -Xn, -(y)XnIz, -sXnlAr biçimbirimleriyle işaretlenmektedir.
- Çalışmada -(y)A biçimbiriminin oldukça nadir kullanıldığı tespit edilmiş olup dil bilgisi öğretiminde biçimbirimlerin işlevlik durumları göz önünde bulundurulmalıdır.
- -(A/I)r, -(y)AcAk, -(X)yor, -mAlli biçimbirimlerinin -sXn biçimbirimiyle oluşturduğu çekimlerde -sXn biçimbiriminin bu yapılarda tekil ikinci kişi işaretleme işlevinde mi yoksa istek, emir işaretleme işlevinde mi olduğu incelenmelidir.
- Dil bilgisi öğretiminde biçimbirimler ve bunların sınıflandırmaları yerine evrensel dil kategorilerine ve bu kategorilerin dildeki ifade biçimlerine odaklanılmalıdır. Örneğin tek tek fiil çekim eklerinin öğretimi yerine zaman, görünüş, kip/kiplik, kişi vb. fiil kategorilerine odaklanılmalıdır.
- Türkçe fiil çekiminde kullanılan biçimbirimlerin Palmer'in (2001) tipolojik sınıflamasında işaretlediği kategoriler Tablo 20'deki gibidir.

Tablo 20

Türkçe Fiil Çekiminde Kullanılan Biçimbirimlerin İşaretlediği Kiplik Kategoriler

Önerme Kipliği	Eylem Kipliği
Bilgi Kipliği -(A/I)r , -(y)AcAk Edimsel olarak -(X)yor ve -mAlli	Yükümlülük Kipliği -mAlli Edimsel olarak -(y)AcAk, -(y)AyIm, Ø, -sXn, -(y)Allm, -Xn, -(y)XnIz, -sXnlAr
Kanıt Kipliği -mXş Edimsel olarak -(X)yor, -DI	Devinim Kipliği sA, -(y)A ve -(y)AyIm, Ø, -sXn, -(y)Allm, -Xn, -(y)XnIz, -sXnlAr Edimsel olarak -(y)AcAk, -mAlli

KAYNAKÇA

Abbasova, E. (2014). The Issues of Modality in the Azerbaijani Linguistics and Study of Turkic Language (Turkology). **Procedia –Social and Behavioral Sciences** (152), 1252-1255.

Aikhenvald, Y.A. (2003). Evidentiality in Typological Perspective. **Studies in Evidentiality** (Aikhenvald, Y.A., Dixon, R.M. (Ed.)). Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins:1-33.

Aikhenvald, Y.A. (2004). **Evidentiality**. Oxford – New York: Oxford University Press.

Aikhenvald, Y.A. (2006). Evidentiality in Grammar. **Encyclopedia of Languages and Linguistics** (Brown, K. (Ed.)). Oxford: Elsevier:320-325.

Ak Başoğlu, D., Aksu, C. (2015). Türkçe Sözlü Söylemde “Kesin, Kesinlikle ve Mutlaka” Kiplik Belirteçlerinin Dilbilgisel Sıklık Kullanımı. **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**. Cilt 8. Sayı 38. Sayfa 7-20.

Akaslan, Talat (2011). –mAktA (VE –İyor). **Turkish Studies**, Volume 6/4 Fall, 2011, p.331-352, Turkey.

Akman Acungil, F. (2015). Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi Metinlerinde fiil+mA+bol-/bol-+fiil+-mA Yapısı ve Kiplik Anlamları. **Gazi Türkiyat**, Güz/17, 121-134.

Aksu Koç, A. (1986). The Accusation of Past Tense Referance in Turkish. **Studies in Turkish Linguistics (D.I. Slobin vd. (ed))**. Amsterdam:John Benjamins:247-264.

Aksu-Koç, A., (1988). **The Acquisition of Aspect and Modality**. Cambridge University Press.

Aksu Koç, A. (2000). Some Aspect of the Acqusation Evidentials in Turkish. **Evidentials:Turkic, Iranian and Neighbouring Languages**. Berlin-New York: Mouton de Gruyter:15-28.

Altun, E. (2014). An Important Problem in Teaching Turkish as a Second Language – mXş Indirectivity Marker. **Procedia – Social and Behavioral Sciences**. 116. 2790-2793.

Arregui, A., Rıvero, M.L., Salanova, A. (Ed.). (2017). **Modality Across Syntactic Categories**. United Kingdom: Oxford University Press.

Arslan, S., Aksu Koç, A., Maviş, İ., Bastiaanse, R. (2014). Finite Verb Inflection for Evidential Categories and Source Identification in Turkish Agrammatic Broca's Aphasia. **Journal of Pragmatics**, 70, 165-181.

Aslan Demir, S. (2008) **Türkçede İsteme Kipliği**. Ankara: Grafiker Yayınları.

Audi, Robert (1999). **The Cambridge Dictionary of Philosophy**. Cambridge: Cambridge University Press.

Aydemir Y. (2006). Sözlüksel Görünüş ve Türkçe Eylemlerin Anlambilmsel Sınıflandırması: Sözlükçe-Sözdizim Etkileşimi. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aydemir, İ.A. (2010). **Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi**. Ankara: Grafiker Yayınları.

Ayoun, D. & Salabery, M.R. (2005). **Tense and Aspect in Romance Languages Theoretical and Applied Perspective**. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Bacanlı, E. (2006). Türkçede Dolaylılık İşaretleyicilerinin Pragmatik Anlamları. **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**. Cilt 3. Sayı 1. Sayfa35-47.

Bacanlı, E. (2008). Türkiye Türkçesindeki –miş Ekinin Dolaylılık ve Dolaylılık-Dışı Kullanımlarında Zamansal Atıf. **BİLİG** (Kış-2008), sayı 44, sayfa 1-24.

Bacanlı, E. (2009). Türkçe Fiil, Slav Türü Bitmiş Görünüş Bildirebilir mi? **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**. Cilt 6, Sayı 1, ss. 43-58.

Bacanlı, E. (2014). **Kılınış Kategorisi ve Altaycada Kılınış Belirleyicisi Olarak Art Fiiller**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Bach, E., (1986). The Algebra of Events. **Linguistics and Philosophy** 9. 5-16

Banguoğlu, T. (2011). **Türkçenin Grameri**. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Barbiers, S., Buekema, F., van der Wurff, W. (ed.) (2002). **Modality and Its Interaction with the Verbal System (Ed. S. Barbiers at al.)**. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.

Barbiers, S. (2002). Current Issues in Modality: An Introduction to Modality and Its Interaction with the Verbal System. **Modality and Its Interaction with the Verbal System (Ed. S. Barbiers at al.)**. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins. 1-18.

Barnhart, W.R, Rivera, S., Robinson, W.C. (2018). Different Patterns of Modality Dominance Across Development. **Acta Psychologica**. 182. 154-165.

Baydar, T. (2012). +Dİr Bildirme Eki Üzerine. **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**. Sayı 32. Sayfa 37-54.

Bayraktar Erten, N. (2014). Türkiye Türkçesinde Emir ve Rica Bildiren Kullanımlar Üzerine. **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, cilt:11, sayı:3, ss. 93-105.

Benzer, A. (2008). Fiilde Zaman, Görünüş, Kip ve Kiplik. Doktora Tezi Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Bıldırın, Y.U. (2002). Syntactic and Semantic Analysis of Modal Adverbs in Turkish. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bilgegil, K. (1984). **Türkçe**. İstanbul: Dergâh.

Binnick, R.I. (1991). **Time and The Verb A Guide To Tense and Aspect**. New York: Oxford University Press.

Boland, A. (2006). **Aspect, Tense and Modality: Theory, Typology, Acquisition**. Netherland: Published by LOT.

Borik O. (2006). **Aspect and Reference Time**. Oxford university Press

Bull, R.A. and Segerberg, K. (1984) Basic Modal Logic. In D. Babbay and F. Guenther (eds), **Handbook of Philosophical Logic**. Dordrecht Vol.2 1-88

Bussmann, H. (2006). Routledge Dictionary of Language and Linguistics. New York: Taylor&Francis e-Library.

Bybee, J., Perkins, R., Pagliuca, W. (1994). **The Evolution of Grammar**. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Bybee, J., Fleischman, S. (1995). **Modality in Grammar and Discourse**. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Carnap, R. (1946). Modalities and Quantification. **The Journal of Symbolic Logic** Vol. 11, No.2, pp.33-64

Carnap, R. (1947). **Meaning and Necessity**. Chicago-Illinois: The University of Chicago Press

Chafe, W. (1995). The Realis – Irrealis Distinction in Caddo, the Northern Iroquoian Languages, and English. **Modality in Grammar and Discourse (Bybee et al. Ed.)**. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins: 349-366.

Chagrov, A., Zakharyashev, M. (1997). **Modal Logic**. Oxford: Clarendon Press.

Chapman, S., Routledge, C. (Ed.). (2009). **Key Ideas in Linguistics and The Philosophy of Language**. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Cho, M. (2017). Task Complexity, Modality, and Working Memory in L2 Task Performance. **System**. 72.85-98.

Chung, S., Timberlake, A. (1985). Tense, Aspect and Mood. **Language Typology and Syntactic Description: Grammatical Categories and The Lexicon**. Volume 3. (Shopen, T (ed.)). Cambridge, England: Cambridge University Press.

Cinque, G. (2001). A Note on Mood, Modality, Tense and Aspect Affixes in Turkish. **The Verb in Turkish** (Erguvanlı Taylan, E. (Ed.)). Amsterdam: John Benjamins:47-59

Coates, J. (1983). **The Semantics of Modal Auxiliaries**. London: Croom Helm.

Comrie, B. (1976) **Aspect An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems**. USA: Cambridge University Press.

Comrie, B. (1985). **Tense**. UK: Cambridge University Press.

Corcu, D. (2003). A Linguistic Analysis of Necessity as a Part of the Modal System in Turkish. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Corcu, D. (2005). Zorunluluk Kipliği Belirtisi –mAll’nın Anlamsal İçyapısı. **Dilbilim Araştırmaları**. Sayfa 33-44.

Cresswell, M., Maves, E. and Rini, A. (2016). **Logical Modalities from Aristotle to Carnap**. United Kingdom: Cambridge University Press.

Cruse, A. (2006). **A Glossary of Semantics and Pragmatics**. Edinburg: Edinburg University Press.

Crystal, D. (2008). **A Dictionary of Linguistics and Phonetics**. USA: Blackwell Publishing.

Çetin, O.A. (2011). Türkiye Türkçesinde Gereklilik Kipliği. Yüksek Lisans Tezi, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimsel Enstitüsü.

Çetintaş yıldırım, F. (2016). ‘Çünkü’ Bağlacını İçeren Türmcelerde Öznellik Sunumu: Süreli Yayınlardaki Görünümler. <https://www.researchgate.net/publication/304310383> (31.05.2018).

Çürük, S.M. (2010). Olumsuzluk ve Kiplik Arasındaki İlişki: Bakış ve Yaklaşımlar. **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**. Cilt 7. Sayı 2. Sayfa 57-72.

Dahl, Ö. (1985). **Tense and Aspect Systems**. USA: Basil Blackwell.

de Haan, F. (1997). **The Interaction of Modality and Negation A Typological Study**. New York & London: Garland Publishing, Inc.

de Haan, F. (2006). Typological Approaches to Modality. **The Expression of Modality (ed. W. Frawley)**. Berlin:Mouton de Guyter.27-69.

Demet, G. (2009). Semantics of Turkish Evidential -(I)mış. **Essays on Turkish Linguistics** (S. Ay vd. (eds.)). Wiesbaden:Harrossowitz Verlag, 177-186.

Demir, N. (2012). Türkçede Evidensiyel. **BİLİG** yaz- 2012, sayı 62, sayfa 97-118.

Demir, N., Yılmaz, E. (2014). **Türk Dili El Kitabı**. Ankara: Grafiker Yayınları.

Demir, İ. (2015). Türkiye Türkçesinde -diydi ve -mişti Biçimbirimleri Üzerine. **TÜBAR**. Sayı Bahar/XXXVII. Sayfa 97-117.

Demirci, K., Muhlbauer, J., Cook, C. (2010). Delile Dayalılık Bakımından Türkiye Türkçesi ile Bazı Kızılderili Dillerinde Basit Çekimli Geçmiş Zamanlar. **Turkish Studies**, Volume 571, ss.281-293.

Demirel, M.V., Kerimoğlu, C. (2015). Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Kip. **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**. Sayı:4/3.s.1268-1289.

Demirgüneş, S. (2017). Alanyazında ve Türkçenin Öğretiminde Kiplik, Görünüş ve (Dilsel) Zaman: Bir Sınıflama Önerisi. **Turkish Studies**, Volume12/5,123-136.

Deniz Yılmaz, Ö. (2014). Türkiye Türkçesinde Gerçekleşmemiş Olanak Kipi (Konyuktif Subjonktif). **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**. Cilt 1, Sayı 1, ss. 135-147.

Dirik, S. (2016). Çanakkale (Sazlı Köyü/Ayvacak) Ağızlarında Bir Kiplik Şekli: “-mAk va”. **Dil Araştırmaları**, Güz/19, 111-123.

Dilaçar, A. (1971). Gramer Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi. **TDAY Belleten**. Sayfa:83-145.

Dilaçar, A. (1974). Türk Fiilinde “Kılınış”la “Görünüş” ve Dil Bilgisi Kitaplarımız. **turkoloji.cu.edu.tr/DILBILIM/1973_1974_7_Dilacar.pdf**

Doğan, G., Kocaman, A. (1999). Sözcede Kişisel Tutum ve Belirteçler. **Dilbilim Araştırmaları**. Sayfa 65-78.

Dolunay, S.K. (2012). Dil Bilgisi Öğretiminde Temel Yaklaşımlar, Yöntemler ve Teknikler. M. Özbay (Ed.), **Türkçe Eğitimi Açısından Dil Bilgisi Öğretimi** (105-127). Ankara:Pegem Akademi.

Dolunay, S.K. (2013). Dil Bilgisi Öğretimi. A. Güzel (Ed.), **Türkçe Öğretimi El Kitabı** (381-412). Ankara:Pegem Akademi.

Ediskun, H. (1992). **Türk Dilbilgisi**. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Eker, S. (2003). **Çağdaş Türk Dili**. Ankara: Grafiker.

Ercilasun, A.B. (1993) Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine. **Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı**. 22-23 Ekim 1993. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011.

Ergin, M. (1962). **Türk Dilbilgisi**. İstanbul: İstanbul Matbaası.

Ergüvanlı Taylan, E., Özsoy, S. (1993). Türkçede Bazı Kip Biçimlerinin Öğretimi Üzerine. **Proceeding of VIIth International Conferance on Turkish Linguistics, (İmer, K., vd. (ed))**. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Ergüvanlı Taylan, E. (1997). Türkçede Görünüş, Zaman ve Kiplik İlişkisi {-DI} Biçimbirimi. **Dilbilim Kurultayı Bildirileri** (Ruhi,Ş. vd. (ed)). Ankara: ODTÜ Yay.

Erguvanlı Taylan, E. (2000). **Semmi-grammaticalized Modality in Turkish**. Studies on Turkish and Turkic Language: Proceeding of Ninth International Conferance on Turkish Linguistics. Wiesbaden: Harrosswitz Verlag:113-143.

Erguvanlı Taylan, E. (Ed.) (2001). **The Verb in Turkish**. Amsterdam:John Benjamins

Erk Emeksiz, Z. (2008). Türkçede Kiplik Anlamının Belirsiziliği ve Anlamsal Roller. **Dil Dergisi**, 141, 55-66.

Erk Emeksiz, Z. (2009). Deontic Modality in Turkish. Pragmatic and Semantic Constraints. **MITWP**. Sayı 58. Sayfa 79-85.

Erkman-Akerson, F. (1994). Türkçe Yüklemde Görünüş, Zaman ve Kip. **VIII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Erkman-Akerson, F. (2007). **Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış**. İstanbul: Multilingual Yayınları.

Esmer, E. (2016). Observation on Encoding Stance by Means of Modality Morphemes in the Statement of Defendants with the Context of Turkey's Inquisitorial Court System. **International J. Soc. Sci. & Education**, Vol. 6, Issue 2, 186 -197.

Faller, M. (2002). Semantics and Pragmatics of Evidentials in Cuzco Quechua. PhD Thesis, Stanford University.

Frawley, W. (1992). **Linguistic Semantics**. London: Lawrence Erlbaum Ass. Pub.

Geçerler, Y. (2015). Eski Türkçede Görünüş. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gencan, T. N. (2001). **Dilbilgisi**. Ankara: Ayraç Yayınevi.

Gençer, Z. (2016). Japonca ve Türkçede Gönüş (Aspekt). Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Givon, T. (1995). **Functionalism and Grammar**. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Givon, T. (2001). **Syntax An Introduction. Volume I**. Amsterdam /Philadelphia: John Benjamin Publishing Company.

Göksel, A., Kerslake, C. (2005). **Turkish: A Comprehensive Grammar**. Londra: Routledge

Grünberg, T., Onart , A. (1976). **Mantık Terimleri Sözlüğü**. Ankara: TDK

Güçer, H. (2010). -(A/I)r Biçimbiriminin Betimlenmesinde Kuram ve Yabancılar Öğretilmesinde Yöntem Sorunları. Yüksek Lisans Tezi. DEÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Gül, D. (2009). Semantics of Turkish Evidential -(I)mış. **Essays on Turkish Linguistics** (Ay, S. vd. (eds)). Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

Gülsün, M. (2012). Delile Dayalılık ve Salar Türkçesinde Öge Cümlelerle Delillendirilmiş Dolaylılık. **Dil Araştırmaları**, Sayı:1, ss. 35-47.

Güneş, F. (2013). Türkçe Öğretimi Yaklaşım ve Modeller. Ankara:Pegem Akademi.

Günay, N. (2014). Modality Semantic Fields of -(A/I)r Morpheme in Turkish Language. **International Journal of Language Academy**. Volume 274. pp.529-545.

Hacıömeroğlu, M.S. (2007). Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenenler İçin Kiplik Öğretimi Üzerine Materyal Geliştirme. Yüksek Lisans Tezi, DEÜ. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Hart – Davis, A. (2013). **Zaman Kitabı; Zamanın Gizemi Nedir, Nasıl İlerler, Nasıl Ölçeriz?** NTV Yayınları.

Heine, B. (1995). Agent – Oriented vs. Epistemic Modality: Some Observation German Modals. **Modality in Grammar and Discourse** (Bybee at al., Ed.)). Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins:15-54.

Hendek, M. (2017). **Türkçede Olumsuz Zayıf Bilgisel Kiplik Yapılarının Edinimi**. 30. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri, 133-139, Ankara

Hendrika J., Boland G. (2006). **Aspect, Tense and Modality: Theory, Typology, Acquisition** (Volume I). Ansterdam: Annerieke Boland.

Hintikka, J. (1969). **Deontic Logic and Its Philosophical** Morals. In Models for Modalities Dortrecht 184-214.

Hirik, S. (2013). Olasılık Bildiren Kipliklerin Eski Uygur Türkçesi Metinlerindeki Görünümü. **Dil Araştırmaları**. Sayı 12. Ss.139-161.

Hirik, S. (2014). Kesinlik ve Olumsuzluk İlişisine Kipsel Yaklaşım. **Turkish Studies**, Volume 9/12, p.349-367.

Hirik, S. (2015). Zarfların Kipsel Alandaki Görünümleri. **Turkish Studies**. Sayı 10/8. Sayfa 1365-1382.

Hirik, S. (2017a). Türkiye Türkçesinde Söylem ve Bilgi Kipliği İlişkisi. **İdil**, 6(35), s. 1955-1966.

Hirik, S. (2017b). İstemsel Eşdizimlilik ve Kiplik İlişkisi: Tahmin Kiplikleri Örneği. **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, 6(2), 719-733.

Hogeweg L., de Hoop H. & Malchukov A., (2009) **Cross-Linguistic Semantics of Tense, Aspect and Modality**. John Benjamins B.V.

Holmes, J. (1982). Layers and Operators in Functional Grammar. **Journal of Linguistics**. 25. 127-157.

Hoye, L.F. (1997). **Adverbs and Modality in English**. London, New York:Longman.

Hoye, L. F. (2005a). You may Think that: I couldn't Possibly Comment! Modality Studies: Contemporary Research and Future Directions. Part I. **Journal of Pragmatics**. 37. 1295-1326.

Hoye, L. F. (2005b). You may Think that: I couldn't Possibly Comment! Modality Studies: Contemporary Research and Future Directions. Part I. **Journal of Pragmatics**. 37.1781-1806.

Huges, G.E. and Cresswell M.J. (1968). **An Introdition to Modal Logic**. London.

İmer K., Kocaman A., Özsoy A.S., (2013). **Dilbilim Sözlüğü**. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Jaszczolt, K.M.(2009) **Representing Time: An Essay on Temporality as Modality**. Oxford University Press.

Jespersen, O. (1924). **The Philosophy of Grammar**. London: Allen – Unwin.

Johanson, L. (2003). Evidentiality in Turkic. **Studies in Evidentiality** (Aikhenvald, Y.A., Dixon, R.M.(Ed.)). Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins:273-290.

Johanson, L. (2009). Modals in Turkic. **Modals in the Language of Europe** (Hansen B. vd. (Ed.)). Berlin: Mouton de Gruyter: 487-510.

Johanson, L. (2014). A Synopsis of Turkic Volitional Moods. **Turkic Languages**. 18. 19-53

Johanson, L. (2016) **Türkçede Görünüş** (Çev. N. Demir). Ankara: Grafiker.

Kahraman, T. (2011). **Çağdaş Türkiye Türkçesi Dilbilgisi**. Kanyılmaz Matbaası, İzmir.

Kahraman, C., Bosnalı, S. (2017). Türkçede ve Japoncada Kanıtsallık. **Söylem Filoloji Dergisi**, Sayı:4, ss. 129-149.

Karabağ, İ. (2000). Türkçede Kip ve Kiplik Olgusu. **Türk Dili** (Eylül). Sayfa:275-278.

Karademir, F. (2012). Türkiye Türkçesinde Emir Kip(lik) Üzerine. **Turkish Studies**. Sayı 7/4. Sayfa 2091-2138.

- Karadoğan, A. (2009). Türkiye Türkçesinde Kılınış. Ankara: Divan Kitap.
- Kerimoğlu, C. (2008). Türkiye Türkçesi Gramerciliğinde Çokluk ve İstek Kategorileri. **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**. Cilt:5, Sayı:3, ss. 140-155.
- Kerimoğlu, C. (2010). Türkiye Türkçesinde Bilgi Kipliği İşaretleyicileri Üzerine: Kesinlik Dışılık. **Türkish Studies**, Volume 5/4, ss. 434-478.
- Kerimoğlu, C. (2011). **Kiplik İncelemeleri ve Türkçe**. İzmir: Dinozor Kitabevi.
- Kerimoğlu, C. (2014). **Genel Dilbilime Giriş: Kuram ve Uygulamalarla Dilbilim, Göstergebilim ve Türkoloji**. Ankara: Pegem Akademi.
- Kerimoğlu, C., Aksu, C. (2015). –Dir Biçimbiriminin Sözlü Söylemdeki Kiplik Alanları ve Kullanımları. **Dil Araştırmaları Dergisi**. Sayı Güz/17. Sayfa 73-94.
- Keskenler, M.F., Keskenler, E.F. (2017). Bulanık Mantığın Tarihi Gelişimi. **Takvim-i Vekayi**. Cilt 5. Sayfa 1-10.
- Kılıç, F. (2004). Kırgız Türkçesinde Bilgi Kipliği. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kiefer, F. (1987). On Defining Modality. **Folia Linguistica**. 21. 67-94.
- Kiefer, F. (1997). Modality and Pragmatics. **Folia Linguistica**. XXXI/3-4. 241-253.
- Klein, W. (1994). **Time in Language**. New York: Routledge.
- Klein, W., Li, P.(Ed.) (2009). **The Expression of Time**. New York: Mouton de Gruyter.
- Kocaman, A. (1981). Türkçede Kip Olgusu Üzerine Görüşler. **TDAY Belleten**. Sayfa: 81-85.
- Kocaman, A. (1988). **Modality in the Turkish Discourse**. Proceeding of Forth International Conferance on Turkish Linguistics. Ankara:METU. 463-468.

Kocaman, A. (1990). The Necessitive Mood in Turkish. Proceeding of Fifth International Conference on Turkish Linguistics. Ankara:HİTİT:433-458

Korkmaz, Z. (2007). **Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi**. Ankara:Türk Dil Kurumu.

Korkmaz, S.B. (2014). Kırım Tatar Türkçesinde Kiplik Belirteçleri. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kripke, S. A. (2001). **Naming and Necessity**. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press

Lassiter, D. (2017). **Graded Modality Qualitative and Quantative Perspectives**. United Kingdom: Oxford University Press.

Ludlow, P.(1999) **Semantic Tense and Time**. MIT Press

Lyons, J. (1977). **Semantics** (Volume 2). USA: Cambridge University Press.

Malmkjaer K. (eds) (1991). **The Linguistics Encyclopedia**. London and New York: Routledge.

Manap, P. (2013). Eski Türkiye Türkçesinde Kiplik. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Estitüsü.

McGilvray, A.J (1991) **Tense, Reference and Worldmaking**. McGill-Queen's University Press.

Miskovic, V., Anderson, A.K. (2018). Modality General and Modality Specific Coding of Hedonic Valence. **Current Opinion in Behavioral Science**. 19. 91-97.

Mithun, M. (1995). On The Relativity of Irreality. **Modality in Grammar and Discourse (Bybee at al. Ed.)**. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins:367-388.

Murray, S.E. (2014). Varieties of Update. **Semantics and Pragmatics**, 7(2):1-53.

Mystridou, K. (2015). Türkiye Türkçesinde Bilgisellik Kipi ve Kesinlik Dereceleri. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Narrog, H. (2005a). On Deffining Modality Again. **Language Sciences**. 27. 165-192.

Narrog, H. (2005b). Modality, Mood and Change of Modal Meanings: A New Perspective. **Cognitive Linguistics**. 16. 4. 677-731.

Narrog, H. (2009). **Modality in Japanese**. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.

Narrog, H. (2012). **Modality, Subjectivity and Semantic Change A Cross-Linguistic Perspective**. Oxford University Press.

Nordström, J. (2010). **Modality and Subordinators**. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.

Nurse, D. (2008). **Tense and Aspect in Bantu**. Oxford University Press.

Nuyts, J. (2001a). **Epistemic Modality, Language and Conceptualization**. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.

Nuyts, J. (2001b). Subjenctivity as an Evidential Dimension in epistemic Modal Expressions. **Journal of Pragmatics**. 33. 383-400.

Nuyts, J. (2006). Modality: Overview and Linguistic Issues. **The Expression of Modality (ed. W. Frawley)**. Berlin: Mouton de Gruyter. 1-26.

Oktar, L., Değer, A.C. (1999). Gazete Söyleminde Kiplik ve İşlevleri. **Dilbilim Araştırmaları**. Sayfa:45-53.

Ördem, Eser (2007). **Türkiye Türkçesinde Zaman ve Vakit Sözcükleri Üzerine Anlambilimsel Bir Çalışma: Bilişsel Dilbilimsel Bir Çalışma**. XXI. Ulusal Dilbilim Kurultayı, 10-11 Mayıs 2007, Mersin.

Öz Özcan, A. (2012). Özbek ve Türkiye Türkçesinde Kesinlik Bildiren Modal Sözcükler. **Türkiyat Araştırmaları**. ss.447-458.

Palmer, F.R. (1986). **Mood and Modality**. Cambridge: Cambridge University Press.

Palmer, F.R. (2001). **Mood and Modality(Second Edition)**. Cambridge: Cambridge University Press.

Papafragou, A. (2000). **Modality: Issues in the Semantics-Pragmatics Interface**. Amsterdam –New York : Elsevier Publishing Company.

Patterson, R. (1995) **Aristotle's Modal Logic Essence and Entailment in the Organon**. Cambridge: Cambridge University Press .

Portner, P. (2009). **Modality**. Oxford: Oxford University Press.

Portner, P. (2018). **Mood**. Oxford: Oxford University Press.

Reichenbach, H. (1958). **The Philosophy of Space & Time**. New York: Dover Publication, INC.

Rentzsch, J. (2011a). Modality in the Dede Qourqud Oğuznameleri. **Acta Orientalia Academia Scientiarum Hung**. Volume 64(1), 49-70.

Rentzsch, J. (2011b). Issues of Grammaticalisation in Turkic Modal Construction. **Acta Orientalia Academia Scientiarum Hung**. Volume 64(4),453-474.

Rentzsch, J. (2012). The Evolution of Turkic Modal Verbs. **Acta Orientalia**, 73, 105-150.

Rentzsch, J. (2013). Türk Dillerinde Kipsellik ve Kipselliğin Anlambilimsel Haritası. **Bilig**. (Güz) 67. 129-168.

Rentzsch, J. (2015). **Modality in the Turkic Language**. Berlin: Klaus Schwarz Verlag.

Richards, C., J., Schmidt, R. (2002). **Dictionary of Language Teaching & Applied Linguistics**. London: Lomghman.

Rubin, V.L. (2010). Epistemic Modality: From Uncertainty to Certainty in the Context of Information Seeking as Interaction with Texts. **Information Processing and Management**. 46. 533-540.

Ruhi, Ş., Zeyrek, D., Osam, N. (1996). **Türkçede Kiplik Belirteçleri ve Çekim Ekleri İlişkisi Üzerine Bazı Gözlemler**. Proceeding of IXth International Conference on Turkish Linguistics. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi.

Ruhi, Ş. (2002). The Modal Adverbs Mutlaka and Kesinlikle in the Context of Directives and Deontic Modality in Turkish. **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2:19-38.

Sargın, M. (2014a). Reflection of Subjectivity and Objectivity in Turkish Newspaper Reportage. **Turkish Studies**. Sayı 9/3. Sayfa 1235-1244.

Sargın, M. (2014b). Türkçede Verilen Bilginin Kaynağına İlişkin Tutumu Belirten Dilsel Düzenekler. **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 7(16), 366-393.

Savran, H. (2008). Türk Dilinde “+Dir” Bildirme Eki ve “+Dir” Bildirme Ekiyle Yapılan Belirsizlik Kelimeleri. **U.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Sayı 14. Sayfa 163-188.

Sebzecioğlu, T. (2004). Türkçede Kip Kategorisi ve –yor Biçimbiriminin Kipsel Değeri. **Dil Dergisi**. Sayı 124. Sayfa 18-33.

Seçkin, P. (2014). Anlama ve Anlatma Sürecinde “Kip” ve “Kiplik”. **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**. Sayı 7. Sayfa 57-72.

Smith, C.S. (1997). **The Parameter of Aspect**. Springer-Science+Business Media, B.V.

Smith, C.S. (2008) Time With and Without Tense. J.Guéron and J.Lecarme(Ed.) (2008). **Time and Modality**. France: Springer.

Slobin, D.I., Aksu, A., (1982). Tense, Aspect and Modality in use of the Turkish Evidential. **Tense –Aspect : Between Semantics&Pragmatics**. Philadelphia: John Benjamins BV.

Slobin, D.I., Aksu Koç, A., (1986). A Psychological Account of the Development and Use of Evindetals in Turkish. **Evidentiality (W. Chafe vd. (ed.))**. Norwood: Ablex.

Şahin, H. (2006). Türkçede Şimdiki Zaman Eklerinin Zaman Belirleyicilerle Kullanımı. **Uludağ üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Yıl:7, Sayı:11, 2006/2.

Şeker, E. (2017). Yerli ve Yabancı Basında Terör Eylemleri Üzerine Yapılın Haber ve Yorumlarda Kiplik Çözümlemesi. **TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi**. Cilt 9. Sayı 35. Sayfa 65-70.

Temürcü, C. (2007). A Semantic Framework for Analyzing Tense, Aspect and Mood: An Aplication to the Range of Polysemy of –Xr, -Dİr, -Iyor and –Ø in Turkish. Doktora Tezi, Univercity of Antwerp.

Terziyan, T. (2013). Acquisition of Modality in Turkish. Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi.

Torun, Y. (2013). **Türkçede Gelecek Zaman ve Kiplik Özellikleri**. Adana: Karahan Kitabevi.

Torun Öğretmen, Y. (2017). Günlük Astroloji Yazılarında Zaman ve Kiplik Anlamlar. **Dil Araştırmaları** (Bahar). Sayı 20. Sayfa 69-81.

Tosun, S., Vaid, J., Geraci, L. (2013). Does Obligatory Linguistic Marking of Source of Evidence Affect Source Memory? ATurkish/English Investigation. **Journal of Memory and Language**, 69, 121-134.

Türkçe Sözlük (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu.

Trask, R.L. (2007). **The Key Concepts Language and Linguistics** (Ed. Stocwell, R.). New York: Routledge.

Uğurlu, M. (2003). Türkiye Türkçesinde “Bakış” (“Aspektotempora”). **Türkbilg**, Sayı 5, ss.124-133.

Usta, Ç. (2014). –sAn(Iz)A Ekinin ve Olumsuzluğun Emir Kipliğine Katkısı. A.Ü **Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]**. Sayı 51. Sayfa 35-46.

Usta, Ç. (2016). Üçüncü Kişie Emrin Semantiği. **Bilg**, sayı 77, 319-338.

Uzdu Yıldız, F. (2011). Göstergebilim Kiplikleri Açısından Anlatı Kişilerinin İncelenmesi. Doktora Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uzun, N. E. (2004). **Dünya Dillerinden Örnekleriyle Dilbilgisinin Temel Kaynakları Türkçe Üzerine Tartışmalar**. İstanbul: Pandora Kitabevi.

Uzun, L., Erk Emeksiz, Z. (2006). Irrealis Modality and Specifity in Turkish Discourse. **Advenced Studies in Turkish Linguistics**. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

Uzun, L. (2010). Özneliğin Dilsel Kodlanması: Öğrenci Anlatılarında bir Öznelik Sunumu Çözümlemesi. **Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi**. 7:2, 91-107.

Üzüm, M. (2017). Eski Anadolu Türkçesinde Epistemik Kiplik: Kısas-ı Enbiya Örneği. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Van Der Auwera, J., Plungian, V. (1998). Modality’s Semantic Map. **Linguistics Typogy**. 34.1.39-46.

Vardar, B. (2002). **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**. İstanbul: Multilingual.

Vendler, Z. (1957). Verbs and Time. **The Philosophical Review**, Vol.66, No.2, pp.143-160).

Verkuyl, H.J., (1993). **A Theory of Aspectuality. The Interaction Between Temporal and Atemporal Structure.** Cambiridge University Press.

Vet, C. (2007) The descriptve inadequacy of Reichenbach's tense system: A new proposal. Louis de Saussure, Jacques Moeschler and Genoveva Puska (Edited) **Tense, Mood and Aspect Theoretical and Descriptive Issues.** Amsterdam-New York: Rodopi B.V.

Yalçinkaya, E. (2015). Orhon Yazıtlarında Kiplik İfadeleri. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yaman, H. (2010). Bir Öğretim Aracı Olarak Karikatür: Türkçe Dil Bilgisi Öğretimi Üzerine Bir Araştırma. **Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri**, Bahar, 1215-1242.

Yaman, D.S. (2012). Özbek Türkçesinde Kiplik Belirteçleri ve Fonksiyonları. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yarar, E. (2000). Akademik Söylemde Belirteçlerin Belirsizlik ve Olasılık İşlevleri. **Dilbilim ve Uygulamaları** (1). Sayfa:125-138.

Yarar, E. (2001). **Bilimsel Söylemde Olasılık Kipi.** XV. Dilbilim Kurultayı (24-25 Mayıs 2001). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.

Yarar, E. (2005). **Yan Tümcelerde ol- Eylem Kökü –Ebil Eki Etkileşimi.** XIX. Dilbilim Kurultayı (20-21 Mayıs). Şanlıurfa: Harran Üniversitesi.

Yavaş, F. (1980). The Turkish Future Marker. **Kansas Working Papers in Linguistics**, volume 5, no.1. University of Kansas, 1980.

Yavaş, F. (1982) The Turkish Aorist. **GLOSSA An International Journal of Lingusitics**, Vol. 16:1, 1982.

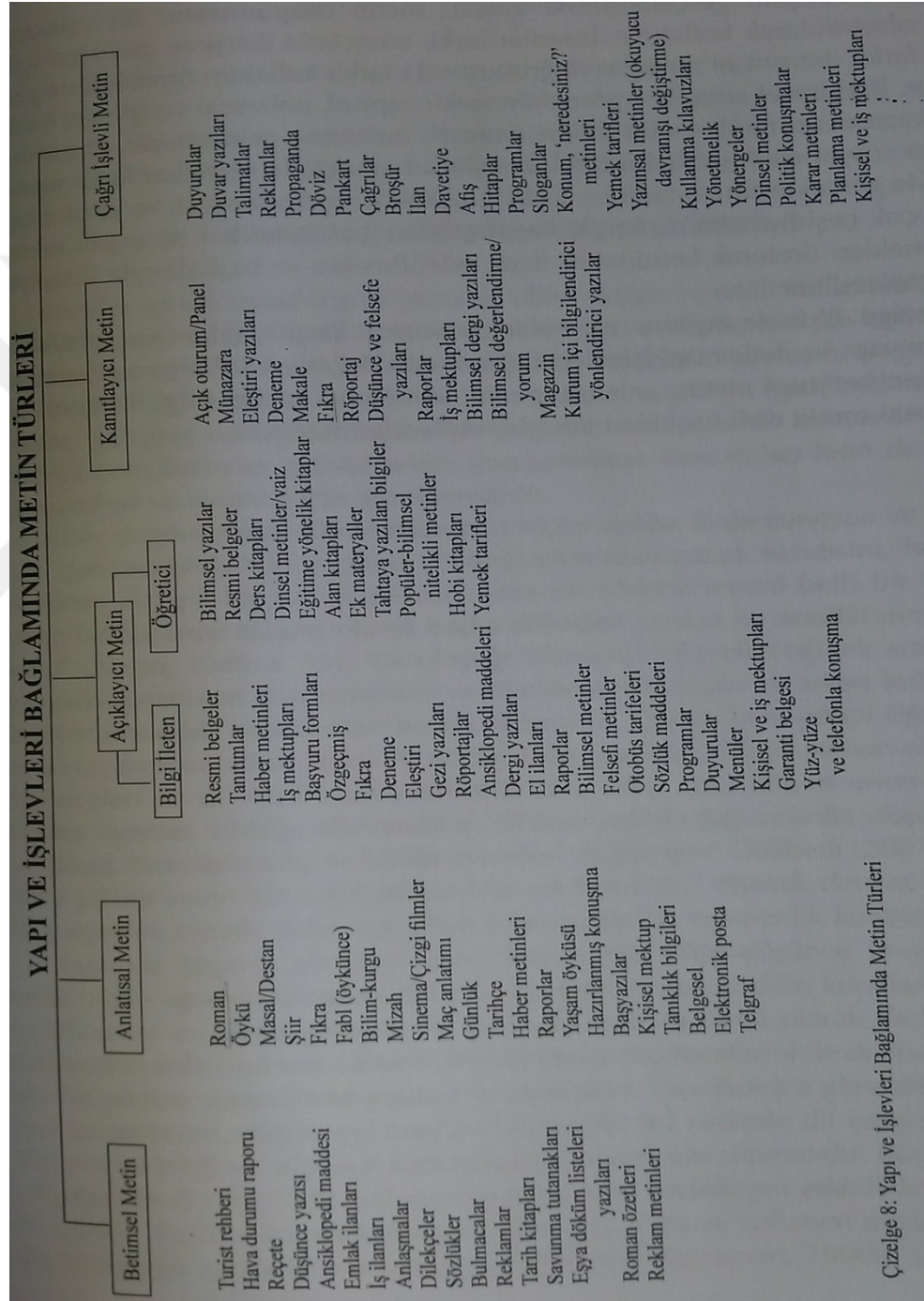
Yazıcı Ersoy, H. (2014). **Başkurt Türkçesinde Kip.** Ankara: TDK.

Yazıcı Ersoy, H. (2015). Türk Yazı Dillerinde İyelik İşaretleyicilerinin Kiplik Anlamları. **Dil Araştırmaları Dergisi**. Sayı Güz/17. Sayfa 51-72.

EKLER

EK – 1

Yapı ve İşlevleri Bakımından Metin Türleri (Dilidüzgün, 2010:103).

EK – 2

Veri Toplama Amacıyla İncelenen Metinlerin Listesi

Betimsel Metinler	Turist Rehberleri	Atlas Condé Nast Traveller	Şubat 2017
	İş ilanları	Hürriyet, Sözcü, Sabah	30 Ekim – 5 Kasım 2017
	Film Tanıtımları	Hürriyet, Sözcü, Sabah	30 Ekim – 5 Kasım 2017
Anlatısal Metinler	Roman	Ahmet Ümit (2016) İstanbul: Everest Yayınları	Elveda Güzel Vatanım
		Latife Tekin (2002) İstanbul: Everest Yayınları	Ormanda Ölüm Yokmuş
		Orhan Pamuk (2016) İstanbul :Yapı Kredi Yayınları	Kırmızı Saçlı Kadın
		Elif Şafak (2012) İstanbul: Doğan Kitap	Baba ve Piç
		Nazan Bekiroğlu (2016b) İstanbul: Timaş Yayınları	Nar Ağacı
	Öykü	Murathan Mungan (2009) İstanbul: Metis	Eldivenler, Hikayeler
		Murat Gülsoy (2016) İstanbul: Can Sanat A.Ş.	Bu kitabı Çalın
		A. Ali Ural (2011) İstanbul: Şule Yayınları	Fener Bekçisinin Rüyalari
		Emrah Serbes (2009) İstanbul: İletişim Yayınları	Erken Kaybedenler
		Nazan Bekiroğlu (2016) İstanbul: Timaş	Yusuf ile Züleyha
	Yaşam öyküsü	Beşir Ayvazoğlu (2014) İstanbul: Kapı Yayınları	He'nin İki Gözü İki Çeşme (Bir Asaf Halet Çelebi Biyografisi)
		Hekimoğlu İsmail (2014) İstanbul: Timaş	Derdimi Seviyorum
		Can Dündar (2012) İstanbul: Can Sanat Yayınları	Birand/Bir Ömür Ardına Bakmadan

		Zülfü Livaneli (2016) İstanbul: Doğan Kitap	Yaşar Kemal / Gözüyle Kartal Avlayan Yazar
		Gül Sunal (2014) İstanbul: Doğan Egmont Yapımcılık ve Yayıncılık	Kemal Hadi Gel Kahve İçelim
Açıklayıcı Metinler	Ansiklopedi Maddeleri	İslam Ansiklopedisi	A – Z
	Haber Metinleri	Hürriyet, Sözcü, Sabah	30 Ekim – 5 Kasım 2017
	Yemek Tarifleri	BEEF & FISH Lezzet	Şubat 2018
Kanıtlayıcı Metinler	Eleştiri	Nurdan Gürbilek (2004) İstanbul: Metis	Kör Ayna Kayıp Şark
		Hasan Bülent Kahraman (2002) İstanbul: Everest Yayınları	Postmodernite ile Modernite Arasında Türkiye
		M. Fatih Andı (2013) İstanbul: Hat Yayınevi	Roman ve Hayat
		Metin Cengiz (2005) İstanbul: Babil Yayınları	Türk Şiirine Eleştirel Bir Bakış (Nazım'dan 70'li yıllara)
		Jale Parla (2011) İstanbul: İletişim Yayınları	Türk Romanında Yazar ve Başkalaşım
	Deneme	Rahşan Tekşen (2013) İstanbul: Şule Yayınları	Kırk Bir Kere İstanbul
		Orhan Okay (2014) İstanbul: Dergah	Kağıt Medeniyeti
		Murathan Mungan (2003) İstanbul: Metis Yayınları	Yazıhane
		Haydar Ergülen (2012) İstanbul: Mühür Kitaplığı	Şiir Gibi Yalnız
		Kahraman Tazeoğlu (2016) İstanbul: Destek	Kıyısızlar Gitmeye cesaretsiz, kalmaya Yorgun
	Makale	Candan Abdullah (2017) Ru ₂ FeGa Heusler alaışımının yapısal, elektronik, elastik ve fonon özelliklerinin ilk	

		prensip çalışması. Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi cilt 21, sayı 6 Kaplan Yunus (2017) Kur'an Surelerine Dair Yazılmış Manzum Bir Örnek Daha: Senâ'î ve Suverü'l-Kur'an'ı. <i>SUTAD, Bahar 2017; (41): 1-12</i> Biricik Y. Sinan, Ozan Murat, Sivrikaya M. Halük, Çakmakçı Savaş (2017) Erzurum İli Farklı Bireysel Sporlarda Aktif Spor Yapan Bireylerin Saldırganlık Düzeylerinin İncelenmesi. Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi. Cilt 19, Sayı 3 Bozkurt Abdurrahman (2017) Boğazlar Komisyonu'nun Kuruluşu ve Faaliyetleri (1924-1936) <i>MHB, Yıl 37, Sayı 1, 2017, 1-28</i> Yarım Fatma Gül, Çenesiz Metin, Yarım Murat, Çenesiz Sena, Kazak Filiz (2017) Nöroprotektif Etkili Bir Flavonoid: Nobiletin Harran Üniv Vet Fak Derg, 2017; 6 (1): 102-107 Çadırcı bilge Hilal, Bebek Oğuzhan, Çam Deniz (2017) <i>Thermococcus gorgonarius</i> DNA Polimerazının Rekombinant Olarak Üretimi Selçuk Üniversitesi Fen Fakültesi Dergisi Nisan 43(1), 1-9	
Çağrı İşlevli Metinler	Reklamlar	Hürriyet, Sözcü, Sabah	30 Ekim – 5 Kasım 2017
	Propaganda	AKP, CHP, MHP, HDP	2015
	Davetiyeler	http://www.bursanikahsekeri.com.tr/davetiye-sozleri.html?selected_section=discussion	

Tarih: 16/11/2018

Tez Başlığı: Türkçenin Kiplik Özelliklerinin Belirlenmesi ve Bunların Dil Bilgisi Öğretimine Yansıtılması (Ing. Identifying Modality Features of Turkish and Reflecting These Features to Grammar Teaching)

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 328 sayfalık kısmına ilişkin, 16/11/2018 tarihinde **tez danışmanım tarafından** Dokuz Eylül Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın sağladığı İntihal Tespit Programından (Turnitin-Tez İntihal Analiz Programı) aşağıda belirtilen **filtreleme tiplerinden biri** (uygun olanı işaretleyiniz) uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin **benzerlik oranı % 10'dur**.

- <http://www.kutuphane.deu.edu.tr/tr/turnitin-tez-intihal-analiz-programi/> adresindeki Tez İntihal Analiz Programı

Kullanım Kılavuzunu okudum ☒ X

Filtreleme Tipi 1(Maksimum %15) x

Filtreleme Tipi 2(Maksimum %30) □

☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, ☐ Kaynakça hariç, ☒ Alıntılar dâhil, ☒ Altı (6) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.	☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, ☐ Kaynakça dâhil, ☐ Alıntılar dâhil.
EK 1- İntihal Tespit Programı Raporu İLK SAYFA Çıktısı. ☒ X EK 2- İntihal Tespit Programı Raporu (Tümü) Cd İçinde. ☒ X	

Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esasları'nı inceledim ve yukarıda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı : Mehmet Volkan Demirel
Öğrenci No : 213950270
Anabilim Dalı : Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı
Programı : Türkçe Öğretmenliği
Statüsü : Yüksek Lisans ☐ Doktora ☒ X

ÖĞRENCİ

DANIŞMAN

Mehmet Volkan DEMİREL
16/11/2018

Prof. Dr. Caner KERİMOĞLU
16/11/2018

Açıklamalar

1: Bu formu teslim etmeden önce sizden istenen bilgileri uygun kutucuğu (□) işaretleyerek doldurunuz.

Kullanıcı şifre vb. konusunda sorun yaşanması durumunda Üniversitemiz Merkez Kütüphanesinde bulunan Turnitin yetkilisine (Ali Taş Tel: +90 (232) 3018026 veya ali.tas@deu.edu.tr) başvurunuz.

2: Yüksek Lisans/Doktora Tez Çalışması Orijinallik Raporu" formu tezin ciltlenmiş ve elektronik nüshalarının içerisinde ekler kısmında yer alır.

3: Tez savunmasında düzeltme alınması durumunda bu form güncellenerek yeniden hazırlanır.

4: Turnitin-Tez İntihal Analiz Programına yükleme yapılırken Dosya Başlığı (document title) olarak **tez başlığının tamamı**, Yazar Adı (author's first name) olarak **öğrencinin adı**, Yazar Soyadı (author's last name) olarak **öğrencinin soyadı** bilgisini yazınız.